

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI**

DUISBURG NACHLASS REFLEKSİYONLARININ KANT'IN FELSEFESİ

ÇERÇEVESİNDE TAHLİLİ

Doktora Tezi

Tural ABBASOV

Ankara, 2024

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI**

**DUISBURG NACHLASS REFLEKSİYONLARI'NIN KANT'IN FELSEFESİ
ÇERÇEVESİNDE TAHLİLİ**

Doktora Tezi

Tural ABBASOV

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Işıl BAYAR BRAVO

Ankara, 2024

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI**

**DUISBURG NACHLASS REFLEKSİYONLARI'NIN KANT'IN FELSEFESİ
ÇERÇEVESİNDE TAHLİLİ**

DOKTORA TEZİ

Tural ABBASOV

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Işıl BAYAR BRAVO

Ankara, 2024

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1-Prof. Dr. Işıl BAYAR BRAVO

2-Prof. Dr. Hamdi BRAVO

3-Prof. Dr. Erdal CENGİZ

4-Prof. Dr. Veli URHAN

5-Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cafer ŞAKAR

Tez Savunması Tarihi

12.01.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Işıl BAYAR BRAVO danışmanlığında hazırladığım “Duisburg Nachlass Refleksiyonları'nın Kant'ın Felsefesi Çerçevesinde Tahlili (Ankara, 2024)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma süresinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:14.02.2024

İmza

Tural Abbasov

*Akıl en ağır hastalığı olan “her türlü” taassupu en iyi şekilde teşhis eden büyük filozof
“hekim” Kant’a 300’üncü doğum yıl dönümünde sevgi ve saygıyla.....*

ÖNSÖZ

Eğer *Saf Aklın Eleştirisi*’nde en heyecan verici pasajlardan hangisi olduğu sorulsaydı, mühtemelen bu, Kant’ın “Kategorilerin Dedüksiyonu” kısmında ele aldığı 17. paragraf olurdu (B137). Bu paragrafı özel kılan en önemli husus ise Kant’ın burada Apperzeption’u (Bilincin Birliğini) zihnin tasarımlarını nesneyle ilişkisinin zemini ve aynı zamanda zihnin tasarımlarına nesnel geçerlilik sağlayan zemin olarak görmesidir. Hegel’in *Differenzschrift*’teki ifadesiyle söylersem eğer, Kant burada bize özneyle nesnenin *özdeşliğini* sergilemiştir (Hegel, 1979: 2). Ele alınan çalışmanın merkezine yerleştirilen *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını da bir nevi *Saf Aklın Eleştirisi*’ndeki 17. paragrafın “başlangıç hikayesi” olarak değerlendirebiliriz. Çünkü Kant, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında da anlama yetisinin (ilişki) kavramlarını tam algı’dan/düşünen özne’den türetmeye yönelik çaba sarf etmektedir. Ancak bu çabanın karşısında olan en büyük engel, rasyonel psikolojinin temel tezi olan “Ben”in düşünen töz olarak kabul edilişiydi. Belirtilen çabanın karşısındaki engelin kaldırılması için “Töz” olan “Ben” *faaliyeti (Tätigkeit)* olan “Özne”ye dönüşmesi gerekmektedir. Yalnız bu halde *edimselliğinin (Handlung)* ve *kendiliğindeliğinin (Spontaneität)* sonucu olarak “Ben” tasarımları nesneyle ilişkilendirip, onlara nesnel geçerlilik kazandırabilirdi.

Tez süreci boyunca bana değerlendirmelerini ve önerilerini sunan, desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Işıl BAYAR BRAVO’ya teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda 2021-2022 yılları arasında Friedrich – Schiller – Jena Üniversitesi, Felsefe Enstitüsü’nde misafir doktora öğrencisi

olduğum süreçte, teze ilişkin görüş ve düşüncelerini benimle paylaşan Prof. Dr. Andreas SCHMİDT`e de teşekkürümü sunmak isterim. Ayrıca, Ankara`ya geldiğim ilk günlerde tanıştığım değerli ve sevgili dostum Dr. Mehmet Eren GEDİKLİ`ye tez süresi boyunca teze ilişkin düşüncelerini ve yorumlarını benimle paylaştığı için çok minnettarım. Onunla yaptığımız felsefi fikir alışverişinin sonucu olarak ele aldığım çalışma nihai şeklini almıştır. Aynı zamanda maddi manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme ve özellikle anneme sonsuz minnettarlığımı belirtmek isterim. En nihayet, tez çalışması boyunca yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman benden eksik etmeyen değerli kız arkadaşım Katharina Heiber`e teşekkürümü sunarım...

Doktorluq Dissertasiyamı indiyə qədər əldə etdiyim bütün uğurların əsl səbəbkarı olan Anama hədiyyə edirəm...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: "METAFİZİKÇİ" KANT	14
1.1 Erken Dönem Kant ve Newtoncu Bir Metafiziğin İmkânı	14
1.2. Metafiziğe Hazırlık Bilimi Olarak Profesörlük Takdim Tezi	22
İKİNCİ BÖLÜM : GERİYE VE İLERİ DÖNÜK OKUMALAR BAĞLAMINDA "MEKTUPLAR" 29	
2.1. Lambert`in Mektubu (13 Ekim 1770)	31
2.2 Herz Mektubu (21 Şubat 1772)	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GERİYE VE İLERİYE DÖNÜK OKUMALAR BAĞLAMINDA "DUISBURG NACHLASS" YA DA "REFLEKSİYONLAR"	70
3.1. Duisburg Nachlass	70
3.2. Refleksiyon 4634: Tecrübenin Koşulu Olarak Kategoriler	76
3.3 "Nesnel Deduksiyon"un Taslağı olarak Görünüşlerin Ekspozisyonu veya "Öznel" olandan "Nesnel" olana Geçişin Mümkünlüğü	85
3.4 Ekspozisyonun Açıklama Biçimi Olarak "Ekthesis"	100
3.5 Ekspozisyonun Görünüşleri Tecrübenin Analogilerinin ilk Modeli midir?.....	112
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: "BEN" TÜM NESNELERİN ARKETİPİDİR	130
4.1 Res Cogitans Olarak Düşünen Özne.....	130
4.2 "Tanrının Benzeri" Olarak Düşünen Özne	146
4.3 Eksik Olan Kısım: Analitik Birlik veya Bir`in Çoklukta olan Özdeşliği	165
SONUÇ	178
KAYNAKÇA	196
ÖZET	209
ABSTRACT	212

GİRİŞ

Immanuel Kant *Saf Aklın Eleştirisi* (*Kritik der reinen Vernunft*) eseriyle felsefe tarihinde öznenin kognitif koşulları çerçevesinde nesneyi tekrar yeniden tanımlamakla “kopernik devrimini” gerçekleştirmiştir. Kant’ın düşünsel gelişiminin *Saf Aklın Eleştirisi*’nin yayınlanmasından önceki evresi onun entelektüel biyografisinde on bir yıllık süreci kapsayan bir dönem olan “Sessiz Yıllar” olarak nitelendirilmiştir (Schönfeld, 2000: 17). Bu dönemin “Sessiz Yıllar” şeklinde tanımlanmasının temel nedeni, Kant’ın on bir yıllık süre içerisinde üç minör parçanın dışında herhangi bir eser yayımlamamasına bağlıdır (Allison, 2015:85; Carl, 1989: 4).¹ Ancak Kant’ın düşünsel gelişiminin izini sürmemiz açısından onun bu dönemde çeşitli konular üzerine yazdığı “Refleksiyonlar” (“Reflexionen”) şeklinde adlandırılan notlarına bakmak, Kant’ın felsefi gelişimini anlamak açısından büyük önem taşır. Belirtilen notların en dikkat çekici özelliği, Kant’ın eleştiri dönemindeki görüşlerine ve problemlerine tedrici bir tarzda odaklandığına şahitlik etmeleridir.

Kant’ın “Sessiz Yıllar” döneminde çeşitli konular üzerine yazdıklarını belgeler şeklinde tasnif eden Carl onları üç sınıfa ayırmaktadır (Carl, 1989a: 4). İlk sınıfa mektuplarını, özellikle eski öğrencisi Marcus Herz’e yazdığı ve kendi çalışmalarını bildirdiği mektupları koyan Carl, ikinci sınıfa “Refleksiyonlar” (“Reflexionen”) diye nitelendirilen ve Kant’ın metafizik ve mantık derslerinde kullandığı Baumgarten’in *Metaphysica* ve G. F. Meier’in *Auszug aus der Vernunftlehre* kitaplarına yazdığı notlar ve aynı zamanda yukarıda belirtilen kitaplardan bağımsız olarak *Lose Blätter – Zettel*

¹ Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri (*De Mundi Sensibilis atque Intelligibilis Forma et Principiis*, 1770) ve *Saf Aklın Eleştirisi* (*Kritik der reinen Vernunft*, 1781) eserlerinin yayımlandığı bu zaman aralığında Kant *Moscatti’nin Eserinin İncelenmesi: Hayvanların ve İnsanların Yapısı Arasındaki Bedensel Temel Farklılıklar Üzerine* (*Recension von Moscatis Schrift: Von dem körperlichen wesentlichen Unterschiede zwischen der Structur der Thiere und Menschen*), *İnsanların farklı Irkları Üzerine* (*Von den verschiedenen Racen der Menschen*, 1775) ve *Philanthropinum üzerine Denemeler* (*Aufsätze, das Philantropin betreffend* 1776-77) olmak üzere üç eser yayınlanmıştır.

olarak adlandırılan çeşitli konularda kaleme aldığı notları koymuş, nihayetinde üçüncü ve son sınıfa ise Kant'ın derslerinde öğrencileri tarafından tutulan notlarını koymuştur (Carl, 1989a: 4). Biz de Carl'ın bu sınıflamasını tezde esas aldık ve bu sınıflama içerisinde tez için zorunlu olan “Herz Mektubu”nu (1772), “4634 numaralı refleksiyonu” (R 4634) ve *Duisburg Nachlass*'ı (R 4674 – 4684) araştırmanın merkezine koyduk.

İfade edilen “Mektuplar”ın ve “Refleksiyonlar”ın neliği, kapsamı ve amaçları yorumcular nezdinde farklılık göstermektedir. Çalışmanın ana problemi de işte bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sessiz dönemde ortaya çıkan “Refleksiyonlar”ı *Saf Aklın Eleştirisi* bağlamında mı yoksa Kant'ın eski metafizik çalışmalarında yarım bıraktığı problemlere, (yine eski metafizik sisteminin temel ilkelerini yeni felsefi çerçevede tekrar ele alıp) bir çözüm olarak mı sunduğu tartışma konusudur. Refleksiyonların bu *çifte yönlü* yorumu, Kant'ın “Sessiz Yıllar” döneminde yazdığı *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarıyla Kant'ın hem eleştiri öncesi hem de eleştiri dönemini içeren felsefesi arasındaki bağın nasıl kurulacağına/kurulması gerektiğine dair sorunları gündeme getirmektedir. Bu sebepten dolayı tezin merkezi problemi ve amacı *Duisburg Nachlass*'ın, Kant'ın felsefesi çerçevesinde geriye (eleştiri öncesi istikameti temel olarak) ve ileriye dönük² (eleştirel düşünceye yönelik istikameti temel olarak) incelenmesinin mümkünlüğü üzerinedir. Dahası, bu doğrultuda *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının yukarıda belirtilen ileriye ve geriye dönük okumalar çerçevesinde değerlendirilmesi, refleksiyonların *Saf Aklın Eleştirisi*'yle karşılaştırılması ve bu

² Laywine *Duisburg Nachlass*'ın diğer yorumcular tarafından değerlendirmelerini yaparken, kendisini Carl'ın yorumuna karşı geriye dönük ve Carl'ı da ileriye dönük olarak tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra, Allison da Kant'ın “Herz Mektubu”nu (1772) değerlendirirken, mektubun yorumuna ilişkin ileriye dönük (eleştiri istikametine yönelik) ve geriye dönük (*Profesörlük Takdim Tezi*'ne yönelik) tanımlamalara değinmektedir. Biz de Laywine'nın ve Allison'un geriye ve ileriye dönük okuma tanımlamalarından yola çıkarak, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını bu iki okuma çerçevesinde sınıflandırdık (Laywine, 2020: 19; Allison, 2015: 86).

karşılaştırılmanın sonucu olarak da aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarılmasıdır.

Tezin temel problemi bağlamında ele alınan ileriye ve geriye dönük okumayı şu şekilde tanımlayabiliriz: ileriye yönelik okuma daha çok Kant'ı eleştiri istikameti çerçevesinde yorumlamak eğilimidir. Başka bir deyişle, ileri yönelik okuma tarzı Kant'ı “Herz Mektubu”ndan başlayarak daha çok eleştirel çerçeveye yakınlaştıracak düşünsel tespitlere vardığını ve böylece aslında eleştiri istikametinde ilerlediğini vurgulayan bakıştır. Bunun aksine geriye yönelik okuma şekli ise, Kant'ı eleştiriye yönelik istikametten daha çok Kant'ı eski metafizik düşünceleri çerçevesinde okumaya çalışmaktadır. Bu yoruma göre “Herz Mektubu”yla başlayan ve daha sonra diğer refleksiyonlarda gördüğümüz Kant'ın düşünsel tespitleri, bir nevi aslında Kant'ın eski metafizik sisteminin daha farklı bir çerçevede tanımlamaya yönelik olarak okunmasını gerektirmektedir.

Bilindiği üzere Kant, eleştirel felsefi sistemi çerçevesinde duyusallıkla anlama yetisinin karşılıklı sentetik etkileşiminin sonucu olarak empirik bilgiye ulaşmanın mümkünlüğünden bahs etmektedir. Başka bir ifadeyle, anlama yetisinin faaliyetinin sonucu olarak kategoriler duyusallığın formları olan zaman ve mekanın sınırları içerisinde tezahür eden görünüşlerin kavramsal belirlenimini gerçekleştirerek, sentetik birlik olan empirik bilginin mümkünlüğünü bize göstermektedir. Bununla da *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinden bildiğimiz duyusallıkla akli yetinin birbirinden bağımsız olan epistemolojik faaliyeti, eleştiri dönemiyle son bulmuş ve her iki yetinin iki bağımsız bilgi kaynağı olarak kalmasının yanı sıra onların sentetik etkileşimine işaret edilmiştir. Kant, iki heterojen bilişsel yeti olan duyusallıkla anlama yetisi arasındaki sentetik etkileşimin zeminini “Tam Algı”/“Bilincin Birliği” (“Apperzeption”/“Die Einheit des Bewußtseins”) üzerine kurmuştur. Kant'a göre

bilincin birliği tek başına tasarımların nesneyle olan ilişkisini ve tasarımların bu bağlamda nesnel geçerliliğini oluşturmaktadır (B137).³ Bu da Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde belirttiği düşüncenin öznel koşulları olan kategorilerin tecrübenin (veya nesnelerin tüm bilgisinin mümkünlüğünün) koşullarını oluşturmak için onların (kategorilerin) nesnel geçerliliğe hak kazandığının *ispatı* anlamına gelmektedir (A89/B122).

Yukarıda belirtilen hususları göz önünde bulundurduğumuz takdirde, tezin merkezinde yer alan *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü felsefi düzlemde *Duisburg Nachlass*'ı değerli kılan en önemli husus, Kant'ın burada daha sonra Kant'ın "*Saf Aklın Eleştirisi*"nde "Transandantal Analitik" kısmının temel meselelerini oluşturacak konularla zihnini meşgul ettiğine şahit olmamızdır (Adickes 1897: 244; Allison, 2015: 108). Bu sebeple, bu refleksiyonlar Kant'ın daha sonra "*Saf Aklın Eleştirisi*"ndeki konuların ilk nüveleri olacak düşüncelerini içermesi bakımından değerlidir (Laywine, 2020: 17). Diğer bir deyişle, Reicke'nin belirttiği gibi *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını *Saf Aklın Eleştirisi*'ne yönelik ön çalışma olarak değerlendirebiliriz (Reicke, 1889: 2). Elimizde olan *Duisburg Nachlass* önemli bir kaynak olarak hem Kant'ın felsefi düşüncesinin gelişim sürecinin takibi açısından, hem de onun düşüncelerinin tekrar yeniden inşası (yorumsal) bağlamında önemli imkanlar sağlamaktadır. Özetle, Kant'ın *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında ele aldığı problemleri genel olarak empirik bilginin olanağı için gerekli olan koşulların temellendirilmesi çerçevesinde değerlendirmek bu aşamada belirtilmesi gereken ilk husustur.

Yukarıda belirtildiği üzere burada dikkat etmemiz gereken en önemli hususlardan diğeri ve belki de en önemlisi, Kant'ın bu refleksiyonları eleştiri öncesi dönemde

³ Kant *Saf Aklın Eleştirisi*'nde şöyle yazmaktadır: "Die Einheit des Bewußtseins dasjenige, was allein die Beziehung der Vorstellungen auf einen Gegenstand, mithin ihre objektive Gültigkeit.....ausmacht" (Kant, 1911 (B): 111).

kaleme alışı ve böylece eleştiri öncesi döneme ait metafizik öğelerin refleksiyonlarda içerilmesidir. Bu bağlamda, *Duisburg Nachlass*'da Kant'ın henüz eleştiri dönemine ait felsefi ölçütlerini tam anlamıyla ortaya çıkarmadığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan Kant'ın *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında empirik bilginin temellendirilmesine yönelik çabaları ve bu doğrultuda ortaya koyduğu felsefi tavır, ister – istemez onu belli bir bağlamda eleştirel düşünce dediğimiz çerçeveye yaklaştırmaktadır. Bu hususu önemseyen ve böylece *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını eleştiri istikametinde (ileriye dönük) okuyan yorumcuların temel iddiası, Kant'ın bu refleksiyonlarda kategorilerin (transandantal) dedüksiyonunun ilk taslağını ortaya koymasındır; çünkü refleksiyonları eleştiri istikametinde değerlendiren yorumculara göre Kant burada anlama yetisinin kavramlarını tam algıdan türetmektedir (Adickes, 1897; Haering, 1910; Carl, 1989b; Brandt, 1991; Klemme, 1996; Hinsch, Mohr, 1994;). *Duisburg Nachlass*'ı eleştiri istikametinde (özellikle, kategorilerin dedüksiyonu çerçevesinde) okuyan yorumcuların böyle bir iddiada bulunmalarının nedeni ise, Kant'ın belirtilen refleksiyonlarda “Ben”i/ “Düşünen Özne”yi nesnelerin *arketipi/kökeni* olarak ele almasıdır (Kant, 1926: 646);⁴ diğer bir deyişle, nesnelerin arketipi olarak “Ben”in (Düşünen Öznenin) birliği tam algının koşulu olarak, nesneyi potansiyel olarak temsil edecek zihnin tasarımlarını kavramsal olarak nesnelleştirmektedir (Kant, 1926: 651).⁵

Bu doğrultuda ise yine eleştiri öncesi döneme ait metafizik öğelerin refleksiyonlarda içerilmesine ilişkin diğer husus devreye girmektedir. Bunlardan en önemlisi Kant'ın henüz “Paralogizmler” tespitine varmaması ve böylece “Rasyonel Psikolojinin” doğruluğuna ilişkin aldığı felsefi tavidir. *Duisburg Nachlass*'ı eleştiri öncesi – geriye dönük okumayı tercih eden Laywine, refleksiyonlarda yer alan eleştiri öncesi öğelerin felsefi değer taşıyıp taşımadığını (veya felsefi bir işlevi olup olmadığını)

⁴ Refleksiyon 4674.

⁵ Refleksiyon 4675.

sormaktadır; geriye dönük okumanın esas temsilcisi olan Laywine, eleştiri öncesi felsefi öğelerin orada neden yer aldığını sormamız gerektiğini öne sürerek, eleştiri istikametinde okuma şeklinin refleksiyonlar için en uygun yorum olmadığını iddia etmektedir (Laywine, 2020:50, dipnot 48). Çünkü Laywine göre bizim, refleksiyonları empirik bilginin koşullarının belirlenimi çerçevesinde değerlendirmemizle beraber, Kant'ın eleştiri öncesine ait felsefi dünya görüşünü de göz önünde bulundurmamız şarttır; bu sebeple o, *Duisburg Nachlass*'ı Kant'ın 1750'lerin ortasına kadar giden metafizik düşünceleri (*karşılıklı etkileşim ve biraradalık* ilkeleri çerçevesinde) bağlamında ele almaktadır (Laywine, 2020: 20). Böylece Laywine, *Duisburg Nachlass*'ı eleştiri istikametinde değerlendiren yorumculardan farklı olarak refleksiyonlarda yer alan “Düşünen Özne”nin/“Tam Algı”nın aslında *Profesörlük Takdim Tezi*'ndeki Tanrı'nın yerini tuttuğunu ve kendisi hakkında akli sezgiye sahip olduğu için (ve böylece noumen alanında yer almakla) görünüşler (fenomenler) dünyasında yer alan nesnelerin zeminini belirlediğini ifade etmektedir (Laywine, 2020: 48-51).

Her iki okuma şeklini ele aldığımız zaman burada Allison'un dikkat çektiği bir hususun devreye girdiğini görmekteyiz: bu da “Ben”in/“Düşünen Özne”nin nesnelerin kavramsal belirleniminde model olarak ele alınmasının kendisiyle beraber getirdiği “*gerekleştirme/haklılaştırma*” problemidir (Allison, 2015: 128-130). Yukarıda belirtildiği üzere, Kant eleştirel felsefesi çerçevesinde düşüncenin öznel koşullarının (kategorilerin) nesnel geçerliliğini öne sürmektedir; ancak Kant, tecrübenin (öznel) koşulları olan kategorilerin nesnel gerçekleştirilmesi için, (kategorilerin beynin hayali ürünü olmadığını göstermek açısından) onların ispatlanmasına ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Biz de ele alınan çalışmada, Kant'ın belirtilen ölçütünü temel alarak *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını kategorilerin dedüksiyonu ve eleştiri öncesi metafizik- felsefi bağlamda değerlendirmelere yönelik, her iki iddianın yorumsal çerçevede kabuledilirliğinin mümkünliğini tartışacağız. Bunun yanı sıra, geriye dönük

okumanın temel iddiası olan eleştiri öncesi öğeleri göz önünde bulundurmayı kabul etmekle beraber, Kant'ın *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında yer alan empirik bilginin mümkünlüğüne ilişkin koşulların çerçevesinde, refleksiyonları eski metafizik sistemin çerçevesinde ele alınıp alınamamasını da tartışacağız. Çalışma boyunca *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını Kant'ın felsefesi çerçevesinde değerlendirmenin mümkünlüğü doğrultusunda, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi (Kritik der reinen Vernunft 1781)*, *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri (De Mundi Sensibilis atque Intelligibilis Forma et Principiis 1770)*, *Metafizik Bilginin İlk İlkelerinin Yeni Bir Açıklaması veya Nova Dilucidatio (Principiorum primorum cognitionis metaphysicae nova dilucidatio 1755)* ve *Fiziksel Monadoloji (Metaphysicae cum geometria iunctae usus in philosophia naturalis, cuius specimen I. continet monadologiam physicam 1756)* eserlerinin temel iddialarına gönderimde bulunulacaktır.

Bu doğrultuda belirtilen sorun kendisiyle beraber yorumsal açıklama çeşitliliğini de getirmektedir. Biz de bu bağlamda yukarıda belirtilen hususlardan yola çıkarak, farklı yorumcuların örneğinde belirtilen problemi tez boyunca ele almaya ve açıklamaya çalışacağız. Eleştiri öncesi istikamete yönelik - geriye dönük okumanın anlaşılabilirliğini arttırmak amacı ile “Metafizikçi Kant” diye adlandırdığımız ilk bölümde, refleksiyonlar'ın anlatıldığı bölümler öncesi Kant'ın metafizikçi yönünü netleştirmeyi hedefledik. Bu doğrultuda ilk bölümde ana hatları ile Kant'ın Newtoncu fiziğin çerçevesinde temellendirmeye çalıştığı erken dönem metafizik görüşlerine yer verdik. Ardından ise metafiziği Newtoncu fiziğin çerçevesinde temellendirmenin bir nevi sonuçları bağlamında *Profesörlük Takdim Tezi*'ne yer verdik. Çünkü Kant'ın bu eserinde yapmış olduğu duyusallıkla akli yeti arasında keskin ayırım, metafiziğe hazırlık bilimi olarak temel barındırmayı hedeflemektedir. Böylece erken dönem Kant'ın metafiziği (Newtoncu fiziğin çerçevesinde) meşrulaştırma çabalarını ve metafiziğe bir tür hazırlık bilimi inşa etme çabalarını (*Profesörlük Takdim Tezi*'nin örneğinde)

göstermek istedik -ki bu ifade edildiği gibi geriye dönük yorumların anlaşılması için de hayati öneme sahiptir.

İkinci bölümde ise “Herz Mektubu” Kant’ın “Sessiz Yılları”na ait refleksiyonlarının, Kant’ın felsefesi çerçevesinde ileriye ve geriye dönük bağlamında okunmasının mümkünlüğü üzerinden ele alındı (Laywine, 2020: 19). Çünkü “Herz Mektubu” Kant’ın düşünce hayatında dönüş noktası olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise “Herz Mektubu”nun *Saf Aklın Eleştirisi*’ne tarihsel bağlamda önemli bir giriş niteliği taşıdığı noktasında ve aynı zamanda mektubda iddia edilen problemin kategorilerin dedüksiyonu bağlamında değerlendirilmesine ilişkin olarak birçok yorumcunun uzlaşısı içinde olmasıdır; (Paulsen, 1875: 151, Carl, 1989a: 5; Carl, 1989b: 16; Kitcher, 2001:68). Diğer bir deyişle, “Herz Mektubu”nu *Saf Aklın Eleştirisi*’nin ilk defa ortaya çıktığı metin (Riehl, 1924: 366) olarak değerlendiren birçok yorumcu söz konusudur.⁶ Kuşkusuz aynı mektubu eleştiri istikametinde okumayan yorumcular da söz konusudur (Beck, 1989b:16; Laywine, 2001:18-24). İfade edildiği gibi çalışmada iki tarafın da görüşleri bir arada sunulmuştur.

Tez boyu ele alacağımız temel problem olan “Sessiz Yıllar” refleksiyonlarının ileriye ve geriye dönük okunması açısından “Herz Mektubu” bize çıkış noktası sağlamaktadır. Bu doğrultuda “Herz Mektubu”ndan önce “Lambert’in Mektubu”nu da (1770) ikinci bölümde ele alacağız. Çünkü Lambert’in Kant’ın *Profesörlük Takdim Tezi*’ndeki duyusallıkla akli yeti arasında yaptığı ayrıma ilişkin eleştirisi, Kant’ın düşüncelerini tekrar gözden geçirmeye itmiştir. Şüphesiz burada tezin problemi bağlamında bizi ilgilendiren husus, Lambert’in eleştirisiyle Kant’ın düşüncelerini tekrar gözden geçirmesidir (Allison, 2015; Beck, 1963; Laywine, 2001). Lambert’in mektubunu dikkate almamızın en önemli nedeni yine “Herz Mektubu”ndaki sorunun ileriye veya geriye dönük okumanın çerçevesinde değerlendirilmesine ilişkindir.

⁶ De Vleeschauwer ise “Herz Mektubu”nu (1772) gelecekteki programın bir taslağı olarak ele almaktadır (De Vleeschauwer, 1934: 255).

Bunun dışında yine ikinci bölümde, Kant'ın "Herz Mektubu"nda karşılaştığı çıkmazı anlamamız için 1769-1771 senesinde Kant'ın kaleme aldığı refleksiyonlara değinilecektir. Belirtilen refleksiyonların bir kısmı bize, onun zihnini meşgul eden problemleri (özellikle, metafiziğin/ontolojinin kavramlarının statüsünün belirlenmesine yönelik değerlendirmeler) daha iyi tanımamıza yardım edecektir.

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise "4634 Numaralı Refleksiyonu" (R 4634) ve 1775 senesine ait olduğu düşünülen *Duisburg Nachlass* refleksiyonları, diğer bölümlerde olduğu gibi ileriye ve geriye dönük okuma şekilleri üzerinden ele alındı. 4634 numaralı refleksiyonuna değinmemizin nedeni, belirtilen refleksiyonun "Herz Mektubu"yla *Duisburg Nachlass* arasında köprü rolünü oynamasıdır. Bu sebeple, sentetik a priori bilginin olanağı probleminin tartışıldığı 4634 numaralı refleksiyonu (R 4634), bilhassa Carl'ın ve Allison'un yorumları çerçevesinde, ileriye ve geriye dönük okuma çerçevesinde değerlendirildi.

Tez'in bu kısmında merkezi yeri tutacak olan *Duisburg Nachlass* diye adlandırılan ve Kant'ın kendi düşüncelerini kaleme aldığı notlar (R 4674-4684)⁷, Kant'ın entelektüel biyografisinde "Sessiz Yıllar" diye değerlendirilen dönemi kapsamaktadır (Schönefeld, 2000:17; Carl, 1989a:4). *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının hem mektuplardan hem de yukarıda vurgulanan 4634 numaralı refleksiyonlardan ayıran temel fark, refleksiyonlarda tartışılan problemlerin daha kapsamlı bir şekilde ele alınışdır. Bu sebeple *Duisburg Nachlass* refleksiyonları, ileri

⁷ Haering'in 1910 yılında editörlüğünü ve aynı zamanda detaylı yorumunu yaptığı *Der Duisburg'sche Nachlass und Kant's Kritizismus um 1775* eserini *Duisburg Nachlass* üzerine yazılmış ilk detaylı çalışma olarak değerlendirebiliriz. Haering'ten önce *Duisburg Nachlass*, Rudolf Reicke tarafından *Lose Blätter aus Kants Nachlass* şeklinde (ilk bölümü) 1889, (ikinci bölümü ise) 1895 senesinde yayınlanmıştır. Çalışmamızda ise Adickes'in editörlüğünü ve tarihsel olarak sınıflandırmasını yaptığı ve Akademi baskısının (Akademie Ausgabe) 17ci cildinde yer alan R4674 – R4684 refleksiyonları kaynak olarak ele alınmıştır. Refleksiyonların tarihlendirilmesi açısından vurgulamak istediğimiz diğer bir husus, ilk olarak Benno Erdmann (1882) refleksiyonların içeriğinin temel alınarak tarihsel olarak sınıflandırılmasına ilişkindir; ancak daha sonra refleksiyonlar, bizim de çalışmamıza kaynak olarak ele aldığımız Adickes tarafından dışsal faktörler (örneğin, refleksiyonlarda kullanılan kalemin türü veya mürekkebin rengi) esas alınarak tarihsel olarak sınıflandırılmıştır (Allison, 2015: 85-86, dipnot 3).

ve geriye dönük okumanın detaylı bir şekilde tartışılması için en geniş imkanı sunan metin konumundadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, felsefi düzlemde *Duisbrug Nachlass*'ı değerli kılan en önemli husus, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nin -bilhassa “Transandantal Analitik” bölümü- temel meselelerini oluşturacak konularla zihnini meşgul ettiğine şahitlik etmesi, en azından işaret etmesidir (Allison, 2015: 108). Daha açık bir ifade ile bu refleksiyonlar, Kant'ın daha sonra *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki konuların ilk nüveleri olacak düşüncelerini içermesi bakımından değerlidir (Laywine, 2020: 17). Çünkü Kant, burada epistemolojik çerçevede empirik bilginin nesnesinin/nesnelerinin kavramsal ilişkiler bağlamında belirleneceğini (R4674) vurgulayarak, zihnin tezahürü olan görünüşlerin nesneyle olan ilişkisini belirtmeye çalışmaktadır (Kant, 1926: 657).⁸

Duisburg Nachlass üzerine yazılan değerlendirmelere dikkat ettiğimiz zaman birbirlerinden farklı olsa da, yorumcuların arasında *Duisburg Nachlass*'ın ikili argümentatif yapı çerçevesinde değerlendirilişinin yaygın olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle biz de *Duisburg Nachlass*'ın genel argümentatif çerçevesini “Ekspozisyon” ve “Tam Algı” kavramlarını merkeze koyarak inceledik. Diğer bir deyişle, “Görünüşlerin Ekspozisyonu” şeklinde adlandırdığımız üçüncü bölümde “ekspozisyon” kavramını merkeze koyarak inceledik.

“Ben Tüm Nesnelerin Arketipidir” şeklinde adlandırdığımız dördüncü bölümde ise “Düşünen Özneyi” (tam algı çerçevesinde) görünüşlerin kategorik bağlantılarının zemini bağlamında ele alıp değerlendirdik. Şüphesiz, Kant'ın kendisi *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında “ekspozisyon ve tam algı” kavramını sistematik bir şekilde iki ayrı bölüm olarak anlatmamaktadır. Tez'de bu iki kavrama ayrı bir şekilde değinilmesi refleksiyonların argümentatif bütünlüğünü göstermek açısından

⁸ Refleksiyon 4677.

yapılmaktadır. Yoksa hem görünümlerin ekspozisyonu hem de tam algı kavramı refleksiyonlarda iç içe ele alınmaktadır.

Duisburg Nachlass üzerine yazdıkları yorumsal değerlendirmeler birbirlerinden farklı da olsa, yorumcuları, yine, ileriye ve geriye dönük yorumlama biçimi doğrultusunda sınıflandırmak uygun olacaktır. *Duisburg Nachlass*'ı ileriye yönelik okuyan yorumcuların çoğunu birbirine yaklaştıran en önemli husus, *Duisburg Nachlass*'ın ikili argumentatif yapı üzerine kurulduğunu kabul etmeleridir. Örneğin, Henry Allison *Kant's Transcendental Deduction (An Analytical-Historical Commentary, 2015)* eserinde, ekspozisyon kavramının ait olduğu görünümleri “kavramsal ilişkiler” bağlamında ele alarak bu kısımları “nesnellik argümanı” doğrultusunda değerlendirmektedir. Buna karşın, o, tam algıya ilişkin diğer kısımları tam algı kaynaklı argüman çerçevesinde değerlendirmektedir (Allison, 2015: 108-31). *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını *Der schweigende Kant (Die Entwürfe zu einer Deduktion der Kategorien vor 1781, 1989)* eserinde detaylı bir şekilde ele alan Wolfgang Carl, Allison'dan farklı olarak yorumsal çerçevesini Kant'taki nesnel ve öznel dedüksiyon farkı çerçevesinde ele almaktadır (Carl, 1989a: 11-20; Carl 1989b: 74-102). Paul Guyer ise *Kant and the Claims of Knowledge (1987)* isimli eserinde refleksiyonları iki birbirinden farklı/birbiriyle bağımsız olarak değerlendirdiği argümentatif yapıyı, temelde belirsizlik olarak ele almaktadır (Guyer, 1987: 39-46). Ancak değinilen yorumculara dikkat ettiğimiz zaman dikkati çeken ana husus, iki temel kavramı -ekspozisyon ve tam algıyı- merkeze koyarak yorum farklılıklarını ortaya koymalarıdır⁹. Dolayısıyla ikili argümantatif yapının varlığı konusunda ve ileriye dönük olarak ilgili pasajları yorumlama konusunda ortaklıkları, onları aynı küme içerisinde ele almamızı sağlamıştır.

⁹ *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını eleştiri istikametinde değerlendiren ve düşüncelerine *Kant's Thinker (2011)* eserini temel alarak çalışmamızda yer verdiğimiz diğer yorumcu Patricia Kitcher'dir (Kitcher, 2011: 66-77).

Duisburg Nachlass’ın ikinci editörü ve *Der Duisburg’sche Nachlass und Kants Kritizismus um 1775* (1910) eserini *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarına yönelik ilk detaylı çalışma olarak ele alabiliriz; çünkü belirtilen eserinde Haering aynı zamanda refleksiyonları detaylı bir şekilde yorumlamıştır. Haering’e göre Kant, *Duisburg Nachlass*’da artık eleştirel yaklaşım sergilediğini belirtmektedir. Dahası, Haering’e göre Kant, *Profesörlük Takdim Tezi*’nden farklı olarak *Duisburg Nachlass*’da istisnasız bir şekilde ve ilkesel olarak *Saf Aklın Eleştirisi* çerçevesinde değerlendirebileceğimiz yenilik yapmıştır; bu dönemde eksik olan kısım sadece yapının bütünlüğüne ve biçimsel olarak genişlendirilmesine/düzenlendirilmesine__ilişkindir (Haering, 1910:152). Dolayısıyla onu da ileriye dönük yorumcular arasındaki önemli isimlerden biri olarak ele aldık.¹⁰

Duisburg Nachlass’ı ileriye yönelik okuyan yorumculardan farklı olarak *Kant’s Transcendental Deduction (A Cosmology of Experience, 2020)* eserinde, Kant’ın 1750’lerin ortasına kadar giden metafizik düşünceleri bağlamında detaylı bir şekilde ele alan diğer yorumcu ise Laywine’dır. Laywine, *Duisburg Nachlass*’daki eleştiri öncesi metafizik öğelerin, felsefi işlevi olduğuna değinmektedir ve refleksiyonlardaki eleştiri öncesi öğelerin de felsefi yansıması olmadan ele alınamayacağını vurgulamaktadır. Laywine, refleksiyonları eleştirel düşünceye yönelik yaklaşımdan daha çok, eleştiri öncesi öğelerden beslenerek açıklamaktadır ve bu şekilde Kant’ın yüzleştiği problemlere çözüm aradığını iddia etmektedir (Laywine, 2020, 18).

Geriye dönük okumayı pekiştirmek için Laywine’in kozmolojik perspektifte ilgili pasajları yorumlama biçimine de değindik. Kısaca değinmek gerekirse, Laywine’a göre Kant, nesnelere yönelik dışsal ilişkileri sadece tecrübe ya da empirik düzeyde değil, aynı zamanda kozmolojik bakımdan nesnelerin gerçek ilişkisel ağları biçiminde

¹⁰ Haering’in yaklaşımını destekleyen diğer yorumcu ise De Vleeschauwerdir (De Vleeschauwer 1934: 262-284).

ele almıştır. Laywine'a göre Kant için refleksiyonlarda, duyusal dünyanın “maddi zemini/ilkesi” saf sezgiler olarak zaman ve mekan iken, duyusal dünyanın “formu” kendisi hakkında akli sezgimiz olan düşünen öznedir; bu doğrultuda Laywine tarafından düşünen öznenin duyusal dünya ile olan ilişkisi refleksiyonlarda, Tanrı'nın dünya (*Nova Dilucidatio* eserinde, 1755) ve akli dünya (*Duyulur ve Düşünüldür Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde, 1770) ile olan ilişkisine benzer bir şekilde belirlenmiştir. (Laywine, 2020, 18). Laywine'nın iddiası, Kant'ın düşünen özneyi kozmolojik anlayışlarla tasavvur etmesidir, bu da bir nevi doğru dünya nosyonunun nasıl kurulacağına ilişkin Kant'ın erken genel kozmolojisinin devamı olarak ele alınabilir (Laywine, 2020, 51).

Netice itibari ile “Herz Mektubu”nun yorumlarına yer verirken Beck ile beraber geriye dönük okuma şekline eğilim gösteren Laywine'ı, bu bölümde de *Duisburg Nachlass*'ı ileriye dönük okuyan yorumcuların karşısında itiraz eden merkezi yorumcu olarak ele aldık.

Yukarıda değinilen hususları da göz önünde bulundurarak, ele alınan çalışmada da görüşlerinin merkeze alındığı ve *Duisburg Nachlass*'ı eleştirel düşünce bağlamında ele alan Carl'dır (Carl, 1984: 74-102). Carl'ın yorumları çerçevesinde ileriye dönük okumanın imkanı üzerinde durulduğu gibi *Duisburg Nachlass*'ı ileriye yönelik okumaya eğilim gösteren Guyer'i de, Carl'dan farklı olarak ama aynı istikamette olacak şekilde ele aldık. Guyer, refleksiyonlarda daha çok “nesnel zaman belirlenimlerini” merkeze koyarak, refleksiyonları tecrübenin analogileri bağlamında değerlendirmeye çalışmaktadır (Guyer, 1987: 25-70). Bunun yanı sıra Allison, Kant'ın düşüncelerini *Saf Aklın Eleştirisi* çerçevesinde değerlendirmenin ölçütü olarak “diskursiflik tezini” esas almaktadır. Bu da Kant'ın duyusallıkla anlama yetisi arasındaki ilişkinin kurulmasına ilişkin düşünsel çabalarına gönderimde bulunmaktadır. Allison'un görüşlerini de ele alınan çalışmanın merkezine koymakla, refleksiyonların argümentatif yapısının eleştirel

düşüncenin çerçevesinde incelenebilirliğinin imkanını başka bir bağlamda da tekrar göstermeye çalıştık (Allison, 2015: 108-31). Özetle, ileriye ve geriye dönük okuma çerçevesinde *Duisburg Nachlass*'ı, temel pasajlardan yola çıkarak anlatmakla beraber, aynı zamanda, farklı yorumsal çerçevede incelemenin olanağını tartıştık ve bu minvalde *Duisburg Nachlass*'ı, Carl'ın, Allison'un, Laywine'nin, Kitcher'in, Guyer'in ve Haering'in görüşleri bağlamında değerlendirmiş olduk.

BİRİNCİ BÖLÜM: "METAFİZİKÇİ" KANT

1.1 Erken Dönem Kant ve Newtoncu Bir Metafiziğin İmkânı

Kant'ın entelektüel biyografisine göz attığımız zaman onun felsefi kariyerine "Leibnizci-Wolffcu metafizik ve Newtoncu doğa felsefesine" hevesli bir öğrenci olarak başladığını görmekteyiz (Friedman, 1998: 1). Bu bağlamda Kant'ın her iki düşünce sistemine olan ilgisinin Königsberg'deki hocası Knutzen aracılığıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Knutzen'in kendisi de ılımlı bir Wolffçu revizyonist olmakla beraber, Almanya'da Newtoncu çekim yasasını ilk kabul edenlerden biriydi (Friedman, 1998: 1). Bu doğrultuda Kant'ın erken dönemde mesaisinin büyük bölümünü dolduran iki temel konudan söz edilebilir. Bunlardan ilki, eylemsizlik ve gerçek nedensellik ilkelerini Leibniz, Baumgarten ve Wolff gibi düşünürlerin itirazlarından korumak; diğer ise aynı ilkeleri gerçek nedenselliği savunan Knutzen ve Crusius gibi düşünürlerin (Kant'ın görüşüne göre hatalı gerekçelerle savunmaktadırlar) desteğine karşı korumaktır (Insole, 2015: 401).

Düşünce hayatı boyunca Kant, Newtoncu çekim yasasını -uzaktan eylem olarak tartışmalı bir anlayış getirse bile- doğa bilimlerindeki yasalar için ya da daha genel

anlamda fiziksel yasalar için bir paradigma, ilk örnek olarak ele almıştır.¹¹ Ancak bununla beraber Kant, gerçek anlamda bir doğa biliminin metafizikte ve a priori nosyonlarda (bilhassa töz ve kuvvet gibi) temellenmesi/temellendirilmesi gerektiğini ve birçoklarının düşündüğünün aksine fiziğin metafiziksiz tamamlanmamış olduğuna inanmaktaydı. Bu doğrultuda Friedman, Kant'ın *Fiziksel Monadoloji* eserinde Kant'ın metafiziğin aslında fiziğe destek olmakla beraber onu aydınlattığını pasajını örnek vermektedir (Friedman, 1998: 1-2; Kant, 1992: 51). Newton fiziği bağlamında özelleştirmek gerekirse Kant için Newton fiziği, doğanın yapısını bütüncül bir tarzda açıklamaktan yoksun, yetersiz olduğu gibi fizik için gerekli olan temel ontolojik tezleri ihmal etmektedir. Dolayısıyla fizik bilimi için altta yatan nedenlere yönelik cesur metafizik araştırma gereklidir, çünkü doğa biliminin muhafazakar sınırlılığı doğanın yapısını tanımlamaya yönelik Newton'un yaklaşımını yetersiz kılmaktadır (Schönfeld, 2000: 178).

Çalışmamızın merkezinde yer alan Kant yorumcularından Laywine tarafından öne sürülen ve Kant'ın metafiziğe olan tutumunu özetleyen beş önemli hususun, Kant'ın bu dönemde özel metafiziğe olan ilgisini göstermesi bakımından ele alınmasında yarar vardır.

Laywine'a göre Kant'ın 1750'lerin ortalarında özel metafiziğe yaklaşımı geleneksel olmakla beraber, bilhassa özel metafiziği “maddi olmayan nesnelerin bilimi” olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple ona göre Kant'ın bu dönemdeki felsefi projesini maddi olmayan nesnelerin temellendirilmesi olarak görmek en doğrusu olacaktır (Laywine, 2001: 7). Laywine'a göre Kant için bu dönemde özel metafizik, genel olarak

¹¹ Kant'ın Newtoncu yaklaşımı Kant'ın zamanındaki kıtasal Newtoncuların çoğunun yaklaşımlarıyla karşılaştırıldığında oldukça aşırı bir pozisyonu temsil ediyordu. Örneğin “Leibnizci-Wolffçu metafiziğin” kesinlikle dostu olmayan Euler'in uzakta-eylemi reddettiği bilinmektedir. Maupertuis ve Voltaire gibi sadık Newtoncular bile bu konuda kendilerini son derece ihtiyatlı bir şekilde ifade etmişlerdir. Kant'ın pozisyonu ikinci nesil İngiliz Newtoncuların, özellikle de John Keill'in pozisyonuyla örtüşmektedir (Friedman, 1998: 1, dipnot 2).

dünyanın ve aynı zamanda maddi olmayan tözlere yönelik değişimin hipotetik açıklanması olarak değerlidir (Laywine, 2001:7).

Bu çerçevede dünyanın ve maddi olmayan tözlerin değişiminin açıklanmasına yönelik yaklaşım biçimleri; okasyonalizm, fiziksel akış/gerçek etkileşim (physical influx/real interaction) ve önceden kurulmuş uyum şeklindedir. Kant, sadece yukarıda betimlenen yaklaşım biçimlerini değişimin açıklanmasına yönelik varsayımlar olarak görmekteydi (Laywine, 2001:7; Watkins, 2005: 24-25). Önce okasyonalizmi veya aranedenciliği açıklamaya çalışalım. Arnold Geulincx (1624-69) tarafından öne sürülen okasyonalizme göre Tanrı, her olayı yönetmektedir ve nedensel süreçler Tanrı'nın müdahalesine bağlıdır; çünkü ne maddeler arasındaki karşılıklı eylemin ne de tözsel değişikliklerin gücü nedensel süreçleri açıklamaya yetmemektedir (Kant, 2012: 690, dipnot 31; Watkins, 2005: 25; Laywine, 2001:7). Böylece varlıktaki tüm değişimler Tanrı'nın ve yalnızca Tanrı'nın etkisi olarak değerlendirilmelidir -ki bu da okasyonalist/ara nedenleri savunan sistemin temel iddiasıdır (Laywine, 1993: 25; Watkins, 2005: 28-29).

Bunun aksine dünyada önceden kurulmuş uyum, aranedenciliğin aksine varlıkların hareket ettiğini/devindiğini kabul etse de, onların birbirleri üzerinde bir etkiye sahip olduğu reddetmiştir. Bu görüşe göre her bir töz kendi üzerine hareket etmekte ve değişim özünde etkileşimden değil özsel değişim/dönüşüm sayesinde mümkün olmaktadır (Laywine, 2001:7; Watkins, 2005: 24 - 25). Örneğin Kant, *Nova Dilucidatio*'da Leibniz'in monadik önceden kurulmuş uyum ilkesini reddetmektedir. Bu ilkeye göre dikkat edilmesi gereken husus tözün kendi doğasıdır. Çünkü tözler arasında gerçek etkileşimler olarak görünen ilişki biçimleri, esasında sadece önceden kurulmuş düzen doğrultusunda mümkün dünyaların en iyisini yaratan Tanrı'nın eylemleridir -ki bu da tüm etkileşimin ve nedenselliğin özünde tanrısal planın bir yansıması olduğu anlamına gelir. Böylece bir töz için doğru olan her şeyin o tözün kendi doğası gereği

doğru olduğu anlaşılmaktadır (Guyer, Wood, 2021: 23)¹². Diğer bir deyişle, dünyada görünüşlerde görülen etkileşim Tanrı'nın akıllıca düzenlemesinin bir sonucudur (Laywine, 2001:7, Beck: 1969: 225-227).

Kant bu bağlamda düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

....., bu, Leibniz'in iyi bilinen önceden kurulmuş uyumuna yol açmaz; bu (önceden kurulmuş uyum), tözlerin birbirlerine olan karşılıklı bağılıkları değil, aralarındaki anlaşmadır; çünkü Tanrı, tözler arasında uyum/anlaşma sağlamak üzere.....zanaatkârların ince aygıtlarını [artificiorum technis] kullanmaz. (Kant, 1992:44)

En nihayetinde Kant, fiziksel akış veya gerçek etkileşim¹³ görüşüne bağlılığını ifade ederek, sadece varlıkların hareketini değil, aynı zamanda onların birbiri üzerinde olan hareketini/etkisini kabul ederek önceden kurulmuş uyum düşüncesine karşı çıkmaktadır. (Laywine, 2001: 7).¹⁴ Diğer bir ifade ile Watkins'in de Laywine'ı destekler biçimde ortaya koyduğu gibi Kant, karşılıklı etkileşim içerisinde olan iki tözün nedensel etkinliğinin gerekliliğini savunur (Watkins, 2005: 156 - 157).

Bu bağlamda erken dönem metafizik çalışmalarında Kant'ın nedensellik konusu hakkında savunduğu temel ilke “ardışıklık ilkesi”dir. Kant'ın ifadeleri ile ardışıklık ilkesi şu şekilde özetlenebilir:

¹² Guyer göre Kant, bu ilkeyi Kant hocası Martin Knutzen'in (1713-51) monadolojiye karşı savunduğu "fiziksel akış" sistemini savunmak için kullanmıştır. Uzay ve zamandaki tüm fiziksel nesneler arasında gerçek bir etkileşim sisteminin argümanı, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde savunacağı "ampirik düşünce ilkeleri"nin önemli bir parçası haline gelecektir. (Guyer, Wood, 2021: 23)

¹³ Kant bu bağlamda düşüncelerini 3806 numaralı refleksiyonda da ifade etmektedir (Kant, 2005: 87).

¹⁴ Vurgulamak gerektir ki, Kant okasyonalizmi değişimin açıklama biçimi olarak kabul etmiyordu (Laywine, 2001:7).

Tözler diğer tözlerle bağlantılı/ilişkili olmadıkları sürece tözlerde hiçbir değişiklik meydana gelemez; tözlerin birbirlerine yönelik karşılıklı bağılıkları, karşılıklı durum değişikliklerini belirler (Kant, 1992: 37).

Üçüncü olarak Lawyine'in üzerinde durduğu diğer husus ise şudur; ona göre Kant, bu dönemde, metafiziğin kendi kavramları bağlamında başarılı olmasının belli bir koşula bağlı olduğu düşüncesini benimsemiştir. Ona göre Kant, bu bağlamda daha önce ifade edildiği gibi metafizik ile fizik arasında bir köprü kurulması gerektiğine kanaat getirmiş ve hatta aynı bağlamda matematik biliminin de ortaya koyduğu düşünceler ile metafizik düşünceler arasında bağın kurulması gerektiğini ileri sürmüştür (Laywine, 2001: 7). Örneğin Kant, *Fiziksel Monadoloji* adlı eserinde Newton'un doğa felsefesini Leibnizci-Wolffcu metafiziğin temel ilkeleriyle, yani bir monadolojiyle uzlaştırmaya çalışmıştır (Friedman, 1998: 2).

Yine Laywine göre Kant bu dönemde, benzer bir bağlamda, Newton'un tümel ve aracısız/doğrudan çekim kuvvet hakkında -Wolff'un takipçilerinin yaptığı gibi çekim kuvvetinin mantıksız ve tutarsız sonuçlar doğurabileceği üzerinden değil- metafizik implikasyonlar/çıkarımlar dikkate alınarak eleştiri getirilmesi gerektiği ya da savunulması gerektiği düşüncesi içerisindeydi (Laywine, 2001: 7).

Nihayetinde Laywine göre Kant erken döneminde yukarıda belirtilen bilimlerin bir model olarak ele alınması gerektiğine kanaat getirmiş ve böylece, metafiziğin bu yeni tanımı çerçevesinde Leibnizci-Wolffcu metafiziğin içeriği ile Newtoncu doğa felsefesini birleştirebilecek, kaynaştırabilecek kapsayıcı bir metafizik üzerinde çalışmıştır (Laywine, 2001: 7).

18. Yüzyıl Wolffçu düşünce sisteminde metafizik dedüktif bir sistem içerisinde kurulmaktaydı. Kant'ın bu dönemde Wolffçu paradigmayı benimsediği de göz önüne alındığında metafizik yöntemi ihya etmeye yönelik Kant'ın çabalarını anlamak için kısaca bu sisteme değinmek yerinde olacaktır. Bu aynı zamanda Kant'ın yüzleştiği problemin izini sürmemiz açısından önem taşımaktadır.

Değinilen metafizik düşünce sistemi kaba hatları ile en genel kavramlardan (varlık, mahiyet vbg.) ve/ya ilkelerden (özdeşlik ve çelişmezlik ilkesi gibi) başlayarak aşağıya doğru çıkarım zinciri ile somut ya da tikel olanların tanımlanmasını hedefleyen bir dedüktif sistemdir (Friedman, 1998: 15). Diğer bir deyişle, matematiksel dedüktif yöntemde en genel kavram ve ilkelerden yola çıkarken nihayetinde soyut entitelerin varlığının çıkarsanması söz konusu iken, matematiksel fizikte (kuşkusuz Newton fiziği burada asıl bahsi geçen fizik olarak) en genel ilke ve kavramlardan başlayarak somut entitelerin gerçek ilişkilerini açıklama yoluna gitmiştir. Örneğin, yer çekim kanunu sayesinde bir gezegenin hareketinden başlayarak bir elmanın yere düşüşüne kadar tüm somut entitelerin hareket bağıntısı bu sistemde açıklanmaktaydı; böylece evrensel gravitasyon yasasına yönelik argümanda olduğu gibi, “fenomenlerden/olgulardan tümdengelim” prosedürü yöntem olarak ilk ilkelerden (varsayımsal olarak) yola çıkıp fenomene/olguya doğru yol alan yöntemden fazlasıyla daha çok güvenliydi (Friedman, 1998: 15-16).

Laywine'a göre bu amaç doğrultusunda Kant, fizik ile metafiziği birleştirmek amacı ile çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bunlardan ilki, Newton'un “Birinci Hareket Yasası'nın” (eylemsizlik ilkesi/yasası) metafiziksel bağlamda ifade etmeye yöneliktir. Bu yasaya göre maddi olmayan tözlerin de tıpkı eylemsizlik ilkesinde olduğu gibi dışsal bir müdahale olmaksızın durumlarını koruma eğiliminde olduğu tezi öne sürülmüştür. Diğer bir ifade ile Kant, “maddi olmayan tözler mevcut durumlarını koruma

eğilimdedir” ilkesini fizikten ödünç alarak metafiziğe “giydirmeye” çalışmıştır (Laywine, 1993: 44).

İkinci olarak Laywine’nin yorumuna göre Kant, biraz da tuhaf bir biçimde, ruhla beden arasında tıpkı Newton’un ikinci yasası gibi ($F=m.a$) bir nedensellik ilişkisi olduğu ilkesini ileri sürmüştür. Newton’un nesneler arasında var olduğunu kabul ettiği dış kuvvetsel etkileşim gibi bir etkileşimin ruh ile beden arasında da mümkün olabileceğini Kant’ın burada -metafizikle fiziği buluşturma bağlamında- savunduğu ileri sürmüştür (Laywine, 1993: 44; Laywine, 2001: 8). Yukarıda belirtilen tartışmanın devamı olarak Kant, Laywine’in yorumuna göre, Newton’un İkinci Hareket Yasası’nın metafiziksel çerçevede ifadesinin sonucu olarak, bir elementteki her durum değişikliğini, başka bir element tarafından o elemente uygulanan spiritüel/ruhani bir kuvvet aracılığıyla gerçekleştiği tezini ileri sürmekteydi (Laywine, 2001: 8).

Laywine’a göre Kant yukarıda ifade edilen metafizik ile fizik arasında köprü kurma çabalarından daha sonra vazgeçmiştir. Çünkü Kant için artık, fiziksel nesneler arasındaki ilişkiler örnek alınarak metafiziksel nesneler arasındaki ilişkinin tahlil edilmesi, kurulan ilişkinin muğlaklığı nedeniyle imkansızdır (Laywine, 2001: 8).

Nitekim bu sebepten dolayı olsa gerek Kant, *Metafiziğin Düşleriyle Açıklamalı Bir Bilicinin Düşleri (Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik, 1766)* adlı eserinde deneyimin bize spiritüel/ruhsal kuvvetler hakkında hiçbir şey öğretemeyeceği kanaatini ortaya koymuştur. Çünkü ruh, mahiyet itibari ile, bu noktadan sonra Kant için artık hiçbir maddi açıklama biçimi ile açıklanabilir bir niteliğe sahip olamazdı ve dolayısıyla ruh bağlamında ifade edilen düşünce genel bağlamda metafiziğin tüm nesneleri (maddi olmayan nesneler) için de geçerliydi (Laywine, 1993: 102; Ameriks, 2000: 30; Beiser, 1992: 45). Laywine, Kant’ın

Mendelssohn'a 8 Nisan 1766 tarihli mektubunu¹⁵ örnek vermektedir, ki belirtilen mektubda Kant metafizikte seçtiği yolun yalınış olduğunu ve bu alanda rağbet gören yöntemlerin dünyada yanlışlığın miktarını çoğalttığı kanaatine vardığını ifade etmektedir (Briefe 10:70; Laywine, 1993: 102-103).

Kant, metafiziğe yönelik yaklaşımını gözden geçirerek, 1760'ların ortasında sonradan karşılaştığı problemin (metafiziğin maddi nesnelerin çerçevesinde değerlendirilmesine ilişkin yöntem) farkına varmıştır (Laywine, 2001: 40, dipnot 11). Bu çizgide Kant, farkına vardığı hatayı düzeltmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu sebeple, bu eser (*Bir Bilicinin Düşleri*) metafiziğin ve metafiziğin önermelerinin teorik incelenmesini artık konu edinmemektedir (Cassirer, 1981: 78); aksine, reflektif bir mizahla metafiziğin kategorileriyle ve mantıksal sonuç zincirleriyle alaycı bir şekilde uğraşan bir eser konumundadır (Cassirer, 1981: 78). Eserdeki girişimlerin özü kuşkusuz tahmin edilebileceği gibi bilginin kaynağı problemine yöneliktir -ki özellikle de kuvvetlerin bilgisi problemini başat konu olarak ele almıştır (Laywine, 2001: 9).

Laywine'a göre Kant, bu araştırmanın gerekli olduğuna *Bir Bilicinin Düşleri* adlı eserinde değinse de ilk olarak bu araştırmayı *Profesörlük Takdim Tezi'nde* (*Duyulur ve Anlaşılar Dünyanın Form ve İlkeleri*) net bir şekilde üstlenmiştir (Laywine, 2001: 9). Friedman'ın belirttiği gibi, metafiziğin doğa bilimlerinin çerçevesinde temellendirilebileceği görüşü bir hata olarak *Profesörlük Takdim Tezi'nde* açık bir şekilde öne çıkmaktadır (Friedman, 1998: 34). Buna göre Kant için artık zamansal-mekansal çerçevede şekillenen görünüşler dünyası, kesin bilimlerin nesnesi olduğu halde, zamanın-mekanın dışında tanımlanan noumenal dünya, metafiziğin çerçevesine dahil edilmiştir; bu da metafizikle doğa bilimlerinin *Profesörlük Takdim Tezi'ndeki* yöntemin sonucu olarak birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir (Friedman, 1998:

¹⁵ "Kant'ın Mektupları"nda kaynak olarak "Akademie" baskısının 10. cildi esas alınmıştır: Kant's gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe) Kant's Briefwechsel, Bd. 10, (II/1) 1: 1747-1788 Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter, 1922.

34-35) Böylece Kant, *Profesörlük Takdim Tezi* ile birlikte, duyusal bilginin ilkelerinin kendi sınırları içerisinde kalması gerektiğini ve buna paralel olarak düşünülür (akli) nesnelerin bilgisinin de kendi sınırları içinde anlaşılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda Kant için artık, ruh ve beden arasındaki etkileşimin açıklanması fiziğin temel yasalarına uygun olarak değil aksine tözler arasındaki bağlantının/etkileşiminin zemini olarak tözlerin tümünün tek varlığa (akli yetinin nesnesi olarak Tanrı) bağlı olmasının sonucu olarak açıklanmaktaydı (Friedman, 1998: 33-34; Kant, 1958: 67, 77).

Toparlamak gerekirse Kant'ın ilk dönem metafizik çalışmaları temelde metafiziği sağın bir bilim haline getirmek için matematiksel fiziğin örnek alındığı ve bu bağlamda çeşitli fiziksel ilkeler ve kavramlar ile metafizik ilkeler arasında analogilerin kurulduğu bir dönemdir. Bu doğrultuda erken dönem Metafizikçi Kant'ın temel uğraş alanlarına ve tezlerini netleştirmek amacı ile *Profesörlük Takdim Tezi*'ndeki ana görüşlerine göz gezdirmek yerinde olacaktır.

1.2. Metafiziğe Hazırlık Bilimi Olarak Profesörlük Takdim Tezi

Bir önceki bölümde değinildiği üzere, Kant maddi olmayan nesnelerin doğa bilimlerinin model olarak temellendirilme çabasının hata olduğu farkına varmıştır; bu doğrultuda doğa bilimleriyle metafiziğin birbirinden bağımsız olarak ele alınması için hem de duyusallıkla akli yeti arasında ayrımı öne sürmüştür (Laywine, 2001: 40, dipnot 11; Friedman, 1998: 34-35). Bu görüşlerini Kant, 1770 senesinde kaleme aldığı *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri (De Mundi Sensibilis atque Intelligibilis Forma et Principiis)* adlı eserinde açıklamaya çalışmıştır. Bu eseri Kant, Königsberg'deki mantık ve metafizik kürsüsüne yükselişinden sonra Ağustos 1770'te savunmuş ve aynı sene içerisinde yayınlamıştır (Guyer, Wood, 2021: 29). Aynı zamanda bu eseri, Kant'ın düşünsel serüveninde *Saf Aklın Eleştirisi*'ne yönelik

ilerleyişinde bir dönüm noktası olarak da değerlendirebiliriz, çünkü Kant bu eserde, zihnin duyulur ve akli yetileri arasındaki temel ayrımını ilk kez net bir biçimde ortaya koymuştur (Guyer, Wood, 2021: 29)¹⁶

Eser, beş bölümü içermektedir. İlk bölümde Kant, dünya kavramını genel olarak ele almaktadır. İkinci bölümde ise duyulur ve anlaşılır nesneleri genel olarak birbirleriyle karşılaştırmaktadır. Zaman ve mekanın duyusal formun ilkeleri olarak ele alındığı bölüm ise üçüncü bölümdür. Akli dünyanın formunun ilkelerinin ele alındığı dördüncü bölümden sonra ise Kant, beşinci bölümde, metafizik yöntem konusunu ele almaktadır (Allison, 2015: 50). Metafizik yöntem konusunun tartışıldığı bölümde Kant'ın amacı, bilgimizi içeren öğeler olan ve birbirinden bağımsız heterojen yapıya sahip duyusallıkla akli yeti arasındaki farkı belirlemektir. Başka bir deyişle, duyusallıkla ve akli kavramlar arasındaki farkın bilinmesi/belirlenmesi aynı zamanda bu iki yetinin, birbirlerinin alanına müdahil olmaması gerektiğine dair bir işaret de taşır. Çünkü Kant için yalnız bu tarz bir ayrım ile “düşünsel metafizik hatadan” kaçınma şansımız vardır.

*Profesörlüğe Takdim Tezi*¹⁷ için yazdığı bu eseri Kant, metafizik bir sistemin ortaya konuluşu olarak düşünmemiştir. Aksine takdim ettiği tezini, metafizik bir sisteme

¹⁶ Eleştirel dönemi Kant'ta duyusallık ve anlama yetisinin bilginin iki farklı/heterojen kaynağı olarak bilinmesine rağmen, Kant bu yetilerin sentetik bir biçimde işleve sahip olduklarını belirtmektedir. Allison'a göre Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki meşhur görüşüz/duyusuz kavramların boş, kavramsız duyuların/görülerin kör olduğu düsturu (A51/B75) görüşlerin aklileştirilmesi/kavramsallaştırılması örneğinde rasyonelizme (Leibniz), kavramların duyusallaştırılması bağlamında ise empirizme (Locke) itiraz olarak öne sürülmüştür (A 271/B327) (Allison, 2015: 47). Allison tarafından “diskursiflik tezi” (discursivity thesis) olarak adlandırılan bu düsturun ilk ortaya çıkış şekline artık Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde rastlamaktayız (Allison, 2004: 12-16; 27-8). Buna rağmen Kant yorumcuları arasında ilk olarak duyusallık ve anlama yetisi arasındaki farkın ortaya çıkışının Kant'ın 5037 (18:69¹⁵⁻²²) numaralı refleksiyonda değindiği büyük aydınlanma (great light) bağlamında değerlendirilebileceğine ilişkin ortak fikir vardır (Allison, 2015: 48). Bunun yanı sıra bu konuya ilişkin çeşitli fikir ayrılıklarını kendisinde barındıran tartışmalar, yorumcular arasında hüküm sürmektedir (Allison, 2015: 48; Beck, 1969: 457-60; Cassirer, 1981: 92-115; Kuehn, 2001: 186-7).

¹⁷ Ele alınan çalışmada *Profesörlük Takdim Tezi* için 1958 senesine ait olan almanca çeviri temel alınmıştır: Kant, Immanuel. *Über die Form und die Prinzipien der Sinnen- und Geisteswelt*, çeviren Klaus Reich, Verlag von Felix Meiner Hamburg, 1958.

hazırlık niteliğinde ele almıştır (Allison, 2015: 94)¹⁸. Kant bu bağlamda yaklaşımını şöyle ifade etmektedir:

Saf aklın¹⁹ kullanımının ilk ilkelerini (die ersten Prinzipien des reinen Verstandesgebrauchs) içeren felsefe metafiziktir. Buna duysal ve akli bilgi arasındaki farkı öğreten hazırlık bilimi de (Vorbereitungswissenschaft) aittir (Kant, 1958: 27). Daha özenli (duysal ve akli bilgi arasındaki farkla ilgili yöntem bağlamında) bir araştırmanın yardımıyla bunlar (duysal ve akli bilgi) belirli kurallar çerçevesine getirildiğinde, metafiziğin derinliklerine dalmak isteyen herkes için muazzam üstünlük sağlayacak hazırlık bilimi olarak erişilebilir olacaktır. (Kant, 1958: 99).

Görüldüğü üzere metafiziğin kurtuluşu için bu eserde, duysallıkla akli yeti arasındaki radikal ayrımın sonucu olarak, iki farklı bilgi türü öne sürülmektedir. Radikal ayrım olarak değerlendirmemizin nedeni ise belirtilen her iki yetinin birbirinden bağımsız olarak epistemolojik fonksiyona sahip olmasıdır. Çünkü iki farklı heterojen yeti olan duysallık kendi duysal formları olan zaman ve mekanın çerçevesinde değerlendirilmektedir (Kant, 1958: 39; 49). Bu bağlamda dikkat etmemiz gereken husus, şüphesiz Kant'ın *Duyulur ve Anlaşılr Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde metafiziğe yönelik tutumudur. Kant bu dönemde dikkatini, özel metafiziğin

¹⁸ Diğer taraftan Allison, daha sonra hazırlayıcı disiplin bağlamında Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ne yönelik aynı değerlendirmede bulunduğuna vurgu yapmaktadır. Ancak temelini sağlamak istediği metafiziğin tanımlanması bağlamında, her iki eser arasında şüphesiz önemli derecede fark vardır; örneğin, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde doğanın ve ahlak alanının metafiziğinin temelleri (A841/B869) atılmaktaydısa, *Profesörlük Takdim Tezi*'nde sadece ahlak alanının metafiziği dikkat merkezine getirilmekteydi (Allison, 2015: 49-50). Doğanın metafiziği *Saf Aklın Eleştirisi*'nde sentetik a priori önermeler bağlamında değerlendirildiği halde, *Duyulur ve Anlaşılr Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde teorik metafiziğin akli nesneler/noumenal alanında değerlendirildiğini görmekteyiz ki, bunu Kant duysallıkla akli yeti arasında radikal ayrım yaparak temellendirmek istemekteydi (Allison, 2015: 49-50).

¹⁹ *Profesörlük Takdim Tezi*'nde Kant henüz eleştiri çerçevesinde “Anlama Yetisi” ile (Verstand) ve “Akıl” (Vernunft) arasında ayrım yapmamıştır; bu sebeple, kitabın almanca çevirisinde latince den almancaya “Verstandesgebrauch” şeklinde çevirilen kavram için “Saf Aklın Kullanımı” ifadesi tercih edilmiştir.

temellendirilmesine yöneltmektedir. Ancak, bunun için öncelikle, nesneleri kendinde şey olarak bize tanıtan metafiziğin/ontolojinin bilgisinin/nesnesinin, akli yetinin kavramları aracılığıyla nasıl ortaya çıktığının temellendirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda Kant'ın hedefi, duyusallığın üzerinde temellenen ve anlığın mantıksal işleyişine ait olan empirik bilgiyle, akli yetinin real işleyişine ait metafiziğin nesneleri/bilgisi arasındaki keskin ayrımı yapmaktır. Duyusallığı alıcılık olarak tanımlayan Kant, burada insanın duyusal yetisiyle insanın temasta olduğu nesne arasında ortaya çıkan duyusal kaynaklı zihinsel tasavvuru göz önünde bulundurmaktadır. Ancak burada önemli olan husus, duyusal tasarımın ortaya çıkmasında nesnenin durumuyla beraber öznenin de durumunun dikkate alınmasıdır (Kant, 1958: 19). Çünkü her iki durumda ortaya çıkan ve değişime maruz kalan zihnin duyusal tasarımlarına özgü olandır. Buna karşın akıl faal bir yeti olarak değerlendirilmektedir “çünkü akıl veya anlık öznenin kendine özgü doğası nedeniyle duyularına giremeyen şeyleri tasarımlama yetisidir (Kant, 1958: 19)”. Bu sebeple duyusal olarak düşünülen şeyler, Kant için görünüşe geldiği halde, akli tasarımların nesneleri kendinde şey olarak değerlendirilmekte ve görünüşe gelmemektedir (Kant, 1958: 19).

Kant'a göre “akli yetinin/anlama yetisinin²⁰ mantıksal kullanımı tüm bilimlere aittir” (Kant, 1958: 23). Buna karşın akli yetinin real kullanımı tüm bilimlere değil, sadece metafiziğe özgüdür, çünkü metafiziğin kavramlarını duyularımızda değil, anlama yetisinin doğasında aramamız gerekmektedir (Kant, 1958: 27). Başka bir deyişle, metafiziğin kavramları doğuştan değil, aksine kaynağı zihnimizde olan yasaların aracılığıyla (tecrübenin vesilesiyle kendi faaliyetine dikkat etmesinin sonucu olarak) soyutlanmaktadır ve edinilmektedirler (Kant, 1958: 27-29). Akli yetinin mantıksal

²⁰ Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde “Akıl” ve “Anlama Yetisi” arasında ayrıma varmadığı için, her ikisi kavramı da beraber şekilde çeviride belirtmekteyiz; çünkü latineden almancaya çevrilmiş metinde anlama yetisi/Anlık (Verstand) karşımıza çıkmaktadır. Ancak Kant'ın burada henüz eleştirel felsefe çerçevesinde düşünmediği için akli yetiyi kastettiğini söyleyebiliriz.

kullanışı sonucu ortaya çıkan bilgiyi duysal bilgi olarak değerlendirmemiz gerekmektedir. Böyle değerlendirmemizin nedeni ise mantıksal düzeyde özdeşlik veya çelişki bağlamındaki karşılaştırmadan ziyade, bilginin duysallığın bilgisinin kaynağı olmasıdır (Kant, 1958: 23). Buradaki önemli husus, genel empirik yasalar üzerinde kendisini gerçekleştirse bile, ortaya çıkan kavramların içeriği duysaldır. Buna karşın akli yetinin real işleyişine ait olan nesnelerin/ilişkilerin kavramları, anlığın doğası gereği bize verilmektedirler ve bu sebeple ne duysallığın herhangi bir işlevinden soyutlanmaktadırlar ne de duysallığa ait herhangi bir formu kendilerinde barındırmaktadırlar (Kant, 1958: 21; 25).

Bunun yanı sıra, aklın real kullanışı aynı zamanda ikili düzeyde Kant tarafından *Profesörlük Takdim Tezi`nde* ele alınmaktadır. Kant, ilk olarak akli bilginin amacını/meramını denetleyici/negatif (prüfend/elencticus) düzlemde ele almaktadır (Kant, 1958: 29). Burada kast edilen, duysallıkla noumenal alan arasındaki ayrıma dikkat edilerek, zihni yanlıştan/hatadan korumaktır ya da olası hataların önünü almaktır (Kant, 1958: 29). Akli bilginin diğer düzeyde ele alınışını ise Kant, genişleyici (erweiternd/dogmaticus) olarak tanımlamaktadır. Aklın/anlama yetisinin genişleyici fonksiyonu ise saf anlığın ilkelerinin zemini bağlamında değerlendirilebilen ve kendini ontolojide veya rasyonel psikolojide realize etmektedir (Kant, 1958: 29).

Guyer`in belirttiği gibi, Kant`ın burada vurguladığı aklın denetleyici (prüfend) ve genişleyici (erweiternd) ayrımı daha sonra *Saf Aklın Eleştirisi`ndeki* noumen`in pozitif ve negatif konseptinin (B307) habercisi olsa bile, aslında bu eserdeki anlama yetisinin/aklın kognitif işlevlerine yönelik işlevlerine Kant`ın eleştiri döneminin ölçüsü çerçevesinden bakılmaması gerekmektedir (Guyer, 1987: 16). Çünkü Kant`ın akli yetinin real işleyişinde ortaya çıkan bilgiyle kastettiği husus, eleştiri çerçevesinde fenomenlerin/görünüşlerin arkasında olan bilinmez/kendinde şey olarak tanımlanan nesneler değildir; aksine, Guyer`e göre Kant`ın *Profesörlük Takdim Tezi`nde* aklın real

işleyişinin dogmatik/genişleyici düzeyinde “örnek” (Musterbild) olarak tanımladığı şey, aslında, aklın genişleyici işlevi için içerik sağlamaktadır ve duyusal bilginin değil, akli yetinin paradigmatic nesnesidir (Guyer, 1987: 16; Kant, 1958: 29). Bu sebepten dolayı bu eserde değerlendirilen akli bilginin nesneleri, duyusallığın nesnelerinden tamamen farklı özelliğe sahiptirler. Diğer bir deyişle, burada vurgulanmak istenen, eleştiride olduğu gibi görünüşe gelen nesnelerin arka planında duran „gerçekliğin” insan anlığının idrakinin dışının, sınırında kalan noumenal alanı değildir; aksine, real işlevi olan anlama yetisinin nesnesi teorik (tanrı) ve pratik (ahlak) olarak sınıflandırılan noumen olarak mükemmelliktir/kusursuzluktur (Guyer, 1987: 16-17; Kant, 1958:29).

Duyusallıkla akli yetinin birinin diğerine müdahale etmeden ele alınması gerektiğini öne süren Kant, her iki yetinin birbirine olan etkisini düşünce hatası olarak (Erschleichungsfehler veya Subreption) tanımlamaktadır. Bir yetinin diğerine etkisi veya yalnızlıkla duyusallığı temel alıp metafiziğin kavramları aracılığıyla yüklemlemede bulunmak düşünsel bakımdan metafizik hataya götürmektedir.

Kant, sıradan bilimlerde aklın kullanımının sadece mantıksal olduğunu belirterek sıradan bilime önerilebilecek bir yöntem olmadığını ifade etmektedir, çünkü burada üretilen/ortaya çıkan kavramlar deneyimden soyutlanarak düzenlenmektedir (Guyer, Wood, 2021: 34). Ancak Kant’a göre, metafiziğin alanına dahil ettiğimiz kavramlarda ise “yöntem bilimden önce gelmektedir (Guyer, Wood, 2021: 34; Kant, 1958: 77)”. Bu sebepten dolayı Kant, duyusal ve akli ilkeler bağlamında metafiziğin yönteminin tümünün temel kurala dikkat etmesini önermekteydi -ki bu da “duyusal bilginin ilkelerinin kendi sınırlarını aşmaması ve akli bilginin alanına etki etmemesidir. (Kant, 1958: 77).” Kant’a göre, duyusallıkla akli ilkelerin birbirine karıştırılmasını metafizik hata olarak (“ein metaphysischer Erschleichungsfehler” veya “Subreption”) tanımlanmaktadır (Kant, 1958: 79). Örneğin, yargıdaki yüklem duyusallığa aitse, özneyle uyum halindeki yüklem yargıda ifade edilen bilgi türü de duyusal olarak

tanımlanacaktır. Eğer kavram duyusallığa aitse ve akli özellikleri kendisinde barındırdığı öne sürülüyorsa yukarıda ifade edildiği gibi bu metafizik düşünce hatasıdır/sahte aksiyomdur (Kant, 1958: 79-81). Bu bağlamda Kant sanki duyusallıkta akli kavrama ait bir özellik varmış gibi ortaya çıkan yanılgıyı “sahte aksiyom” (erschliches Axiom) olarak tanımlamaktadır. (Kant, 1958: 79-81). Kant’ın sahte aksiyomların ortaya çıkması bağlamında kullandığı terim - reduksiyonist ilke diye tanımlamaktadır. Örneğin, bu ilke gereği eğer anlığın kavramı zaman ve mekan ilişkilerine ait herhangi birşeyle yüklemeleniyorsa, bu nesnel olarak iddia edilmemelidir; bu sadece belirli bir kavram yokluğunda duyusal olarak idrak edilemeyecek koşulu ifade eder (Allison, 2015: 78-79; Kant, 1958: 79-81).

Şimdi burada Kant’ın erken dönem eserlerindeki temel tezleri ortaya konulduktan sonra çalışmamız açısından şu sonuca ulaşmak yerinde olacaktır. Erken dönem Kant yazıları metafizik disiplininin yeniden, ancak bu kez daha sağlam temellere oturtulması çabası olarak görülmelidir; diğer bir deyişle, Kant Newtoncu fiziğin çerçevesinde değerlendirilmesinin sonucu olarak metafiziğin sağlam temellere oturtulabileceği düşüncesindeydi. Dolayısıyla, ileriye dönük okuma ile geriye dönük okuma arasındaki farkı oluşturan temel problem de bu bağlamda ortaya çıkmaya başlamıştır²¹. Şöyle ki, eleştiri öncesini temel alan geriye dönük okuma için Kant’ın mektuplarda ve refleksiyonlarda ortaya koyduğu düşünceler esasında burada özetlenmeye çalışılan “Metafizikçi Kant’ın” metafiziği kesin bir bilim haline getirme amacı ve bu amacının bir nevi *başarısızlığının* sonucu olarak metafiziği kurtarmaya

²¹ Giriş’te de belirtildiği gibi tezin temel problemi bağlamında ele alınan ileriye ve geriye dönük okumayı şu şekilde tanımlayabiliriz: ileriye yönelik okuma daha çok Kant’ı eleştiri istikameti çerçevesinde yorumlamak eğilimidir. Başka bir deyişle, ileri yönelik okuma tarzı Kant’ı “Herz Mektubu”ndan başlayarak daha çok eleştiriye yakınlaraştıracak düşünsel tespitlere vardığını ve böylece aslında eleştiri istikametinde ilerlediğini vurgulayan bakıştır. Bunun aksine geriye yönelik okuma şekli ise Kant’ı eleştiriye yönelik istikametten daha çok Kant’ı eski metafizik düşünceleri çerçevesinde okumaya çalışmaktadır. Bu yoruma göre “Herz Mektubu”yla başlayan ve daha sonra diğer refleksiyonlarda gördüğümüz Kant’ın düşünsel tespitleri, bir nevi aslında Kant’ın eski metafizik sisteminin daha farklı bir çerçevede tanımlamaya yönelik olarak okunmasını gerektirmektedir.

yönelik hazırlık bilimi olarak tanımlayabileceğimiz *Profesörlük Takdim Tezi*’yle dolayı yolla da olsa ilgilidir. İleriye dönük okumada ise durum daha sonra ayrıntıları ile gösterileceği gibi, Kant’ın eleştiri öncesinin düşüncelerinin eleştiri istikametinde nasıl şekil aldığını bize göstermesi açısından farklılık sergilemektedir. Çünkü bu bölümde sözü edilen düşünceler, eleştiri istikametinde yönelik yoruma göre Kant için, daha sonra bilginin koşullarının temellendirilmesi çerçevesinde belirleyici işlevi olmayacaktır. Şimdi bu genel çerçeve içinde çalışmanın ana konusu olan mektupların ve refleksiyonları geriye ve ileriye dönük yorumlarına ve yorumcuların görüşlerini desteklemek için ortaya koydukları argümanlara geçilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM : GERİYE VE İLERİ DÖNÜK OKUMALAR BAĞLAMINDA “MEKTUPLAR”

Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri adlı eserinde Kant’ın eski metafizik yaklaşımında vazgeçtiğini görmüş olduk. Metafiziğin nesneleriyle fiziğin nesneleri arasındaki ayrımın bulanıklaşmasına yol açan eski metafizik yaklaşımındaki hataları Kant, duyusallığı ve akli yetiyi birbirinden ayrı ve birbirine nüfuz etmeyen epistemolojik işleve sahip iki farklı/ heterojen yeti olarak ele alarak çözme yoluna gitmiştir. Kant, bu eser sonrasında gerek eski metafiziğin problemlerine çözüm

getirmek gerekse ifade edilen eserlerde ortaya çıkan epistemolojik problemleri çözüm getirmek amacı ile “Sessiz Yıllar” olarak nitelendirilen bir refleksiyon dönemine girmiştir. Bu refleksiyon dönemi hakkında girişte de ifade edildiği gibi bilgilerimiz temel üç kaynaktan gelmektedir. Bunlardan tarihlendirilmesi bakımından ve yorumcular arasında “Sessiz Yılların” mahiyetini kavrama konusunda yorum farklılıklarına yol açan ilk metin, dönemin önemli düşünürlerinden biri olan Lambert’in yazdığı mektuptur. Bu mektubun ana konusu, Lambert’in Kant’ın *Profesörlük Takdim Tezi*’ne getirdiği eleştirileri içermesidir. Ancak mektubu asıl kıymetli kılan husus Lambert’in eleştirileri ve eleştiriler vasıtasıyla Kant görüşleri hakkında elde ettiğimiz bilgiler değildir. Mektubun önemi, ilk defa -bir sonraki bölümde “Herz Mektubu” bağlamında gösterileceği gibi- tasarım ve nesne arasındaki ilişkinin problematik doğasına yönelik Kant’ta bir “kıvılcım” yaratmasıdır. Bu kıvılcımın ontolojik bir mahiyette mi yoksa epistemolojik bir mahiyette mi neticelendiği ya da geriye yönelik problemler için bir çözüm olarak mı yoksa ileriye dönük bir felsefi atılım için mi olduğu tartışılacaktır. Ancak herhalükarda Lambert’in eleştirileri ve bu eleştiriler doğrultusunda ortaya çıkan “Herz Mektubu”, “Sessiz Yılların” Kant’ın entellektüel tarihindeki yeri konusunda yorumcular arasındaki yorum farklılıklarının doğmasının ilk nedenidir.

Diğer bir ifade ile ayrıntılarına değinilecek olan Lambert’in eleştirel/yorumsal tepkisi, Kant’ın bir nevi *Profesörlük Takdim Tezi*’ndeki duyusallık ve akli yeti arasında yaptığı ayrımın sonucu olarak karşılaşılabileceği problemlerle/çıkılmazlarla yüzleştirmiştir. Bu problemle yüzleşme sonucu Kant, Herz mektubunda ifade ettiği tasarımlarımız ile nesnelerin birbirine uygunluğunu sağlayan zeminin ne olduğu sorusunu ortaya koymuştur. Bu soru ise kuşkusuz Kant’ın meşhur eleştiri dönemi “Kopernik Devrimi”nin ortaya çıkması için zemin oluşturacak/oluşturabilecek sorudur. Dolayısıyla Lambert’in eleştirileri ile başlayan ve “Herz Mektubu” ile nihayete eren tasarım ve nesne arasındaki ilişkinin mahiyeti probleminin “bir problem olarak” Kant’ın

gündemine gelişi, problemin Kant açısından hangi bağlamda ele alındığı problemini de doğurmuştur. İşte tam bu noktada Kant'ın problemi hangi mahiyette ele aldığı sorusu ortaya çıkmış ve bu doğrultuda geriye ve ileriye dönük yorum farklılıkları belirginleşmiştir. Bu genel perspektif doğrultusunda şimdi ayrıntılara geçilebilir.

2.1. Lambert'in Mektubu (13 Ekim 1770)

Kant, *Profesörlük Takdim Tezi'nin* nüshalarını çağının düşünürlerine/filozoflarına onların düşüncelerini almak/fikir mübadelesi yapmak için göndermiştir (Beck, 1969: 463). Örneğın, Sulzer, Mendelssohn ve Lambert gönderdiği düşünürler arasındadır. Belirttiğimiz düşünürlerden Lambert'in Kant'a yazdığı cevap, onun düşüncesinin gelişimi açısından ciddi önem taşımaktadır (Allison, 2015: 87).

Ekim 13 tarihli ve 1770 senesinde Lambert'in Kant'a yazdığı mektupta kaleme aldığı eleştirileri üç kısım²² ayırabiliriz. Değınilen eleştirilerden ilki, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi'nde* yaptığı ve heterojen doğaya sahip olan iki yetinin – duyusallığın ve akli yetinin- iki farklı bilgi kaynağı olarak değerdendirilmesidir. Bu bağlamda Lambert endişesini şöyle ifade etmektedir:

İlk temel tez şudur: insan bilgisi (bilgi olması ve kendi formuna sahip olması nedeniyle) eski fenomen ve noumenon ayrımına uygun olarak bölünmektedir. İnsan bilgisi tamamen farklı ve heterojen iki kaynaktan ortaya çıktığı için bir kaynaktan ortaya çıkan bilginin asla diğerdinden türetilmemesidir. Dolayısıyla, anlama yetisinden gelen bilgi anlama yetisine özgü kaldığı gibi, duyulardan gelen bilgi de duyulur olduğı için duyulur olarak kalmaktadır.

²² Diğeri iki eleştiri ise zamanın ideal olmasına ilişkindir; Kant bu probleme Herz'e yazdığı mektubunda, *Saf Aklın Eleştirisi'nde* ve *Profesörlük Takdim Tezi'nin* 5. bölümünde değınmiştir. (Allison, 2015: 87, dipnot 8).

Bu önerme hakkındaki düşüncelerim esas olarak genellik sorusuyla ilgilidir; yani, bu iki bilme biçiminin ne ölçüde asla bir araya gelmeyecek kadar tamamen ayrılmış olduğuyla ilgilidir. Eğer bu apriori olarak kanıtlanacaksa, bu duyuların ve anlama yetisinin doğasından türetilmelidir. Ancak, önce bunları a posteriori olarak tanımamız gerektiği için, bu, duyusallığın ve anlığın nesnelerinin sınıflandırılmasına ve sıralanmasına bağlı olacaktır (Briefe 10:105).²³

Görüldüğü üzere Lambert'i daha çok endişelendiren husus, Kant'ın duyusallık ve anlama yetisi (akli yeti) arasındaki yaptığı keskin ayrımın getireceği sonuçlardır, çünkü Kant tarafından yapılan radikal ayrım bir daha iki heterojen yapıyı bir araya getirmeyi imkansız kılabilmekteydi. Lambert'e göre bu ayrışma, bilhassa ontolojide ciddi problemlere yol açabileceği için farklı bir tarzda düşünmek daha doğru olacaktır; bu doğrultuda Lambert, düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: “ontolojide görünüşten (Schein) ödünç alınan kavramları almak da yararlıdır, çünkü bunların teorisi nihayetinde yine görünüşlere (Phaenomenis) uygulanmalıdır” (Briefe 10:108).

Beck'in de vurguladığı gibi duyusallıkla akli yeti arasındaki ayrımın mucitlerinden olan Lambert'i ilgilendiren en temel kısım, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nin 29. paragrafında öne sürdüğü tezdur. Bu tezde Kant, ontolojinin kavramlarının fenomen alanına uygulanması için sezgiye gerek olmadığı görüşünü öne sürmektedir (Beck, 1969: 464).

Lambert'in itirazı çok önemlidir, çünkü bu itirazıyla Lambert, saf kavramların nesnelere uygulanması problemine değinmektedir ve hatta ontolojik kavramların fenomenal olmayan nesnelliğinin imkansızlığına da işaret etmektedir

²³ “Kant'ın Mektupları”nda kaynak olarak “Akademie” baskısının 10. cildi esas alınmıştır: Kant's gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe) Kant's Briefwechsel, Bd. 10, (II/1) 1: 1747-1788 Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter, 1922.

(Beck, 1978: 107). Çünkü nihayetinde ontolojik bir kuram deneyim hakkında ve deneyime uygulanması gereken bir kuram hüviyeti taşımaktadır. Bu çerçevede Lambert, astronomiden örnek vererek astronomların da aslında dünyanın kuruluşunu fenomenden/görünüştten türettiğini vurgulamaktadır. Ancak daha sonra, tekrar görüşler dünyasına uyguladıklarını belirtmektedir (Briefe10:108).²⁴

Mektubu -değerlendirmemiz bağlamında- dikkate aldığımızda ilk olarak şunu belirtmekte yarar vardır ki Lambert için ontoloji ya da genel metafizik ana problem alanını oluşturmaktadır; buna karşın Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde dikkatini yönelttiği alan özel metafiziktir (Laywine, 2001: 2). Bahsettiğimiz gibi Kant'ın *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserindeki temel tezi, duyusallıkla akli yeti arasına keskin sınır çizilmesi ve iki heterojen yetinin birbirinden bağımsız şekilde ele alınmasıdır. Başka bir ifade ile söylersek, duyusallık bize görüşlerin nasıl ortaya çıktığına dair bilgi verdiği halde, akli yeti nesneleri kendinde şey olarak bize tanıtmaktadır. Ancak Kant'ın böyle keskin bir ayrımı yapmasının nedeni, aynı zamanda özel metafiziğe yer ayırmakla onu düşünsel/metafizik (Subreption) hatadan korumaktır (Kant, 1958: 77-79; Allison, 2015: 88 – 89). Duyusallığın temsil ettiği nesneleri akli yetinin temsil ettiği nesnelerden ayırabildiğimiz takdirde, duyusallığın ilkelerinin/formlarının akli yetinin nesnelerini temsil etmediğinin de farkına varmış oluyoruz. Başka bir açıdan bakarsak, yukarıda belirtilen tezin sonuçları metafiziğin alanı/kapsamı ve nesnesi için önem taşımaktadır (Laywine, 2001: 3).

Bu bağlamda akla gelen ilk soru, genel metafiziği/ontolojiyi merkeze koyan Lambert'in özel metafiziği ilgi alanının merkezine koyan Kant'ın düşüncesine nasıl bir şekilde etki ettiğidir. Bu doğrultuda hem Laywine'nın hem de

²⁴ Carl da bu bağlamda Lambert'in belirttiği bu hususa dikkat yetirmektedir; ancak Carl, mektubu eleştiri istikametinde değerlendirdiği için belirtilen hususun, metafiziğin kavramlarının fenomenlerin bilgisi için önem arz ettiğini vurgulamaktadır (Carl, 1989b:23).

Allison'un yorumlarından yola çıkarak, mektubu şu çerçevede ele almaya çalışacağız: Kant'ın ilgi alanını özel metafizik olduğu düşünülürken, Lambert'in ontolojiye/genel metafiziğe ilişkin olan eleştirilerinin/yorumlarının Kant'ı "rahatsız etmiş" olmaması gerekirdi, ancak bu hususa rağmen Lambert'in mektubu Kant'ta düşünsel etki yaratmıştır (Laywine, 2001: 2-5; Allison, 2015: 88-89).

Ontoloji/genel metafizik ve özel metafizik arasındaki ayrımın daha iyi anlaşılması için genel bir tarihsel çerçeveye göz atmamızda fayda vardır. Öncelikle, metafiziğin nesnesi/nesneleri aslında kaynağını akli yetiden aldığı için nesneleri kendinde şey olarak bize tanıtmaktadır. Fakat bu bağlamda özel metafiziği, genel metafizikten ayırmak için şu konuya değinilmesi elzemdir. "Wolff tarafından bu alanın nesneleri maddi olmayan tözler olarak – başka bir deyişle tanrı, ruh ve maddi gerçekliğin altında yatan basit öğeler – tanımlanmaktadır (Laywine, 2001: 3)".²⁵ Ancak yukarıda belirttiğimiz hususlar, Lambert'in altını çizdiği ontoloji alanının dışında kalmaktadır. Halbuki, Lambert'in vurguladığı önemli husus ontoloji/genel metafizik alanıydı.

Lambert'in eleştirisinin açıklık kazanması için metafiziğin tanımına ilişkin tarihsel çerçeveye göz attığımız zaman, Wolff, özel metafiziğin aksine genel metafiziği (Ontoloji/İlk Felsefe) varlıkların genel bilimi olarak tanımlamaktadır (Wolff, 2008: 19). Ontoloji (genel varlıklarla ilgilendiği için) bütün varlıklar için mutlak olanı veya belli bir koşul altında var olanı kanıtlamalıdır (Wolff, 2008: 31). Genel metafizik tüm varlıklara uygulanabilir olan temel kavramlarla (örneğin, nedensellik, amaç, zorunluluk vd.) uğraştığı için alanı/kapsamı tümel ve sınırsızdır/kısıtlanmamıştır (Laywine, 2001: 3). Wolff'un kendisi şöyle bir örnek vererek varlık olarak/ var olanlar olarak A ve B arasındaki benzerlik ve

²⁵ Laywine'a göre Kant rasyonel psikolojinin nesnesi olan ruhu özel metafiziğin alanı çerçevesinde ve kendisinde şey olarak değerlendirerek, metafiziğin uygun bir parçası olmayan empirik psikolojiden ayırmak istiyordu. Aynı bağlamda Tanrı da doğal teolojinin çerçevesinde ve özel metafiziğin nesnesi ve kendinde şey olarak ele alınmaktaydı. (Laywine, 2001: 3, dipnot 3).

benzersizlikten yola çıkılarak genel olarak “Benzerlik ve Farklılık” kavramları açıklanabilir (Wolff, 2008:31).

Lambert, “Temel Öğreti” (Grundlehre) olarak tanımladığı alanın işlevinin aslında hem düşünülür hem de duyulur dünyaya ait olan ve aynı zamanda düşünülen ve bilinen tüm nesnelere uygulanması gereken genel kavramların açıklanması olduğunu vurgulamaktadır; bu sebeple, aslında Ekim 1770’e ait olan mektubunda da Kant’tan istediği de metafiziğin bu alanına ilişkin düşüncelerini netleştirmesidir (Laywine, 2001:3).

Kant’ın duyusallıkla akli yeti arasında keskin ayrım yaparak, her iki yetiyi birbirinin etkisinden koruma çabasını Lambert, sadece ontoloji için değil, aynı zamanda kesin doğa bilimleri için de problematik bulur. Çünkü Lambert’e göre bilimler, tümel/basit kavramlar üzerinde temellenmektedir ve genel metafiziğin de işlevi kavramları açıklamak ve sınıflandırmaktır (Laywine, 2001: 5). Bu sebeple, akli yetinin kavramlarının duyusallığa uygulanmasının zemininin dağıtılması sadece ontoloji alanı için önemli değil, aynı zaman da bilim için de tehlikelidir (Allison, 2015: 88). Bu eleştiriler bağlamında dikkatimizi yöneltmemiz gereken husus şüphesiz Kant’ın bu eleştirilere dair tutumudur.

Laywine’a göre Kant’ın Lambert’in mektubunu büyük ilgiyle okuduğunu tasavvur etmemize rağmen bu bağlamda önemli ve zor olan kısım Kant’ın mektuptan neyi önemli husus olarak ele aldığıdır (Laywine, 2001: 4). Bunun için ise Laywine, Lambert’in mektubunda iki hususun dikkate alınarak okunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunlardan ilki Kant’ı 1770 senesindeki felsefi görüşleri bağlamında değerlendirmek, diğeri ise Kant’ın Lambert’in *Yeni Organon* eserinin (*Neues Organon*) önemli bölümlerini okuduğunu varsaymaktır (Laywine, 2001:

4).²⁶ Laywine`a göre buradaki diğer önemli zor soru Kant`ın Lambertin diğer eseri olan *Architektonik`i*<sup>27</sup> okuyup okumamasıyla ilgilidir; ancak Laywine, en azından Kant`ın *Organon`u* okuduğunu varsaymamızı ve böylece Kant`ın Lambert`in 1770 tarihli mektubunu *Organon`un* pasajlarını düşünmeden okumasının mümkün olmadığına dikkatimizi yöneltmektedir (Laywine, 2001: 4-5).

Mektubu -değerlendirmemiz bağlamında- dikkate aldığımızda ilk olarak şunu belirtmekte yarar vardır ki, Lambert için ontoloji ya da genel metafizik ana problem alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Laywine`a göre, Kant`ın *Profesörlük Takdim Tezi`nde* ileri sürdüğü duyusallık ve akli yeti ayrımına Lambert`in tepkisi şüphesiz anlaşılır bir düzeydedir, çünkü Lambert de böyle bir ayrımı yapmaktadır; ancak onu Kant`tan ayıran temel fark, duyulur (die Körperwelt) düşünülür dünyayı (die Intellectualwelt) ele aldığımız zaman duyulur dünyanın kavramlarının veya duyulur dünya/nesneler dünyası hakkında düşüncelerimizin akli dünyaya uygulanabilirliği veya hatta uygulanması gerektiğidir (Laywine , 2001: 10). Laywine dikkati Lambert`in kavramları transendent/aşkın olarak değerlendirmesine yöneltmektedir, çünkü transendent kavramların tümel ve temel karakteristiği onlara hem duyulur hem de düşünülür dünyayı karşılaştırma imkanı sunmaktadır ve genel metafiziğin de üzerine düşen tümel kavramların aydınlatmaktır/açıklamaktır. (Laywine, 2001: 11; Lambert, 1990: 374-375).

Laywine, Lambert`in genel metafiziğe yönelik düşüncelerini belirtirken, kuvvet ve eylemsizlik ya da atalet kavramları bağlamında Lambert`in belirtilen kavramlardan yola çıkarak, onları (aşkın kavramlar olarak kuvvet ve atalet) tümel kavramlar olarak hem duyusallığın (duyulur dünya) hem de düşünülür dünyanın karşılaştırılması için

²⁶ Laywine`nın Kant`ın Lambert`in *Yeni Organon* eserini okumasına ilişkin değerlendirmeyi ve böylece eleştirel – düşünsel bağlamda Kant`ı etkilediği yaklaşımına Allison da katılmaktadır (Allison, 2015: 89 dipnot 12)

²⁷ Lambert`in bu eserinin tam adı şu şekildedir: *Arkitektonik`e Ek veya Felsefi ve Matematiksel Bilgide Basit ve İlk olanın Teorisi (Anlage zur Architectonik, oder Theorie des Einfachen und des Ersten in der philosophischen und mathematischen Erkenntniß)*.

tümel/aşkın kavramlar olarak ele aldığını ifade etmektedir. (Laywine , 2001: 12-14). Fakat Laywine'nın belirttiği gibi, bu yaklaşımı Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde ifade ettiği metafizik düşüncenin yanlışlığı (metaphysical fallacy of subreption) bağlamında değerlendirirsek şöyle sonuca varabiliriz: şüphesiz Lambert'in ontolojinin kavramlarına ilişkin öne sürdüğü teklif, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde belirttiği “duyusallığın prensiplerinin akli kavramlara nüfuz etmemesi gerekir” ilkesine aykırıdır (Laywine , 2001: 14; Kant, 1958: 77). Bu da şüphesiz akli tasarımların duyusallık aracılığıyla yüklememesi anlamına gelmektedir. Allison'a göre Kant, *Profesörlük Takdim Tezi*'nde yanlışlığını kanıtladığı metafizik düşünce hatasının -fiziğin kavramlarını metafiziğe uygulama hatası- bir benzerini Lambert'in de yaptığını bu bağlamda düşünmektedir. (Allison, 2015: 88).

Tekrar değinmek istediğimiz problemi göz önünde bulundurarak, Kant'ın genel metafiziği merkeze koymamasına rağmen, Lambert'in eleştirilerinden etkilenmesinin nedenlerini açıklamaya çalışalım. Allison'a göre bunu iki nedene dayanarak açıklayabiliriz. İlk olarak az önce de belirtildiği üzere Kant, özel metafiziği genel metafizikten ayırarak Tanrı ve Ruha ilişkin önermeleri merkeze koyarak, özel metafiziği hazırlayıcı (propaedeutic) bilim olarak düşünmüştür ve aslında ona göre bu disiplin genel metafizik için zemin işlevini görmektedir (Allison, 2015: 88).

Allison'a göre, ontolojiyi de kendisinde içeren genel metafizik, aslında hem duyusallığa hem de akli yetinin bağlamında değerlendirilebilecek nesnelere uygulanmaktadır. Bunun dışında, diğer bir önemli husus, ontolojinin kavramlarının da (Wollfcuların genel düşüncesi) aslında özel metafizikte uygulanacak olan kavramlar için ön koşuldur; diğer bir ifade ile, nesnelerin kendisine uygulanan kavramlar, aslında tikel varlıklara uygulanan (özel metafizik Tanrı ve Ruh) kavramlar tarafından önkoşul olarak varsayılmaktaydı (Allison, 2015: 88).

Allison'un vurguladığı diğer bir önemli husus ise, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi'nde* yaptığı ayrımın aynı zamanda fizik biliminin kavramlarını da tehlike altına almasıyla ilgilidir (Allison, 2015: 88). Böyle bir tehlikenin nedeni ise Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi'nde* nedensellik, zorunluluk, töz ve diğer kavramları ontolojinin/akli yetinin çerçevesinde değerlendirmesidir (Kant, 1958:27-29). Akli kavramları duyusallığın alanından keskin bir şekilde ayıran Kant, onların zihindeki yasalar aracılığıyla soyutlanıp elde edildiğini ve bu sebeple duyusallığa ait herhangi bir öge taşımadığını belirtmekteydi (Kant, 1958:27-29). Belirtilen kavramları Lambert, transendent olarak tanımlanmaktadır - ki değinilen kavramların aracılığıyla duyusallık ve akli yeti birbirleriyle karşılaştırılabilinmektedir (Lambert, 1990: 374-375).

Ancak, belirtilen kavramları -fizik bilimini temel alarak- Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi'ndeki* yeni yönteminin çerçevesinde değerlendirdiğimiz zaman nedensellik ve töz kavramının aklın doğasından kaynaklandığı teziyle çatıştığını görebiliriz (Allison, 2015: 88-89; Laywine, 2001: 12-14). Özellikle, Kant'ın entelektüel biyografisi çerçevesinde nedensellik kavramına ilişkin tanımları yukarıda belirtilen hususu anlamamız açısından daha faydalı olacaktır. Diğer bölümde de vurgulandığı üzere metafiziğin maddi olmayan nesnelerini doğa bilimlerini/maddi doğayı model olarak temellendirilmesi tezinin bir fikir olarak yanlışlığına varan Kant, 1760 senesinin ortasından başlayarak metafiziğin kavramlarına yönelik farklı bir tutum sergilemeye başlamıştır. Başka bir deyişle, metafiziğin nesnelerini duyusallığın alanından ayrı tutmamız ve böylece onu kesin/doğa bilimlerinin ilkeleriyle açıklamaktan vazgeçmemiz gerekmektedir.

Laywine, nedensellik anlayışına yönelik Kant'ın yaklaşımının nasıl değiştiğini örneklerle anlatmaya çalışmaktadır. Önce 1750'lerden başlayan neden ve sonuç kavramıyla kuvvet ve hız/ivme arasında bağ kurmaya çalışmaktadır (Laywine, 2001: 15). Laywine *Metafiziğin Düşleriyle Açıklamalı Bir Bilicinin*

Düşleri (Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik, 1766) eserinden ders niteliğinde iki hususa dikkat etmemiz gerektiğine vurgu yapmaktadır.

İlk olarak Kant, metafiziçiklere yönelik olarak metafiziğin nesnelerini doğa bilimlerinde olduğu gibi maddi nesnelere uygulanan yöntemlerle (örneğin, Newtoncu kuvvetlerin maddi olmayan nesnelere uygulanışı gibi) ayırtetmeleri gerektiğini öne sürmekteydi (Laywine, 2001: 16, Schönfeld, 2000: 240). Newtoncu programın benimsenmesiyle metafiziğin sonuçlarının kesinlik kazanacağına umut eden Kant, *Bir Bilicinin Düşleri* eseriyle bu umudundan tamamen vazgeçmiştir (Schönfeld, 2000: 240; Beiser, 1992: 45).²⁸

İkinci olarak Kant, metafiziçiklerin değil, sadece doğa bilimcilerin nedenselliğe dair iddialarla ilgiliydi (Laywine, 2001: 16).²⁹ Kant'ın değinilen kavrama yönelik henüz tam belirlenmemiş yaklaşımını *Profesörlük Takdim Tezi'nde* de görmekteyiz. Laywine, Kant'ın nedensellik kavramına yönelik henüz tam belirlenmemiş yaklaşımını *Duyulur ve Düşünülür Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinin 8. ve 28. paragrafları bağlamında belirtmektedir (Laywine, 2001:33). Örneğin Kant, *Profesörlük Takdim Tezi'nde* nedenselliği genel metafiziğin/ontolojinin alanına ait olduğunu ileri sürsede bile, yine aynı eserde Kant, kuvvetin bir töz olan A ile B (ilinek) arasındaki ilişkiden başka bir şey olmadığını ileri sürmektedir ve bir kavram olarak kuvvetin kaynağını tecrübeden aldığını iddia etmektedir (Kant, 1958: 27-29; 93).

Laywine Kant'ın nedenselliği bir nevi bulanık düzlemde değerlendirdiğini öne sürmekle beraber, aslında *Duyulur ve Anlaşılr Dünyanın Form ve İlkeleri*

²⁸ Schönfeld'e göre Kant Akademinin ödüllü sorusu olan metafizik ilkelerin kesin olarak kanıtlanıp kanıtlanamayacağı sorusunu "henüz değil" olarak cevaplandırmıştır. Buna karşın *Bir Bilicinin Düşleri* eseriyle Kant cevabını kategorik bir şekilde asla olarak değiştirmiştir (Schönfeld, 2000:240) Diğer bir deyişle, artık metafiziğin ilkelerinin kesinlik kazanacağı asla mümkün değildir.

²⁹ Laywine'nin deyişimiyle Hume'a karşı Newton'u savunan Kant aynı zamanda Hume'u da kendisi de dahil metafiziçiklere yönelik eleştirel çerçevede değerlendirmiştir (Laywine, 2001: 15).

eserinde kavramların (daha geniş sınıfı kapsayan varlıklara uygulanan kavramlar) transendent çerçevesinde (Lambert'in ele aldığı bağlamda) anlam taşıdığını iddia etmektedir (Laywine, 2001: 17).³⁰

Laywine nedensellik kavramından yola çıkarak Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'ndeki temel yöntemsel ölçütü ile çatıştığına vurgu yapsa da, Allison, daha çok 1769-1771 döneminde kaleme alınan refleksiyonlara dikkati çekmektedir. Bu doğrultuda Allison, Laywine'nın Kant'ın nedensellik kavramı bağlamında karşılaştığı problemlerin bir benzerinin diğer kavramlarla (örneğin, töz) aynı bağlamda değerlendirilimemesi yaklaşımına katılmamaktadır (Allison, 2015: 92, dipnot 19). Başka bir deyişle Laywine, nedensellik kavramının tanımına yönelik ortaya çıkan görüşlerin yalnızca bu kavramla ilintili olduğunu ileri sürmektedir (Laywine, 2001: 47-48 dipnot 42).

Yukarıda belirttiğimiz çıkmaza yönelik bir çözüm Laywine tarafından gelmektedir ve Laywine'a göre bu çıkmaz aslında Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nin son bölümünde yer alan uyum ilkeleri çerçevesinde (*principia convenientiae*)³¹ değerlendirilirse ortadan kalkacaktır (Laywine, 2001: 30). Bu ilkenin aslında nedenselliğe zorunlu öznellik statüsü/değeri atfettiğini görmekteyiz ki, aslında bu da Newton'un tümel (universal) çekim yasasının koşulu olarak görülmektedir ve bu da bu ilkenin saflığını (purity) sarsmamaktadır (Allison 2015: 89). Laywine'nin burada dayandığı metin ise Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde değindiği ilkelerden birincisi olan evrende gerçekleşen/ortaya çıkan herşeyin doğanın düzeni çerçevesinde veya doğanın düzeniyle uyum içerisinde olduğu

³⁰ Laywine göre Kant *Profesörlük Takdim Tezi*'nde 3. ve 4. bölümlerini Lambertci bağlamda (kavramların transendent bağlamda ele alınışı) ele aldığını öne sürmektedir ki, bu sebepten Kant 1. ve 2. bölümlerde transendent kavramları kısa da olsa tartışmaktadır (Laywine, 2001: 17; Kant, 1958: 9)

³¹ Kant *Profesörlük Takdim Tezi*'nde bu ilkeleri (Prinzipien der Bequemlichkeit) terk ettiğimiz takdirde, anlama yetisinin (akli yetinin) verilen herhangi bir nesne hakkında yargıda bulunamaz olacağımızı ifade etmektedir (Kant, 1958: 97). Allison'un da belirttiği gibi, probleme eleştirel çerçeveden baktığımız takdirde bu ilkenin aslında Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki kullandığı aklın regulatif ilkesinin ilk nüvesi olarak değerlendirilebiliriz. (Allison, 2015: 83).

şeklindedir (Kant, 1958: 97) ve Laywine'a göre bu nedensellik kavramıyla ilişkilendirilmelidir (Laywine, 2001: 31; Beck, 1978: 116).

Laywine'dan farklı olarak Allison, bu yaklaşıma veya açıklama biçimine eleştirel tutum takınmaktadır. Allison'a göre Kant'ın 1770 senesinde böyle bir tutum sergilemesinin olasılığı yüksek değildir, çünkü uyum ilkesi Kant'ın (principia convenientiae) gündemine aslında sonradan yerleşmiştir. Bu nedenle Kant'ın böyle bir tutum sergilemesi pek mümkün gözükmemektedir (Allison 2015: 89). Çünkü Kant, bu dönemde, aklın regulatif işlevini gerektirecek eleştirel anlayışta değildir ve doğal olarak da anlama yetisi ve akıl ayırımına henüz başvurmamıştır (Allison 2015: 89).

Problem bağlamında dikkat edeceğimiz diğer bir kaynak, Kant'ın bu dönemde yazdığı refleksiyonlardır. Bu refleksiyonların dikkat çeken özelliği, Kant'ın burada metafizik kavramları öznel düzeyde değerlendirmesidir -ki burada aynı zamanda mantıkla metafiziği karşılaştırmıştır. *Profesörlük Takdim Tez'inde* Kant'ın akli yetinin kavramlarına yüklediği epistemolojik işlev onun refleksiyonlarına dikkat ettiğimiz zaman değişmektedir. Başka bir deyişle, *Duyulur ve Düşünülür Dünyanın Form ve İlkeleri* eserindeki nesnelerin kendisini (kendinde şey olarak) kavrama yetisi refleksiyonlarda öznel düzleme indirgenerek, sadece öznel zorunluluk karakteri taşımaktadır (Allison, 2015:91). Böylece aklın kuralları olan mantık nesnel değer taşıdığı halde, metafizik saf aklın öznel yasaları olarak ele alınmaktadır (Kant, 1926: 355).

İster Allison'un ve Laywine'nın, isterse de Carl'ın³² refleksiyonlara dikkat çekmesinin nedeni, Kant'ın burada *Profesörlük Takdim Tezi'nde* akli yetinin/metafiziğin kavramlarına yönelik sergilediği tutumdan farklı bir yol

³² Allison ve Laywine'dan farklı olarak Carl, 1769-1771 senesine ait edilen refleksiyonları Herz mektubunu ileriye dönük – eleştiri istikametinde okumasının destekleyici kaynakları olarak görmektedir. Herz mektubuna ilişkin kısımda Carl'ın bu görüşlerine değinilecektir (Carl, 1989b: 46-50).

izlemesidir (Allison, 2015: 89-92; Laywine, 2001:28-30; Carl, 1989b: 46-50). Çünkü değinilen refleksiyonlarda metafiziğin kavramları karşımıza, nesnelerin kendisini gösteren ve nesnel değeri olan kavramsal gerçeklikler olarak değil, aksine öznel değer taşıyan düzeyde çıkmaktadır. Şüphesiz, burada vurgulanması gereken husus, Kant'ın Lambert'in eleştirilerinin sonucu olarak karşılaştığı çıkmaza çözüm olarak bu tarz bir yola girdiğidir.

Örneğin, Kant R 3972, R3935, R3938 R3942 refleksiyonlarında şöyle yazmaktadır:

Tüm real/gerçek zeminler ve hatta onların bilinebilirliğinin mümkünlüğü a posteriori olarak mümkündür; bu devamlı/sürekli eşlik durumunu göstermektedir, ancak tümel bir bağlantıyı göstermemektedir. Böylece nedensellik kavramı nesnel değildir (Kant, 1926: 370-371).

Tüm rasyonel sentetik önermeler öznelirler ve bunun aksi olarak sadece analitik olan önermeler nesnelirler (Kant, 1926:354).

Belirlenimlerin dışında (ki onlarsız nesneler var olamazlar) aklımızda diğer koşullar vardır; hatta bu koşullar nesnelerin kendilerinin belirlenimleri olmasa bile, onlar olmaksızın belirli nesneleri aklın aracılığıyla kavrayamayız. Dolayısıyla bu koşullar öznelirler ve onların kavramları nesne için hiçbir şeye ifade etmemektedirler. Saf aklın tüm yargıları böylece öznelirler ve kavramların kendileri aklın edimlerinin kendisine yönelik ilişkilerini ifade ederler (Kant, 1926: 355).

Metafizik kavramlar olan nedensellik ve töz gerçek anlamda nesnelerin temsilleri/tasarımları değildirler..... (Kant, 1926: 357).

Belirtilen notlardan yola çıkarak Kant'ın, Hume'un da etkisiyle nedensellik kavramını öznel düzlemde değerlendirmesine rağmen, onu Hume'da olduğu gibi alışkanlık olarak değil, aksine aklın doğasından kaynaklanan bir yapı olarak gördüğü söylenebilir (Allison, 2015: 90). Allison da Kant'ın refleksiyonlarda³³ sergilediği tutumu belirterek, bunu bir nevi Lambert'in eleştirisine yönelik bir teklif/çözüm olarak ele almaktadır; Başka bir deyişle, Lambert'in eleştirisinin sonucu olarak ve aynı zamanda Hume'un tekrar yeniden okunmasıyla Kant, aslında *Profesörlük Takdim Tezi'nin* ilkelerini (duyusallıkla akli yeti arasındaki ilişki) sorgulamaya başlamıştır (Allison, 2015: 92; Beck, 1978: 107-109).

Fakat, geliştirilen yeni bir teklif ile metafizik, *Profesörlük Takdim Tezi'nde* ele alınan ve akli alanda yer tutan kavramların nesnelliğini kurban etmekteydi. Çünkü onların hem duyusallığa hem de anlık alanlarına uygulanışına yeşil ışık yakmıştır -ki bu da düşünülür dünyanın kavramlarının aklın öznel zorunlu ilkelerinin dışına çıkmaması anlamına gelmektedir (Allison, 2015: 92; Carl, 1989b: 43-44). Allison'a göre Kant, bu şekilde metafiziğin kavramlarının duyusal dünyayla ilişkisini korumak şartıyla, *Profesörlük Takdim Tezi'nde* vurguladığı metafiziğ hatadan koruyan ilkesinden (Subreption) kaçınmıştır (Allison, 2015: 92).

Yukarıda belirtilen ve Kant'ın karşılaştığı çıkmazı Allison iki taraflı şekilde açıklamaktadır. Allison'a göre eğer *Profesörlük Takdim Tezi'ni* değerlendirme ölçütü olarak ele alırsak, bu durumda bir kavram olarak nedensellik, kuvvet kavramı

³³ Hem Laywine hem de Allison tarafından Adickes'in 1769-1771 senesine ait edilen refleksiyonların tarihsel sınıflandırılmasının kesinliğine şüpheyle yaklaşmaktadır (Laywine, 2001: 28; Allison, 2015: 92-93). Fakat Allison'a göre refleksiyonlar, belirtilen tarihlerden (1769 öncesi veya 1769'da) bağımsız olarak problemin çözümüne ilişkin bir sonuca ulaşmamıza yardım etmektedir. Bu ise bizi şu problemle karşı karşıya bırakmaktadır: bu, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi'nin* tanımladığı ve nesneleri kendinde şey olarak bize tanıtan metafiziğin kavramlarının ve ilkelerinin bir anda öznel düzeyde anlatımına yönelik geçiş problemidir (Allison, 2015: 92-93, Laywine 2001: 44, dipnot 34). Allison, bu refleksiyonlarda belirtilen görüşlere Kant'ın tamamen bağlı olmadığını ifade etmektedir. Fakat buna rağmen biz, en azından Kant'ın böyle bir tutumu kısmen benimseyerek düşündüğü hakkında bir kanaate varabiliriz. Diğer bir deyişle, Kant için ontolojinin ve öznel metafiziğin kavramlarının ve ilkelerinin nesnel statüsünün inkar edildiğini söyleyebiliriz (Allison, 2015: 94).

aracılığıyla tecrübe üzerinden temellendirilecektir (Allison, 2015: 88). Bu ise bizi farklı çıkmazlara götürecektir. Diğer bir deyişle, herşeyden önce nedensellik, diğer kavramlarla birlikte akli yetinin doğasından kaynaklanmaktadır ve onun iddia edilen metafizik işlevi sadece Hume'un eleştirisi bağlamında sarsılmamaktadır; aynı zamanda *Profesörlük Takdim Tezi*'ni temel ilkesi olan düşünce hatası (subreption) nedeniyle çıkmaza düşmektedir (Allison, 2015: 89). Allison'a göre Kant, iki dilemma karşısında kalmıştır; ya neden-sonuç ilişkisini düşünce hatasının (hazırlık biliminin temel ilkesi) bağlamında değerlendirilmemesi gerekiyor ya da özel metafizikten proje olarak vazgeçilmesi gerekiyordu -ki bu durumda da "hazırlık biliminin" hazırlık bilimi olduğu iddiası terk edilmeliydi (Allison, 2015: 89).

Allison'u bu bağlamda onaylayan Laywine, bu sonuca varmaktadır: Kant ya metafizik düşünce yanlışından vazgeçmesi gerekmekteydi, bu durumda da özel metafiziğe yönelik tezi ortadan kalkma tehlikesiyle yüzleşmeliydi ya da metafizik düşünsel hatasını (Subreption) kabul ederek temel tezini savunması gerekmekteydi (Laywine, 2001:18). Laywine Kant'ı bu dilemmaya itenin aslında Lambert'in mektubunun eleştirel gücü olduğunu ileri sürer ve aslında Lambert'in özel metafiziğe ilişkin kompromisine rağmen onun genel metafiziğin statüsünün belirlenmesine ilişkin talebine dikkat edilmesi gerektiğini belirtir; böylece Laywine'a göre belirtilen hususların temel alınarak, Herz mektubunun bu bağlamda okunması önerilebilir (Laywine, 2001, 17-18).

Allison' ve Laywine'nın yorumlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmelerimizi şöyle betimleyebiliriz. Lambert ontolojinin kavramları aracılığıyla (örneğin, kuvvet, atalet, nedensellik vd.) duyusal ve entelektüel alan arasında karşılaştırma yapmanın mümkün olduğunu öne sürmekteydi. Başka bir ifade ile, Lambert'in mektupta vurguladığı gibi kaynağını duyusallıktan alan bu kavramlar tekrar

ontolojiye uygulanmaktaydı, çünkü bu kavramların en önemli özelliği duyusal olanla akli olan arasında ortak hususlar taşımasıydı.

Belirtildiği üzere, özel metafiziğin kurtuluşuna/korunmasına yönelik Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde öne sürdüğü yöntem, Lambert'in etkisiyle Kant'ın dikkatini genel metafiziğin alanına yöneltmiştir. Laywine'nın yorumundan yola çıkarak, Kant'ın en azından *Organon*'u okuduğunu varsayabiliriz; böylece bu bağlamda Kant'ın *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde duyusallıkla akli yeti arasındaki yaptığı radikal ayrımın sonucu olarak, yüzleştiği problemi görmeye daha çok yardım ettiğini de düşünebiliriz.. Diğer bir deyişle, Lambert'in vurguladığı kuvvet ve atalet kavramlarının örneğinde duyulur ve düşünülür dünyanın karşılaştırılması bizi hataya götürmekteydi. Başka bir ifade ile, kuvvet ve atalet kavramlarını *Profesörlük Takdim Tezi* bağlamında tümel kavramlar olarak ele almamız, bizi Kant'ın takdim tezinde kendisinden kaçınmamız gerektiği söylediği metafizik hataya doğru götürmekteydi. Çünkü bu, Kant'ın maddi cisimleri model olarak maddi olmayan cisimleri fiziğin çerçevesinde değerlendirme hatasıydı. Ancak Kant'ın duyusallıkla akli yeti arasında yaptığı radikal ayrımın sonuçlarının getirdiği problem, *Profesörlük Takdim Tezi*'nde de kendisini göstermektedir. Bu çerçevede hem Laywine'nın hem de Allison'un karşılaştığı çıkmazı anlatan nedensellik kavramını örnek olarak vurgulayabiliriz.

Laywine'nın da ifade ettiği gibi Kant, *Bir Bilicinin Düşleri* eserinden başlayarak (hem de Hume'un etkisi altında) nedensellik kavramına yönelik çeşitli değerlendirmelerini/tanımlamalarını *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde de ortaya koymuştur. Bir taraftan nedenselliğin kuvvet kavramıyla bağını kuran Kant, diğer taraftan onun kaynağını anlığa atfederek, ontolojinin kavramı olarak ele almaktaydı. Nedenselliğin böyle değerlendirilişi ise şüphesiz Kant'ın kendisinin *Profesörlük Takdim Tezi*'nde vurguladığı yöntemle çatışmaktaydı. Başka bir ifade ile,

takdim tezinde tecrübeyle akli yeti arasındaki sınırların bulanıklaşmasını değerlendirmemiz gerekmektedir. Allison'un da vurguladığı gibi Kant metafiziğin/ontolojinin kavramlarına 1769-1771 senesine ait olan refleksiyonlarında öznel statü vermiş ve onları öznel zorunluluk düzleminde değerlendirmiştir.

İster refleksiyonlarda Kant'ın metafiziğin/ontolojinin kavramlarına yönelik tutumu, isterse de nedenselliğin örneğinde Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde bu kavrama olan yaklaşımı Kant'ın Herz mektubunda belirteceği sorunun arkaplanını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu sebepten dolayı, Kant'ın Herz mektubunda belirttiği soruyu yukarıda betimlenen hususlar bağlamında değerlendirmemizde fayda vardır. Şüphesiz, yukarıda belirtilen hususlar bizi ortak bir yorumlama çerçevesine götürmese bile, vurgulanan hususlar problemi daha iyi anlamamıza fayda sağlamaktadır.

2.2 Herz Mektubu (21 Şubat 1772)

Değinilen hususları göz önünde bulundurarak “Herz Mektubu”nda³⁴ Kant tarafından ifade edilen sorunun yorumsal çerçevesinin belirlenmesine yönelik hangi sonuçlara varmamız gerektiği üzerinde durmamız gerekmektedir. Önceki kısımlarda değerlendirilen hususları göz önünde bulundurduğumuz zaman Kant'ın 1772 öncesi düşüncesinin arka planını anlamamız bize onun düşüncesinde ortaya çıkan ve onun zihnini meşgul eden diğer problemleri gün yüzüne çıkarma imkanı tanır. Başka bir ifade ile söylersek, *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde Kant tarafından belirlenen duyusalılık ve akli yeti arasındaki keskin ayrımın ortaya çıkardığı çıkmazlar, Lambert'in Kant'a yazdığı mektubundaki eleştiriler ışığında daha belirgin hale

³⁴ Herz mektubu bağlamında karşılaştırabileceğimiz ve 1772 senesine ait edilen Kant'ın 4473 numaralı refleksiyonunu da aynı zamanda örnek olarak verebiliriz (Kant, 2005:138-139 ve 561, dipnot 112).

gelmiştir. Özel metafiziğin korunmasına yönelik iki heterojen yapının birbirinden bağımsız olarak epistemolojik işlevinin (nedensellik kavramının örneğinde) Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde uyguladığı yöntemle (Subreption) çeliştiğini görmüş olduk. Çünkü bir taraftan kuvvet kavramının tecrübe kaynaklı olduğunu ileri süren ve nedenselliği de bu bağlamda değerlendiren Kant, diğer taraftan nedenselliği saf kavram olarak akli yetinin temsil ettiği nesnel alanda kabul etmekteydi. Bu husus bizi “Herz Mektubu”ndaki problemin değerlendirilmesinde geriye dönük istikamete yönlendirmektedir. Diğer bir deyişle, Kant'ın “Herz Mektubu”nda öne sürülen sorun, bir nevi *Profesörlük Takdim Tezi*'ndeki probleme çözüm arayışı gibi değerlendirilebilir (Beck, 1989: 22-23).

Bunun yanı sıra 1769-1771 dönemine ait olan refleksiyonlarında Kant'ın metafizik kavramlara yüklediği öznel zorunluluk statüsü, duyusallıkla anlık arasındaki keskin ayrım çerçevesinde düşünsel gitgeller yaşadığını ispatlamaktadır. Vurguladığımız hususları göz önünde bulundurduğumuz takdirde, duyusallıktan bağımsız olarak akli kavramlarla onların temsil ettiği nesneler arasında nasıl bir ilişkinin kurulabileceği Kant'ın karşılaştığı diğer bir çıkmaz konumundaydı. Artık duyusallıkla akli yeti arasındaki keskin ayrımdan ziyade, a priori kavramlarla onların temsil ettiği veya temsil edebileceği nesneler arasındaki ilişkilendirmenin nasıl temellendirilmesi gerektiği Kant'ın zihnini meşgul eden diğer bir problemdi. Bu problem bağlamında da biz Herz mektubunun değerlendirilmesinin imkanı üzerinde duracağız. Ancak a priori/akli kavramların temsil edeceği nesneler bağlamında (nesnelere yönelik) ortaya çıkan çeşitli açıklamalara/yorumlamalara ayrıca değineceğiz. Bu husus ise Kant'ın Herz mektubunda öne sürülen problemin ileriye dönük okuma çerçevesinde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Başka bir deyişle, Kant ontolojinin/metafiziğin kavramlarını öznel düzeye indirerek onları tecrübenin koşulları haline getirmiştir.

Böylece, kategorilerin uygulama alanını da daraltmıştır (Carl, 1989a: 5-6; Carl 1989b:45-50).

Ancak, Laywine ve Cicovacki'nin vurguladığı gibi buradaki önemli husus ve bizi yorumsal zorluğa götüren kısım a priori kavramının belirleyeceği nesnelerin doğasına ilişkindir (Laywine, 2001: 18-24; Cicovacki, 1991: 349-360). Çünkü nesnelerin kavramsal belirlenimi, (bir nevi Kant'ın eleştirel düşüncesi çerçevesinde hatırlanacağı gibi) aynı zamanda nesnelerin sınırını da çizmeyi gerektirmektedir. Çünkü nesnenin apriori kavramsal belirlenimi, aynı zamanda nesnenin nasıl kavrandığının doğasını da bize sunmaktadır. Kavranılan nesnenin doğası, tecrübenin verdiği duyuşsal malzemenin kavramsal belirlenimi sonucunda bütünlük kazandığı takdirde, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'ndeki akli yetinin kendinde şey olarak tanıdığı “akli alan” devre dışı kalmaktadır. Problemi bu şekilde ele aldığımız zaman Kant'ın Herz mektubunda yüzleştirdiği ve belirttiği sorunun/problemin ileriye dönük – eleştiri istikametinde okuma şeklinin teklif edilebilirliğini öne sürebiliriz. Ancak, Kant'ın 1770 senesine ait felsefi düşüncelerini *Profesörlük Takdim Tezi*'ndeki felsefi/düşünsel çerçevesini temel alıp değerlendirdiğimiz zaman, Kant'ın “Herz Mektubu”nda ifade ettiği soruyu daha çok 1770'de kaleme aldığı esere yönelik olarak değerlendirebiliriz. Bu bağlamda metafiziğin/ontolojinin a priori kavramlarıyla nesneler arasındaki ilişkiyi tekrar merkeze koyabiliriz.

Ancak, geriye dönük değerlendirmede dikkat çekilmesi gereken nesnelerin doğasından ve çizilen bilişsel sınırlardan ziyade Kant'ın *Duyulur ve Anlaşılr Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde kurmak istediği metafiziğin/ontolojinin devamının temellendirilmesine yönelik çabalarıdır. Böylece Herz mektubunda ele alınan sorunun ileriye dönük ve geriye dönük okuma şekilleri çerçevesinde ele alınıp, diğer bir alternatif okumanın mümkün olup olmadığına değinilecektir.

Kant yorumcularının bazıları tarafından, Kant'ın eski öğrencisi Herz'e yazdığı mektup, *Saf Aklın Eleştirisi'nin* en önemli kısmı olan “Kategorilerin Dedüksiyonu” bölümüne dair taslakk olarak değerlendirilmektedir (Carl, 1989a: 5; Carl, 1989b: 16; Paulsen, 1875: 151; Schulting, 2018: 21). Herz'e yazdığı mektuplarında çalışmaları hakkında bilgi veren Kant, 21 Şubat 1772 tarihli mektubunda teorik ve pratik kısımlardan oluşacak olan “Duyusallığın ve Aklın Sınırları” diye adlandırdığı bir proje üzerine çalıştığını Herz'e bildirmektedir.

Kant, o an kadar olan (metafizik) çalışmalarında önemli bir problemin ya da merkezi ögenin eksik olduğunun farkına vardığını söyler ve *metafiziğin tüm sırrının çözümünü* oluşturduğunu düşündüğü ana problemi Herz mektubunda şu şekilde ifade eder:

“Bizde tasarım olarak adlandırılanın nesneyle olan ilişkisi hangi zemine dayanmaktadır?”(Briefe, 10: 130).

Kant, bu soruyla önceki çalışmalarında değinmediği veya genel olarak değinip üzerinden geçtiği farklı bir sorunu - insan anlığının (zihinsel) tasarımlarla onların temsil ettiği nesneler arasındaki uygunluk sorununu - dile getirmektedir. Bu doğrultuda Kant, zihnimizin sahip olduğu tasarımlarla onların temsil ettiği nesneler arasında anlaşılabilir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için insan anlığını “intellectus archetypus”³⁵ ve “intellectus ectypus”³⁶ şekilleri bağlamında değerlendirmenin olasılığından yola çıkarak çözüm yolları göstermeyi hedefler. Eğer insan zihninin sahip olduğu tasarımın ortaya çıkış nedeni, dış dünyadaki nesnenin özneyi etkilemesi sonucu ortaya çıktığı kabul ediliyor ise bu, yukarıda belirtilen anlaşılabilir ilişkinin olduğunu kanıtlar. Çünkü özne, nesneden etkilendiği için öznenin zihninde olan tasarımın onu etkileyen ya da nedeni olan bir etki olarak nesneyle uygunluğunun anlaşılması kolaydır (Briefe, 10: 130). Bu, aynı zamanda bize zihnin değişimi olan tasarımın, temsil ettiği

³⁵ intellectus archetypus – akli yetisinin sezgisinin nesnelerin/şeylerin zeminini oluşturması.

³⁶ intellectus ectypus - mantıksal işlem için akli yetinin nesnelerden duyusal sezgi sonucu malzemeye ulaşımı.

şeyin nesne olduğu sonucuna varmamızın kolaylığını da sağlar. Bu sebeple Kant, ortaya çıkış nedeni nesne olan pasif veya duyusal tasarımlar ve onların temsil ettiği nesneler arasında anlaşılabilir ilişkinin olduğunu belirtir. Ancak aynı zamanda insan ruhunun doğasından türetilen ilkelerin de duyuların nesneleri olduğu sürece tüm şeylerle anlaşılabilir geçerlilik içinde olduğunu belirtir.

Benzer bir şekilde, nesneyle olan ilişkisi bakımından tasarımın “aktif” özelliğini göz önünde bulundurursak, doğal olarak tanrısal bilgilerin nesnelerin/şeylerin arketipleri olarak düşünüldüğü gibi tasarımın da nesneyi yarattığı sonucuna varırız. Böyle bir açıklama şekli kendiliğinde tutarlılık ve anlaşılabilirlik ihtiva etmektedir. Kant, Herz mektubunda şöyle yazmaktadır:

Böylece, intellectus archetypus'un (onun sezgisi üzerine şeylerin kendisi temellenmektedir) ve intellectus ectypus'un (mantıksal işleminin verilerini şeylerin duyusal sezgisinden elde etmektedir) imkanı en azından anlaşılabilirlik. Anlığımız kendi tasarımları aracılığıyla ne nesnelerin nedenidir (ahlaktaki iyi amaçların dışında) ne de nesne anlığın tasarımlarının nedenidir (in sensu reali).” (Briefe, 10: 130).

Böylece yukarıda belirtilen pasajdan da görüldüğü üzere iki farklı anlık şeklinin olasılığı bize şunu göstermektedir: İnsan anlığı, akli tasarımların temsil ettiği varsayılan nesneler arasındaki ilişkinin zeminini açıklamamaktadır. Çünkü insan anlığı (deneyimin dışında uygulanabilir alanı olmadığı için), a priori kavramlara sahip olduğu için ne saf “ectypal”, ne de saf “archetypus” olarak nitelendirilebilir (Allison, 2015:96). Başka bir deyişle, akli tasarımlar, nesnelerin yaratıcı nedeni olmadığı gibi (etik amaçlar istisna olmak şartıyla), nesneler de belirtilen tasarımların nedeni sonucunda ortaya çıkan ve gerçek kullanıma sahip olarak tanımlanmamaktadır. Böylece akli tasarımlar ne

duyusal algılarımızın soyutlaması, ne de duyularımız aracılığıyla aldıkları tasarımları temsil etmektedirler. Fakat sorunun çözülmesine yönelik yaklaşımların başarısızlığına rağmen Kant, Herz mektubunda karşılaştığı soruna yönelik şöyle bir vurguda bulunur:

Saf anlama yetisinin kavramları ne duyusallığın durumlarından soyutlanmalıdır, ne de duyu aracılığıyla tasarımların alıcılığıyla ifade edilmelidir; aksine onların kaynağı ruhumuzun doğasında olmalıdır, fakat ne nesnelerden etkilenmelidir, ne de nesnenin kendisini ortaya çıkarmalıdır. (Briefe, 10: 130).

Kant, 1770 yılında yayımladığı *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserine atıfta bulunarak aynı kitapta akli tasarımların doğasına ilişkin - negatif bir şekilde değinerek onların dış dünyadaki nesnelerin etkileşimi sonucu ruhun/zihnin değişimleri olarak ortaya çıkmadığını belirtir. Ancak Kant, akli tasarımın nesneden etkilenmemesine rağmen nasıl olup da nesneye gönderimde bulunduğu veya nesneyle uzlaşım halinde olmasının mümkünlüğü üzerine olan konuları es geçtiğini itiraf eder; çünkü Kant, aynı eserde duyusal tasarımların nesnelerinin kendilerini bize gösterdiği görünüş halinden farklı olduğunu belirtir. Diğer bir deyişle, akli tasarımların nesnelerin kendilerini temsil ettiğine tekrar vurgu yapar (Briefe 10:130-131). Fakat, “Herz Mektubu”nda ortaya koyduğu problemin devamı olarak dış dünyadaki nesnelerden herhangi bir etkileşim yolu olmaksızın nesnelere hangi kognitif araçlar sayesinde zihinsel erişim sağladığımızı sormakla beraber şöyle devam eder :

Bizim içsel faaliyetimiz üzerine temellenen bu tür akli tasarımlarımızın nesneyle olması gereken uygunluğu nereden gelmektedir (Briefe 10:131).

Kant, tecrübenin müdahalesi olmadığı için matematik tasarımlarda (nicelikler olduğu için) böyle bir durumun mümkün olduğunu belirtir. Ancak niteliksel tasarımlara

gelince tamamen farklı bir manzarayla karşılaştığımızı vurgu yapar. Başka bir ifadeyle şöyle bir problemle karşılaşmaktayız: Burada anlık, tamamen a priori olarak nasıl kendisi için nesnelerle uzlaşma halinde olması gereken kavramlar oluşturmaktadır. Anlama yetisi nasıl olup da bu kavramların mümkünliğini sağlayacak ilkeler üretmektedir ki, yine aynı ilkeler deneyle uygunluk halinde olması gerektiği gibi aynı zamanda tecrübeden de bağımsız olsun? Bu soru, yani anlama yetimizin nasıl olup da nesnelerin kendileriyle (zihinsel düzeyde) uygunluğunu gerçekleştirmesi bize karanlık kalmaktadır (Briefe 10:131).³⁷

Kant, aynı zamanda -mektubunda- anlama yetisinin saf kavramlarının ve temel ilkelerinin kaynağı bağlamında rasyonalist yaklaşımları da eleştirmektedir. Örneğin, Kant'a göre Platon (MÖ 428/427 – 348/347), tanrısallığın önceki sezgisini, anlama yetisinin saf kavramlarının ve onun temel ilkelerinin kaynağı olarak görmüştür. Veya Malebranche da devamlılığı kendisinde barındıran temel varlığın kalıcı sezgisine inanmıştır. Cursius³⁸ ise tam aksine nesnelerle uyum içinde olduğunu göstermek için yargının temelini oluşturan yasaların ve hazır kavramların insan ruhuna Tanrı tarafından nakşedildiğine inanmıştır. Kant, bu sistemlerden ilkinin “Hiperfiziksel Akış Teorisi”, diğerlerini ise “Önceden Kurulmuş Akli Uyum” olarak nitelendirmiştir. Kant'a göre “Deus Ex Machina” bilgilerimizin kaynağının ve geçerliliğinin belirlenmesi bağlamında en absürt referans noktasıdır. Kant'a göre böyle yaklaşımlar aldatıcı döngü özelliği taşımasının yanı sıra, insanı tuhaf/hayali fikirlere de teşvik etmektedir (Briefe 10:131).

Daha sonra Kant, akli bilginin kaynaklarının arayışında olduğunu ve bu sorun çözülmeden metafiziğin doğasının ve sınırlarının da belirlenemeyeceğini söyler. Ve transandantal felsefeyi (saf aklın tüm kavramlarını) belli sayıda kavramlara indirgediğini, fakat Aristoteles'ten (MÖ 384-322) farklı olarak bunu tesadüfi

³⁷ Bu pasajdan yola çıkarak Riehl, Kant'ın burada ilk defa “Saf Aklın Eleştirisi”ni dile getirdiğini vurgulamaktadır, çünkü Riehl'e göre Kant ilk defa düşünce tarafından ortaya çıkmayan şeylerin (Dingen) ve şeylerin ilişkilerinin a priori bilgisinin mümkünlüğüne dair soruyu ortaya atmıştır (Riehl, 1924: 366).

³⁸ Christian August Crusius (1715 – 1775) Christian Wolff'un (1679-1754) muhalifi olan filozof ve ilahiyatçı.

sınıflandırmadığına işaret eder. Aksine anlığın az sayıdaki temel yasalarına uygun olarak kavramların sınıflandırılmasını yaptığını belirtir ve hem teorik hem de pratik kısımdan ibaret olacak olan *Saf Aklın Eleştirisi*'nin ilk kısmını ise (metafiziğin kaynakları, sınırı ve yöntemi) üç ay içinde yayınlamayı planladığını ifade eder (Briefe 10:132). Görüldüğü üzere problem, Kant'ın tahmin ettiğinden de daha karmaşık olduğu için probleme yönelik çözüm yollarının bulunması on seneyi kapsayan bir süreyi gerektirmiştir.

Herz mektubunda eksik olan ögenin (tasarımlarla nesneler arasındaki ilişkinin temeli problemini) Kant'ın eleştirel düşüncesi bağlamında nasıl yorumlanacağıyla ilgili soru yorumcular tarafından da gündeme getirilmiştir. Carl'a göre "Herz Mektubu", *Profesörlük Takdim Tezi*'yle düşünsel bir kopuşu simgelediği gibi aynı zamanda eleştiri döneminin en önemli konularından bir olan "Kategorilerin Dedüksiyonu" bölümüne dair de anlatımlar içermektedir (Carl, 1989a: 5). Carl, Kant'ın -metafiziğin tüm sırrının çözümü olarak değerlendirdiği- nesne ve tasarım arasındaki ilişki problemi konusundaki görüşlerinde üç temel noktaya dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır; ilk olarak Kant, Carl'a göre bu mektubunda tasarımları iki sınıfa ayırmıştır. Nedensel olarak nesnelere bağlanan tasarımlar ya nesnelerden etkilenen (etkileşimleri) ya da nesnelerinin nedenleri olanlar olmak üzere (ahlaki amaçla yönelik tasarım) iki biçimde tanımlanmıştır. Üçüncü sınıf ise nedensel olarak birbirinin nesnelere bağlanmayan tasarımlardır (Carl, 1989a: 5-6). Carl, mektupta belirtilen sorunun üçüncü sınıf tasarımlar bağlamında dikkate alındığını söylemektedir. İkinci olarak ise Kant, tasarımlarla nesneler arasında herhangi bir ilişkinin olmasıyla ilgilenmemektedir. Fakat, Carl'a göre önemli olan husus anlığın, nesnelerin kavramlarını a priori olarak oluşturması ve böylece nesnelerin kavramlara uygun olmasının gerekliliğinin Kant tarafından öne sürülmesidir; başka bir deyişle, kavramlar nesnelerle öyle bir şekilde ilişkilendirilmelidir ki, nesneler de zorunlu olarak kavramlara

uygun olsun veya onlarla uzlaşsın (Carl, 1989a: 5). Nihayet, Carl diğer yorumcular arasında tartışmalara neden olacak son noktayı şu şekilde ifade etmektedir:

Kant ancak bizi şu ya da bu şekilde etkileyen nesnelerin tasarımlarını göz önünde bulundurarak, onlara yönelik kognitif/zihinsel erişimin sadece tecrübeyle mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Bu ise *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde belirtilen entelektüel tasarımların dışarıda tutulması anlamına gelmektedir (Carl, 1989a: 6).

Netice itibari ile Carl için Herz mektubunun anahtar soru ve sorunu, özünde kategorilerin deduksiyonu problemidir -ki bu problem *Saf Aklın Eleştirisi*'nin en temel konularından biri olduğu için Herz mektubuna ilişkin ileriye dönük yorumlama biçimi gerektirmektedir. (Carl, 1989a: 6).

Carl'ın görüşlerini detaylı bir şekilde ele aldığımız zaman söyleyebiliriz ki, Carl, Kant'ın 1772 senesinde Herz mektubunda belirttiği sorunun onun metafiziğe olan ilgisi bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Bu sebeple, bu soru Kant'ın uzun süren metafizik araştırmalarının sonucu olduğu için “verilmesi gereken cevap da metafiziğin sırrına cevap olmalıdır” (Carl, 1989b: 50). Böylece Carl'a göre Kant'ın metafiziğe olan ilgisi, sonradan onu metafiziğin eleştirisine ve metafizik üzerine olan düşüncelerini tekrar gözden geçirmeye itmiştir. Başka bir deyişle, “Kant, insan aklının sınırları üzerine olan bilgiye doğru yönelmiştir (Carl, 1989b:51)”. Carl'a göre Kant'ın 1771 senesinde Herz'e yazdığı bir diğer mektup ile ifade edilen mektup arasında bir paralellik kurulması, “Herz Mektubu”nun doğru anlaşılabilmesi için elzemdir.

Çünkü bu mektupta Kant “Duyusallığın ve Anlığın Sınırı” şeklinde bir projesinin olduğundan söz eder³⁹ ve 1772 senesinde Herz'e yazdığı mektupta *Saf*

³⁹ Kant 7 Haziran 1771 senesi Herz'e yazdığı mektubunda “Duyusallığın ve Aklın Sınırları” diye tanımladığı proje üzerinde çalıştığını vurgulamaktadır. Kant'a göre bu projede “Duyulur Dünya”yı

Aklın Eleştirisi diye betimlediği projeden⁴⁰ bahsetmektedir. Carl'ın değindiği temel nokta Kant'ın 1772 senesinde farklı bir projeye geçiş yapmasına iten nedenlerin belirlenmesine ilişkindir. Şüphesiz, bakışımızı geriye çevirdiğimiz zaman 1771 senesinde betimlenen projenin *Profesörlük Takdim Tezi*'nden bağımsız okunması mümkün değildir.

Tarihsel olarak konuya baktığımız zaman metafiziğe ilgisi az önce değinildiği üzere “Duyusallığın ve Aklın Sınırları” projesinde kendisini göstermektedir. Carl'a göre Kant'ın duyusallığın sınırlarını belirlemesi başka bir problemin de kapılarını aralamıştır; çünkü *Profesörlük Takdim Tezi*'nde felsefenin ilk ilkeleri olarak tanımlanan metafizik (Kant, 1958:27) ve aynı zamanda akli yetimizin doğası gereği ortaya çıkan anlığın kavramları akli bilginin kaynağı bağlamında yeterli değildir (Carl, 1989b:51). Bunun nedeni ise Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde “ne aklın sınırları bağlamında ne de anlığın gerçek kullanımına yönelik dakik açıklamaya ilişkin açıklamalarının olmamasıydı”(Carl, 1989b: 51). “Herz Mektubu” (1772) sorusuyla Kant şimdiye kadarki düşüncelerinde eksik olan şeyi şu şekilde teşhis etmiştir: kavramlar kaynağını saf anlaktan almakla beraber nesnelerin ilişkilerini de temsil etmektedirler, bu sebeple akli kavramlar aslında nesnelerle ilişkilendirilmelidirler (Carl, 1989b: 51).

Carl, Herz mektubunu yorumlarken/incelerken iki önemli hususa değinmektedir ve bu iki hususu mektubu daha iyi anlamamız açısından miyar olarak değerlendirmektedir. İlk olarak Kant'ın şimdiye kadarki çalışmalarında fark ettiği eksikliğin/açığın metafiziğin sırrının çözümü bağlamında değerlendirilişidir ki, bu sır kendisini şimdiye kadar metafizikte saklamıştır. Çünkü “burada kavramların

belirleyen temel ilke ve yasalar ele alınacaktır; bunun yanı sıra “Beğeni Öğretisi”, “Metafizik ve Ahlak” felsefesi için neyin gerekli olduğuna da ana hatlarıyla değinilecektir. (Briefe 10: 123)

⁴⁰ Kant 21 Şubat 1772 senesi Herz'e yazdığı mektubta ise hem teorik hem de pratik bilginin doğasını kendisinde içeren “Saf Aklın Eleştirisi” projesi üzerine çalıştığını vurgulamaktadır. Bu projenin ilk kısmı aynı zamanda metafiziğin kaynaklarını, yöntemlerini ve sınırlarını ele almaktaydı ve Kant iddialı bir şekilde projeyi üç ay içerisinde tamamlamayı planladığını belirtmektedir (Briefe 10:132).

nesnelere, özellikle görünürlere uygulanışına dair herhangi bir açıklama yoktur (Carl, 1989b: 48)”. Çünkü anlama yetisi, kaynak olarak görülmediği için ne kavramların uygulanışı ne de onların sınırının çizilmesinden sözedebiliriz. Carl’a göre eksik olan ögenin metafiziğin sırrının gün yüzüne çıkartılması bağlamında değerlendirilmesi ise metafiziğin eleştiri olarak ele alınması anlamına gelmektedir (Carl, 1989b: 48).

Diğer bölümde ifade ettiğimiz gibi, bu döneme ait metafiziğin/ontolojinin kavramlarına yönelik düşünceleri içeren refleksiyonlarında Kant, metafiziğin kavramlarıyla mantığı ayırmakla metafiziği farklı bir alana – özne alana taşımaktadır. Mantığın tasavvurlarımızın/kavramlarımızın içeriğinden bağımsız olarak tümel bir mahiyetini metafiziğe atfedemediğimiz için metafiziğin/ontolojinin kavramları özne statü çerçevesinde değerlendirilmektedir. Özne bağlamda değerlendirilen akli kavramlar nesnelerin belirlenim koşulları olarak ele alınmamaktadırlar (Kant, 1926: 355; 362; 372-373).⁴¹ Carl’da belirtilen refleksiyonları esas alarak temel iddiasını şu şekilde ifade etmektedir: metafiziğin kavramlarıyla mantıksal bağlantılar ve ilkeler arasında yapılan ayırım onları özne düzeye indirgemektedir; böylece metafizik kavramların özne düzeyde ele alınışı aslında bize 1772’de Kant’ın belirttiği soruyu açıklamamızda yardımcı olabilir (Carl, 1989b: 48).

Çünkü bu dönemde Kant, sentetik bilgiyi empirik çerçevede değerlendirdiği için aslında metafizik kavramlar da empirik bilgiyle ilişkilendirilmeliydi (Carl, 1989b: 48). Bu bağlamda Kant’ın 1772 senesinde meydana çıkardığı/keşfettiği problem bağlamında metafizik kavramların nasıl empirik kavramlara referansta bulunacağını ortaya koyması gerekmektedir (Carl, 1989b: 48-49).

⁴¹ Refleksiyon 3938, 3952 ve 3976.

Carl'a göre bu, aslında Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki (A89/B122) anlama yetisinin/düşüncenin öznel kavramlarının nesnel geçerlilik kazanarak nesnenin bilgisinin mümkünlüğü/olanağı haline gelmesi konusuyula ilintilidir (Kant, 1911 (A): 71; Kant, 1911 (B):102); böylece düşüncenin öznel koşulları nesnel geçerliliğin açıklanması/temellendirilmesi metafiziğin kavramlarının empirik bilginin koşulları olarak tekrar ele alınması anlamına gelmekteydi (Carl, 1989b: 49). Başka bir deyişle, metafiziğin anahtarının çözümü aslında Kant için anlama yetisinin kavramlarının nesnelerle ilişkisine/işkilendirilmesine bağlıydı (Carl, 1989b: 49).

Carl'a göre diğer bir önemli husus ise Kant'ın 1772 senesinde Herz'e yazdığı mektupta yer alan “Duyusallığın ve Aklın Sınırı” projesinden “Saf Aklın Eleştirisi” projesine geçiş yaptığıdır. Kant'ın bu dönemde yazdığı refleksiyonları merkeze alarak metafiziğin/aklın kavramlarına ilişkin Kant'ın şu açıklaması temel alınabilir: “Öznel olarak ele alınan bilim (metafizik) eleştiri olarak değerlendirilir (Kant, 1926:368; 370)”.⁴² Carl'a göre bilginin öznel bağlamda ele alınışı, bilginin koşullarını ve momentlerini belirlemektedir (Carl, 1989b: 49) ve “bu sebeple onların altında/onların aracılığıyla aklımızın aracılığıyla tecrübe yasalarına ilişkin yargıda bulunabiliyoruz (Kant, 1926:363)”.⁴³ Carl'a göre saf aklın Kant tarafından metafizik olarak tanımlanması ve anlığın kavramlarının metafizik kavramlar olarak ele alınışı ve onların aklın öznel koşulları olarak değerlendirilişi, Kant'ın aklın kendisi üzerine eleştirel bir eser kaleme almasını teşvik etmiştir; Bu sebeple onlar, bilginin öznel koşulları olarak değerlendirilebilir (Carl, 1989b: 49).

Carl'a göre problemi bu bağlamda ele aldığımız zaman görmekteyiz ki, *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde Kant, duyusallığın sınırlarını kolay bir şekilde çizmektedir; çünkü zaman ve mekanın öznel çerçevede duyusallığın

⁴² Refleksiyon 3964 ve 3970.

⁴³ Refleksiyon 3954.

formlarına indirgenmesi, doğal olarak duyusal formların içerisinde ortaya çıkan duyusal/zihinsel tasavvurlarımızın da sınırlarını çizmektedir. Buna karşın akli yetinin sınırlarına ilişkin *Profesörlük Takdim Tezi'ndeki* açıklamalarda/tanımlamalarda akli yetinin kavramlarına yönelik sadece negatif bir tanımlamayla karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz; Kant burada sınır çizmekten ziyade akli yetinin kavramlarının bir nevi ne olmadığına vurgu yapmaktadır (Carl, 1989b: 49).

Bu sebeple *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde akli yetinin sınırları/hudutları belirlenmemiştir ve akli yetinin bir yeti olarak kaynak konumunda ele alınmamış olması Kant'ın eserdeki eksiği gibi gözükmemektedir (Carl, 1989b: 49). Bu sebeple bu analiz, anlama yetisinin kavramlarının uygulanabilirliğinin (nesnelerin koşullarının belirlenmesi bağlamında) sınırlarını gösteremez, çünkü anlama yetisinin kavramlarının uygulanabilirliği hala olanak olarak gösterilmemiştir (Carl, 1989b: 49-50). Halbuki, anlama yetisinin kavramlarının uygulanabilirliğinin tespit edilmesi aynı zamanda kavramların uygulanabilirliğinin sınırlarının tespit edilmesi anlamına gelebilmekteydi.

Carl'a göre 1772 senesinde Kant'ın üzerinde durduğu soru, aslında anlama yetisinin kavramlarının nesnelere uygulanmasının mümkün olup olmadığı ile ilgili bir soruydu; bu dönemde Kant'ın metafiziğin kavramlarına ilişkin ve aynı zamanda sentetik bilgiye ilişkin açıklamalarını göz önünde bulundurarak, şunu ileri sürebiliriz ki, bu sorunun Kant için cevabı net bir biçimde şu şekildedir: “anlığın kavramları empirik bilginin koşullarıdır (Carl, 1989b: 50)”. Bu sebeple eğer 1769'a ait refleksiyonlarda Kant'ın metafiziğini saf aklın eleştirisi olarak değerlendirirsek, o zaman metafizik kavramlar aklımızın öznel koşullarının nesnel geçerliği olarak görülebilir (Carl, 1989b: 50). Carl'a göre “Duyusallığın ve Aklın Sınırı” projesinden farklı olarak yeni proje sadece duyusallığın sınırlarını göstermekle kalmayıp, aynı zamanda anlama yetisinin kavramlarının uygulanabilirliğinin olanağını/mümkünlüğünü de kendisinde

içermektedir. Böylece “bu halde uygulanabilirliğin sınırları da belirlenmiş olmakla beraber bu sınırlar çerçevesinde neyin verilmesi veya verilebilirliği de belirlenmiş olmaktadır (Carl, 1989b: 50).” Buradan yola çıkarak söylememiz gerekmektedir ki, kanıtlanması gereken şey, anlığın kavramları için uygulanabilir alanın olması şartı ve aynı zamanda kavramların belirleniminin nesneler aracılığıyla değil, aksine kavramların öznel koşullar olarak akla ait olduğudur (Carl, 1989b: 50). Bu çerçevede “Duyusallığın ve Aklın Sınırı” projesinin yerini “Saf Aklın Eleştirisi” projesi almaktadır (Carl, 1989b: 50).

Carl’ın Herz mektubunu yorumlayış şekli ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu bağlamda Carl’a taban tabana zıt bir yaklaşım sergileyen Beck, Herz mektubunu “*Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri*” eserindeki düşünsel çerçeveden kopuş olarak değil, aksine aynı eserde ifade edilen argümanın boşluğunun kapatılmasına yönelik son hamle olarak değerlendirir; başka bir ifade ile Beck’e göre Kant, bu metkupta akli sezginin yokluğunda aklın a priori bilgisinin olasılığının açıklanmasına ihtiyaç duymaktadır (Beck, 1989:22). Diğer taraftan Beck, mektupta ifade edilen akli tasarımları temel alarak onları *Profesörlük Takdim Tezi*’ndeki tanımına uygun olarak akli tasarımların noumena’nın saf kavramsal bilgisine uygun geldiğini ifade etmektedir. Carl’dan farklı olarak Beck, akli tasarımların fenomenal gerçekliğe uygulanamayacağını söyler; çünkü *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri*’nde ifade edildiği gibi akli tasarımların bizim deneysel/gözlemsel bilgimize dair real işlevinin olmadığına dair Kant’ın formülü mevcuttur (Beck, 1989:23-24).

Beck’in Herz Mektubunu geriye dönük yorumlama şeklindeki radikallik diğer yorumcular arasında dikkate değer tartışmalara neden olmuştur. Bu yorumculardan ikisi olan Cicovacki ve Laywine akli tasarımların mektupta devre dışı bırakıldığına dair Carl’ın yorumlarına Beck’in getirmiş olduğu eleştirileri haklı bulmaktadır. Buna rağmen onlar, Carl’ın Herz mektubundaki akli kavramlarla tecrübe

yoluyla erişilen nesneler arasındaki uygunluğa dikkat çekmesini onaylamaktadırlar. Fakat Carl'ın noumena'yı problemin dışında tutması veya akli tasarımların noumena alanına uygulanmasının inkarına dair ciddi metinsel kanıt olmadığını belirtmektedirler (Allison, 2015:99; Laywine, 2001: 44, dipnot 27).

Lambert'in mektubunun eleştirisi ışığında Herz mektubunun okunmasını teklif eden Laywine, Kant'ın bu mektupta değindiği diğer bir hususa dikkati çekmek istemektedir. Bu da Kant'ın Aristoteles'i hedef göstererek kategorilerin sistematik bağlamda tekrar gözden geçirilmesine ilişkin gelecek planıdır (Briefe 10:132); Laywine'e göre Kant "Herz Mektubu"nda kategorilerin sistematik ele alınışına dikkat çekerek esasında transendental felsefe adıyla genel metafiziğe vurgu yapmak istemiştir (Laywine, 2001: 20-21).

Çünkü burada kullanılan transandantal terimi, aslında *Profesörlük Takdim Tezi'nde* Kant'ın kullandığı transendental kavramı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Sistematik bir şekilde ele alınması gereken konu ise Kant için kategorilerdir ve daha önce ifade edildiği gibi Kant için Aristoteles'in "gelişi-güzel" bir şekilde sıraladığı kategoriler, anlık kaynaklı olarak yeniden ve bu kez düzenli bir biçimde ele alınmalıdır; başka bir deyişle, Kant için ifade edilen dönemde aklın kategorilerin kaynağı olarak ele alınması esasında metafiziğin doğasının ve sınırlarının belirlenmesi ile ilgilidir (Laywine, 2001: 21).

Kant'ın Aristoteles'i hedef alıp kategorilerin sistematik bütünlüğünden bahsetmesi bağlamında şu soruyu sorabiliriz: Bizim kategorilerin sistematik bir çerçevede tekrar ele alınması gerektiğine ilişkin teklife *Saf Aklın Eleştirisi'nde* olduğu gibi sistematik bir bütünlük tasavvuru çerçevesinde mi yaklaşmamız gerekmektedir? Laywine'a göre burada eleştirideki sistematik bütünlükten ziyade Kant'ın hedeflediği nokta, genel metafiziğin kavramlarını tekrar sistematik bir bütünlükte ele almaktır; çünkü kategorilerin tekrar sistematik bir şekilde düzenlenişi

sözün gerçek anlamında kaynağını saf akıldan alan kategorilerin ne olduğunu bize tarif ederek, “yanlış ve akli yetiye ait olan gerçek kavramlar arasında ayrım yapmamızı sağlayacaktır (Laywine, 2001: 19-21).”

Laywine’nın dikkat çektiği husus, Kant’ın *Profesörlük Takdim Tezi’nde* duyusallıkla akli yeti arasındaki keskin ayrımına ilişkindir; belirtilen ayrımın sonucu olarak Kant, iki yetinin heterejonik bir şekilde birbirinden bağımsız ele alınmasının önemini vurgulamıştır. İki yetinin birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınışı duyusallığı fenomenler-görünüşler dünyasına, akli yetiyi ise kendinde şeyler dünyasına götürmüştür. Genel metafiziği içeren tümel kavramların daha geniş nesneler sınıfına olan uygulanışını Kant, akli bilginin kaynakları olarak ele almakla beraber onlar saf aklın aracılığıyla gerçeklik kazanmaktadır (Laywine, 2001: 19). Kant’ın *Profesörlük Takdim Tezi’nde* ele aldığı zorunluluk, varlık, töz ve nedensellik kavramlarını açıklarken “empirik kavramların metafizikte bulunmadığını, metafizikte ortaya çıkan kavramların duyularda aranmaması gerektiğini ve bu sebeple saf akli yetinin doğasında aramamız gerektiğini vurgulamaktadır” (Kant, 1958: 27). Ancak Laywine, bu iddianın Lambert tarafından eleştiriye maruz kaldığını ve böylece Kant’ın bu tezine meydan okuduğunu veya zorluğa soktuğunu belirtmektedir (Laywine, 2001: 19-21).

Bu bağlamda Laywine’a göre Kant, Lambert’te olduğu gibi metafizik kavramların tecrübeden kaynaklandığını beyan ederek *Profesörlük Takdim Tezi’nde* olduğu gibi metafiziksel - düşünsel hataya (subreption) kapı aralayacaktı ve böylece Lambert’in yaptığı gibi akli nesneleri duyusal kavramlarla ifade edecekti (Laywine, 2001: 120-21). Buna karşılık Kant alternatif olarak duyusal kavramların akli kavramlar aracılığıyla özgür bir şekilde yüklenmesinin imkanına kapı aralayabilirdi. Konuyu bu şekilde değerlendirdiğimiz zaman artık *Profesörlük Takdim Tezi’ndeki* akli kavramların uygulanabileceği alan genişletilmiştir; çünkü

akli kavramlar sadece kendinde şey olarak nesnelere değil, aynı zamanda görünümlere de uygulanabilirdi. Fakat kaynak olarak saf akıl, akli bilginin kaynağı olarak tanımlanabilirdi (Laywine, 2001: 20).

Böylece kaynağı saf anlık olan kategoriler/kavramlar, akli tasavvurlar olarak nesnelere uygulanabilecekti ve “zihnimizdeki 'tasarım' olarak adlandırdığımız şeyin nesneyle ilişkisinin altında yatan zemin nedir? Sorusuna cevap bulunacaktı (Briefe 10: 130)”. Bu doğrultuda Laywine, Cicovacki'nin doğasının belirlenmesi gereken şeyin, akli kavramlarımız/tasavvurlarımız olması gerektiğine dair düşüncesini desteklemektedir (Laywine, 2001: 22).

Ancak hem Cicovacki hem de Laywine Beck'in Herz mektubunda akli kavramların fenomenal/deneysel alana uygulanmadığı görüşüne de katılmamaktadırlar. Cicovacki'ye göre Beck, Carl'ın dikkatini yönelttiği ve Beck'in yorumunun odak noktası olan metnin yeterli analizini verememiştir ve aynı zamanda Cicovacki, Beck tarafından *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserine yapılan atfın ciddi dayanaktan yoksun olduğuna dikkat çekmektedir⁴⁴. Alternatif olarak hem Cicovacki hem de Laywine, Herz mektubundaki soruya yönelik üçüncü bir okunuş şeklini sunmaktadırlar:

Herhangi bir nesneye herhangi bir akli tasarımın uygulanışı nasıl olabilir veya alternatif olarak nesnelerin doğasını dikkate almaksızın kavramlarla nesneler arasındaki uygunluğu nasıl açıklayabiliriz.⁴⁵

Başka bir deyişle, nesnenin doğasının değil, akli kavramın doğasının merkeze alınması, aslında hem duyuşal nesneye hem de kendinde şey olarak nesneye uygulanabilir olan akli kavramlardan söz edebiliriz. Ancak bu doğrultuda Laywine, akli kavramla duyuşal nesne arasındaki uyum problemine dikkat çekerek, sorunun tam

⁴⁴ Cicovacki'den aktaran Allison (Allison, 2015:99).

⁴⁵ Cicovacki'den aktaran Allison (Allison, 2015:99; Laywine, 2001: 22; 44, dipnot 27).

özölmediğini vurgulamaktadır (Laywine, 2001: 23). Laywine’a göre Kant için eğer akli kavramla nesne arasındaki uyumu göz önünde bulundurarak, nesneyi akli kavramın yarattığı ileri sürölseydi o zaman uyumun açıklanması problem olmaktan çıkardı. Fakat insanın akli sonlu olduğu için ifade edildiği şekliyle bir işlev yüklenemez dolayısıyla sorun devam etmektedir -ki bu da Kant’ın gündemini akli yetinin kendi doğasına doğru evirmiştir (Laywine, 2001: 23).

Bu bağlamda Laywine, Herz mektubunun doğru yorumlanışının ancak Kant’ın 1766 senesinden itibaren başladığı “nedensellik” kavramına dair soruşturmalarının dikkate alınması ile mümkün olduğunu belirtmektedir. Çünkü 1766 senesinden başlayarak Kant’ın nedensellik kavramına öznel bir belirlenim olma niteliği yüklemesi, onu genel metafiziğin kavramları hakkında tekrar düşünmeye itmiştir. Buradaki temel hedef, ortaya konulacak kategoriler tablosuyla hangi kavramların gerçekten genel metafiziğe ait olduğunu hangi kavramların ise genel metafiziğin kapsamının dışında tutulması gerektiği konusunun aydınlatılması ve böylece kavramlar arasındaki ana farklılık noktasının metafizik bağlamda açığa çıkarılmasıdır (Laywine, 2001: 23-24).⁴⁶ Böylece hem Kant’ın Herz mektubuna yönelik motivasyon kaynağının hem de kategoriler tablosunun tek hedefi vardı: genel metafiziğe yönelik saf kaynakların sağlanması(Laywine, 2001: 24).

Herz mektubunda iki önemli hususu tartışmaya konu olarak tanımlayan Allison, her ne kadar Carl’ın yorumuna mesafeli yaklaşıp da, Beck’in de problemi *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* bağlamında değerlendirmesine karşı

⁴⁶ Cicovacki kategoriler tablosunun apriori kategorilerle nesneler arasında ilişkinin temellendirilmesi için öne sürölüğünü açıklamaktadır. Buna karşın Laywine çözölmesi gereken problemin kategoriler tablosunu hazırlamak olduğunu savunmaktaydı. Bu sebeple, a priori kategorilerle nesneler arasındaki ilişkinin kurulmasına yönelik çaba da bu problemin çözölmesine yardım edebilirdi. (Laywine, 2001: 44, dipnot 27-28). Burada dikkat etmemiz gereken nokta, Cicovacki’nin yorumunun Lewis White Beck’le Carl arasındaki orta noktada yer almasıdır. Laywine okumasında Cicovacki’yi desteklese de Cicovacki kategoriler tablosunu kategorilerin nesnelere yönelik ilişkilendirilmesi/ veya uyumunu açıklamak için öne sürmüştür. Buna karşın Laywine, çözölmesi gereken sorunun kategoriler tablosunun hazırlanması olduğuna ve kategoriler ile nesneleri arasındaki uyumun olasılığını açıklamanın, bu sorunun çözölmesine yardımcı olacağına inanmaktadır (Laywine, 2001: 44, dipnot 27-28).

çıkılmaktadır. İlk önemli husus olarak Allison, Kant'ın mektupta belirttiği “insan anlığının a priori olarak kavramlar oluşturmalarını ve aynı kavramların nesnelerle uygunluk içinde olması gerektiği” fikrine vurgu yaparak bunu mektupta belirtilen ilk önemli açmaz olarak takdim eder; Allison'un deyişiyle söylersek eğer, burada karşımıza çıkan manzara nesnelerin a priori kavramlarla özdeşleştirilmesidir ki, aynı kavramlar varsayılan tecrübenin nesneleriyle (yani fenomenal gerçeklikle) uzlaşma içerisinde oldukları (Allison, 2015: 98). Burada ifade edilen akli kavramların/tasarımların *Profesörlük Takdim Tezi*'nde belirtildiği gibi fenomenal gerçeklikle sadece mantıksal işlev halinde olmasına rağmen, aynı kavramların real işlevinin olmadığı ve böylece fenomenal alana uygun olacak real ilkelerin kaynağı olmayacağı iddiasını tartışmaktadır (Allison, 2015:99). Ancak, Beck'ten farklı olarak Allison, ilgili pasajda akli tasarımların fenomen alanına uygulanamayacağı görüşünü kabul etmemektedir. Bunun dışında Allison, Carl'ın teklif ettiği yoruma da - noumena alanının devre dışı bırakılmasına – eleştirel biçimde yaklaşmaktadır. Cicovacki ve Laywine'nin alternatif olarak üçüncü yorumsal teklifini kabul eden Allison, mektupta sözü edilen alanın, ontoloji disiplini olduğunu belirterek kendi yaklaşımını ileri sürmektedir. Çünkü uygun düşecek veya uygulanacak olan nesnelerin spesifik doğasının dikkate alınmaması (veya spesifik doğasına rağmen) kavramların hem fenomen hem de noumena alanına ait olduğunu veya uygulanabilirliğini göstermektedir (Allison, 2015:100).

Allison'a göre Kant'ın bahsettiği nesneler dünyasını bir disiplin olarak ontoloji çerçevesinde değerlendirmesinin nedeni, Kant'ın mektupta ifade ettiği hususla (insan anlığının a priori olarak kavramlarının nesnelerle uygunluk içinde olması gerektiği) ilgilidir -ki Allison tarafından bu husus açmaz olarak tanımlanmıştır (Allison, 2015:100). Kant, akli bilginin kaynakları konusunda arayış içinde olduğunu ve bu sorunun çözülmeden metafiziğin doğasının ve sınırlarının belirlenmesinin

imkansızlığına dikkat çeker (Briefe 10:132). Ardından ise transandantal felsefeyi belli kategorilere indirgediğini ve onları Aristoteles gibi keyfi düzenlemeyle değil, aksine anlığın temel yasalarını dikkate alarak kategorileri belli bir sınıfa uygun bir şekilde düzenlediğini ifade eder (Briefe 10:132).

Böylece, Kant üç ay süresinde “Saf Aklın Eleştirisi”ni yayınlamayı düşündüğüne vurgu yapar (Briefe 10:132). İşte bu bağlamda Allison için ikinci tartışmaya açık problem baş göstermektedir. Buna göre Kant, Allison’a göre, akli kavramların sistematik bir şekilde düzenlenmesini a priori kavramların nesnelerle ilişkisi açısından önemini göz önünde bulundurarak düşünmüş olmalıdır; çünkü burada belirtilen anahtar nokta olan akli kavramlar, kendinde şey olarak nesnelerin de kavramlarıysa eğer, o zaman nesne olarak düşünülen herşey fenomen veya noumena düşünülmenin şartı olarak onlara uygun gelmelidir (Allison, 2015:100).

Allison, Herz mektubunun eleştirel çerçevede değerlendirilmesi için iki önemli dersin öğrenilmesi gerektiğine işaret ederek, Kant’ın henüz bu mektubu yazarken böyle bir sonuca ulaşmadığına vurgu yapar. Bu doğrultuda ilk olarak Allison’a göre Kant’ın “*Saf Aklın Eleştirisi*”ndeki “Sezgisiz kavramlar boş, kavramsız sezgiler kördür” (A50/B74) görüşü (Allison bunu diskursif tez olarak nitelendirir) burada henüz tam olarak olgunlaşmamıştır (Allison, 2015: 100). Çünkü Kant, bu kitabı yazarken duyuşal malzemenin duyuşal formlar çerçevesinde ortaya çıkışını duyuşal malzemenin koşulu olarak görmesine rağmen,⁴⁷ henüz düşüncenin bilgi sunması için onun sezgiyle ilişkilendirilmesi sonucuna varmamıştır. Diğer bir ifade ile, nesnenin anlama yetisi tarafından akli olarak düşünülmesi bilginin zorunlu şartı olmasına rağmen yeterli şartı değildir, çünkü duyuşal sezginin de düşünceye uygun olması/eklenmesi dikkate alınmalıdır (Allison, 2015: 100-101).

⁴⁷ Allison Kant’ın eleştirel tutumun ilk kısmının artık *Profesörlük Takdim Tezi*’nde kendini gösterdiğini belirtir (Allison, 2015:100).

Allison'a göre ikinci ders, ifade edilen birinci hususun sonucunda tam olarak anlaşılabilir. Buna göre Kant'ın mektupta belirttiği problem, epistemolojik çerçevede ele alınırsa şöyle ifade edilebilir. Eğer duyusal malzeme zorunlu olarak duyusallığın koşulları altında ortaya çıkıyorsa ve düşünülen nesne/şey ona karşılık gelen sezgiyle uzlaşıyorsa bilginin varlığından söz edebiliriz (Allison, 2015: 101). Ancak, değinilenlerle beraber duyusal koşullar altında verilen malzemenin de zorunlu olarak düşünceye uygun geldiğinin gösterilmesi gerekmektedir. Çünkü ilkiyle uzlaşan herhangi birşeyin ikinciyle de uzlaşacağı anlamına gelmemektedir. Allison'a göre bu, Kant'ta duyusallığın ve anlama yetisinin radikal ayrımından ileri gelmektedir (Allison, 2015: 101).

Netice itibari ile yukarıdaki ifadelerden de anlaşılabilceği gibi Herz mektubunda Kant tarafından belirtilen sorun, farklı yorumlara gebe ve yorumcular arasında belirgin ayrışmalara neden olmuştur.

Burada değinmemiz gereken önemli husus ileriye ve geriye dönük değerlendirme/yorumlama biçimlerine yol açan a priori kavramla/kavramlarla nesneler arasında nasıl bağ kurulacağına ilişkindir. Carl ileriye yönelik okuma şeklini şu şekilde temellendirmektedir: Kant'ın 1771'de Herz'e yazdığı mektupta "Duyusallığın ve Aklın Sınırları" projesini temel alarak, 1772 mektubunda Kant'ın artık *Saf Aklın Eleştirisi* projesine geçiş yaptığını söylemektedir. Carl'a göre burada cevaplandırmamız gereken sorulardan biri neden Kant'ın üzerine çalıştığı projeyi diğeriyle değiştirdiğidir. Çünkü bu bağlamda biz Kant'ın Herz mektubunda ifade ettiği metafiziğin şimdiye kadar saklı olan sırrının ne olduğuna açıklama getirilebiliriz. Carl'ın yorumuna göre Kant için metafiziğin sırrının çözümü kavramların tecrübenin koşulları olarak ele alınmasından geçer. Carl'a göre Kant, "Duyusallığın ve Aklın Sınırları" projesinde eksik olan şeyi "Herz Mektubu"nda dile getirmektedir. Bu ise anlığın bilginin kaynağı olarak ele alınmamasıydı. Kant önceki çalışmalarında duyusallığın sınırlarını başarılı şekilde

çizmeye çalışsa da anlığın sınırlarından bahsetmemiştir. Aksine, Herz mektubunda belirttiği üzere sadece anlığı negatif çerçevede değerlendirmiştir. Bu sebeple anlığın kavramlarının tecrübenin/empirik alanın/sentetik yargıların koşulları olarak ele alınması ve kavramların sınırlarının çizilmesi anlamına gelmekteydi (Carl, 1989b: 49-50).

Böylece Carl Kant'ın "Herz Mektubu"nda noumena alanını zaten dışlamış olduğunu varsaymaktadır. Çünkü Kant'ın 1770'te yazdığı *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinden radikal bir kopuş, Kant'a dedüksiyonun temel ilkelerinden birini formüle etme imkanı sağlamıştır: "yani bizi şu ya da bu şekilde etkileyen, yalnızca deneyim yoluyla erişilebilen şeylerin tasarımlarının dikkate alınmasıdır"(Carl, 1989a: 5-6 ve 8- 10). Kanaatimizce bu mektubun incelenmesi, noumen alanının dışlanması için herhangi bir metinsel zemin göstermemektedir. Carl'ın bu yorumunun Kant'ı eleştirel döneminin etkisi altında yapılmış ve "Herz Mektubu"ndaki muhtevayı aşan bir yorum olduğu düşüncesindeyiz. Oysa bu dönemde Kant için Eleştiri'nin ana ilkeleri belirgin değildi. Ayrıca Kant'ın kategorilerin sistematik bir listesini yapmanın önemini vurgulaması ve *Saf Aklın Eleştirisi*'ni üç ay içinde yayınlamak istemesi, "Herz Mektubu"nun Carl tarafından tanımlanan açıklamasından şüphe duymamıza neden olmaktadır.

Laywine'nın haklı olarak değindiği gibi kategorilerin sistematik bir listesinin yapılma planı bir nevi Kant'ın revize edilmiş yeni genel metafizik tasavvurunun okunması olarak değerlendirilebilir. Lambert'in etkisiyle duyusallık ve anlık arasındaki keskin ayrımın sonuçları olarak Kant'ın, nesnelerin doğasını dikkate almaksızın hem duyusal hem de entelektüel tasarımlara yönelik uygulanabilir kategoriler listesini planladığını söyleyebiliriz (Laywine, 2001: 20-22).

Bu bağlamda Laywine ve Cicovacki'nin nesnelerin doğasının dikkate alınmaksızın a priori/anlığın kavramlarına yönelik yorumlama şekli Kant'ın Herz mektubunda belirttiği soruya açıklık getirebilir. Bunun yanı sıra bu mektup, tasarım ve

nesne arasındaki ilişki probleminin entelektüel tasarımlar açısından ortaya çıktığını göstermektedir. Bunun dışında Kant'ın bu mektupta sunduğu çözümün Allison'un söylediği gibi tasarım ve nesne arasındaki ilişki probleminin aklımızın doğası içerisinde açıklanması olduğunu söyleyebiliriz (Allison, 2015:104). Bu bağlamda Carl'ın radikal ileriye yönelik okuma şeklinin Kant'ın Herz mektubunda öne sürdüğü problemin bütünüyle anlaşılmasında engel yarattığı kolaylıkla söylenebilir. Çünkü ileriye yönelik – eleştiri çerçevesinde okuma yukarıda belirtildiği üzere Kant'ın aynı zamanda eleştiri öncesi düşüncelerini/tespitlerini göz önünde bulundurmakla beraber sadece belli bir sınır çerçevesinde mümkündür.

Buna rağmen yukarıda belirtilen hususları da göz önünde bulundurduğumuzda Beck'in timsalinde ise geriye yönelik okuma şeklinin Herz mektubunda Kant'ın ifade ettiği soruna/çıkmaza açıklık getirmediği kanaatindeyiz. Çünkü Beck Kant'ın yüzleştiği yeni problemi dikkate almayarak sadece *Profesörlüğe Takdim Tezi*'nde teklif ettiği çözüme odaklanmıştır (Beck, 1989: 22-23). Halbuki, Kant'ın Herz mektubunda ortaya koyduğu soru *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde teklif ettiği çözümün sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ancak bu mektubu deduksiyon problemi bağlamında veya Kant'ın eleştirel dönemi çerçevesinde ileriye dönük tanımlayabilmek için Kant'ın bu dönemde öğrenmesi gereken iki ders olduğu konusunda Allison'un görüşü oldukça makul gözükmektedir.

Bu derslerden biri, Allison'un "diskursiflik tezi" (A50/B74) olarak tanımladığı duyulur ve düşünülür koşul formülüdür (sezgisiz kavramlar boş, kavramsız sezgiler kördür). Bilindiği gibi Kant, *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde, bilginin duyulur koşulları için neredeyse neticeye varmıştır, dolayısıyla asıl mesele duyulur koşullar için kavramsal koşulların gerekliliğini belirginleştirmektir. İkinci ders, zihnin duyulur parçalarının düşünsel koşullarla, yani eleştirel düşüncenin ilkeleriyle uyuşmasının gerekliliğinin farkına varmaktır (A90/B123). Allison, ilk dersin

farkındalığının ikincisini gerektirdiğine işaret eder. Dolayısıyla Kant'ın kendisi için dedüksiyon problemini belirgin hale getirebilmesi için bu iki dersi öğrenmesi gerekiyordu (Allison, 2015: 100-101).

Her ne kadar Allison, Carl ve Beck-Laywine okuma şeklinin ortasında yer aldığını belirtse de, kendisinin söylediği gibi “Herz Mektubu”yla *Profesörlük Takdim Tezi’nde* devamlılığı önemseyen Beck-Laywine açıklama şekline daha yakın olduğunu vurgulamıştır (Allison, 2015: 87). Bu bağlamda Laywine’nın vurguladığı gibi Herz mektubunu Lambert’in etkisiyle Kant’ın karşılaştığı çıkmaza yönelik teklif olarak okuyabiliriz. Az öncede vurgulandığı üzere, nesnelerin doğasını dikkate almaksızın entelektüel kavramların/tasarımların nesnelerle ilişkisinin nasıl kurulacağına ilişkin soru, Kant’ın mektubunda belirttiği sorunu açıklamamıza yardımcı olabilir. Yalnız bu halde geriye dönük belirtilen hususları veya Kant’ın eski felsefi görüşlerindeki temel tespitleri aklımızda tutarak ileriye yönelik okuma şekline yönelik çıkarım yapabiliriz veya Kant’ı daha başarılı yorumlama şeklini gerçekleştirebiliriz. Çünkü Kant’ın karşılaştığı çıkmaz/çıkamazlar sonuçta onu eleştirel felsefesinin sınırlarına götürmekteydi. Örneğin, Allison’un yukarıda belirttiği ikinci dersin Kant tarafından henüz tespit edilmemiş olması, “Herz Mektubu”nu eleştirel çerçevede okumamıza sınır getirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: GERİYE VE İLERİYE DÖNÜK OKUMALAR BAĞLAMINDA “DUISBURG NACHLASS” YA DA “REFLEKSİYONLAR”

3.1. Duisburg Nachlass

İkinci bölümde Herz ve Lambert mektuplarıyla ilgili yorum farklılıklarını ileriye ve geriye dönük okuma şekilleri üzerinden ele aldık. Lambert mektubuna değinmemizin nedeni, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde yaptığı duyusallıkla akli yeti arasındaki keskin ayrımın sonuçlarına yönelikti. Çünkü Lambert'in eleştirileri Kant'ı, duyusallıkla akli yeti arasında yaptığı radikal ayrımın felsefi sonuçlarıyla yüzleştirmiştir. Bu husus, daha önce de ifade edildiği gibi Herz mektubunun eleştiri öncesi ve eleştiri sonrasını temel alan okuma açısından ciddi önem taşımaktadır. Çünkü Kant'ın “Herz Mektubu”nda öne sürdüğü a priori kavramla nesnelerle arasındaki kurulması gereken ilişkinin önemi, büyük ölçüde Lambert'in eleştirisinin sonucu olarak

ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Herz mektubunu geriye ve ileriye dönük okumayı tercih eden yorumcuların, yukarıda belirtilen hususa işaret ederek kendi okumalarını bu bağlamda temellendirmeye çalıştıklarını görmüş olduk. Ancak belirtilen mektuplarda ele alınan problem, ileri ve geriye dönük okuma için yeterli olmamakla beraber, her iki yoruma belli bağlamlarda imkan tanınacak hususlara yer olduğu sonucuna vardık. Bu doğrultuda eleştiri öncesi ve eleştiri sonrası temel alan okuma arasında orta yolun tutulmasının daha makul bir yaklaşım olacağı düşüncesi ile Allison'un düşüncelerine ilişkin destekleyici bir tavır takındık.

Bu kısımda ise “4634 Numaralı Refleksiyonu” (R 4634) ve 1775 senesine ait olduğu düşünülen *Duisburg Nachlass* Refleksiyonları, diğer bölümlerde olduğu gibi ileriye ve geriye dönük okuma şekilleri üzerinden ele alınacaktır. 4634 numaralı refleksiyonuna değinmemizin nedeni, belirtilen refleksiyonun “Herz Mektubu”yla *Duisburg Nachlass* arasında köprü rolünü oynamasıdır. Bu sebeple, sentetik a priori bilginin olanağı probleminin tartışıldığı 4634 numaralı refleksiyonunu (R4634), bilhassa Carl'ın ve Allison'un yorumları çerçevesinde, eleştiri öncesi ve sonrasını temel alan ileriye ve geriye dönük okuma çerçevesinde ele alacağız.

Tez'in bu kısmında merkezi yeri tutacak olan *Duisburg Nachlass* diye adlandırılan ve Kant'ın kendi düşüncelerini kaleme aldığı notlar (R 4674-4684), Kant'ın entelektüel biyografisinde “Sessiz Yıllar” diye değerlendirilen dönemi kapsamaktadır (Schönefeld, 2000:17; Carl, 1989a:4). *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının hem mektuplardan hem de yukarıda vurgulanan 4634 numaralı refleksiyonlardan ayıran temel fark, refleksiyonlarda tartışılan problemlerin daha kapsamlı bir şekilde ele alınışıdır. Bu sebeple *Duisburg Nachlass* refleksiyonları, ileri ve geriye dönük okumanın detaylı bir şekilde tartışılması için en geniş imkanı sunan metin konumundadır.

Duisburg Nachlass diye adlandırılan ve Kant'ın kendi düşüncelerini kaleme aldığı notlar (R 4674-4684) Kant'ın entelektüel biyografisinde „sessiz yıllar” diye değerlendirilen dönemi kapsamaktadır. *Duisburg Nachlass* isim olarak Kant'ın refleksiyonlarının ikinci editörü Theodor Haering tarafından verilmiştir (Allison, 2015: 108; Laywine, 2020: 18). *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını önemli kılan hususlardan biri bu notların yazıldığı tarihe ilişkin belli kanıtların olmasıdır. Bunun nedeni ise refleksiyonlara ait olan yazılardan birinin Kant'a 20 Mayıs 1775 tarihinde gönderilen mektubun zarfının arka tarafına yazılmasıdır. Aynı zamanda Kant'ın düşüncelerini genelde notlar şeklinde aldığı mektupların kağıtlarına yazdığı sanılmaktadır (Laywine, 2020: 17, Werkmeister, 1979: 118). Johann Friedrich Bertram tarafından Kant'a gönderilen mektubun içeriği ise felsefi değer taşımamaktadır, sadece havanın güzel olduğu için Kant'ı böyle bir havada seyahatin faydalı olacağına ilişkin bir öneri ve davet mektubu hüviyetindedir (Briefe 10:182). Zarfın arkasındaki tarihi temel alarak diğer notların da bu tarihte yazıldığı fikrinden yola çıkılarak, onların 1775 senesi civarında veya 1775 senesinde yazıldığı⁴⁸ (Allison, 2015: 108) kanısına varılmıştır. Bunun dışında böyle bir varsayımı güçlendiren diğer husus ise benzer el yazısı ve aynı zamanda benzer konulara ilişkin düşüncelerin notlarda yer almasıdır (Laywine, 2020: 17; Allison, 2015: 108)⁴⁹.

⁴⁸ Bu bağlamda istisna teşkil eden not ise latince kaleme alınan R 4684 17: 672-3 numaralı refleksiyondur ve rasyonel psikolojinin temel konularına ilişkin genel taslağı içermektedir (Kant, 1926: 672-673).

⁴⁹ Haering'in 1910 yılında editörlüğünü ve aynı zamanda detaylı yorumunu yaptığı *Der Duisburg'sche Nachlass und Kant's Kritizismus um 1775* eserini *Duisburg Nachlass* üzerine yazılmış ilk detaylı çalışma olarak değerlendirebiliriz. Haering'ten önce *Duisburg Nachlass*, Rudolf Reicke tarafından *Lose Blätter aus Kants Nachlass* şeklinde (ilk bölümü) 1889, (ikinci bölümü ise) 1895 senesinde yayınlanmıştır. Çalışmamızda ise Adickes'in editörlüğünü ve tarihsel olarak sınıflandırmasını yaptığı ve *Akademie Baskısının* (Akademie Ausgabe) 17ci cildinde yer alan R4674 – R4684 refleksiyonları kaynak olarak ele alınmıştır. Refleksiyonların tarihlendirilmesi açısından vurgulamak istediğimiz diğer bir husus, ilk olarak Benno Erdmann (1882) refleksiyonların içeriğinin temel alınarak tarihsel olarak sınıflandırılmasına ilişkindir; ancak daha sonra refleksiyonlar, bizim de çalışmamıza kaynak olarak ele aldığımız Adickes tarafından dışsal faktörler (örneğin, refleksiyonlarda kullanılan kalemin türü veya mürekkebin rengi) esas alınarak tarihsel olarak sınıflandırılmıştır (Allison, 2015: 85-86, dipnot 3).

Duisburg Nachlass üzerine yazdıkları yorumsal değerlendirmeler birbirlerinden farklı da olsa, yorumcuları ileriye ve geriye dönük yorumlama biçimi doğrultusunda sınıflandırmak uygun olacaktır.

Duisburg Nachlass'i eleştirel dönemi temel alıp ileriye yönelik okuyan yorumcuların çoğunu birbirine yaklaştıran en önemli husus, *Duisburg Nachlass*'in ikili argumentatif yapı üzerine kurulduğunu kabul etmeleridir. Örneğin Allison, ekspozisyon kavramının ait olduğu görünüşleri “ilişkiler” bağlamında ele alarak bu kısımları “nesnellik argümanı” doğrultusunda değerlendirmektedir. Buna karşın, o, tam algıya ilişkin diğer kısımlar tam algı kaynaklı argüman çerçevesinde değerlendirmektedir (Allison, 2015: 108-31). Carl da Allison'dan farklı olarak yorumsal çerçevesini Kant'taki nesnel ve öznel dedüksiyon farkı çerçevesinde ele almaktadır (Carl, 1989a: 11-20; Carl 1989b: 74-102). Guyer ise refleksiyonları iki birbirinden farklı/birbiriyle bağımsız olarak değerlendirdiği argumentatif yapıyı, temelde belirsizlik olarak ele almaktadır (Guyer, 1987: 39-46). Ancak değinilen yorumcularda dikkate çeken ana husus, iki temel kavramı -ekspozisyon ve tam algıyı- merkeze yerleştirek yorum farklılıklarını ortaya koymalarıdır. Dolayısıyla ikili argümantatif yapının varlığı konusunda ve ileriye dönük olarak ilgili pasajları yorumlama konusunda ortaklıkları, onları aynı küme içerisinde ele almamızı sağlamıştır.

İleriye yönelik okumanın diğer bir temsilcisi ve *Duisburg Nachlass*'ın ikinci editörü olan Theodor Haering'dir. Aynı zamanda refleksiyonları *Der Duisburg'sche Nachlass und Kants Kritizmus um 1775* eserinde detaylı bir şekilde yorumlayan Theodor Haering, Kant'ın *Duisburg Nachlass*'da artık eleştirel yaklaşım sergilediğini belirtmektedir. Dahası, Haering'e göre Kant, *Profesörlük Takdim Tezi*'nden farklı olarak *Duisburg Nachlass*'da istisnasız bir şekilde ve ilkesel olarak *Saf Aklın Eleştirisi* çerçevesinde değerlendirebileceğimiz yenilik yapmıştır; bu dönemde eksik olan kısım

sadece yapının bütünlüğüne ve biçimsel genişlendirilmesine/düzenlendirilmesine ilişkindir (Haering, 1910:152). Özetle, Haering Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'ni *Saf Aklın Eleştirisi*'ne karşıt bir şekilde değerlendirdiği halde, *Duisburg Nachlass*'ı tam aksi istikamette değerlendirmektedir (Haaering, 1910: 151).”⁵⁰

Duisburg Nachlass'ı ileriye yönelik okuyan yorumculardan farklı olarak *Duisburg Nachlass*'ı Kant'ın 1750'lerin ortasına kadar giden metafizik düşünceleri bağlamında ele alan diğer yorumcu ise Laywine'dır. Laywine *Duisburg Nachlass*'daki eleştiri öncesi metafizik öğelerin, felsefi işlevi/değeri olduğuna değinmektedir ve refleksiyonlardaki eleştiri öncesi öğelerin de felsefi yansıması olmadan ele alınamayacağını vurgulamaktadır. Laywine, refleksiyonları eleştirel düşünceye yönelik yaklaşımdan daha çok eleştiri öncesi öğelerden beslenerek açıklamaktadır ve bu şekilde Kant'ın yüzleştiği problemlere çözüm aradığını iddia etmektedir (Laywine, 2020, 18). Laywine'a göre Kant, daha önce de vurgulandığı gibi görüşlerin nesnelleşmesini – tecrübeye dönüşmesini refleksiyonlarda hedeflemektedir. Bu bağlamda Kant'ın metafizik görüşleri ise şu şekilde devreye girmektedir; değinildiği üzere nesneyi dış ilişkilerde/bağlantılarda tanımlayan Kant, bu ilişkilerin töz üzerine temellendiğini belirtmektedir. Vurgulanan töz ise kendisi hakkında entelektüel sezgisi olan düşünen öznedir. Başka bir ifade ile, düşünen özne tözsel mahiyette olduğu için bizim tüm düşüncemizin ve nesnenin dış ilişkilerine/bağlantılarına yönelik bilginin zemini olarak ele alınmaktadır. Nesnenin dışsal ilişkilerini belli bir zeminde temellendirmek isteyen ve bu zemini düşünen özne olarak tanımlayan Kant, Laywine'a göre ilk metafizik bağılıklarını/değerlendirmelerini -1770 senesine ait takdim tezindeki koruyarak duyusallığa uygun bir hale getirmeye çalışmaktadır (Laywine, 2020: 18).

⁵⁰ Haaering'in yaklaşımını destekleyen diğer yorumcu ise De Vleeschauwerdir (De Vleeschauwerdir , 1934: 262-284)

Kant'ın diğ er eski metafizik “bağlılıklarını” ise Laywine, kozmolojik perspektifte ele almaya çalışmakta ve refleksiyonları da bu bağlamda yorumlamaktadır. Açıklamak gerekirse, Laywine'a göre Kant, nesnelere/dış dünyaya yönelik dışsal ilişkileri sadece tecrübe ya da empirik düzeyinde değil, aynı zamanda kozmolojik bakımdan nesnelerin gerçek ilişkişel ağıları biçiminde ele almıştır. Laywine'a göre Kant için refleksiyonlarda, duyusal dünyanın “maddi zemini/ilkesi” saf sezgiler olarak zaman ve mekan iken, duyusal dünyanın “formu” kendisi hakkında entelektüel sezgimiz olan düşünen öznedir; bu doğrultuda Laywine tarafından düşünen öznenin duyusal dünya ile olan ilişkisi refleksiyonlarda, Tanrı'nın dünya (*Nova Dilucidatio* eserinde, 1755) ve akli dünya (*Duyulur ve Düşünülr Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde, 1770) ile olan ilişkişine benzer bir şekilde belirlenmiştir. (Laywine, 2020, 18). Laywine'nın iddiası, Kant'ın düşünen özneyi kozmolojik terimlerle/anlayışlarla tasavvur etmesidir, bu da bir nevi doğru dünya nosyonunun nasıl kurulacağına ilişkin Kant'ın erken genel kozmolojisinin devamı olarak ele alınabilinir (Laywine, 2020, 51).

Netice itibari ile “Herz Mektubu”nun yorumlarına yer verirken Beck ile beraber geriye dönük okuma şekline eğilim gösteren Laywine'ı, bu bölüm de *Duisburg Nachlass*'ı ileriye dönük okuyan yorumcuların karşısında itiraz eden merkezi yorumcu olarak ele alacağız.

Yukarıda değinilen hususları da göz önünde bulundurarak, ele alınan çalışmada da görüşlerinin merkeze alındığı ve *Duisburg Nachlass*'ı eleştirel düşünce bağlamında ele alan Carl'ın görüşlerini çalışmanın ilerleyen bölümlerinde inceleyeceğiz (Carl, 1984: 74-102). Carl'ın yorumları çerçevesinde ileriye dönük okumanın imkanı üzerinde duracağız. *Duisburg Nachlass*'ı ileriye yönelik okumaya eğilim gösteren Guyer, Carl'dan farklı olarak refleksiyonlarda daha çok “nesnel zaman belirlenimlerini” merkeze koyarak, refleksiyonları tecrübenin analogileri bağlamında değerlendirmeye

çalışmaktadır (Guyer, 1987: 25-70). Bunun yanı sıra Allison, Kant'ın düşüncelerini *Saf Aklın Eleştirisi* çerçevesinde değerlendirmenin ölçütü olarak “diskursiflik tezini” esas almaktadır. Bu da Kant'ın duyusallıkla anlık arasındaki ilişkinin kurulmasına ilişkin düşünsel çabalarına gönderimde bulunmaktadır. Allison'un görüşlerini de ele alınan çalışmanın merkezine koymakla, refleksiyonların argümentatif yapısının eleştirel düşüncenin çerçevesinde incelenebilirliğinin imkanını göstermeye çalışacağız (Allison, 2015: 108-31).

Bu sebeple ileriye ve geriye dönük okuma çerçevesinde ekspozisyon kavramını önce *Duisburg Nachlass*'daki temel pasajlardan yola çıkarak anlatmakla beraber, aynı zamanda, farklı yorumsal çerçevede incelemenin olanağını tartışacağız. Bu minvalde ekspozisyon kavramına, Carl'ın, Allison'un, Kitcherin, Laywine'nin, Guyer'in ve Haering'in görüşleri bağlamında değinmiş olacağız. Değerlendirmelerden yola çıkılarak bu kavramın tecrübenin analogileri bağlamında tartışılmasının mümkünlüğünü de ayrıca özellikle ileriye dönük okumanın temel bir dellilendirmesi olarak inceleyeceğiz.

3.2. Refleksiyon 4634: Tecrübenin Koşulu Olarak Kategoriler

“Herz Mektubu”nda Kant tarafından ortaya atılan sorunun çeşitli yorumsal farklılıklarla açıklanabileceğini yorumcuların örneğinde görmüş olduk. Burada değinmemiz gereken önemli husus, ileriye ve geriye dönük yorumlama biçimlerine yol açan a priori kavramlarla nesneler arasında nasıl bağ kurulacağına ilişkindi. “Herz Mektubu”nda Kant'ın öne sürdüğü zihnin a priori kavramlarıyla onları temsil eden akli nesneler arasındaki bağlantının zemininin ne olduğuyla ilgili çıkmaz, şüphesiz Kant'ı düşünsel olarak uzun süre meşgul etmiştir. Bu bağlamda, bir nevi “Herz Mektubu”yla *Duisburg Nachlass* arasında köprü rolü oynayan 4634 numaralı refleksiyonlarının,

Carl`ın ve Allison`un özelinde, eleştiri öncesi ve sonrası istikamet temel alınarak, ileriye veya geriye dönük yorumlara değinilecektir.

4634 numaralı refleksiyonların “Herz Mektubu” ile olan ilişkisi daha önce de ifade edildiği gibi “Herz Mektubu”ndaki sorun ile bu soruna getirilen cevap arasındaki ilişkiden doğmaktadır. Bu cevap ise sentetik a priori yargıların bilgisi ile kavramların mümkün tecrübenin koşulu olarak ele alınmasıyla ilgilidir. Burada Kant “Herz Mektubu”nda takındığı tutumundan büyük oranda vazgeçmiştir ve bu doğrultuda, kavramları artık tümüyle tecrübenin mümkünlüğünün koşulları olarak ele almaya başlamıştır (Allison, 2015: 104-105).

A priori özelliği olan kategorilerin/kavramların nesneyle ilişkisinin zemininin sorgulandığı problemin devamı olarak Kant, refleksiyonların ilk taslak kısmında kavramları tecrübenin olasılığının koşulu diye tanımlanmaktadır. Şüphesiz, burada Kant`ın düşüncesinin gelişim serüvenini veya düşüncesinin izini takip etmekle beraber “Transandantal Deduksiyon”un temel probleminin Kant`ın zihninde ne kadar belirginleştiğini de tespit etmiş oluyoruz. Kavramların tecrübenin olasılığı diye tanımlandığı 4634 numaralı refleksiyonda Kant şöyle yazmaktadır :

“Bizdeki belli kavramlar, bizim açımızdan tüm deneyimlerin mümkün olduğu şeylerden başka bir şey içermiyorsa, o halde onlar (kavramlar) tecrübeden önce a priori olarak ileri sürülebilirler ve yine de bizi önceleyen herşey için tam bir geçerliliğe sahiptirler. Bu durumda, elbette, onlar (kavramlar) genel olarak şeyler için geçerli değildirler, fakat yine bize deneyim aracılığıyla verilebilecek herşey için geçerlidirler, çünkü onlar (kavramlar) tecrübeyi mümkün kılan koşulları içermektedirler. Dolayısıyla, bu tür önermeler şeylerin olanaklılık koşullarını değil, tecrübenin olanaklılık koşulunu

içerecektir. Bununla birlikte, bize deneyim aracılığıyla verilmeyen şeyler bizim için hiçbir şeydir; (Kant, 2005: 150)”

Yorumcuların değerlendirmelerinden (Carl`ın ve Allison`un) yola çıkarak, burada dikkat edilmesi gereken en önemli hususun, artık kavramların tecrübenin olasılığının koşulları olarak tanımlanmasına ilişkin olduğunu söyleyebiliriz. Görüldüğü üzere, “Herz Mektubu”nda ifade edilen problemten daha farklı bir aşamaya geçilmiştir. Çünkü a priori olan kavramla nesne arasındaki uygunluk, belli kavramların zorunlu olarak olası tecrübenin koşulu olması sonucuna varılarak değerlendirilmiştir; mümkün tecrübenin koşulu olan kavramlar, aynı zamanda olası tecrübe nesnelerinin de sonuç olarak koşuludurlar. Kant`ın deyişiyle söylersek eğer bize sonradan gelen her türlü veri kavramların altına alınmaktadır (Allison, 2015: 104-105; Carl, 1989a: 8).

Ancak burada dikkat çeken ve “Transandantal Dedüksiyon”la/ “Eleştirel Çerçeve” ile paralellik taşıyan husus, Kant`ın kavramları mümkün tecrübenin koşulları olarak belirlemesidir. Bunun yanı sıra Kant, kavramları diğer bir açıdan kısıtlı bir kullanım alanına hapsetmiştir. Başka bir deyişle, Kant için kavramlar/kategoriler, artık tecrübenin koşulları olan a priori kavramlar oldukları için nesnelerin kendinde gerçekliklerine yönelik bir özelliğe/niteliğe (noumen alanı) atıf yapmamaktadır. Sadece tecrübeye verilen şeyin/nesnenin kendisiyle sınırlı bir fonksiyon icra etmektedir (Carl, 1989a: 8).

Bu, aynı zamanda eleştiri dönemindeki belirlenen yaklaşımla ilgili önemli bir noktaya da işaret etmektedir. Çünkü *Saf Aklın Eleştirisi*`nde de Kant, kendinde şey olması bakımından nesneleri sadece tecrübenin erişilebilirliği ile sınırlı olarak değerlendirmiştir. Diğer bir deyişle, onları bir tecrübe nesnesi olması bakımından ele almıştır. Bu ise doğrudan Kant`ın düşüncesi için ontolojik ve epistemolojik alanların belirgin bir biçimde ayrışması anlamına gelir (Allison, 2015: 107).

Allison'un da söylediği gibi tecrübenin olasılığının, dolayısıyla tecrübe nesnesinin mümkünlüğünün koşulu aslında empirik bilginin koşulu olarak değerlendirilmektedir ve bu, empirik olanın koşuldur. Fakat nesnelerin genel olarak olasılığının koşullarından bahsettiğimiz zaman burada kastedilen ontolojik koşuldur ki, bu koşulların dışında nesne düşünülemez (Allison, 2015: 105). Hem Allison hem de Carl bu pasajı yorumlarken burada ifade edilen epistemik koşul tanımına vurgu yapmaktadırlar (Allison, 2015: 105). Çünkü nesne nosyonunun epistemolojik olarak tanımlanması, Kant'ın meşhur tezini (A158/B197) ifade etmektedir : “tecrübenin olasılığının koşulları aslında tecrübe nesnelerinin mümkünlüğünün koşullarını ifade etmektedir” (1911 (A): 110-111; Kant, 1911 (B): 145; Carl, 1989a: 8).

Allison'un 4634 numaralı refleksiyona yönelik düşüncelerini ileriye veya geriye yönelik okuma bağlamında değerlendirmemiz için onun “eleştirel iki ders” diye tanımladığı hususlardan ilkinde değinmemiz gerekmektedir. Diğer bir deyişle, Allison'a göre Kant'ın 4634 numaralı refleksiyonunun eleştiri dönemi bağlamında (ileriye dönük okuma çerçevesinde) değerlendirilmesi için iki dersten ilkinin bu refleksiyonlarda görmekteyiz. (Allison, 2015: 108). ^{51*} Başka bir deyişle, kavramların mümkün tecrübenin koşulu olarak nitelendirilmesi ve tecrübenin duysal veriler ile düşüncenin katkısı olmaksızın mümkün olmadığı görüşü, Kant'ın eleştiri dönemine özgü olan düşüncelerin (ilk dersin) ilk belirtileri (dolayısıyla, ileriye dönük okuma çerçevesinde) olarak, Allison tarafından, okunmaktadır.

Allison'dan farklı olarak artık Herz mektubunda kısıtlanmış tecrübe alanının öne sürüldüğüne dikkat çeken Carl, az önce yukarıda da belirtildiği üzere “anahtar soru”nun artık 4634 numaralı refleksiyonda cevaplandırılmasına çalışıldığını göstermektedir.(Carl, 1989a: 7-8). Bu sebeple, 4634 numaralı refleksiyonu da Carl

⁵¹ Allison hala ilk dersin tam ifade edilmediğini vurgulamaktadır. Çünkü bu dönemde Kant rasyonel psikolojinin ilkelerinin doğruluğundan yola çıkarak aynı ilkeleri de ruha yönelik sentetik a priori yargılar bağlamında değerlendirmektedir (Allison, 2015: 108).

daha çok ileriye yönelik bağlamda okumaktadır. Diğer bir deyişle, a priori olarak kavramlar ve nesneler arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağına dair ilk ve en önemli sorunu merkeze alarak Carl, yukarıda ifade edilen ve Allison'un vardığı sonuçlara benzer yorumlar ifade etmektedir. Kavramları mümkün tecrübenin ve dolayısıyla olası tecrübenin koşulları olarak değerlendirmeyi temel alan argümanı Carl, kavramların deduksiyonu problemine yönelik ilk çaba olarak değerlendirmektedir (Carl, 1989a: 9). Ancak Carl'a göre bu argüman kendine has iki özelliği içermektedir ve bu, kendisini açık bir şekilde Kant'ın aşağıdaki pasajında (R4634) göstermektedir :

Her deneyimde bir şey vardır, ki bize nesne onun aracılığıyla verilmekte ve düşünülmektedir. Zihnin faaliyetlerinde yatan ve sadece onun aracılığıyla verilebilen koşulları alırsak, o halde nesneye dair bir şeyi a priori olarak kavrayabiliriz. Eğer yalnızca kendisi aracılığıyla düşünülebilenecek şeyi ele alırsak, o zaman tüm olası nesneler hakkında a priori bir şeyi de kavrayabiliriz. Çünkü yalnızca bu yolla, bir şey bizim için bir nesne veya onun bilgisi haline gelir (Kant, 2005: 150-151).

Carl'ın düşüncelerini dikkate alarak söyleyebiliriz ki, burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, tecrübeyi oluşturan koşulların verilen nesnelerle ilişkilendirilmesi ve verilen nesnelerin düşünülmesidir. Başka bir deyişle, ilk olarak zaman ve mekanın, ikinci olarak ise kategorilerin koşullar olarak tanımlanmasıdır. Ancak Carl'ın da burada dikkat ettiği önemli husus hem zaman ve mekanın hem de kategorilerin aynı şekilde nesnelerle – olası tecrübenin nesneleriyle ilişkilendirilmesidir (Carl, 1989a: 9).

Carl'a göre Kant'ın öne sürdüğü argümanın diğer özelliği ise nesnelerle olası tecrübenin koşulları arasındaki ilişkiyi bütünüyle temellendirememiş olmasıdır. Bu

sebeple, Carl bunu temellendirme olarak değil, genel ön varsayım olarak değerlendirmektedir; diğer bir ifadeyle, ister zaman/mezan isterse de kategorilerin nesnelerle ilişkilendirilmesi, sadece tecrübenin konusu olduğu sürece Kant’a göre mümkündür (Carl, 1989a: 9).

Zaman/mezanın ve kategorilerin nesnelerle ilişkilendirilmesinin temel şartı olarak belirtilen koşulların olası nesnenin koşulları olarak da değerlendirilmesi, gerçekte onların nesnelerle ilişkilendirilmesi anlamına gelmemektedir. Bu sebeple, daha farklı bir temellendirmeye ihtiyaç duyulduğunu söyleyen Carl, tecrübenin kavramının boş olmadığını, burada belli tecrübenin ve tecrübe nesnelerinin olduğunu ispatlayan temellendirmeye/öncüle ihtiyaç olduğuna dikkat çeker. Başka bir deyişle Carl’a göre tecrübenin mümkünlüğünü temel alan argüman, kategorilerin nesnelerle ilişkilendirildiğini göstermemektedir ve böylece “Herz Mektubu”nda ifade edilen soruya cevap vermemektedir (Carl, 1989a: 9-10).

Carl’a göre Kant, dedüksiyonun ilk taslağında *Saf Aklın Eleştirisi’nden* farklı olarak kategorilerin nesnelerle olan ilişkinin kanıtını zaman ve mezanla olan kanıtlarla doğrudan doğruya analogiyi temel alarak vermiştir. Diğer bir deyişle, Kant *Saf Aklın Eleştirisi’nde* “Transandantal Dedüksiyonun İlkeleri” kısmındaki (A 88/B 90 – B120 – 23) ifade ettiği farkı burada vurgulamamaktadır; çünkü *Saf Aklın Eleştirisi’nde* Kant hem zaman mekana hem de kategorilere uygunluk açısından dedüksiyonun farkına dikkat etmektedir. Bu fark ise kendini Kant’ın kategorilerin “Transandantal Dedüksiyonu” için kaçınılmaz zorunluluğunda göstermektedir; diğer bir deyişle zaman ve mezanın dedüksiyonuyla kategorilerin “Transandantal Dedüksiyonu”nun temellendirilmesi (A88/B121) aynı değildir (Kant, 1911(A): 70-71; Kant, 1911 (B): 101-102). Carl’ın deyimiyle söylemek gerekirse, zaman ve mezan dedüksiyona müsait olmasına rağmen, kategoriler için ifade edilen bir dedüksiyona ihtiyaç söz konusudur. (Carl, 1989a: 10).

Carl *Saf Aklın Eleştirisi*'nde belirtilen nedenlerin dikkate alınmasına vurgu yaparak, Kant'ın aşağıdaki pasajına (A89/B122) dikkat çekmektedir :

Yukarıda, uzay ve zaman kavramlarının nasıl a priori bilgiler olarak yine zorunlu olarak nesnelere gönderimde bulunmaları gerektiğini ve onların tüm deneyimden bağımsız olarak sentetik bilgiyi nasıl mümkün kıldıklarını çok az zorlukla gösterebildik. Çünkü bir nesnenin bize görünmesi, yani ampirik görüşlerin nesnesi olabilmesi ancak bu tür saf duyusallık formları aracılığıyla mümkün olduğundan, saf görüler olarak zaman ve mekan, görüşlerin nesnelerinin olanağının a priori koşulunu içermektedirler ve onlardaki sentez nesnel geçerliliğe sahiptir. (Kant, 1911(A): 71; Kant, 1911(B):102)⁵²

Carl'ın düşüncelerini temel alarak burada dikkat edilmesi gerek hususun, zaman ve mekanın empirik nesnenin formları veya formal koşulları olarak değerlendirilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü empirik nesne, koşulların epistemolojik açıdan olan zorunluluğunu karşılamaktadır. Başka bir ifade ile, empirik nesne veya empirik düzeyde verilen herşey kendini zaman ve mekan çerçevesinde gerçekleştirmektedir; böylece duyusal olarak algıladığımız her şey kendini bize zaman veya mekanda göstermektedir. Ancak kategoriler empirik sezgi nesnelerinin formları olmadığı için durum değişmektedir. Çünkü duyusallıkta/duyusallığın formlarında verilen nesneler kolaylıkla

⁵² Ele alınan çalışmamızda *Saf Aklın Eleştirisi*'nden yapılan alıntılar A ve B baskısı temel alınmakla iki farklı alıntı yapılmıştır. *Saf Aklın Eleştirisi*'nin A baskısı için kaynak olarak – “Kant's gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe) Kritik der reinen Vernunft (1.Aufl.). Prolegomena. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft. Bd. 4, (I/4) Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1911” temel alınmıştır. *Saf Aklın Eleştirisi*'nin B baskısı için kaynak olarak - “Kant's gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe) Kritik der reinen Vernunft. Zweite Auflage 1787, Bd. 3, (I/3) Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1911” temel alınmıştır.

kavramların/kategorilerin koşulları altında yer aldıkları anlamına gelmemektedirler (Carl, 1989a: 10). Kant'ın eleştirel döneme ait değerlendirmelerini temel alan Carl, nesnelerin anlığın işlevleriyle zorunlu bir şekilde ilişkilendenmeden bizim zihnimizde görünümüne gelebilmeleri ihtimaline dikkat çekmektedir; kategorilerin, sezgi nesnelerinin formal koşulları olmayışı aynı zamanda anlığın kategorilerine göre düzenlenmeyen duyuşsal malzeme çokluğu ihtimalini de (A89/B122) ortaya çıkarmaktadır (Carl, 1989a: 10-11). Yine de Kant'ın eleştirel döneme ait değerlendirmelerini temel alan Carl, Kant'ın düşüncesiz sezgimiz olabilir fakat bilgi olamaz, veya ruhumuzdaki görünüşler çokluğu henüz deneyimin/tecrübenin olduğu anlamına gelmeyeceği ölçütüne (A111) dikkat çekmektedir (Kant, 1911:84, Carl, 1989a: 11).

Bu sebeple Carl'a göre Kant, bu ihtimali aradan çıkarmanın yolunu kategorilerin tüm mümkün görünüşler için geçerli olacak nesnel geçerliliğe sahip olduğunu ispatlayarak gerçekleştirecektir (Carl, 1989a: 11). Allison da Carl'ı takip ederek ikinci dersin hala öğrenilmediğini çünkü sezgide verilen duyuşsal verinin sezginin formlarına uygunluğunun henüz anlığın koşullarına uygun geldiği anlamına gelmediğini vurgular (Allison, 2015: 108); Allison Kant'ın A90/B123'de ifade ettiği hususa: “görünüşler öyle bir şekilde oluşabilirler ki, anlık onlardaki birliğin koşullarına uygun herhangi bir uyumluluk bulmayabilir” dikkat çekmektedir (Kant, 1911 (A): 71-72; Kant, 1911(B): 103). Böylece görüldüğü üzere, hem Allison hem de Carl görünüşlerin anlığın koşullarına uygun gelmeme ihtimali sonucuna Kant'ın varmadığı görüşünde ortak yaklaşım sergilemektedirler.

4634 numaralı refleksiyonları değerlendirdiğimiz zaman yine şöyle bir sonuca varabiliriz ki, her ne kadar Kant burada sentetik a priori bilginin oluşumu için iki apriori koşulun birbirleriyle olan etkileşimine değinse de, aslında bunu bir ipucundan fazla olarak değerlendiremeyiz; çünkü Kant bu hususu sadece belirtilen

refleksiyonun sadece son paragrafında ele almıştır (Allison, 2015:109; 111). Bu sebeplerden dolayı, her ne kadar yukarıdan belirtilen yorumcuların görüşlerine dayanarak 4634 numaralı refleksiyonu ileriye dönük okumaya yönelik okumaya eğilim göstersek de, bazı hususlar tam anlamıyla ileriye yönelik okumayı sınırlandırmaktadır. Örneğin, Allison'un vurguladığı gibi, Kant'ın rasyonel psikolojinin ilkelerinin doğruluğunu kabul etmesi (Allison, 2015: 108) ve Carl'ın vurguladığı gibi, Kant'ın nesnelerle olası tecrübenin koşulları arasındaki ilişkiyi bütünüyle temellendirememesi geriye yönelik okumaya ait hususlar olarak değerlendirebiliriz. Bu açığı kapatmak için Kant, 1775 senesinden sonra tam algıya (apperzeption'a) dayalı argümanı ortaya koymuştur (Carl, 1989a: 10). Bu sebeple Kant'ın R4634'te başlattığı sentetik a priori bilginin olanağı probleminin devamını 1775 senesine ait olan *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında görmüş olacağız. Burada Kant, 4634 numaralı refleksiyonda değindiği sentetik a priori bilginin oluşumu için duyusallığın ve anlığın koşullarının ortak etkileşimi problemine devam ederek, nesnenin aslında belli bir ilişkiler bağlamında değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. (Kant, 1926: 647; 658).

3.3 “Nesnel Deduksiyon”un Taslağı olarak Görünüşlerin Ekspozisyonu veya “Öznel” olandan “Nesnel” olana Geçişin Mümkünlüğü

“Herz Mektubu” ve “4634 numaralı refleksiyonlardan” görüldüğü üzere, ileriye dönük okumayı savunan Carl, *Duisburg Nachlass*’ın iki temel kavramından biri olan ekspozisyonu da ileriye dönük istikametinde ele almaktadır. Carl’ı ileriye dönük – eleştiri istikametinde değerlendirmemizin nedeni, görüşlerin ekspozisyonunu *Saf Aklın Eleştirisi*’ndeki nesnel deduksiyonun taslağı bağlamında açıklamaya çalışmasıdır. Diğer bir deyişle, Carl’a göre empirik tecrübenin koşullarının ele alındığı görüşlerin ekspozisyonu, eleştirel düşüncenin çerçevesinde değerlendirilebilecek nesnel deduksiyonun taslağı bağlamında açıklanmalıdır (Carl, 1989a: 11-20; Carl, 1989b:82;94;102). Bu doğrultuda Carl’a göre görüşlerin ekspozisyonunun bu şekilde açıklanması hem de 1772 senesine ait Herz mektubundaki sorunun da nasıl cevaplandırılmasına çözüm sunabilmektedir. İleriye dönük - eleştiri istikateminde - okuma çerçevesinde dikkat edeceğimiz diğer husus Kant’ın *Profesörlük Takdim Tezi*’nde duyusallıkla duyusallıkla akli yeti arasındaki ayrımın sonucu olarak karşılaştığı ve Herz mektubunda ifade ettiği probleme yönelik çözüm yollarının bulunmasına ilişkin olacaktır. Bu doğrultuda, görüşlerin ekspozisyonunun argümentatif yapısı hakkındaki görüşlerine yer vermek yerinde olacaktır.

Görünüşlerin ekspozisyonunu genel olarak ele aldığımız zaman onu (görünüşlerin ekspozisyonunu) verilir olanın (duyusallıkta orta çıkan görüşlerin) bilinirliği olarak da tanımlayabiliriz (Haering, 1910: 81-82; Hinsch, Mohr, 1994: 69). Kant görüşlerinin

ekspozisyonuna ilişkin düşüncelerini 4674 numaralı refleksiyonda⁵³ şöyle ifade etmektedir:

Görünüşün ilkeleri (genel olarak) yalnızca (duyusal) formun, yani zamanın ilkeleridir. Görünüşlerin ekspozisyonunun ilkesi, genel olarak verilmiş olanın açıklanmasının (ekspozisyon) zeminidir. Düşünülen şeyin ekspozisyonu yalnız bilince bağlıdır, ama (duyusallıkta) verilen olanın ekspozisyonu (eğer maddi olan duyusal veriyi belirlenmemiş olarak kabul edersek), tüm ilişkinin (aller Relation) ve tasarımların (duyumların) birleştirilmesinin (auf dem Grunde der Verkettung der Vorstellungen) zeminine bağlıdır. İlişkilendirme (görünüş gibi, salt duyuma değil, formun iç ilkelerine dayanır) salt görünüşe değil, daha ziyade zihnin tasarımları ilişkilendirmedeki/bağlantılaştırmadaki iç ediminin (yalnızca onları sezgide yan yana yerleştirmek değil, ama maddesi bakımından bir bütün oluşturmak için) tezahürüdür. Dolayısıyla burada bir bütünlük söz konusudur; bu bütünlük, formda (Worin⁵⁴) değildir, daha ziyade çokluğun bir araya getirildiği şey aracılığıyla (Wodurch) tümel geçerlilik sağlanmaktadır. Dolayısıyla, görünüşlerin ilişkilerinin dayandığı şey, formlar değil, fonksiyonlardır. Görünüşlerin ekspozisyonu, bu nedenle duyumların birbirine ilişkilendirilmesinin bağlı olduğu zeminin belirlenmesidir.(Kant, 1926: 643)

⁵³ Çalışmamızda Kant'ın eserlerinin toplu halde yer aldığı Akademi Baskısının (Akademie Ausgabe) 17ci cildinde yer alan *Duisburg Nachlass* refleksiyonları (R4674 – R4684) kaynak olarak ele alınmıştır: Kant's gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe) Handschriftlicher Nachlass, Bd. 17, (III/4) Metaphysik, Teil 1, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter, 1926.

⁵⁴ Kant düşüncelerini *Duisburg Nachlass*'da şu şekilde ifade etmektedir: “Hier ist also Einheit nicht vermögen desjenigen, worin, (Form) sondern wodurch das Mannigfaltige in Eins gebracht wird, mithin Allgemeingültigkeit (R4674, 17-643) Yorumcuların belirtilen refleksiyonda dikkat ettikleri husus, Kant'ın duyusal form olan zamanda (Worin) ortaya çıkan (duyusal) görünüşlerin fonksiyonlar (kavramlar) aracılığıyla (Wodurch) nesnel belirlenmesine (veya kavramsal Birlik/Bütünlük kazanmasına) ilişkindir (Haering, 1910: 81-82 ; Hinsch, Mohr, 1994: 69).

Allison, yukarıda belirtilen pasajı temel alarak iki türlü ekspozisyon bahsedebileceğimizi vurgulamaktadır; başka bir ifadeyle, pasajda vurgulanan düşünülen ve verileni temel alıp, iki türlü ekspozisyon bahsedebiliriz (Allison, 2015:114). Diğer bir deyişle, ekspozisyon salt düşünce edimi olarak ele alınmaktadır; buna karşın, düşünce edimi olarak ele alınan ekspozisyon, aynı zamanda düşünce edimi olarak duyusallıkla verilen duyusal malzeme çerçevesinde de değerlendirilebilir. Bu bağlamda ekspozisyon yukarıda belirtilen iki anlamda birbiriyle karşıt olarak da ele alınabilir (Kitcher, 2011: 69). Çünkü ekspozisyon düşüncenin saf edimi olarak değerlendirildiği halde sadece kavramlar aracılığıyla düşünmek kastedilmektedir. Başka bir ifade ile, diskursif düşüncenin sonucu olarak ortaya çıkan ve zemini bilinçte bulunan kavramlar aracılığıyla düşünülmektedir; çünkü kavramın içeriğinin düşünülmesi, aynı zamanda bilinci de kapsamaktadır (Allison, 2015: 114).

Ancak görünüşlerin ekspozisyonu duyusallıkla verilir olanın çerçevesinde ele alındığı zaman, düşüncenin edimiyle duyusallıkla verilir olan duyusal veriler arasındaki ilişkinin belirlenmesine ilişkin husus gündeme gelmektedir. Görünüşlerin ekspozisyonunu ele aldığımız zaman, verilir olanın görünüşlerin duyusallığın formu olan zamanda tezahür ettiğini görebiliriz. Ancak zamansal çerçevede ortaya çıkış görünüşlerin duyusal biçiminde tam anlamıyla belirlenemeyeceğine işaret etmektedir. Bu sebeple Kant, zamanda ortaya çıkan görünüşlerin biraya gelişlerinin belirlenimine ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Allison da bu hususu dikkate alarak, görünüşlerin prensibiyle görünüşlerin ekspozisyonu arasındaki farkı ve özellikle de sonuncunun birinciden farkının açıklanmasına dikkat çekmektedir. Çünkü eleştiriye yönelik okuma istikametinde önem arz eden bir probleme 4634 numaralı refleksiyonda değindiğimiz zaman, Kant'ın duyusallıkla anlık arasındaki ilişkinin 4634 numaralı refleksiyonda nasıl açıklanması gerektiğine yeterince açıklık getirmediğini görmüştük (Allison, 2015: 114). Ancak Kant, 4634 numaralı refleksiyonda duyusallıkla anlık arasındaki sentetik

ilişkinin nasıl kurulacağına dair problemi *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında detaylı bir şekilde ele almıştır.

Belirtilen problemin çerçevesinde söyleyebiliriz ki, duyusallığın formunda ortaya çıkan görüşlerin zeminini zihnin içsel edimi belirlemektedir. Bu doğrultuda, Kant ekspozisyonundan söz ederken onu görüşlerin zeminini belirleyen edimle ilişkilendirmektedir. Çünkü görüşlerin ekspozisyonu zihnin ediminin sonucu olarak duyusallıkta tezahür eden görüşler arasında ilişki kurmaktadır veya onları birbirleriyle ilişkilendirmektedir. Bu edimin sonucu olarak görüşlerin ekspozisyonu bize duyusallıkta ortaya çıkan görüşlere kavramsal belirlenim/bütünlük kazandırmaktadır. Diğer bir deyişle, görüşlerin ekspozisyonu aslında duyusallığın görüşlerinin zeminini belirlemektedir; Carl, bu bağlamda zihnin içsel ediminin görüşlerin zeminini belirlediğini vurgulamaktadır (Carl, 1989b: 76). Çünkü görüşlerin biraraya gelişinden farklı olarak, zihnin içsel edimi duyusal olan görüşleri birbirleriyle ilişkilendirmektedir ve dolayısıyla onları kavramsal ilişkiler çerçevesine çıkarmaktadır. Başka bir deyişle “öznel düzeyde tasarımlar arasında herhangi bir nesnel bağlantıdan söz edemeyiz”, nesnel bağlantıdan söz etmemiz için gerekli olan onların öznel durumdan farklı bir epistemolojik düzeye geçişidir (Haering, 1910: 23). Bu ise epistemolojik bağlamda belli kuralların koşulunu varsayar. Bu bağlama işaret eden Carl, zihnin veriler çokluğunu birbirleriyle ilişkilendirip aralarında bağ kurulmasını, diğer bir deyişle “şeylere” epistemolojik bütünlük kazandırmasını “duyusal çokluktan” kavramsal olarak belirlenmiş tasarımlara uzanan bir süreç olarak görür (Carl, 1989b: 76-77).

Carl’a göre Kant, bu süreci x-a-b notasyonu olarak ele alıp, üç aşamalı yasadan/kuraldan bahsetmektedir : I) Kural’ın (Regel) verisi olarak “x” (duyusallığın nesnesi veya duyusal gerçek tasarımın nesnesi), II) Kurala (Regel) uygunluk olarak “a” veya duyusal gerçek tasarımın kurala gönderimde bulunmasının koşulu, III) Kuralın

eksponenti olarak “b”.⁵⁵ Carl’a göre betimlenen notasyonda bahsedilmek istenen, aslında kuralın uygulanışının farklı momentleridir (Kant, 1926: 656; Carl, 1989: 77). Başka bir deyişle, farklı momentlere bakarak, nesnenin nasıl düşünülür veya bilinir olduğu sonucuna varabilmekteyiz.

Alıntılanan pasajdan da görüldüğü üzere, görünüşlerin ekspozisyonunu açıklamamız açısından bir diğer önemli husus “x” (duyusallığın koşulu) devreye girmektedir. Az önce de vurgulandığı üzere, ilk koşul, duyusal real tasarımın, bize (dışarıdan) verilenin, x’in aslında düşünmek için gerekli malzeme sağlamasıdır. X, genel olarak gerçeklikle ve duyusallığın formu olan zamanla ilişkilendirilmektedir (Kitcher, 2011: 69). Yukarıda değinildiği üzere, x duyusallığın verisi olarak ortaya çıkmaktadır; Haering’e göre *Duisburg Nachlass*’da karşımıza çıkan x’i aslında duyusal olarak verilen bir şey olarak nitelendirebiliriz (Haering, 1910: 38). Başka bir deyişle x’in her zaman duyusallığın verisi (Datum) olması gerekmektedir (Kant, 1926:654). Ancak duyusal verinin kendisi aynı zamanda duyusallığın formu olarak zamanda tezahür etmektedir. Değinilen her iki husus dikkate alarak x’in gerçekliği temsil ettiğini söyleyebiliriz (Kitcher, 2011:70-71). Bunun yanı sıra “duyusal tasarım x veya düşüncenin potansiyel nesnesi olan x, aynı zamanda genel olarak kural a’ya atıfta bulunmaktadır. Başka bir deyişle, genel kural a, x’in - duyusal tasarımın a’ya gönderimini zorunlu kılmaktadır. Carl’a göre bu sürecin ikinci momenti, “kural momenti” olarak tanımlanabilir çünkü burada artık a’dan x’e doğru belirli bir ilişki şekli görmekteyiz (Carl, 1989b, 77-78). Başka bir deyişle, yasanın bir koşul olarak belirlenmemiş x’in a’nın altına alınması, x’in kurallaştırılmasıdır (Kitcher, 2011: 70). Çünkü x’den konuştuğumuz zaman x herhangi bir kavram altına getirilmemiş ve aynı zamanda zamansal konumunun (temporal location) belirlenmediği anlamına gelmektedir (Kitcher, 2011: 70). Böylece yukarıda değinildiği üzere, genel olarak kural

⁵⁵ Refleksiyon 4676

- a'ya atıfta bulunma bağlamında bir nevi kavramsal belirlenimin uygulanması için (kural aracılığıyla kavramın uygulanışı) x koşul olarak değerlendirilebilir (Kitcher, 2011:71).

Fakat az önce de belirtildiği üzere, diğer önemli husus, sürecin üçüncü ögesi olan ve “kuralın eksponenti” diye nitelendirilen b'dir veya tümel fonksiyondur (allgemeine Funktion) (Carl, 1989: 78). Kant'ın eksponenti hangi manada kullandığı tartışmalara yol açmıştır. Kant'ın *Duisburg Nachlass*'da sık kullandığı eksponent kavramının nasıl yorumlanabileceğine dair en fazla kabul gören görüş Klaus Reich'a aittir. Reich'a göre Kant, ünlü matematikçi Kästner'den esinlenmiş, onun bu kavrama atfettiği fonksiyonu kendisine ölçüt olarak kabul etmiştir (Reich, 1992: 76). Kästner buna ilişkin düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

İlişkinin/Bağlantının eksponenti sayıdır; bu bir önceki ögenin sonraki ögede kaç defa içerildiği anlamına gelmektedir (Kästner, 1758:128)

Reich'a göre eksponent kavramının anlamı matematiğin çerçevesinde değerlendirilmelidir. Çünkü Kant bu kavramı, ünlü matematikçi Kästner'den almıştır (Reich, 1992: 76, 128, dipnot 23). Reich'a göre bu kavram 18.yüzyıl matematik dersliklerinde Euclid'in (V-VI Kitap) proporsiyon (proportion) doktrini bağlamında ele alınmıştır. (Reich, 1932: 76,). Böylece eksponent sayı olarak ilk terimin oranını çoğaltan ikinci terimin elde edilmesine yöneliktir; başka bir ifade ile eksponent, matematiksel anlamda belli dizilerin veya serilerin oranı/nisbeti olarak tanımlanmaktadır ve seride olan birinci ve ikinci terim arasında katsayı orantısallığı olarak tanımlanabilir. (Longuenesse, 1998: 97). Başka bir deyişle, eksponent aynı zamanda ilk terimin ikinci terim tarafından bölünmesinin bölümüdür; örnek olarak, 3:12 exponentinin oranı veya nispeti 4 veya 1/4'dir. Başka bir deyişle, verilen iki terimin takip edilmesi sonucu 3, 12, 48, 172.... veya 12, 3, $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{16}$,..... serideki terim verilmişse

eğer, ve eksponent de belirlenmişse, serilerin bütünü de belirlenecektir. (Longuenesse, 1998: 97).⁵⁶

Carl da Reich gibi, Kant'ın kullandığı eksponent kavramının, matematiksel çerçevede açıklanabileceğini düşünmektedir.⁵⁷ Daha önce de vurgulandığı üzere, matematikte eksponent sayı olarak diğer terim verildiği zaman ilişki teriminin yerini belirlemektedir. Carl da, Reich'in bu açıklama şeklini benimseyerek, bahsedilenin aslında birbirini izleyen sayılar dizisi arasındaki ilişkinin belli bir yasaya göre düzenlenmesi olduğunu belirtmektedir (Carl, 1989b: 78). Buradan yola çıkarak kolaylıkla şu sonuca varılabilir: eksponent duyusal dünyanın çerçevesinde tezahür eden görüşlerin, daha doğrusu birbirini izleyen görüşlerin de belli bir yasaya/kurala göre belirlenmesi, onların gelişi-güzel/keyfi düzeyden yukarıda vurgulanan epistemolojik bütünlüğe çıkmasıdır. Çünkü eksponent, tümel (allgemeine) bir fonksiyona sahip olduğu için, kuralın genel geçerlik düzeyini belirlemektedir.

Kuralın eksponenti b, bu süreçte a ile x arasındaki ilişkiyi tayin etmektedir. Başka bir deyişle, x'in a'nın altında belirlenmesi aslında a'nın spesifikleşmesi veya örneklemesi anlamına gelmektedir (Carl, 1989b: 77-78). Ancak a ve x arasındaki ilişkiyi belirleyen yasanın eksponenti tümel (allgemeine) fonksiyon olduğu için buradan yola çıkarak a'nın aracılığıyla spesifik belirlemenin b'nin sayesinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Çünkü spesifik belirlenim, aslında b'nin (tümelin) a'da düşünülerek a'da

⁵⁶ Eksponent kavramının tanımına ışık tutacak diğer bir yaklaşım Longuenesse tarafından sergilenmiştir; bu, eksponent fiilinin *Yargı Yetisinin Eleştirisi* bağlamında değerlendirilişine ilişkindir. Kant burada, bu fiili sezgiden kavrama doğru bir hareket olarak kullanarak, estetik idenin aslında açıklanabilir (exspone) olmayabileceğine vurgu yapmaktadır. Çünkü anlıkta estetik ide bağlamında imgelemde olan içsel duyusal malzeme olmadığı için, kavramlar bu malzemeye ulaşamamaktadır. Böylece Kant, verilen tasarımsal malzemeyle bağlantı kuramayacağı için estetik idenin aslında açıklanabilir (exspone) olmayabileceğini söylemektedir. Başka bir ifade ile, kavramlara oturtulamayacağını söylemektedir. Böylece verilen tasarımsal malzemeyle bağlantı kurulmamaktadır. Bu sebeple, imgelemin tasarımlarını kavrama getirmek aslında açıklanabilir (expounding – exponieren) anlamına gelmektedir ve estetik ideler açıklanabilir olmayan (inexponible) ideler şeklinde, imgelemin özgür oyununda ve imgelemin tasarımları olarak adlandırılabilir (Kant, 1913 : 343). Böylece imgelemin idelerinin ekspone edilememesi demek, aslında onların eksponentlerin altına alınamaması demektir; başka bir deyişle, imgelemin idelerinin fenomenal serileri belirleyen ilişki kategorileri veya ilişki yargılarının mantıksal formları çerçevesinde değerlendirilmemesi demektir (Longuenesse, 1998: 98).

⁵⁷ Eksponent kavramını detaylı bir şekilde ele alıp değerlendiren diğer yorumcu ise Schulthess'dir (Schulthess, 1981: 238-239; 247-244).

belirlenmesidir. Böylece düşüncede ortaya çıkan epistemolojik ilişkinin belli/spesifik bir örneği aslında tümel (allgemeine) olan b'nin aracılığıyla belirlenmekle beraber ayrıca düşünülür ya da bilinir hale gelmektedir. Başka bir ifade ile, x burada tümel kavramın – a'nın duyusal verisi olarak aynı zamanda duyusal bir koşul olarak ortaya çıkar. X'in aracılığıyla a somut bir nesneyle bağlantısını kurarak spesifikleşmesini gerçekleştirir. X'in a'nın altına alınması ise b'nin – tümel fonksiyon olan b'nin aracılığıyla mümkündür (Carl, 1989b: 78-80).

Görünüşlerin ekspozisyonunun ileriye dönük – eleştiri istikametinde değerlendirmenin mümkünlüğüne hak kazandıracak diğer husus ise şudur: Kant'ın aslında burada bahsettiği, bir nevi kavram uygulanışıyla kurallar (rules) altına alınmanın eşdeğer olarak kabul edilmiştir (Kitcher, 2011: 70)⁵⁸. Kant'ın yukarıda belirtilen şematik kural örneği, kavramlar arasındaki ilişkinin spesifikleşmesinin eksponentin kuralına göre kendisini realize ettiğine işaret etmektedir (Kitcher, 2011: 70). Bu doğrultuda duyusallığa ait olan/özgü olan nitelik aynı zamanda nesneyi temsil eden nitelik olarak da değerlendirilebilir (örneğin, sarılık niteliği) (Kitcher, 2011:70). Kitcher, örnek olarak altının kavram olarak metal parçasına uygulanışını göstermektedir. Diğer bir deyişle, duyusal veri olarak sarılığı bize verildiği için, altının (sarı olduğu için) metal parçasına uygulanışını ifade etmekteyiz (Kitcher, 2011:70-71).

Carl'ın işaret ettiği ve Carl'a göre diğer yorumcular tarafından dikkate alınmayan diğer önemli kısım, Kant'ın kavramı, “konstruksiyon (konsturieren)” ve “ekspozisyon (exponieren)” olarak iki farklı şekilde ele aldığıdır; Carl'a göre sezginin formlarıyla görüşlerin ekspozisyonu arasındaki farkın belirlenmesi açısından konstruksiyon kavramına değinmemize ihtiyaç vardır (Carl, 1989b: 80). Saf sezgilerin malzemesi ele alındığı zaman konstruksiyonun a priori düzenlenişinden/inşasından bahsedebiliriz.

⁵⁸ Bu doğrultuda Kitcher de Carl'da olduğu gibi x-a-b notasyonun mantığın çerçevesinde yer alan yargılar bağlamında ele alınmasını vurgulamaktadır (Kitcher, 2011: 70; Carl, 1989b:81).

Ancak Kant'ın duyusal koşul olarak belirttiği x devreye girdiği zaman duyusal form olan zamanda ortaya çıkan empirik görünüşler farklı koşulları devreye sokmaktadır. İlk olarak matematik nesnelerde gördüğümüz a priori sezgi çoklukları örnek olarak ele alınmamaktadır. Aksine, zamanın çerçevesinde ortaya çıkan algı düzeyinde tasarımlarımızın x -a-b notasyonunda belirlenmesi gerçeği ortaya çıkmaktadır. Başka bir açıdan bakarsak, şüphesiz, Kant'ın eleştiri döneminde olduğu gibi duyusal tarafa sezginin formlarını, düşünsel tarafa ise kategorileri koyduğunu görmekteyiz (Carl, 1989b: 80). Ancak az önce de belirtildiği üzere, bu ayrımın daha iyi bir şekilde açıklanması için Kant'ın kavramların konstruksiyonunun yapılamayacağına ilişkin açıklamasına değinmemiz gerekecektir.

Burada vurgulanan konstruksiyon/inşa ve ekspozisyon arasındaki en önemli husus, aslında her ikisinin veya a'nın her iki durumda aslında zamanda verilen x 'e uygulanmasıdır. Zamanda verilen saf sezgisel malzeme bağlamında bizim empirik malzemeye ihtiyacımız olmadığı için saf görülerden kavramların kurulmasını kolaylıkla matematikte ve geometri alanında görebiliriz (örneğin, üçgen kavramı). Bunun aksine, (zamanda verilen empirik malzeme) görünüşlerde ise (Erscheinungen) artık herhangi bir konstruksiyondan söz edemeyiz, çünkü duyusal sezginin koşulu olarak öne çıkan x , onu düşünce nesnesi haline getirecek a'nın -genel kuralın- empirik malzemeye olan uygulanışını varsaymaktadır. Bu ilişki ise genel kural veya fonksiyon b aracılığıyla kendisini realize etmektedir. Böylece aslında zamanın formlarıyla görünüşlerin ekspozisyonunun prensipleri arasındaki fark kolaylıkla görülmektedir (Carl, 1989b: 79-80). Çünkü her ne kadar ister saf sezgisel malzeme, isterse de empirik malzeme olsun zamanın akışında belli bir gerçeklik kazansa da, zamanda gerçeklik kazanan malzemenin kavramsal kurallar (kategoriler) tarafından epistemolojik tanımlanmasına ihtiyaç vardır.

Haering *Duisburg Nachlass*'ın detaylı yorumuna yönelik eserinde aslında Kant'ın, bir nevi sentetik yargılarla ve bir bilgiyi ifade eden görüşlerin ekspozisyonu arasında paralellik yaptığını ve bu paralelliğin sonucu olarak da bilginin yargı bağlamında ifade edildiğini vurgulamaktadır (Haering, 1910: 66-67). Haering'e göre bu yargı fonksiyonlarını ve kategorilerini paralel bir şekilde birbiriyle karşılaştırılmasının *Saf Aklın Eleştirisi*'nde geçerlilik tarafı vardır. *Duisburg Nachlass*'da ise bu eleştirinin dışına çıkmaktadır. Çünkü, buradaki paralellik sadece yargının mantıksal/gramatik bileşenlerinin soyut-bilgi teorisi bileşenleriyle paralelleştirilmiştir. Diğer bir deyişle, paralellik sadece yargının mantıksal/gramatik bileşenlerinin soyut-bilgi teorisi bileşenleriyle eşitlenmiştir (gleichgestellt) ve biz bunu sadece Kant'ın arketonik-sistematiği sevgisine bağlayabiliriz (Haering, 1910: 66-67).

Haering'in konuya bu şekilde yaklaşımın aksine Carl, burada Kant'ın vurgulamak istediğinin daha farklı bir özellik taşıdığını belirtmektedir. Carl'a göre Kant'ın vurgulamak istediği husus, sezginin empirik malzemesine kavramsal yasaların gönderimde bulunması ve böylece zamanın eşliğinde empirik görüşlerin kavramsal düzen kazanıp epistemolojik bütünlüğe dönüşmesidir (Carl, 1989b: 80-81). Başka bir ifade ile, yargının yeniden belirlenmesinden ziyade belirtmek istenilen kısım, zamansal sezginin bize verilen empirik malzemeye referansta bulunarak empirik bilginin belirlenişidir. Epistemolojik belirlenişin ifade şekli ise şüphesiz sentetik a priori yargılardır (Carl, 1989b: 81).

Carl'ın konuyu bu şekilde ele alışı da Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde yaptığı genel ve transandantal mantık ayrımını hatırlatmaktadır. Çünkü genel mantığın aksine transandantal mantık, her ne kadar genel mantığın formlarını kendisinde taşısa da, bilginin nesnelerinin belirlenmesine yönelik işlevi vardır. İşin yorumsal yönünü zorlaştıran kısım ise Kant'ın bu dönemde bu ayrımı keskin bir şekilde yapıp

yapmamasıyla ilgilidir. *Duisburg Nachlass*'a yoğunlaştığımız zaman Kant'ın bir kaç yerde genel ve transandantal mantık ayrımına rastlamaktayız (Kant, 1926: 651)⁵⁹. Buna rağmen yine bizi diğer problematik noktaya götüren kısım, Kant'ın “Yargılar Tablosu”nu temel alarak (Leitfaden) henüz bu dönemde “Kategoriler Tablosu”nu bütünüyle türetmemiş olmasıdır. Allison'a göre yukarıda belirttiğimiz gibi Kant'ın bu dönemde kategoriler tablosunu türetmediğini varsaymak gerekmektedir Buna rağmen, Allison'un problemin çözümüne yönelik teklifine değinmekte fayda vardır. Bu, ilişki kategorilerinin mantıksal yargı tablosu çerçevesinde türetilebilmesinin imkanına yönelik bir değerlendirmedir (Allison, 2015: 130).

Yorumsal zorlukları bir kenara bırakıp, buraya kadar anlatılanları özetlediğimiz zaman Carl için Kant'ın, görünüşlerin ekspozisyonu teorisinde görünüşlerin ilkeleriyle görünüşlerin ekspozisyonunun ilkelerinin farklı olduğu görülmektedir. Bize verilen duyusal malzeme zamanın akışında şekillense de zamansal çerçevenin kavramsal zeminine oturtulması gerekmektedir. Bu da tümel fonksiyon olarak b'nin, duyusal malzeme ya da x ile düşünen a arasındaki ilişkiyi kurduğu anlamına gelmektedir. Bu epistemolojik ilişki ise kognitif bir sürecin sonucu olarak sentetik önermeler şeklinde (yargılar çerçevesinde) kendini ifade etmektedir.

Carl'ın *Duisburg Nachlass*'ı eleştiri istikametinde değerlendirmeye yönelten diğer husus, Kant refleksiyonlarda yaptığı özne ve nesne ayrımıdır. Bu doğrultuda Carl'ın dikkat çektiği 4677 numaralı refleksiyonda Kant şöyle yazmaktadır:

Görünüşün nesneyle ilişkide bulunması yalnızca İlişkinin (Verhältnis) sezginin koşullarına uygun olarak ortaya konan kurala uygun bir şekilde belirlenebilir olarak ele alındığı zaman mümkündür; aksi takdirde sadece zihnin içsel afektidir (Kant, 1926: 657)

⁵⁹ Örneğin, Refleksiyon 4675.

Görüldüğü üzere Kant, zihnin içsel affektlerinin nesne düzeyinde değerlendirilmesi için belli (kavramsal) kuralın belirlediği zemine ihtiyacımız olduğunu belirtmektedir. Bu husus bize, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını dedüksiyonun (Kant'ı eleştirel çerçeveye yakınlaştıran kısım) hedeflediği kanıtın/ispatın (Beweisziel) çerçevesinde açıklamamıza yardım etmektedir. (Carl, 1989b: 81-82). Daha önce de belirtildiği üzere, zihnin öznel afektlerinden nesnel duruma geçiş bize empirik bilginin nesnesini sunabilmektedir. Çünkü zihnin öznel durumu bize tecrübenin içeriğini (Erfahrungsinhalt) vermemektedir (Monzel, 1920: 430). Kant, bunu *Duisburg Nachlass*'da tecrübenin içeriğini kavramların/kategorilerin belirlediğini ve kurallara dayalı zihinsel tasarımların (algının kuralları olarak kavramlar) nesneyi temsil ettiğini vurgulayarak göstermektedir. Başka bir ifadeyle, zihnin algı düzeyindeki tasarımlarımızın (öznel olan) potansiyel nesneyi temsil etme durumlarından, gerçekte nesneyi temsil eden duruma dönüşmelerinin açıklanmasına gerek vardır.

Carl'a göre Kant bu bağlamda anlığın başlıkları (Titeln des Verstandes) olarak kastettiği kategorilerin algısal tasarımlarımızın kavramsal belirlenimidir. (Carl, 1989b: 85-86; Hinsch, Mohr, 1994: 69). Kant'ın deyişiyle söylersek eğer, tasarımların kurala göre belirlenişidir. Anlama yetisinin kavramı olarak kuralın çerçevesinde belirlenim verilir olanın (duyusallığın) bilinir duruma (anlama yetisinin aracılığıyla) getirilişidir. Bu da, duyusallık yetisiyle (tasarımı verilir olan) anlama yetisinin (tasarımı düşünülür olan) birbirleriyle ilişkilendirilmesi anlamına gelmektedir. Her iki yeti arasındaki sentetik birlik bize nesnel geçerliliği olan tecrübeyi (dış dünyanın) sunmaktadır (Carl, 1989b: 85-86). Bu sebeple Allison, Kant'ın daha sonra görüşlerin ekspozisyonunu eleştirel düşünce çerçevesinde (A314/B370-371) daha aydınlatıcı bir şekilde ifade edeceğine işaret etmektedir; diğer bir deyişle, Allison'a göre Kant, sentetik birlikleri tecrübe bağlamında ele almanın imkanını eleştirel çerçevede daha sistematik bir şekilde değerlendirecektir (Allison, 2015:114; Kant, 1911 (A): 200; Kant, 1911 (B): 246-247).

Görünüşlerin ekspozisyonunu eleştiriye dönük – ileriye yönelik şekilde okuduğumuz zaman, Kitcher'in vurguladığı gibi *Duisburg Nachlass*'da *Profesörlük Takdim Tezi*'nde olduğu gibi ikili dünyanın (birbirinden bağımsız akli ve duyulur dünya) gerçekliğinden bahsedilmemektedir. Çünkü burada anlığın real işlevinin (nesnelerin kendisine ilişkin bilgi – noumen dünyası) akli dünyaya atfedildiği ve böylece duyulur ve akli dünya arasındaki uçuruma *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında rastlamamaktayız. Aksine, bu çerçevede biz *Profesörlük Takdim Tezi*'nde gördüğümüz ikili dünyadan duyusal materyalin/malzemenin düzenlendiği üçlü düzenleniş şekline doğru adım atmaktayız (Kitcher, 2011: 69). Bunlar; zamanın genel düzeni, kavramlar aracılığıyla ifade edilen düşüncenin düzeni (bilince gönderimde bulunan husus) ve ekspozisyon veya duyusalılıkta verilen malzemenin düzenlenişi (Kitcher, 2011: 69).

Belirtildiği üzere, Kant *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında zamanda duyusal olarak verilene gerçeklik/realite değeri atfetmektedir. Diğer bir deyişle, duyusal olan ve zamanda tezahür eden duyusal malzeme gerçekliği temsil ettiği için belirlenmesi için kavramsal bütünlüğe ihtiyacı vardır. Bu sebeple, kategorilerin duyusal veriyi/duyusal görünüşler çokluğunun belirlenmesi yukarıda vurguladığımız bilinebilirliğinin temel şartıdır. *Profesörlük Takdim Tezi*'nde anlığın/akli yetinin ilkelerinin real işleyişi/kullanışı fenomenler dünyasının mantıksal kullanımından ayrı olduğu için bir yeti diğerinin alanına müdahale edemezdi (Kant, 1958: 77). Fakat duyusallığın formu olarak zamanı *Profesörlük Takdim Tezi*'nde ele alan Kant'ın, bu bağlamda herhangi bir yenilik getirmediğini görmekteyiz. Ancak zaman ve mekan formunda olan duyusal birliğin diğer bir birliğe – kavramsal birliğe ihtiyacı vardır. Kitcher'in düşüncelerini temel alarak söylemek gerekmektedir ki, kavramsal birlikle kast edilen anlığın ilkelerinin zamanda tezahür eden gerçekliğe uygulanışdır. Bu bağlamda *Profesörlük Takdim Tezi*'ndeki “boşluğun” kapandığını söyleyebiliriz (Kitcher, 2011:71). Örneğin,

Kant'ın *Duisburg Nachlass'daki* 4675 numaralı refleksiyonunu bu doğrultuda değerlendirebiliriz:

Birşeyi izleyen tasarımımın nesnesi herhangi birşey aracılığıyla (wodurch/durch irgend etwas) belirlenmezse, o (tasarımın nesnesi) birşeyi izlemezdi, ki bu da tümel yasanın aracılığından başka bir şekilde gerçekleşemez. Ya da tüm ardışıklığın (Folge) önceki bir şey aracılığıyla (durch etwas Vorhergehendes) belirlenmesi için tümel yasanın olması zorunludur. Aksi takdirde ben tasarımların ardışıklığına tasarımların ardışıklığını yerleştiremezdim (nesnel ardışıklığı tanıyamazdım). Çünkü benim tasarımlarıma nesnelerin yerleştirilmesi her zaman tasarımın tümel yasaya (ein allgemeines Gesetz) uygun olarak belirlenmesine aittir; çünkü nesne tümel geçerliliği olan noktada (in dem allgemeingültigen Punkte) mevcuttur (Kant, 1926:648).

Buradaki önemli husus, yukarıda vurgulanan ardışıklık serisinin yasaya uygun bir şekilde belli bir düzen kazanmasıdır. Çünkü seriler, yalnızca bu durumda, belli bir yasaya uygun olarak ve seriye dahil ögeler olarak belli bir düzen kazanır. Diğer bir deyişle, görüşlerin belirlenimi tümel edimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır, ki bu da bize kuralı sunmaktadır (Kant, 1926: 670).⁶⁰ Görüşlerin de yasaya uygun bir şekilde düşünülmesi aslında nesnelerin belli bir ardışıklıkta düzenlenmesi veya kavramın nesneye gönderimde bulunması anlamına gelmektedir (Kant, 1926: 657-658; Carl, 1989b: 86).⁶¹ Belirtilen yasal zemin ise, önceki bölümden de hatırlanacağı üzere, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi'nde* muğlak bir şekilde ifade ettiği nedensellik

⁶⁰ Refleksiyon 4683.

⁶¹ Refleksiyon 4677.

kategorisidir. Alıntılanan pasajdan da görüldüğü üzere Kant, duyusallığın formunda (zamanda) ortaya çıkan duyusal verilerin belli bir ardışıklık sergilemelerine rağmen, onların zamansal belirlenimlerine de ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle, nedenselliğin sayesinde ardışık olarak görüntüyü gelen gerçekliklerde ancak kavramsal düzeni (değişmeyen olan zemini/kuralı) (nedenselliği) tayin edebiliriz (Kitcher, 2011:71). Kural olark kavramın belirlediği düzeni ise normatif nosyon olarak değerlendirebiliriz. Çünkü bu, tecrübenin kavramsal düzeninin sonucu olarak herkes için geçerli olan normatif düzeye yükselişi anlamına gelmektedir. (Allison, 2015: 115).

Nesnel dedüksiyonun çerçevesinde değerlendirilmenin temel tezi olan (Carl'ın örneğinde) nesnel geçerlilik, tecrübenin varlığını ve bu tecrübenin anlama yetisinin kategorilerinin aracılığıyla duyusal görünüşlerin belirlemesini hedefleyen ispatını/kanıtını varsaymaktadır. Anlama yetisinin başlıklarının/kategorilerinin aynı zamanda tam algının kategorileri/başlıkları çerçevesinde değerlendirilişi için tam algının birliğini temel almalıdır. Bu doğrultuda Carl, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının öznel dedüksiyonun taslağı bağlamında değerlendirmesi bağlamında Kant'ın 4676 numaralı refleksiyonunda yukarıda belirttiğimiz x-a-b notasyonuna gönderimde bulunmaktadır; çünkü Kant belirtilen refleksiyonda b`yi tam algının edimi olarak ele almaktadır (Kant, 1926: 656; Carl, 1989b:82;102). Çünkü tam algının birliği sayesinde anlığın başlıkları/kavramları tecrübe için geçerlilik değeri taşımaktadır. Böylece ileriye dönük okuma bağlamında ele aldığımız tecrübenin geçerliliğinin kanıtı, tam algının birliğinin temeline ihtiyaç duymaktadır. Diğer bir deyişle, bu bağlamda eksik kalan diğer kısım kavramsal kurallarla (anlığın kategorilerinin geçerlilik derecesi) “Tam Algı” arasındaki bağlantının henüz kurulmamış olması veya ilişkilendirilmemiş olmasıdır.⁶²

⁶² Bu kısım diğer bölümde anlatılacaktır.

3.4 Ekspozisyonun Açıklama Biçimi Olarak “Ekthesis”

“Herz Mektubu” okumasında da görüldüğü üzere Laywine, Kant’ın bu dönemdeki felsefi düşünsel sistemini geriye dönük olarak okumaya eğilimlidir. Diğer bir deyişle Laywine, *Duisburg Nachlass*’a yönelik okumasında da aynı çizgiyi izleyerek, Kant’ın burada eski felsefi – metafizik ilkelerini temel alarak *Duisburg Nachlass*’daki problemi açıklamaya çalıştığını söylemektedir (Laywine, 2020: 38;55). Böylece diğer yorumculardan farklı olarak Laywine, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını eleştiri istikametine yönelik yorumsal eğilimler çerçevesinde okumamaktadır. Aksine, daha çok Kant’ın eleştiri öncesi dönemine ait görüşlerini esas alarak *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını değerlendirmektedir. Bu bağlamda da Laywine, *Duisburg Nachlass*’ın temel kavramlarından biri olan görüşlerin ekspozisyonunu Carl’dan farklı olarak Kant’ın eleştiri öncesi düşünsel sisteminin de bir parçası olarak değerlendirmektedir. Diğer bir ifadeyle, Laywine’a göre Kitcher’in ifade ettiği gibi Kant’ın burada değindiği husus, Herz’e yazdığı mektubunda teşhis ettiği epistemolojik soruna yönelik değildir (Kitcher, 2011: 276, dipnot 5).

Hatırlanacağı üzere Kant’ın görüşlerin ekspozisyonu ile empirik bilginin imkanının koşullarını temellendirmeye çalıştığına değinmiştik. Başka bir deyişle, dünyadaki nesneler zihnin kategorik belirlenimleriyle nesnel düzlemde zamansal belirlenimler kazanmaktadırlar. Bu çerçevede şematik olarak belirtildiği gibi a’nın x ile olan ilişkisi bağlamında nesneye yönelik değerlendirmelerimizde x, empirik düşünce için olanak halindeki nesnenin duyusal koşulu olarak ortaya çıkmaktaydı. Dahası, nesnenin belirlenimine yönelik a (spesifikleşme) ve b (genel kural/fonksiyon) arasındaki kavramsal ilişkinin duyusal koşul olan x aracılığıyla ile kurulduğundan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz; nesne, bize/zihnimize kendisini nesnel düzeydeki ve kavramın belirlediği zamansal ilişkiler ağı çerçevesinde sunmaktadır. Laywine’nın kendi

yorumunun merkezinde yer alan 4674 numaralı refleksiyonda Kant, buna ilişkin düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

X nesnedir. Bu nesne konstrukسیون yoluyla a priori olarak verilebilir; ekspozisyonda ise (müşahededenden/gözlemden tamamen farklıdır, ki a ile hiçbir şey a priori olarak bağlantılı değildir) öznede bilinebilen a priori olan koşullar a'nın altında nesneyle ilişkilendirilmektedir/bağlantı kurmaktadır, yani real olan bir şeyle. Bu nesne, sadece ilişkiler çerçevesinde tasarımılanmaktadır ve öznenin öznel tasarımlarından başka bir şey değildir; fakat tümelleşmektedir/tümel yapılmaktadır, çünkü Ben tüm nesnelerin “arketipidir” (Kant, 1926: 646).

Laywine, yukarıda alıntıladiğimiz metni kendi yorumunun odağı haline getirerek, nesnenin belirleniminin Kant tarafından ilişkiler çerçevesinin bir sonucu olarak düşünüldüğünü vurgulamaktadır. Ancak Laywine'a göre Kant'ın burada değinmek istediğı hususun sadece zamansal ilişkiler çerçevesinde değil, aynı zamanda mekansal ilişkiler çerçevesinde ele alınması gerekmektedir (Laywine, 2020:27). Belirtildiğı üzere Kant, alıntılanan refleksiyonda nesnenin tanımının belli ilişkiler ağı çerçevesinde açıklanması gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak Laywine'a göre sözü edilen ve nesneyi tanımlayan ilişkilerin, Kant'ın düşünsel serüvenini belirleyen farklı dönemlere ait “felsefi paradigmlar” çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Laywine, bu bağlamda başlangıç noktası olarak *Fiziksel Monadoloji* eserini temel almaktadır. Onun bu eseri temel almasının nedeni ise Kant'ın burada nesnenin tanımına yönelik değerlendirmelerini daha sonra *Duyulur ve Düşünülür Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde de ele almış olması sebebiyledir (Laywine, 2020: 28-29 Kant, 1958: 21). Ancak bu defa Kant, *Profesörlük Takdim Tezi*'nde nesneyi duyusallıkla akli yeti arasındaki yaptığı ayrımın sonuçları bağlamında tanımlama yoluna gitmiştir. Bilindiğı

üzere Kant, *Fiziksel Monadoloji* eserinde nesneyi Leibniz ve Leibnizcilerden farklı olarak tözün içsel ve dışsal belirlenimleri çerçevesinde değerlendirmektedir (Kant, 1992: 57-58). Diğer bir deyişle, içsel belirlenimler (mekansal olmayan ve uzamsız) olmadan, dışsal (mekansal) belirlenimlerin tezahürlerinden söz edemeyiz (Friedman, 1998:9, Schönfeld, 2000:163). Kant'ın burada vurguladığı iki farklı özelliğin/özelliklerin ise Leibniz'den farklı olarak tözlerin birbiri üzerine etkisini/hareketini kabul etmesine dayanmaktaydı (Watkins, 2005: 111-112). Çünkü tözlerin birbirine olan etkisini Kant inkar etmemekle beraber, ortaya çıkan etkinin diğer tözden kaynaklanabileceğini vurgulamaktaydı. Diğer bir deyişle, “birbirleriyle ortak etkileşim içerisinde olan soyut tözler topluluğu aslında maddi nesneleri etkileşimli kuvvetleri aracılığıyla oluşturan fiziksel topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır” (Schönfeld, 2000: 175). Buna karşın, Laywine'nın değindiği diğer bir önemli husus, Kant'ın yine probleme Leibnizci paradigmadan yaklaşarak dışsal belirlenimlerin aslında görece/nisbi doğasını kabul etmesine ilişkinidir (Laywine, 2020: 27-29; Kant, 1992: 57-58;).

Bu doğrultuda Laywine, dışsal ilişkilerin tözler arası etkileşim olarak veya tözlerin birbiri üzerine olan hareketi/devinimi olarak kabul edilmesi makul gözükse de Kant, içsel belirlenimleri nesnenin doğasının/mahiyetinin açıklanmasında temel ölçüt olarak kabul ettiğine dikkat çekmektedir; burada vurgulamamız gereken husus içsel belirlenimin basit oluşudur (Laywine, 2020: 27-28). Çünkü dışsal belirlenimler, görünüşler dünyasında (dolayısıyla zaman ve mekanın çerçevesinde) sonsuz olarak bölünebilirliği içermektedir. Diğer bir ifade ile, Kant Leibnizci paradigmayı temel alarak içsel belirlenimi (monadik özellik) nesnenin mahiyetinin tanımı/yeter-neden ilkesi olarak ele almaktaydı (Laywine, 2020: 28). Bu sebeple Kant, *Fiziksel Monadoloji* eserinde cisimleri oluşturan tözlerin sadece mekanı “etkinlik alanlarıyla” doldurduğunu yazmaktadır (Kant, 1992: 57), devamında Kant, monadın “etkinlik alanlarıyla” mekanda

yer tutmasına rağmen basit oluşluklarını (tözel basitliğini) kaybetmediğini vurgulamaktadır (Kant, 1992: 57, Watkins, 2005: 110; Schönfeld, 2000: 168-169).

Laywine'nın söylediği gibi Kant, duyusallığı ve akli yetiyi kognitif yeti olarak Leibnizci çerçevede ele almaktaydı. Bu bağlamda, işlevlerinin ne olduğuna yönelik epistemolojik ölçütü kabul etmekteydi. Diğer bir deyişle, akli yetimiz kognitif bağlamda duyusallığın bulanıklaştırdığı/örttüğü gerçekliği ortaya çıkarmaktaydı. Bu sebeple bilişsel yeti olan duyusallığın akli yetimize indirgenebilirliğini Kant „doğru” olarak kabul etmekteydi (Laywine, 2020:27-29). Hatırlanacağı üzere Kant, metafiziğin nesnelerini fiziğin yöntemleri bağlamında ele almaya yönelik çabalarının başarısızlığından sonra duyusallıkla akli yeti arasında yaptığı keskin ayrım, her iki yetiyi iki farklı dünyanın (fenomen ve noumen) alanına sıkıştırmıştır. Laywine da Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde artık duyusallıkla akli yeti arasındaki bilginin bulanık/açık seçik olmayan hususunun/hususlarının sadece mantıksal çerçevede ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir (Laywine, 2020:29; Kant, 1958: 27). Çünkü akli yetinin verdiği açık – seçik bilgiyle duyusallığın verdiği bulanık/açık-seçik olmayan bilgi arasında ortaya çıkan fark epistemolojik değil, sadece mantıksal değer taşımaktaydı. Bu sebeple Kant, *Profesörlük Takdim Tezi*'nde akli bilgidен farklı olarak duyusallık bağlamında değerlendirebileceğimiz açık-seçik bilgidен konuşmamızın imkanına da değinmekteydi (Kant, 1958: 27).

Bu bağlamda Laywine, kendi yorumsal yaklaşımını temellendirmek için duyusallıkla akli yeti arasındaki ayrımın farklı bir sonuca yol açtığını belirtmektedir. Çünkü duyusallıkla akli yeti arasındaki keskin ayrımın sonucu olarak, Kant tarafından yukarıda belirtilen akli yetinin duyusallığın arkasındaki hakikati bulmaya yönelik üst yetkisi ortadan kaldırılmıştır (Laywine, 2020:28-29). Laywine'a göre tözü açıklayan içsel belirlenimin basit oluşu duyusallığın ve anlığın heterojenik kognitif fonksiyonu

bağlamında açıklanamazdı (Laywine, 2020:28-29). Çünkü *Duisburg Nachlass*'da nesneyi belirleyen özellikler, ilişkiler çerçevesinde değerlendirildiği için *Fiziksel Monadoloji*'de bahsedilen monadik özelliklerden/işsel belirlenimlerden bahsedilmemektedir.⁶³ Kant'ın *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde yaptığı keskin ayrımın sonucu olarak, duysal nesnelerin basit oluşu diye tanımlanan monadik özelliği artık tanımlanamazdı. Çünkü akli yetimiz/anlığımız artık duysallığın bulanıklaştırdığı bilgiyi açık-seçik hala getirmemekteydi. Bu sebeple Laywine göre Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde (A277/B333) nesnenin mutlak içselliğini (işsel belirlenimi) kabul etmemekteydi. (Laywine, 2020: 29; Kant, 1911 (A): 178-179; Kant, 1911 (B): 224).

Genel olarak Kant'ın düşünsel serüveninin tarihsel çerçevesi bize, eleştiri öncesi Kant'ın nesne tanımında işsel ve dışsal belirlenimlerin rolünü anlama şansı verdi. Fakat değinildiği üzere Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'yle yaptığı keskin duysallık ve akli yeti ayrımı, duysal bağlamda nesnenin belirlenimine yönelik monadik/tözel özellikleri devre dışı bırakmıştır. Böylece görünüşler dünyasında “duysal ilkelerin kılavuzluğuyla duysal nesnelerin” kendinde şey olan akli nesnelerden bağımsız olarak epistemolojik değer taşıdığını görmüş olduk. Laywine'a göre Kant'ın *Duisburg Nachlass*'da temellendirmek istediği problem, *Profesörlük Takdim Tezi* çerçevesinde ortaya çıkan duysallığın ve akli yetinin keskin ayrımıdır. Konu bu şekilde ele alındıktan sonra akli tasarımların /kendinden şey olarak değerlendirilen nesnelerin nasıl değerlendirileceğine yönelik soru da kendiliğinden gündeme gelmektedir. Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere başlangıç noktası olarak *Duisburg Nachlass*'da nesne tanımına göz atmamızda fayda vardır.

⁶³ Laywine, Kant'ın bu konuda sessiz olduğu için 4674 numaralı refleksiyonda duysal tasarımlarımızın nesnelerinin monadik özelliklerden yoksun olduğuna dair anlam çıkarılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Buna karşın, Kant *Saf Aklın Eleştirisi*'nde (Amphibolie, A 284/ B 340-341) Kant'ın işsel belirlenimleri anlığın boş soyutlaması olarak tanımlamaktaydı (Laywine, 2020: 28).

Kant, nesnenin ilişkiler (bağıntı kategorileri) çerçevesinin dışında düşünölemeyeceğini belirtmekle beraber, nesnenin tanımını düşünöen öznenin çerçevesinde değörlendirmektedir. Diğöer bir deyişle, nesne düşünöen öznenin özel durumlarından başöka bir şey olmadığına da dikkat çekmektedir. Ancak Kant, nesneyi tümelleştiren edimin de özne kaynaklı olduğuna vurgu yaparak, özneyi nesnenin arkitepi olarak ele almaktadır (Kant, 1926: 646 - 647).⁶⁴ Laywine göre Kant, nesneyi burada ilişkiler çerçevesinde ele almaktadır. Bu sebeple Kant'ın burada nesneyi belirleyen ilişkiler olarak neyi kastettiğinin açıklanması gerekmektedir. Hatırlanacağı üzere Kant, *Duisburg Nachlass*'da epistemolojik bilginin açıklanabilirliğini duyusal görünüşlerin kategorik/nesnel belirlenimine bağlamaktaydı. Zihnın kategorileri "kavramsal kurallar" olarak duyusal görünüşleri belirlemekteydi. Zihnın kategorilerinin belirlediğı süreç zamanın eşlik ettiğı zihinsel durumları içördiğı için, belirlenen aynı zamanda zamanın nesnel belirlenimleriydi. İşte, Laywine da tam da bu sebeplerden dolayı -Carl'dan farklı olarak- görünüşlerin ekspozisyonunu klasik/öklit geometrisinin çerçevesinde yorumlamaktadır. Ancak, görünüşlerin ekspozisyonunu klasik geometrinin çerçevesinde değörlendirmeden önce, Laywine'nın öne sürdüğü geometrik modeli genel hatlarıyla betimlemekte fayda vardır.

Laywine'a göre Euclid ve Apollonius'a dikkat ettiğimiz zaman görmekteyiz ki, klasik geometride ispat edilmek istenen herhangi bir şeye, önce kanıtlanacak genel önerme temel alınarak (general statement veya enunciation) başlanılmaktadır. Daha sonra ise kanıtlanacak önerme özel/hususi bir örnekle – ona eşlik eden bir diagramla/şemayla temellendirilmektedir (Laywine, 2020: 31). Laywine *Euclid'in Elemanlar* ilk kitabının beşinci önermesinden aşğıdaki kanıtlanacak önermeyi ve ona eşlik edecek özel/hususi örneğı vermektedir :

⁶⁴ Refleksiyon 4674

“İkizkenar üçgenlerde, tabandaki açılar birbirine eşittir ve eşit düz çizgiler daha da uzatılırsa, tabanın altındaki açılar birbirine eşit olacaktır” (Heath, Thirteen Books of Euclid’s Elements, 1908: 251). Kanıtlanacak önermenin özel/hususi örnekte devamı olarak ise bu önerme yazılmaktadır :

ABC, AB kenarı AC kenarına eşit olan bir ikizkenar üçgen olsun ve BD, CE kenarları AB, AC ile düz bir çizgide daha fazla üretilsin (Heath, Thirteen Books of Euclid’s Elements, 1908: 251). Daha sonra kanıtlanacak önermenin hususi örnek bağlamında tekrar şu şekilde ifade edilmektedir: ABC açısının ACB açısına ve CBD açısının BCE açısına eşit olduğunu söylüyorum (Heath, Euclid’s Elements, 1908: 251). Bu isbatın/delilin en temel özelliği ilk fonksiyonu bir temel veya zemin olarak ondan üretilcek yapıların olanağını kendinde taşımasıdır (Laywine, 2020: 31-32). Bu özel örnek kendiliğinde diğer özel örnekler için de geçerlidir.⁶⁵

Laywine’nın burada dikkat çektiği husus, kanıtlanacak önermeye eşlik eden özel bir örneğin (klasik geometride diagram) Yunanca ifadesinin “ekthesis” kavramına denk gelmesi ve onun Latince karşılığı ise “Exposito” diye adlandırılmasıdır; belirtilen kavramın İngilizce’de karşılığı ise ortaya çıkarmaktır (set out) (Laywine, 2020: 32). Laywine’nın temel iddiası, Kant’ın ekspozisyonu da bu bağlamda kullanmasına ilişkin (Laywine, 2020: 33).

Laywine’a göre Kant, aslında bu geometrik modeli örnek alıp görünüşlerin ekspozisyonunu temellendirmeye çalışmaktadır. Ancak görünüşlerin epistemolojik bağlamda devreye girişi bizi farklı bir düzleme çıkarmaktadır. Çünkü burada, zihinsel

⁶⁵ Laywine’a göre burada dikkat edilmesi nokta diagramın general açıklamayı kolaylaştırma özelliğidir. Okuyucu daha karmaşık genel açıklamaların veya önermelerin daha karmaşık durumunda diagram sayesinde anlaşılır olmasıdır (Laywine, 2020: 32).

algıların devreye girdiğini görmekteyiz. Klasik geometrideki geometrik şekillerin yerini duyuşal çerçevede şekillenen ve zihnin eşlik ettiğı algılar almaktadır (Laywine, 2020: 32-33).

Bu doğrultuda şu sonuca ulaşabiliriz ki Kant, geometrideki/matematikteki yöntemi görünüşler alanına uygulamakla geometrideki statik durumu dinamik durumla değıştirmek istemektedir. Çünkü matematikçilerden farklı olarak karşımızda geometrik şekillerin timsalinde statik bir gerçeklikle değıl, zamanın eşlik ettiğı dinamik bir süreçle karşı karşıyayız; görünüşlerin kategoriler aracılığıyla zamansal belirlenimi bağlamında spesifik örneğini “görünüşler” olarak adlandırabiliriz. Buna karşın kategorilerin ise geometrideki kanıtlanacak genel önermeye denk geldiğini vurgulayabiliriz. Burada karşımıza çıkan ise zamansal/mekansal sürecin eşliğinde tezahür eden zihnin görünüşleridir (Laywine, 2020: 33-35).

Laywine’nın düşüncelerini temel alarak, klasik geometrideki önermenin ispatında uygulanacak yöntem ile bilincin eşlik ettiğı -algı düzeyinde tezahür eden- görünüşler arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılabilmesi için şöyle bir analojiye başvurmak yerinde olacaktır : “ABC ikizkenar üçgeninin iki eşit kenarı vardır ve kanıt tamamlandıktan sonra tüm üçgenlerde olduğı gibi, tabanda iki eşit açuya ve tabanın altında iki eşit açuya sahip olduğı görülecektir” (Laywine, 2020: 39). Belirtilen model temel alındığında, nesnenin ilişkiler düzleminde düşünöldüğünü Kantçı anlamda öne sürdüğümüz zaman, klasik geometride olduğı gibi kanıtlanacak önermeyle spesifik örnek (“ekthesis” aracılığıyla özel bir örnek olan ABC) arasında bağlantının nasıl kurulması sorusunun açıklanmasına gerek vardır. Çünkü spesifik örnek, yukarıda vurgulanan genel açıklamanın (yasanın) bir spesifikleşmesidir.

Bu bağlamda Laywine, Kant’ın *Duisburg Nachlass*’daki 4674 numaralı refleksiyonunda öne sürdüğü „Ben’in tüm nesnelerin arketipi/kökeni olduğı” tezini

açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır (Laywine, 2020: 39; Kant, 1926: 646). Laywine`a göre Kant, bu pasajda nesne tasarımının dolaylımsız şekilde “Ben” aracılığıyla oluşmadığını, aksine “Ben” aracılığıyla nesnenin tümellik düzeyinde inşa edileceğine vurgu yapmaktadır. Diğer bir ifade ile, nesne belli başlı ilişkiler ağı çerçevesinde zihinde -özel bir düşünce olarak- görünümüne gelmesine rağmen “Ben”in aracılığıyla “tümellik” statüsü kazanmaktadır. Çünkü “Ben”, Kant tarafından, refleksiyonlarda sentez için bir model olarak ele alınmaktadır (Kitcher, 2011: 74; Laywine, 2020: 39).

Laywine`nin deyiimiyle “Ben”, nesnenin ilişkilerinin belirleniminde bir nevi standart veya norm işlevini görmektedir (Laywine, 2020:41, Allison, 2015:126, Carl, 1989b: 97). Bu minvalde, klasik geometrideki spesifik örneği empirik düzeyde görüşlere şu uygulayabiliriz; nasıl ki geometrideki özel önermeler genel önermenin kapsamı altında anlam kazanıyor ise belli başlı ilişkiler ağı içerisinde özel bir görünüm hüviyetine bürünen çeşitli görüşler de aslında “Ben”in ilişkiselliğinin (zihinsel durumlarının) bir yansıması haline dönüşmektedir (Laywine, 2020: 40; Kant, 1926: 656).⁶⁶

Yukarıda da değinildiği üzere, tümelliğin/nesnelliğin zemini “Ben” olduğu için görüşler aslında tümelliği/nesnelliği “Ben”in ilişkileri aracılığıyla kazanmaktadır. Böylece spesifikleşen görüşler “Ben”in aracılığıyla tümellik değeri taşıyarak özel zihinsel içeriklerden nesneye dönüşmektedirler.

Laywine`a göre klasik geometriyle görüşlerin ekspozisyonunun birebir karşılaştırılmasındaki engel ise görüşlerin ekspozisyonunda ortaya çıkan diskursif genel (yasa/kural mahiyetinde) açıklamaların klasik geometride olmayışıdır (Laywine, 2020: 41-42). *Duisburg Nachlass`daki* çeşitli refleksiyonlardan örnek veren Laywine, onların hiçbirinde klasik geometride olduğu gibi açık-seçik haliyle kanıtlanacak

⁶⁶ Refleksiyon, R4676

önergelerin olmadığını ileri sürer. Ancak buna rağmen Laywine, Kant'ın *Duisburg Nachlass*'da farklı bir metot diye nitelendirebileceğimiz çözüm yolu gösterdiğini düşünmektedir. Laywine göre Kant, *Duisburg Nachlass*'daki 4675 numaralı refleksiyonunda problemi farklı perspektifte değerlendirmemizin mümkün olduğunu öne sürmektedir (Laywine, 2020: 42). Kant bu bağlamda düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Eğer tasarımlar “Ben”e paralel olan ve “Ben” onları (görünümlerin tasarımlarını) benden (bilen öznenen) temel olarak başka özneye (töz olarak) gönderimde bulunduğum birşeyle ilişkili olmasaydı, hiçbir şeyi benim dışımda olarak tasarımılayamazdım ve böylece (nesnel) görünümleri tecrübeye dönüştüremezdim. Aynı şekilde, görünümler çokluğu birbirlerini tümel yasaya göre belirlemezdi. Dolayısıyla zihinde olan üç ilişki zihnün öznel fonksiyonlarını nesnele dönüştürmek için ve böylece onları görünümlere gerçeklik kazandıran anlama yetisinin kavramları haline getirmek için üç görünüş analojisi gerektirir. (Kant, 1926: 648)

Laywine'a göre görünümlerin ekspozisyonunda dikkatimizi çekmesi gereken kısım, Kant'ın burada ifade ettiğı görünümlerin analojisidir. Başka bir deyişle, “Ben”in ilişkileri bir nevi görünümlerin analojileri aracılığıyla anlığın kavramlarına bağlanarak nesnenin ilişkilerini öznel düzeyden tümel düzeye dönüştürmektedir. Böylece görünümlerin analojileri anlığın kavramları/kategorileri olan töz, nedensellik ve bütünlük kavramlarını epistemolojik sürece bağlamaktadır. Bu bağlamda klasik geometride olduğu gibi genel açıklamalar, görünümlerin ekspozisyonunda olduğu gibi düşünen öznenin ilişkileriyle “dolaylımsız” şekilde bağlanmamaktadırlar. Aksine, onlar anlığın kavramları aracılığıyla düşünen öznenin ilişkilerine bağlanmaktadır; diğerk bir deyişle, anlığın kavramları

klasik geometrinin kanıtlanacak önermelerinde olduğu gibi tümellik değeri taşıyan yasa değeriinde diskursif ilke sunmuş olduğu takdirde bu gerçekleşmektedirler (Laywine, 2020: 42-43; Haering, 1910: 36; Allison, 2015:112).

Laywine'nın refleksiyonları okuma çerçevesinde gördüğümüz üzere, klasik geometriyi klavuz/rehber olarak ele alabiliriz ve böylece görüşlerin analojisinden yola çıkarak nesnenin tümel statü kazanması bağlamında öznenin ilişkileriyle bağlantı kurmasını açıklayabiliriz. Çünkü Kant'ın söylediği gibi öznenin ilişkileri kuralın kendisi olmasalar bile (R4676), görüşlerin kurallar (kavramlar) aracılığıyla belirleniminde önemli role sahiptirler (Kant, 1926: 656). Bu bağlamda, görüşlerin ekspozisyonunda ele alınan kanıtlanacak önermeler (düşünen öznenin ilişkileri) ile klasik geometrideki kanıtlanacak önermeler arasından önemli bir farklılık söz konusudur (Laywine, 2020: 43). Fakat değinildiği üzere, görüşlerin analojilerini ele aldığımız zaman düşünen öznenin her ilişkisi bağlamında genel kavram oluşturabiliriz; bu bağlamda klasik geometriyi örnek alarak -ikizkenar üçgenlere ait kanıtlanacak önermeler gibi- biz de görüşlerin ekspozisyonu çerçevesinde ikizkenar üçgenin genel kavramını oluşturabiliriz. Diğer bir deyişle, oluşturulan genel kavramlar da ikizkenar üçgenin genel kavramında olduğu gibi zihnin durumlarına uygun olarak ortaya çıkarılmaktadır. Bu bağlamda görüşlerin çerçevesinde nesnelerin ilişkilerini belirleyen kavramları geometrik anlamda yorumlayabiliriz. Diğer bir ifadeyle, düşünen öznenin ilişkilerine uygun gelen kavramları da geometrik anlamdaki genel açıklamalar bağlamında değerlendirebiliriz. (Laywine, 2020:43)

Nedensellik prensibi üzerinden benzer bir örnek de verilebilir. Buna göre, görüşlerin ekspozisyonunda zamansal süreçte nedensellik ilkesi aracılığıyla görüşler bir nesnel belirlenime oturtulmaktadır (Guyer,1987: 63-64, Allison, 2015:119). Diğer bir ifade ile, dış dünyada tezahür eden görüşlerin birbirini izlediğini “Ben”de (tam algıda) belirli bir ilişkiler ağında düşünüyorum; zamanın çerçevesinde B'nin A'yı

izlemesini bir nevi “Düşünen Özne” spesifik örnek olarak açığa çıkartarak, bunun sonucu olarak nedensellik kavramını/ilkesini genel açıklamanın ifadesi olarak (geometrik bağlamda) oluşturmuş oluyorum; böylece, A’nın B’nin nedeni olduğunu iddia ediyorsam, bunu, görünüş düzleminde geometrik bağlamda olduğu gibi zamansal süreçte spesifik bir örnekte ortaya çıkararak, A ile B arasındaki ilişkiyi nedensellik kavramına uygun tümel/genel-geçer yasanın rehberliğinde gerçekleştirebiliyorum. (Laywine, 2020:43) Bu da Laywine göre, R4674’te Kant’ın vurguladığı “Ben’in tüm nesnelerin kökeni olduğu” iddiasının açıklanması anlamına gelmektedir (Laywine, 2020:43; Kant, 1926: 646), çünkü tümel/genel geçer yasanın belirleyici işlevini gören “Ben”dir. Diğer bir deyişle, Allison’un söylediği gibi “Ben” bu bağlamda tümel/genel-geçer yasanın timsalinde normatif ölçüt olarak ele alınmaktadır (Allison, 2015: 111)

Görüldüğü üzere Laywine’nın okuması çerçevesinde, genel olarak Kant’ın düşünsel serüveninin tarihsel çerçevesine ve bu bağlamda Kant’ta nesnenin tanımını oluşturan içsel ve dışsal belirlenimlere farklı çerçevelerden bakma şansımız oldu. Bunun yanı sıra, Kant’ın düşünsel serüveninde *Fiziksel Monadoloji* çerçevesinde ortaya attığı tözlerin monadik özelliğe sahip basit tözler düşüncesinin gitgide/tedrici olarak Kant’ta yerinin kaybolduğuna tanıklık ettik. Özellikle Kant’ın *Profesörlük Takdim Tezi’nde*, duyusalılığın ilkelerini epistemolojik bağlama oturtması ile *Fiziksel Monadoloji’deki* Kant’ın ontolojik basit töz görüşüne dayalı görünüşler düşüncesi tümüyle kaybolmuş oldu. Ancak burada Laywine’nin dikkat ettiği kısım, Kant’ta görünüşlerin ekspozisyonunda doğrudan idraka/intuitif akla yer olmadığı, herşeyin bir zamansal süreç içerisinde nesnel-kategorik belirlenim kazandığıdır; Laywine’a göre (onu diğer yorumculardan ayıran önemli husus olarak) Kant’ta, bu noktadan sonra monadik özelliği olan tözlerin yerini bir töz olarak düşünen özne almıştır (Laywine,

2020:48; Kant, 1926: 647).⁶⁷ Diğer bir ifade ile, Kant'ın *Fiziksel Monadoloji* eserinde tözlere atfettiği monadik ve basit olma özelliği bu kez *Duisburg Nachlass*'ta düşünen özneye doğru kaymıştır. Ancak Laywine *Duisburg Nachlass*'da düşünen öznenin intuitif akıl aracılığıyla (eleştiri öncesi nesnenin içsel belirleniminde olduğu gibi) bilinmesine vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda Laywine'nin ekspozisyon kavramının geriye yönelik okumasının bütünlük kazanması için, çalışmada ele alınan ve *Duisburg Nachlass*'ın diğer önemli kavramı olan “Düşünen Özne”nin/“Tam Algı”nın değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. “Düşünen Özne”ye ilişkin değerlendirmelere detaylı bir şekilde “Tam Algı”nın kozmolojik/metafizik çerçevede (geriye dönük okuma olarak) ele alındığı bölümde değinilecektir.

3.5 Ekspozisyonun Görünüşleri Tecrübenin Analogilerinin ilk Modeli midir?

Ekspozisyon kavramı Kant yorumcularının büyük çoğunluğu tarafından *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki “Tecrübenin Analogileri” bölümü bağlamında değerlendirilmektedir. Kant *Duisburg Nachlass*'da zamanın kendisinin görüşleri nesnel düzeyde belirleyemeyeceğini belirtmektedir; çünkü içsel duyunun formu olan zamanın çerçevesinde ortaya çıkan görüşlerin nesnel düzeyde belirlenmesi için zihnin edimine ihtiyacı vardır (Kant, 1926: 643).⁶⁸ Bu da ister istemez, ekspozisyonun tecrübenin analogileri bağlamında ileriye yönelik şekilde okunmasının gerekliliğini doğurur. Bu sebeple biz, bu bölümde Laywine'nin, Allison'un ve Guyer'in görüşleri bağlamında görüşlerin ekspozisyonunu “Tecrübenin Analogileri” bağlamında ileriye ve geriye dönük okuma biçimlerine değineceğiz. Her ne kadar Laywine, ekspozisyonun görüşlerini “Tecrübenin Analogileri” bağlamında değerlendirmesinde ileriye dönük olarak okumaya eğilim gösterse de, Laywine görüşlerin ekspozisyonundaki argümentatif yapının Kant'ın eleştirel düşünce dönemine ait olan sistematik yapıdan yoksun olduğunu

⁶⁷ Refleksiyon 4674.

⁶⁸ Refleksiyon 4674

(örneğin, şema problemi ve kategorilerin tablosunun eksikliği) vurgulamaktadır. Bunun dışında, Laywine'nın *Duisburg Nachlass*'a ilişkin görüşlerini bir bütün olarak ele aldığımız zaman o, geriye okumanın merkezi ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Laywine'ı, Guyer ve Allison'dan farklı olarak geriye okumanın temsilcisi olarak ele alacağız.

Yukarıda değinildiği üzere Kant, *Duisburg Nachlass*'da zamanın kendisinin görünüşleri nesnel düzeyde belirleye bilmeyeceğini belirtmektedir. Yorumcuların (Allison'un örneğinde) bu bağlamda dikkat ettikleri husus zamanın çerçevesinde şekillenen öznel görünüşlerin, anlığın müdahalesiyle -kavramsal ilkeler aracılığıyla- dış dünya hakkındaki yargıların nesnel bir zemin kazanmasına ilişkindir (Allison, 2015:112). Başka bir ifade ile, eğer zamanda tezahür eden herhangi bir ilişkinin yine zamandaki tümel ilişkinin koşulu aracılığıyla belirlenimi olmazsa, görünüşler kendi yerine uygun düzenlenemezdi (Allison, 2015:112-113; Kant, 1926: 669).⁶⁹ Bu sebeplerden dolayı “töz, nedensellik ve bütünlük” kavramları görünüşteki gerçekliği kendi yerine uygun belirleme/yerleştirme işlevi görmektedir. Ancak onların her biri fonksiyonun veya zamanın belli boyutunu temsil ettikleri halde görünüşten tecrübeye doğru geçiş/dönüş yapıyor. Bu da aslında zamanda algılanan her nesnenin belirlenmesi anlamına gelmektedir” (Kant, 1926: 669).⁷⁰

İç duyunun formu olan zamanda ortaya çıkan görünüşlerin kavramsal müdahaleye veya kavramsal ilkelere ihtiyaç duyulmasının nedeni ise zamanın kendisinin nesnel zemini belirleyememesidir. Çünkü zamanda gerçekleşen bir olayın akışını veya ardışıklığını zamanın kuralı olmadan belirlenmesinden bahsetmek imkansızdır (Kant, 1926: 670).⁷¹ Allison, yukarıda alıntılanan pasajlardan yola çıkarak,

⁶⁹ Refleksiyon 4682

⁷⁰ Refleksiyon 4682

⁷¹ Refleksiyon 4684

Kant'ın burada *Saf Aklın Eleştirisi*'nde "Tecrübenin Analogilerin" in temel tezi olan "zamanın kendisinin algılanmadığını düşüncesinin" öncülü olduğunu vurgulamaktadır (Allison, 2015: 112). Böylece hem görünüşlerin birbirleriyle zamanda olan ilişkisi (süreç) hem de onların zamanda aldığı görüntü, (ardışıklık veya biraradalık) anlığın belirleyici işlevi olmadan yarım kalmaktadır. Çünkü az önce de belirtildiği üzere zamanın kendisinin içsel duyunun formu olarak böyle bir işlevi olmadığına göre anlığın belirlenimine ihtiyaç vardır (Allison, 2015: 112).

Allison'a göre Kant'ı böyle bir sonuca yönelten en önemli tespit, Kant'ın intuitif/sezgisel akli yetiyle diskursif anlama yetisiyle arasındaki ayrımı yapmasıdır (Allison, 2015: 112). Bu doğrultuda Kant, 4677 numaralı refleksiyonda şöyle yazmaktadır:

Eğer biz akli sezgiye sahip olsaydık, nesneyi tasavvur etmek için algının başlığına (Titel der Apprehension) ihtiyaç kalmazdı. Bu halde nesne tezahür etmezdi. Ancak, (böyle bir akli sezgiye sahip olmadığımız için) görünüş fonksiyona tabi olunmalıdır -ki bu zihnin onu (görünüşleri) düzenlemesidir (disponieren)⁷² ve (yine görünüşün tümel koşuluna), aksi halde orada (görünüşte) herhangi bir tümel bulunamazdı (Kant, 1926: 658).⁷³

Kant'ın bizde akli sezginin yokluğuna dair ifade edilen pasajdaki vurgusundan yola çıkan Allison, Kant'ta sezginin yalnızca malzeme sağladığını bu sebeple empirik

⁷² Haering parantez içinde belirtilen "disponieren" in aslında bizden bağımsız olan görünüşün (duyusal) malzemesinin kurallara (Regeln) göre düzenlenmesi anlamına geldiğini ve bunun sonucu olarak düzenli bir şekilde bilincimizde belirtilen görünüş malzemelerine sahip olduğunu (Bewußtseinsbesitz) vurgulamaktadır (Haering, 1910: 35-36).

⁷³ Allison'un Kant'ın teorik felsefesini yorumlanmasında öne sürdüğü yorumsal ölçütlerden biri onun "Diskursiflik Tezi"dir. Diskursiflik tezinin önemine aynı zamanda Laywine da değinmektedir. Allison'dan farklı olarak o, bunu Kant'ın eski metafiziksel görüşlerinin korunmasına yönelik olarak (geriye dönük okuma bağlamında) incelemektedir (Allison, 2015:112, dipnot 52; Allison, 2004: 12-16; 27-28; Laywine, 2020:48).

bilgiyi ortaya çıkaracak bir niteliğe sahip olmadığını belirtir. Bu doğrultuda Allison, Kant'ta empirik bilginin ancak duyusallığın formları çerçevesinde ortaya çıkan empirik görüşlere kavramsal müdahale sonucu ortaya çıkabileceğini belirtir (Allison, 2015: 113).

Çünkü, diskursif anlıktan farklı olarak sezgisel akıl, duyusal malzemenin yardımı olmadan kendi nesnesini üretebilir. Ancak buna rağmen, algının sadece kavram altına alınması yeterli değildir. Çünkü bizim hayali/öznel tasarımlarımızın aktüel/gerçek nesne olmadığını ve bunun için herkes için geçerli olan kavramsal belirlenime ihtiyacımız vardır (Haering, 1910:38). Allison bunun normatif bir gereklilik olarak tanımlamaktadır ve bu normatif ölçüt kendisini yargı aracılığıyla her algılayanda göstermektedir (Allison, 2015: 113; Haering, 1910:81). Normatif ölçüt sayesinde biz sudaki küreği ışığın etkisiyle suda bozulduğunun farkına varabiliriz (Allison, 2015: 113).

Ancak, “Görünümlerin Ekspozisyonu” kısmında belirtilen problemin açıklık kazanması için veya belirtilen probleme geçiş yapmamız için Kant'ın 4674 numaralı refleksiyonda vurguladığı hususlara değinmemiz gerekmektedir. Kant, *Duisburg Nachlass*'da 4674 numaralı refleksiyonda duyusal kavram olarak a'nın x'le ilişkisinin çeşitli düzlemde değerlendirilişine yönelik olarak, duyusal kavram olan a'nın x'le – nesneyle olan ilişkisini ekspozisyon, konstruksiyon ve müşahade/gözlemleme (observation) olarak çeşitli düzlemlerde tanımlanmaktadır (Kant, 1926: 646). Laywine tarafından vurgulandığı gibi, burada vurgulanan temel amaç aslında duyusal kavram olan a'nın x'le – nesneyle olan çeşitli ilişki düzlemlerinin olanağının açıklanmasıdır. (Laywine, 2020: 20).

Laywine'a göre, problemi empirik/aposteriori ve apriori çerçevede ele aldığımız zaman gözleme/müşahedeye dayalı nesne ilişkisinin a posteriori zemine dayalı

olduğunu, bunun aksine konstruksiyonun/inşa temelli nesne ilişkisinin ise a priori zeminde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ancak, ekspozisyonun yukarıda belirtilen konstruksiyon/inşa ve gözleme dayalı nesne ilişkilerinden hangisine daha yakın olduğunu sorduğumuz zaman, akla ilk olarak konstruksiyona dayalı nesne ilişkisi gelmektedir (Laywine, 2020: 20; Carl, 1989: 77-80). Çünkü konstruksiyonda/inşada olduğu gibi ekspozisyon da a'nın x'le olan a priori temelli ilişkisinden söz edilmektedir.

Konstruksiyon/inşa temelde geometrik bir teknik olarak ele alınmaktadır (Laywine, 2020: 20). Çünkü duyusal kavram olan a'nın x'le olan ilişkisinde devrede olan sezginin malzemesi Kant tarafından saf sezgi olarak tanımlanmaktadır ve saf sezginin malzemeleri çerçevesinde geometrinin ve matematiğin nesneleri kurulmaktadır. Kant'ın deyişle söylersek eğer, a priori olarak belirlenim konstruksiyon veya inşadır (Kant, 1926: 653).⁷⁴ Böylece, şunu ifade edebiliriz ki, mahiyet olarak saf sezgi kendinde geometrinin ve matematiğinin nesnelerini kapsamaktadır.

Laywine göre Kant, *Duisburg Nachlass*'da ekspozisyon kavramının detaylı tanımına yer vermemektedir (Laywine, 2020: 21). Bu sebeple konstruksiyona/inşaya yönelik tanımdan belli bir ölçüde ekspozisyonun tanımının çıkarılmasını ele alsak bile, yine de tanımın bütüncül bir şekilde değerlendirilmesine ilişkin eksiklikler vardır. Laywine, Kant'ın 4684 numaralı refleksiyonda ekspozisyonun tanımını her ne kadar açık ifade etmediğine vurgu yapsa bile, “konstruksiyonun/inşanın benzeri olarak” ele alınabileceğine dikkat çekmektedir (Laywine, 2020: 21; Kant, 1926: 670). Ancak Laywine'nın da vurguladığı gibi nesnenin inşa yoluyla kurulmasında asıl hedefin saf sezgi veya sezginin malzemeleri olsa bile, ekspozisyon aracılığıyla kurulan nesnede

⁷⁴ Refleksiyon 4675

sezginin malzemesi saf olarak değil, aksine empirik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Laywine, Kant'ın 4678 numaralı refleksiyonda empirik görünüşlerin inşasının mümkün olmadığından ve bu sebeple sezginin konstruksiyonundan/inşasından bahsettiğini vurgulamaktadır (Laywine, 2020: 21; Kant, 1926: 660).

Laywine Allison'un yaklaşımında olduğu gibi *Duisburg Nachlass*'daki ekspozisyon problemine geçişi, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde yer alan "Tecrübenin Analogileri" bölümü çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu sebeplerden dolayı Laywine, *Duisburg Nachlass*'daki ilgili pasajların Kant'ın "Tecrübenin Analogileri" bölümünü hatırlattığını vurgulamaktadır (Laywine, 2020: 21, Guyer, 1987: 63). Bu çerçevede Kant'ın *Duisburg Nachlass*'da değinmediği veya bizim rastlamadığımız husus görünüşlerin olanaklılık/mümkünlük ve varlık – modalite/kiplik ayrımı düzleminde değerlendirilişidir. Çünkü Laywine'a göre Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde yer alan "Tecrübenin Analogileri" (A179/B222) kısmında matematiğin görünüşlere uygulanışının meşru zemininin, belli ilkelerle -sezginin aksiyomları ve algıların beklentileriyle- mümkün olduğunu belirtmektedir (Kant, 1911 (A): 122-123; Kant, 1911 (B): 160). Laywine, Kant'ın *Duisburg Nachlass*'da ele alınan duyuşal görünüşlerin inşa/konstruksiyon edilememesindeki temel tezin, görünüşlerin algısal varlığına ilişkin olduğunu söylemektedir (Laywine, 2020: 21, Kitcher, 2011: 69-70). Çünkü Laywine'a göre görünüşün varlığıyla (Dasein) ve görünüşün olanağının/mümkünlüğünün (Möglichkeit) iki farklı ayırmda ele alınışı, bize görünüşlerin inşa edilememesinin nedenini göstermektedir. Görünüşlerin formda belli ilişkiler bağlamında düzenlenebilir olmasıyla ilgili Kant'ın sezginin formuna ilişkin yaptığı tanım gereği Laywine, Kant'ın görünüşleri olanaklılık kategorisinde değerlendirdiği/değerlendirebileceği sonucuna varmıştır (Laywine, 2020: 22). Fakat Laywine, görünüşleri formdan bir olanak halinden çıkıp görünüşlerin varlığı bağlamında ele aldığımız zaman, görünüşlerin zorunluluğundan bahsedebileceğini ifade etmektedir.

Laywine göre, matematiğin görünürlere uygulanmasındaki meşruluğun zemini olan ilkeler bize bir hususu hatırlatmaktadır; bu görünüşün olanak halindeki durumunda olmayan bir hususuna ilişkindir. Bu sebeplerden dolayı görünüşlerin konstruksiyonunun yapılamamasını nedeni, onların algısal varlığına dayanmaktadır. Görünüşlerin varlığı ise kendini zamansal düzlemde bize algı olarak, zamansal ilişkiler ağındaki gerçeklikler olarak göstermektedir. Algı, potansiyel nesnenin varlığıyla ilgili zihnin dış dünyayla olan temasının belli bir sonucudur. Çünkü algı, bir nevi şahit olarak bir şeyin gerçekleştiğinin, belli bir zamanda oluştuğunun veya bir şeye ulaştığının göstericisidir; bu tanıklık ise kendini belli zamansal ilişkiler ağında göstermektedir (Laywine, 2020: 22). Çünkü algılarımızın sonucu olarak ortaya çıkan zihinsel durumlar, görünüşlerin birbirleriyle ilişkiler halinde olduğunu bize göstermektedir. Ancak algımızın tanıklık ettiği ilişkiler ağının belirsizliğini kavramsal bir zemine oturduğumuz zaman aslında onların varlığından sözdebilmekteyiz. Çünkü algıladığımız gerçekliğin algısal varlığının bilgisi onun kavramsal belirlenimiyle gerçekleşmektedir. Laywine da bu sebeple aslında algıladığımız bir şeyin varlığının tecrit halinde ele alınmadığını tam aksine algısal varlığın diğer bir varlıklarla “ilişki” içinde gerçeklik kazandığını belirtir (Laywine, 2020: 22). Değinilen başka “varlık” ise kendini anlığın ilkeleriyle, kategorileriyle (töz, nedensellik ve birliktelik) gerçekleştirmektedir (Laywine, 2020: 23).

Ancak Laywine'nın belirttiği gibi *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki modalite ayrımı *Duisburg Nachlass* metinlerinde henüz devreye girmese de, Laywine'a göre belli pasajlar probleme ışık tutmaktadır. Örneğin, Kant 4677 numaralı refleksiyonda şöyle yazmaktadır:

Algılar (Wahrnehmungen)tekbaşına görünüşler değildir; yani, görünüşlerin (özel) tasarımları değildir, aksine onların (nesnel)

Varlığının tasarımlarıdır. Gerçeklik (Realit t) burada ardışık olarak vardır, diğ r bir gerçeklikle de aynı andadır⁷⁵ (Kant, 1926: 659).

Laywine'a göre burada kolaylıkla biz, görünüşlerle onların varlığına yönelik "Tecrübenin Analogileri" bağlamında belli bir asosyatif ilişki bulmaktayız.       potansiyel olarak nesneyi temsil eden zihinsel algılarımızın belli zamansal boyutlarda görünüşü geldiğini ve onların zamanda kalıcılık, zamanda ardışıklık ve zamanda eşzamanlılık olarak belirtildiğini söyleyebiliriz. Laywine'a göre Kant, vurgulanan zamansal ilişkiler ağını yine *Duisburg Nachlass*'daki "t z, nedensellik ve biraradalık" kategorileriyle assosyatif şekilde bağdaştırmaktadır (Laywine, 2020: 23). Bu doğrultuda Laywine, Kant'ın 4682 numaralı refleksiyonunu örnek vermektedir. 4682 numaralı refleksiyonda Kant bu bağlamda düşüncelerini ř  şekilde ifade etmektedir:

Görünüşlerin analogisi ř  anlama gelmektedir – eğer ben görünüşün her ilişkisini zamanda olan ilişkinin tümel koşuluna (allgemeine Bedingung der Relation in der Zeit) göre belireyemezsem, o halde ben herhangi bir görünüşü kendi yerine yerleştiremezdim. T z, Nedensellik ve Bütünlük kavramları sadece görünüşlerde olan gerçekliğin yerini belirlemeye hizmet etmektedir, ki her (   kavramdan) biri zamanda algılanan nesnenin fonksiyonunu veya zaman boyutunu temsil etmektedir; bununla da zamanda algılanan nesne belirlenmektedir ve g r n ş den tecrübeye dönüştürülmektedir (Kant, 1926: 669).

⁷⁵ Haering'e göre burada Kant'ın vurgulamak istediği analogilerin ilişkileridir (Haering, 1910:41).

Laywine göre *Duisburg Nachlass*'ı *Saf Aklın Eleştirisi*'nde yer alan “Tecrübenin Analogileri” bağlamında değerlendirmemize haklılık kazandıran diğer bir pasaj ise, Kant'ın 4681 numaralı refleksiyonda algının koşulu ve algının kuralları/yasaları şeklinde yaptığı tanımlamadır (Laywine, 2020: 24; Kant, 1926: 666). Belirtilen iki ayrımın da aslında *Saf Aklın Eleştirisi*'nde yer alan “Tecrübenin Analogileri”nde yer alan zamanın öznel ve nesnel düzeni bağlamında kullanıldığını söyleyebiliriz. Laywine örnek olarak düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir: eğer bizim algımızın nesnesi Brandenbourg kapısıysa bu algılanış süresinde öznel zamansal ardışıklıktan bahsedebiliriz, çünkü zamansal ardışıklık kapıyı, algı bağlamında nereden incelediğimize bağlı olarak ele alınacaktır. Atın üzerindeki heykelle başlayan veya sütunlardan başlayan algı süreci, iki farklı zamansal ardışıklığını bize sunmaktadır. Her iki zamansal ardışıklık çerçevesi öznel olduğu için onların değişebilirlik özelliği vardır ve bu sebeple koşulludur (Laywine, 2020: 24). Bunun yanı sıra, eğer kibritin tutuşması sonucu ocaktaki kütüklerin tutuştuğunu görürsem, bu zamansal sürecin nesnel bir zemine dayalı olarak belirlenmesi gerekmektedir, çünkü nedensellik bu sürecin nesnel zeminini bize sunmaktadır. Bu da Kant'ın ikinci analogisine denk gelmektedir. Böylece Laywine, verilen örneklerin – zamanın öznel ve nesnel belirlenimlerinin yasalara uygun bir şekilde belirlenmesinin Kant'ın üç analogisinde belirttiği temel problemlere uygun olduğunu vurgulamaktadır (Laywine, 2020: 25).

Zamansal ilişkiler ağında şekillenen algılarımızın veya nesneyi temsil edecek olan empirik algılarımızın kavramsal yasayla nesnellik kazanması veya anlığın kavramlarının yasal ilkeler olarak algısal gerçeği belirlemesi her ne kadar “Tecrübenin Analogileri” bağlamında okunsa veya okunabilse de, burada eksik olan çok önemli bir husus vardır. Bu, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde değindiği Şematizm problemidir. Şüphesiz, Kant 1775 yılına ait olan *Duisburg Nachlass*'da bu problemin tespitine varmamıştır. Çünkü problemin tespitinin ortaya çıkmasına neden olan hususlardan biri anlama yetisinin saf

kavramlarının hangi duyusal koşullar altında görünürlere uygulanabileceği problemi; vurgulanan bilişsel uygulama sürecinde transandantal imgelemin oynadığı rol ise Kant tarafından henüz tespit edilmemiştir. Allison'a göre Kant'ın bu tespitleri yapamamasının başlıca nedeni, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi'nde* akli yetiyi duyusallığın dışında bırakmasıdır. Önceki bölümlerde gördüğümüz üzere ve Allison'un da vurguladığı gibi, büyük aydınlanma (great light) ve Lambert veya Hume'in etkisiyle Kant, *Profesörlük Takdim Tezi'nde* yaptığı ayrımı daha da radikalize etmiştir. Buna yönelik olarak da saf mantıksal kavramların hangi koşullar altında ve nasıl görünürlere uygulanması gerektiğini düşünmüştür (Allison, 2015:116).

Allison'a göre tüm değinilen hususlara rağmen Kant'ın daha sonra *Saf Aklın Eleştirisi'nde* “Şematizm” ve “İlkelerin Analitiği” kısmında yeniden ele alacağı problemlere *Duisburg Nachlass'da* en azından işaret ettiğini ve kafasında bu problemlere dair soru işaretleri olduğunu söyleyebiliriz (Allison, 2015:116). Allison, özellikle Kant'ın *Duisburg Nachlass'da* her yerde bulunan ve çok yönlü x'in a (özne) ve b (predikat) arasındaki sentezi kuran işlev olduğunu kabul etmektedir. Ancak buna rağmen aslında bunun *Saf Aklın Eleştirisi'nde* şemaya işaret edeceğini veya şemanın onun yerini alacağını bir teklif olarak öne sürmektedir (Allison, 2015:116). Haering de Kant'ın x'i farklı bağlamlarda kullanmasına rağmen x'in en önemli özelliğinin a ve b arasındaki sentetik yargılarda sentezin zeminini kurmak olduğunu söylemektedir (Haering, 1910: 38). Haering'i takip eden Allison, yukarıda belirttiği yorumsal teklifini temellendirmek için Kant'ın 4675 numaralı refleksiyonuna gönderimde bulunmaktadır :

Eğer a'nın nesnel koşulu olan x, aynı zamanda b'nin öznel koşulu ise, o halde sadece kısıtlayıcı olarak doğru olan sentetik önerme ortaya çıkar. Örneğin, tüm varlık (Alles Dasein) töze aittir; gerçekleşen herşey serinin bir ögesine/parçasına aittir (ein Glied der Reihe); aynı

anda olan herşey bütüne (ein Ganzes) aittir (Bütünün parçaları karşılıklı olarak birbirini belirlemektedir). X – (zaman gerçekleşen herşey orada belirlenmektedir) anlıktaki kavramın yalnızca nedenin sonucu olarak düşünülmesinin öznel koşuludur. Öznel koşul (aynı zamanda) anlama yetisinin kavramlarına tekabül eden bu ilişkilerin spesifikasyonu anlamına gelmektedir. (Kant, 1926: 652).

Allison kendi yorumunda merkeze koyduğu metnin aslında temel dört özelliği veya vurgulanması gereken temel dört hususu içerdiğini söylemektedir. Herşeyden önce burada, x'in a'nın nesnel ve b'nin öznel koşul olarak tanımlanması söz konusudur. Allison'a göre bu, aslında mantıksal kavram olan ve önermenin öznesi olan a'nın duyuşsal malzeme aracılığıyla-x'i belirlemesidir. Bunun yanı sıra predikat olan b ise kendiliğinde yine duyuşsal ölçüt olan x'in sayesinde ekspozisyonda temellendirilen görüşlere uygulanmanın koşulunu kendisinde içermektedir. (Allison, 2015:116-117). Allison'a göre bu öznel duyuşsal ölçüt, koşul olarak aslında *Saf Aklın Eleştirisi*'nde Kant'ın şemaya yükleyeceği işlevdir. Diğer bir deyişle, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde (A147/B187) vurgulandığı gibi “şemalarsız kategoriler sadece anlığın kavramları için olan işlevleridirler, ancak herhangi bir nesneyi temsil etmiyorlar. Bu önem duyuşsallıktan gelerek anlığın kendini gerçekleştirilmesiyle beraber aynı zamanda ona belli hudut da çizmektedir (Allison, 2015:117; Kant, 1911 (A): 104; Kant, 1911 (B):139)”.

Allison'un değindiği diğer bir husus ise Kant'ın bu metinde vurguladığı gerçek sınırlayıcı tanımla ilgilidir ve Allison bu hususun *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki analogilere uygun olduğunu düşünmektedir (Allison, 2015:116-117). Çünkü x'in anlığın kavramlarının alanını daraltmasıyla ilgili işlevi, aslında şemaya ait kabul edilecek bir işlev olarak düşünülecektir. Diğer önemli nokta ise x'in bu metinde zamanla

ilişkilendirilmesidir. Zamanla ilişkilendirilmesi, şu anlama gelmektedir ki burada Kant ne saf duyudaki saf malzemeyle inşa edilen nesneyi (örn. Üçgen) ne de fiziksel nesneyi temsil eden empirik malzemeyi kastetmektedir. Ancak Allison, Kant'ın sorduğu “X’i içsel duyusallığın formu mu veya kavrayıştaki (Apprehension) gerçeklik olarak mı almamız gereklidir? (Kant, 1926: 657)⁷⁶ sorusunun nasıl değerlendirilmesine dikkat çekmektedir; sorunun cevabının retorik mi veya kararsızlık olarak mı değerlendirilmesi gerektiğinin açık olmadığını belirtmektedir (Allison, 2015:117). Fakat bu sorunun aslında b’e bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir deyişle b, eğer nesnenin yüklemi olarak empirik kavramsa o zaman kavrayışta olan algısal gerçekliğe atıfta bulunmaktadır. Aksi halde anlayışın üç saf ilişkisel kavramına aitse o zaman x’i içsel duyumun formu olarak ele alabiliriz (Allison, 2015:117). Şüphesiz burada vurgulanan “zaman” aslında görüşlerin belli bir zamansallık ilişkisi ağı içindeki durumuna atıf yapmaktadır. Başka bir deyişle, görelî bir yasal zeminde şekillenen zamansal ilişkiler ağına burada atıf söz konusudur. Bu zamansal ilişkiler ağı sayesinde şeyler ilişki kategorisi ve onlara uygun ekspozisyonların altına alınabilmektedir (Allison, 2015: 118). Allison’a göre bu problem, Kant’ın *Saf Aklın Eleştirisi’nde* belirttiği (A138-139; A145/ B 178-179; B184) -ilişkilerin zamanın transandantal belirlenimleri olarak ve onları kategorilerin şemasıyla aynılaştırdığı kısımdır (Allison, 2015: 118; Kant, 1911 (A): 99-100; 103; Kant, 1911 (B):134.-135; 138). Bunlar, ”Şemalar” kategorilerin ve onlara uygun ilkelerin uygulanma koşullarını gerçekleştirmektedirler.

Son olarak Allison’a göre Kant, spesifikleşmeyle aslında b’nin içsel duyumun formu olan zamanın çerçevesinde oluştuğunu vurgulamaktadır. Diğer bir ifade ile, görüşlerin zamansal ilişkiler ağında şekillendiğini ve böylece spesifikleşmenin herhangi bir ilişkisel kategorinin “uygulanmasına” zemin teşkil ettiğini ileri sürmektedir. Kant’ın burada vurguladığı anlığın kavramının spesifikleşmesi koşuluyla

⁷⁶ Refleksiyon 4676

aslında anlığın bağlantısına uygun olmasıdır veya uzlaşmasıdır. Daha açık bir ifade ile Allison'un yorumu ile Kant'ın burada vurguladığı asıl nokta, anlığın kavramının spesifikleşmesi koşuluyla aslında anlama yetisinin bağlantısına x'in karşılık gelmesi, ona uygun düşmesidir (Allison, 2015:118).

Fakat soruyu sorduğumuz zaman görünüşün bu ilişki ağında incelenmesi olarak spesifikleşmenin zamansal koşulunun ne olduğunu açığa çıkartmamız gerekmektedir. Başka bir deyişle, problemin nedensellik bağlamında sonucu nasıl düşünülmesi gerekmektedir. Allison'a göre bu aslında zamansal ardışıklığa denk gelmektedir. Başka bir ifade ile, zaman belli ardışıklığı bize gösterse bile aslında bize bu ardışıklığı belirleyen kuralı vermemektedir. Kuralın, kavramsal müdahalenin belirlenmesiyle, fakat bu belirlenimin da aslında nedenselliğin şeması (A144/B183) aracılığıyla ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Allison, 2015: 118; Kant, 1911 (A): 102-103; Kant, 1911(B): 137-138).

Bilindiği üzere Kant, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde tespitine vardığı homojenliğin aslında duyusallıkla anlama yetisinin ortak işlevinin gerçekleştirilmesi olduğunu düşünmektedir. Allison'a göre Kant, *Duisburg Nachlass*'da eleştiri döneminin temel ögesi sayılacak “Anlama Yetisinin İlkeleri” (“Tecrübenin Analogileri”) ve “Şematizmi” sadece temel öğeler bağlamında ele almaktadır (Allison, 2015:119).

Haering'in “Şematizm” çerçevesinde problemi ele alış şekline de değinmek çalışma açısından faydalı olacaktır. Herşeyden önce Haering, epistemolojik süreçte verilenleri şu şekilde özetlemektedir; duyuda verilenlerin zaman ve mekan çerçevesinde görünüşe gelmesi (1), görünüşlerin iç duyunun ilişkiler ağında öz bilince yerleşmesi (2) ve en nihayet bu ilişkilerin analojinin kategorileri aracılığıyla nesnelleştirilmesi (Haering, 1910: 145). Yukarıda vurgulanan şematik betimleme bizim *Duisburg Nachlass*'daki üçüncü faktörü anlamamıza yardımcı olabilir. Çünkü zaman ve mekanda

verilenle kategorik/nesnel ilişkinin ortasında yer alan iç duyunun (Apprehension) ilişkileri burada bir nevi aracı rolünü oynamaktadır. Haering'in vurguladığı gibi anlığın kavramlarının duyusal korelasyonları olarak iç duyuya veya öznel bilince anlığın kavramları bağlantıda/ilişkide bulunmaktadır (Kant, 1926: 663; Haering, 1910: 145).⁷⁷ Daha sonra yine anlığın kavramları, iç duyunun aracılığıyla duyusallıkta verilenle de bağlantıda bulunmaktadır (Haering, 1910: 146). Böylece iki yeti arasında bir ilişkinin kurulmasını bu bağlamda da açıklayabiliriz. Şüphesiz, sonradan imgelem yetisinin devreye (ister a priori imgelem yetisi isterse de aposteriori imgelem yetisi) girmesiyle Kant, duyusallıkla anlama yetisi arasındaki üçüncü ortak kognitif faktörü de belirlemiştir. Ancak Haering'in de yerinde tespiti ile içsel duyunun öznel ilişkileri, kategorik ilişkilerin zaman aracılığıyla duyusallığa etkisi için hazırlayıcı bir işlev de (sinnliche Vorbildungen) görebilmektedir (Haering, 1910: 146).⁷⁸

Guyer'e⁷⁹ göre ise görüşlerin ekspozisyonu, mahiyet olarak, zamanın belirlenimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Kant 1775 senesine ait *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında empirik bilginin mümkünliğini bu çerçevede temellendirmektedir. Başka bir ifade ile, kavramsal belirlenim zamanın belirlenimlerine nesnellik kazandırarak bize empirik bilginin olanağını açıklamaktadır (Guyer, 1987: 63).

Hatırlanacağı üzere Kant, *Duisburg Nachlass*'da zamanın akışında ortaya çıkan duyusal görüşleri, farklı epistemolojik düzlemde birbirleriyle bağlantıda olan tözler olarak ele almaktadır. Böylece Kant, yukarıda değinilen tözlerin nesnel (kavramsal yasallık bağlamında) olarak değerlendirebileceğimiz ardışık durumlara dönüştüğünü temellendirmeye çalışmaktadır (Guyer, 1987: 63). Ancak dikkatimizi Kant'ın eleştirel

⁷⁷ Refleksiyon 4679

⁷⁸ Bu sebeple Haering burada kavrayışla/iç duyuya (Apprehension) eleştirel çerçevede kavrayışın empirik sentezinin birbiriyle karıştırılmamasını vurgulamaktadır (Haering, 1910: 145).

⁷⁹ Allison'dan farklı olarak Guyer *Duisburg Nachlass*'daki tecrübenin transandantal teorisinin temel önermesinin aslında bulanık anlam taşıdığını vurgulamaktadır. Guyer'e göre bu anlam bulanıklığı daha sonra onun eleştiri çağındaki "Kategorilerin Deduksiyon"u bağlamında sadece yine de çözülmemiştir (Guyer, 1987:62).

dönemindeki düşüncesine çevirdiğimiz zaman yukarıda belirtilen nesnel zamansal belirlenimlerinin “Tecrübenin Analogileri” çerçevesinde ele alındığını görmekteyiz. Diğer bir ifade ile, *Saf Aklın Eleştirisi*’nde yer alan “Tecrübenin Analogileri” kısmında temellendirilmek istenen problem, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında merkezi konuma yerleşmektedir. Guyer, bu bağlama işaret ederek, *Duisburg Nachlass*’daki kategorilerin şemaların aracılığıyla zamansallaştırılmasından önceki “genel olarak dedüksiyonunun ispat edildiği kısmın” burada eksik olduğu ifade etmektedir (Guyer, 1987: 62).

Çünkü nedensellik kategorisinin dedüksiyonu yapılmadan, Kant burada zamansal belirlenim çerçevesinde tecrübenin koşulu olarak nedenselliğe yer vermiştir. Bu sebeple Guyer, *Duisburg Nachlass*’da öne sürülen zamanın belirlenimleri teorisinin eleştirideki “Tecrübenin Analogileri” ve “İdealizmin Çürütülmesi” kısmına denk geldiğini düşünmektedir. Ancak, Guyer’e göre bu, sadece Kant’ın “Kategorilerin Transandantal Dedüksiyonu”nun spesifik bağlamda ele alınan bir bilgiye uygulanmasını yansıtmamaktadır. Dahası, bu bize aslında Kant’ın “Kategorilerin Transandantal Dedüksiyonu”nun kökenini vermektedir (Guyer, 1987: 62)⁸⁰

Analojiler kısmında vurgulamamız gereken bir diğer kısım, öznel zihnin zamansal durumlarının nesnel bir zemine yerleştirilmesi ve bu nesnellik için gereken belli kurallardır/ilkelerdir. Bu bağlamda *Duisburg Nachlass*’daki analogilerle *Saf Aklın Eleştirisi*’ndeki analogiler arasında belli paralellikler kurulabilse de esasında buradaki analogiler ile “*Saf Aklın Eleştirisi*”nde analogiler arasında yalnızca halef-selef ilişkisi kurulabilir. Çünkü buradaki analogilerin büyük oranda gelişmiş hali *Saf Aklın Eleştirisi*’nde yer alır.

⁸⁰ Guyer’e göre *Saf Aklın Eleştirisi*’ndeki zamanın belirlenimi teorisiyle “Transandantal Analitik”deki boşluk, aslında Kant’ın zamanın belirlenimleri teorisinin yardımıyla açıklığa kavuşabilir. Diğer bir deyişle, Kant tarafından ilk olarak temellendirilen zamanın belirlenimleri teorisi, onun tarihsel bağlamda bu boşlukların açıklanmasına hizmet edebilir (Guyer, 1987: 62)

Özellikle, “*Saf Aklın Eleştirisi*”nde analogiler kısmına tahayyül yetisinin devreye girmesiyle çeşitli sentez kısımlarından veya çeşitli sentetik kognitif aşamalardan söz edilmektedir. İmgelem yetisinin bir kognitif işlev olarak devreye girişi aynı zamanda “Şematizm” kısmının hangi işlevi yerine getirdiğine de açıklık getirmektedir.

Saf Aklın Eleştirisi’nde matematik ilkeler (uzanımlar intensiv ve yoğunluklu büyüklükler), empirik sezginin veya algının yapısıyla ilişkili olduğu halde analogiler, dinamik prensipler olarak görüşlerin nesnel zamansal düzeninin tecrübesiyle ilişkilidir. Başka bir ifade ile, *Duisburg Nachlass*’da olduğu gibi burada da Kant, görüşlerin zamansal durumlarının veya zihnin zamansal durumlarının nesnel belirlenimi için gerekli olan kuralların/prensiplerin gerektiğini düşünmektedir. Ancak *Saf Aklın Eleştirisi*’nde dikkat etmemiz gereken kısım, tahayyül yetisinin bir kognitif işlev olarak Kant’ın bilgi teorisinde yer almasıdır. “*Saf Aklın Eleştirisi*”nde karşımıza çıkan diğer önemli bir yenilik/farklılık, transandantal şemaların analogilerin transandantal zaman belirlenimleri olarak değerlendirilmesidir; transandantal zaman belirlenimlerini ise kuralla yönetilen/düzenlenen figüratif sentezin ürünü (tahayyülün transandantal ürünü) olarak ele alınmasıdır (Allison, 2004: 215). Şema aslında bir üçüncü şey olarak homojen özelliğinden dolayı kavramla görüş arasında durmakla kavramın görüşe uygulanmasını gerçekleştirmektedir. Böyle bir tasarım (B177) ise saf olmakla beraber, akli ve aynı zamanda diğer taraftan duyusal olmalıdır (Kant, 1911 (B): 134).

Görüldüğü üzere yukarıda belirtilen yorumcuların görüşlerinden yola çıkarak, ekspozisyonun görüşlerinin tecrübenin analogileri bağlamında (ileriye yönelik) belli bir düzeyde değerlendirmenin mümkün olduğuna değinmiş olduk. Ancak, Kant’ın bu dönemde imgelemi kognitif bir yeti olarak ele almayı, “Transandantal Dedüksiyon”la “İlkelerin Analitiği” arasında ayırım yapmaması ve en nihayet “Kategoriler Tablosu”nun

ortada olmayışı görünümlerin ekspozisyonunu tam anlamıyla ileriye yönelik okumanın mümkün olmadığını bize göstermiş oldu.

Kant'ın "Sessiz Yılları"na ait kabul edilen 4634 numaralı refleksiyon (R 4634) ve *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının temel tezleri ortaya konduktan sonra çalışmamız açısından şu sonuca ulaşmak yerinde olacaktır. Refleksiyon 4634'ü Kant'ın Herz mektubunda ifade ettiği probleme yönelik açıklama çerçevesinde değerlendirdik. Çünkü Kant, bu refleksiyonlarda "Herz Mektubu"nda rastladığımız son çaba olarak anlama yetisinin doğasının analizi sonucu ontoloji kurmamıştır. Aksine kavramları duyusallıkla, verili olanla bağlantısını kurarak, eleştirel düşünce istikametinde önemli bir adım atmıştır (Allison, 2015: 107-108). Başka bir deyişle, "Herz Mektubu"nda Kant, saf kavramların nesneyle olan ilişkisini anlatmak için anahtarın aklın doğasında temellendiğini vurgulamaktaydı.

Refleksiyon 4634'te ise artık Kant, kavramları tecrübenin koşulları olarak görmekteydi, çünkü "Herz Mektubu"nda vurgulandığı üzere, orada ima edilen kavramlar nesnelerin kendindeliğine yönelik herhangi bir ilişkiyi kendisinde taşımamaktaydı (Allison, 2015:107). Ancak 4634 numaralı refleksiyonu ileriye ve geriye yönelik okuma açısından değerlendirdiğimizde vardığımız tespit, Allison'un vurguladığı gibi Kant'ın henüz iki a priori kognitif öge arasındaki karşılıklı bağlantının net bir biçimde farkında olmadığı yalnızca ipucu niteliğinde işaretler vermesi ve bu nedenle iki öge arasındaki karşılıklı bağlantının detaylı açıklanması üzerinden es geçtiğidir (Allison, 2015: 111). Diğer bir deyişle, 4634 numaralı refleksiyonu her ne kadar ileriye yönelik okuma bağlamında değerlendirme eğilimi taşısa da, eleştirel düşüncenin sistematigi açısından eksik olan tespitler, belirtilen refleksiyonları geriye dönük istikamete de yöneltebilmektedir. Bu doğrultuda hem Carl'ın hem de Allison'un *Saf Aklın Eleştirisi'nin* "Dedüksiyon" (A90/B123) kısmında dikkat çektiği husus,

akıllara gelmektedir; çünkü Kant belirtilen kısımda “görünüşler öyle bir şekilde oluşabilirler ki, anlama yetisi onlardaki birliğin koşullarına uygun herhangi bir uyumluluk bulmayabilir” uyarısını dile getirmektedir (Carl, 1989a: 9-11; Allison, 2015: 108; Kant, 1911 (A): 71-72; Kant, 1911(B): 103). *Saf Aklın Eleştirisi*’nden alıntıladığımız pasajdan da görüldüğü üzere, iki öge arasındaki karşılıklı bağlantının nasıl kurulacağına dair Kant tarafından açıklamanın olmaması Allison’un görüşünü haklılaştırmaktadır. Bu sebeple yukarıda değinildiği üzere, eleştirel düşüncenin sistematiği açısından eksik olan tespitler, belirtilen refleksiyonları geriye dönük istikamete de yöneltebildiğini söyleyebiliriz.

Böylece diğer bölümde görüldüğü üzere hem Allison hem de Carl, görünüşlerin anlığın koşullarına uygun gelmeme ihtimali karşısında Kant’ın bu aşamada kayıtsız kaldığı görüşünde uzlaşmışlardır.

İleriye ve geriye dönük okuma çerçevesinde ele almamıza geniş imkan tanıyan *Duisburg Nachlass*’ın iki önemli kavramından biri olan ekspozisyonu detaylı bir şekilde hem ileriye hem de geriye dönük okuma şeklinde incelemeye çalıştık. Yorumcuların çoğunun ileriye dönük okumasına eğilimli olmasına rağmen, Carl’ın ekspozisyonunda ele alınan problemi eleştiride ele alınan nesnel dedüksiyonun taslağı olarak ele alışı, onu diğer yorumculardan (ileriye dönük okuyanlar da dahil) daha farklı ve radikal yere koymaktadır. Buna karşın, ekspozisyon kavramının incelenmesinde Kant’ın eleştiri öncesi metafizik öğelerinin dikkate alınarak okunmasını ileri süren Laywine, Kant’ın burada nesnelerin belirlenimi bağlamında geometrik yöntem (Eksthesis) kullandığını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, Laywine aslında Kant’ın eski metafizik dönemindeki ilkelerden yola çıkarak, ancak *Profesörlük Takdim Tezi*’ndeki fenomen ve noumen ayrımını da göz önünde bulundurduğunu ve böylece nesnelerin kavramsal ilişkiler çerçevesinde/ağında değerlendirmesini öne sürdüğünü vurgulamaktadır. Ancak,

ekspozisyon kavramının bütünlük kazanması için, hem Carl'ın hem de Laywine'nın önemsedığı “Düşünen Ben”in ileriye ve geriye dönük okuma çerçevesinde ele alınmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple, şimdi bu genel çerçeve içinde çalışmanın ana konusu olan refleksiyonların eleştiri ve eleştiri öncesi çerçevesinde ele alınan yorumlarına ve yorumcuların görüşlerini desteklemek için ortaya koydukları argümanlara geçilebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: “BEN” TÜM NESNELERİN ARKETİPIDİR

4.1 Res Cogitans Olarak Düşünen Özne

Bir önceki bölümde ele alınan *Duisburg Nachlass*'ın iki önemli kavramından biri olan ekspozisyonu, ileriye ve geriye dönük okuma çerçevesinde değerlendirdik. Eleştirel istikameti temel alan ve ileriye dönük okuma bağlamında ekspozisyon kavramını açıklayan Carl, ekspozisyonları epistemolojik düzeyde nesnelliğinin kanıtlanması olarak okumuştur. Bu doğrultuda, yorumunu ileriye okuma çerçevesinde (eleştirel düşünce istikametinde) ifade eden Carl, epistemolojik bağlamda öznel durumdan nesnel duruma geçişi, nesnel deduksiyonun taslağı olarak kabul etmişti. Ancak, ekspozisyon kavramının *Duisburg Nachlass*'ın genel argümentatif yapısı bütünlük kazanması için, “tam algı” kavramının açıklanmasına ihtiyaç vardır. Tam algı kavramını öznel deduksiyonun ilk taslağı olarak kabul eden ve böylece, doğal olarak ileriye dönük okuma istikametinde yer alan Carl'ın yorumlarını esas alıp, tam algı kavramını ilk olarak ileriye dönük bağlamda ele alacağız (Carl, 1989a: 11-20; Carl, 1989b: 82; 94; 102).

Hatırlanacağı üzere diğer bölümde, görüşlerin ekspozisyonu bağlamında öznel durumdan nesnel duruma geçiş, zihnin edimiyle veya başka bir deyişle, kavramsal kuralların (Kategoriler/Titels) belirlenimiyle gerçekleştiğine değinmiştik. Çünkü

biraraya geliş sadece öznel/keyfi düzeni kendisinde taşımaktaydı. Başka bir deyişle, bu düzeyde tasarımlar arasında herhangi bir nesnel bağlantıdan söz edilememekteydi (Haering, 1910: 23). Carl bunu, nesnel dedüksiyon bağlamında “İspat/Delil” olarak tanımlayarak, bu kısımda belli hususların eksik kaldığına vurgu yapmıştır (Carl, 1989b: 94). Bu sebeple bu bölümde Carl’ın yorumsal çerçevesi bağlamında ele alacağımız hususlar, kavramsal kurallarla tam algı arasındaki bağlantının henüz kurulmuş olmayan veya ilişkilendirilmeyen kısımlarıdır. Böylece Carl’a göre, görünüşlerin ekspozisyonu örneğinde taslak olarak “Nesnel Dedüksiyonda” eksik kalan hususlar (tecrübenin koşulları olarak) diğer bir taslak olarak “Öznel Dedüksiyon” bağlamında (tam algının birliği olarak) değerlendirilecektir (Carl, 1989b: 82). Kant’ın eleştirel düşüncesine yönelik değerlendirmeyi barındıran bu hususlar, Carl’ı doğal olarak ileriye dönük okumanın çerçevesine yerleştirmektedir.

Belirtildiği üzere Carl, *Duisburg Nachlass*’ı “Kategorilerin Dedüksiyonu”nun ilk taslağı veya “Kategorilerin Dedüksiyonu”nun taslak halinde görüldüğü metin olarak ele almaktadır. Diğer bir ifade ile, biz de bu doğrultuda *Duisburg Nachlass*’da tam algının esas alınarak kategorilerin dedüksiyonunun temellendirildiğini veya Adickes’in deyişiyle söylersek eğer, Kant’ın 1770’lerin ortasında dikkat merkezinde olan problemin “Transandantal Dedüksiyon” olduğunu söyleyebiliriz (Carl, 1989b 94; Klemme, 1996:127; Hinsch,Mohr, 1994:69-70; Moledo, 2022: 317; Adickes, 1897: 244). Başka bir ifadeyle Kant, imgelem yetisinin aracılığı olmadan *Duisburg Nachlass*’da ilke defa dedüksiyonu sadece tam algının birliğini temel alarak ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Klemme, 1996:127). Bunun nedeni ise tam algının tasarımlarımızı tecrübenin birliğine dönüştüren temel/dayanak olarak ele alınmasıdır; diğer bir ifadeyle, temele tam algıyı koyduğumuz zaman tecrübenin birliğinin ispatından/kanıtlanmasından söz açabiliriz. Carl’a göre Kant, tam algıyı esas alarak

dedüksiyonu temellendirmeye çalışmaktadır ve başlangıç noktası olarak sadece tam algı kabul edildiği zaman ilk defa dedüksiyondan sözedebiliriz (Carl, 1989b:82-83).

Tam algının merkeze alınması ve bunun sonucu olarak kategorilerin dedüksiyonunun ortaya konulması problemine, Carl'ın dikkat çektiği ve Kant'ın tam algının fonksiyonları diye tanımladığı metinle başlayabiliriz. Kant'a göre kavranılan herşey tam algının fonksiyonlarının altına alınmaktadır (Kant, 1926: 646 - 647, Carl, 1989b: 89-90).⁸¹ Diğer bir deyişle, kavrayış bize iç duyuda ve dolayısıyla zamanda şekillenen tasarımları bilincin eşlik ettiği zihin içerikleri olarak ortaya çıkarmaktadır. Çünkü kavrayış, görüşlerden farklı olarak bilincin eşliğinde temsil ettiği nesneyle dolayimsız ilişkiye sahiptir. Dolayimsız bir temsil niteliğinde olan kavrayış, aynı zamanda iç duyum çerçevesinde bilincin nesne hakkında tasarıma sahip olduğunun farkındalığıdır. İç duyuda/zamanın çerçevesinde şekillenen zihnin tasarımlarına (zamansal bilinç içerikleri) bilinç eşlik ettiği için algı düzeyinde ele alınmaktadırlar. (Haering, 1910: 16-17)⁸². Başka bir ifade ile, görüş üzerine bilinçli farkındalık onu algı düzeyine çıkarmaktadır (Kant, 1926: 664)⁸³. Algı düzeyinde ele alınan zihnin tasarımlarının kaynağı ise izlenimlerin sonucu olarak ortaya çıkan görüşlerdir. Başka bir deyişle, görüşler çerçevesinde ortaya çıkan çoklukların algı düzeyinde değerlendirilişi için bilincin eşlik etmesi şarttır.

Bizim bir şeyi algılayışımız, aynı zamanda kendi kavrayışımız hakkında da bilinçli bir tasarıma sahip olduğumuz anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile, biz yalnızca şeylerin bilincinde değil, şeylerin bilincinde olmamızın da bilincinde olarak tam algıya

⁸¹ Refleksiyon 4674

⁸² Haering'e göre zaman bir kavrayış (apprehension) olarak iç duyuda ortaya çıkmakla beraber, aynı zamanda sezginin dışsal formu olarak da devreye girmektedir (Haering, 1910: 16-17)

⁸³ Refleksiyon 4679.

sahibiz -ki bu iç duyumun varlığı hakkındaki bilgimizin de kaynağıdır (Kant, 1926: 667 - 668).⁸⁴

Carl'a göre tam algıyı ve kavrayışı aynı bağlamda değerlendirdiğimiz zaman fonksiyonun kavramının göz önüne gelmesi bizi tam algının yorumsal çerçevesini belirlemeye yönlendirebilir (Carl, 1989b : 90; Serck-Hanssen, 2001:61). Bu bağlamda problemin açıklanmasına yönelik Kant, *Dusibrug Nachlass'ın* 4675 numaralı refleksiyonda şunu dile getirmektedir :

Tam algı'nın (Apperzeption'un) koşulu düşünen öznenin birliğidir.

Bundan (Daraus) ise çokluğun kurala göre ve bütünde ilişkilendirilmesi/bağlantısı (Verknüpfung) ortaya çıkar... (Kant, 1926: 651)⁸⁵

İfadelerden de anlaşılabilceği üzere burada merkezinde olan iki en önemli husus söz konusudur. Bunlar; “Düşünen Özne”nin birliği ve zihnın tasavvurlar çokluğunu birbiriyle ilişkilendirerek “Bütünlük” kazandırmasıdır. Carl'a göre bu metnin yorumsal değerlendirilişi için dikkat etmemiz gereken nokta “bundandır” (Daraus'dur). Bu bağlamda bizim karşımıza çıkan “Bundan” (Daraus) Carl'a göre ya kendisinden önceki cümlelerin bütününe atıfta bulunmaktadır, ki böyle bir durumda zihnın tasavvurlar çokluğunu ilişkilendiren ve bütünleştiren olarak kendi kendisiyle “Özdeş” olan bilincin merkeze alınması gerekmektedir (Carl, 1989b : 90). Diğer bir deyişle, kendi kendisiyle özdeş olan bilinç böyle bir epistemolojik edimin kaynağı olarak, zihnın tasarımlarını yasalara/kurallara göre düzenlemektedir. Çünkü “Ben” veya kendi kendisiyle özdeş olan “Ben” bir bilinç olarak, kendi kendisine eşlik eden farklı ve çeşitli zihnın tasavvurlar çokluğunun kendisine ait olduğunu fark etmektedir. Böylece bu çeşitlilik içinde kendi

⁸⁴ Refleksiyon 4681.

⁸⁵ Die Bedingung aller apperception ist die Einheit des denkenden Subjekts. Daraus fließt die Verknüpfung (des Mannigfaltigen) nach einer Regel und in einem Ganzen...

özdeşliğini tanımaktadır (Kitcher, 2011: 75). Carl, öne sürdüğü bu tanımı “epistemolojik okuma” diye tanımlamaktadır (Carl, 1989b : 90).

Yok eğer “bundan” (Daraus) bütün bir cümleyi değil de sadece “Düşünen Özne”nin birliğine atıfta bulunuyorsa, o zaman dikkat etmemiz gereken nokta, ilişkilendirilmenin kaynağı olarak sadece düşünen öznenin birliğinin ele alınmasıdır. Burada özdeş bilinçten ziyade aslında “Res Cogitans olan Düşünen Öznenin Birliği” kast edilmektedir (Carl, 1989b : 90). Diğer bir deyişle, “Düşünen Özne”nin birliği bir “Töz” olarak ele alınarak, kendi kendisiyle özdeş olan bir şuurlu “Ben”den ziyade ontolojik bir yapıya sahip “Res Cogitans”dan bahsedilmektedir (McClear, 2020:7). Buradaki temel fark, zihnin tasarımlar çokluğunu belli başlı yasalara göre düzenleyişinin kendi kendisiyle özdeş olan “Ben”in değil de, sadece düşünen öznenin birliğinin temel alınarak açıklanmasıdır. Görüldüğü üzere pasajın temel amacı, çoklukların veya bilinçli tasarımların belli bir yasaya uygun olarak birlik haline getirilmesidir ve ilişkilendirilmesidir. Haering’den farklı olarak Carl, yukarıda belirtilen kuralı ve bütünlüğü birbiriyle ilişkilendirenin özne (Bir olan Özne) aracılığıyla gerçekleştiğini düşünmemektedir (Haering, 1910:108). Diğer bir deyişle, kastedilen, düşünülen şeyin tam algıya ait olmasından ziyade, çokluğun kavramsal kurala göre birlik kazanmasıdır (Carl, 1989b:90). Carl epistemolojik okumanın aksine böyle bir yorumlama şeklini ontolojik okuma diye tanımlamaktadır ve Kant’ın bu dönemde bu okumayı savunduğunu belirtmektedir (Carl, 1989b : 90; 92).

Belirtildiği üzere, zihnin tasarımları bilincin eşlik ettiği algılar olarak tam algının fonksiyonlarının altına alınmaktadırlar. Tam algının fonksiyonlarından bahs edilirken, vurgulanmak istenen kavramsal belirlenimler/kurallardır. Yukarıda vurgulanan husus ise, kavramsal belirlenimlerin kural olarak duysal çokluğu birbirleriyle etkileşim/bağlantı haline getirmektedir. Başka bir deyişle, tam algının fonksiyonları

kurallar olarak zihnin tasarımlarını belirlemektedirler. Burada vurgulanmak istenilen husus öznenin ve özenin eşlik ettiği zihinsel tasarımlar arasındaki ilişkilerin açıklanmasına yöneliktir. Bilinçli özneyi açıklanmak istenen problemin merkezine getiren husus, öznenin aslında zihnin tasarımlarının ait olduğu ortak özne özelliği vasfının taşımış olmasıdır (Carl, 1989b : 90-91). Başka bir ifadeyle, zihnin tasarımları çokluklar olarak aynı özneye aittirler.

Bu çerçevede ortaya çıkan diğer bir husus ise aynı/ortak özneyle ait olan tasarımlar çokluğuyla özne arasında belli bir ilişkiler ağıının olmasıdır. Carl'ın da vurguladığı gibi burada ilişkiler ağıyla kastedilen gelişigüzel/keyfi düzeyde ortaya çıkan ilişkilerden ziyade, kesinlik derecesi olan/yasal belirlenimi olan ilişkilerin kavramsal kurallar aracılığıyla ortaya çıkmış olmasıdır (Carl, 1989b: 94). Diğer bir ifadeyle, özneyle ona ait olan tasarımlar çokluğu arasında herhangi bir ilişkiden veya ilişkiler ağıında şekillenmiş belirlenimden bahs etmemizin nedeni, vurgulanan ilişkilerin zemininde yatan kuralların oluşudur. Kant'ın refleksiyonlarda ifade ettiği fonksiyonlar da bu bağlamda devreye girmektedir. Başka bir şekilde ifade edersek, tam algıyla ona ait olan tasarımlar arasında ilişkinin belirlendiği zemin fonksiyonlardır. Bu da kavramsal çerçevede belirlenmeyle veya Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde dediği gibi (A 103) kavramsal tanınmayla mümkün olmaktadır. (Kant, 1911 (A): 79). Bu doğrultuda Carl, Kant'ın 4674 numaralı refleksiyonunu temel almaktadır; Kant belirtilen refleksiyonda düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

1. Tam algı (düşüncenin bilinci olarak) – zihne yerleştirildikleri şekliyle tasarımların bilincidir; burada üç eksponentler vardır: 1. Özneye olan İlişki. 2.

Ardışıklığın birbiriyle olan/kendi arasında olan ilişkisi. 3.

Bütünlük/Kompozisyon⁸⁶ (Kant, 1926: 647).⁸⁷

Bu doğrultuda Guyer, tam algının üç fonksiyonunun aslında tüm düşünsel durumlarımıza karşılık geldiğine (böylece, tüm görünüşlerin onlara uygun olduğuna) yönelik Carl'ın tespitlerini paylaşmaktadır. Ancak, Guyer Carl'dan farklı olarak zihnin üç temel yasasını bilincin zamansal yapısı bağlamıyla (tasarımların nesnesini belirlemesi çerçevesinde) ilişkilendirmektedir. Diğer bir deyişle, bilincin zamansal yapısı veya iç duyunun zamansal yapısı bunu gerektirdiği için zihnin üç temel yasası zihinsel tasarımları kendilik bilinci eşliğinde düzenlemektedir (Temporal Structure of Consciousness) (Guyer, 1987 : 49). Guyer'e göre özneye eşlik eden kendilik bilinci aslında tasarımlar çokluğuyla ortaya (Manifold) çıkmaktadır, ancak çokluk duysal formda ortaya çıktığı için zamansal ardışıklık düzeyinde değerlendirilmelidir (Guyer, 1987 : 49). Böylece Guyer, kognitif öznenin birliğini tanımladığı zaman burada kast edilen birliğin aslında iç duyuda olan şeylerin (İtems) belirlenmesi ve özgün bir şekilde düzenlenmesidir (Guyer, 1987 : 49). Diğer bir deyişle, Guyer'e göre öznenin birliği aslında çeşitli öğelerin zamansal birliğidir. Bu sebepten dolayı, öznenin birliği "Res Cogitans" olarak değil, zamansal bir yapıya sahip (empirik) bilinç olarak ele alınmalıdır. Carl, Guyer'in yaklaşımını eleştirerek Kant'ın herhangi bir zamansal yapıdan refleksiyonlarda söz açmadığını, aksine vurgulanmak istenen şeyin zihine yerleşen tasarımların zihnin eksponentlerine göre uygunluğu bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Carl, 1989b 92-93)⁸⁸

⁸⁶ Haering en son eksponentin açıklamasını "parçanın bütüne olan ilişkisi" (der Teil zum Ganzen) bağlamında değerlendirmektedir (Haering, 1910: 94)

⁸⁷ Apperzeption ist das Bewußtsein des Denkens d.i der Vorstellungen, so wie sie im Gemüthe gesetzt werden. Hiebei sind drei Exponenten: 1. der Verhältnis zum Subjekt. 2. der Verhältnis der Folge unter einander 3. der Zusammennehmung.

⁸⁸ Fakat bu tartışmada Kitcher'in de ileriye dönük okumanın mümkünlüğüne yönelik hususi bir önem taşıyan tespitine değinmekte de fayda vardır. Dikkat etmemiz gereken husus, töz olarak ele alınan

Carl'a göre fonksiyonlarla kast edilenin Kant'ın eksponentler olarak tanımladığı ve zihnin tasarımlarının belirtilen eksponentlere göre ortaya çıkışıdır/belirlenişidir. Kant, refleksiyonlarda tasarımların zihinsel durum olarak ortaya çıktığını ve zihinsel durum olarak ortaya çıkan tasarımların zihnin fonksiyonlarına göre belirlenişini vurgulamaktadır (Carl, 1989b: 91). Bu doğrultuda Carl, Kant'ın belirtilen problemin ifade edildiği 4674 numaralı refleksiyona gönderimde bulunmaktadır - ki Kant değinilen refleksiyonda düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

Genel olarak düşünce durumumuzda karşılaşılan ve görünüşlerin de onlara uyması/uygunluk göstermesi gereken tam algının üç fonksiyonu vardır; çünkü zihin bunu eklemeseydi veya görünüşün verisinden yaratmasaydı görünüşe dayalı herhangi bir sentez olamazdı. Dolayısıyla zihin kendisi, türetilen düşünme yoluyla değil, asıl/özgün (ursprüngliche) düşünce yoluyla sentezin arketipidir (das Urbild) (Kant, 1926: 646 - 647)

Belirtilen üç fonksiyonun zihinsel durumumuza (Zustand) karşılık gelmesi aslında herhangi bir zihinsel durumun veya düşüncenin bu fonksiyonların zemini üzerinde temellendirilmesi anlamına gelmektedir (Klemme, 1996:134). Diğer bir deyişle, zihinsel durumumuzda ortaya çıkan tasarımlar yine zihinsel durumumuzda zihnin üç fonksiyonlarına göre belirlenmektedirler. Bu sebeple Kant, kavranılan olan herşeyin tam algının fonksiyonları çerçevesinde kavramsal belirlenim kazandığını vurgulamaktadır. Çünkü zihinsel durumumuza ait olan fonksiyonlar tam algıyla/bilinçli özneye onun tasarımlar arasında ilişkiler ağını da belirlemektedir. Fakat bu bağlamda biz diğer

düşünen öznenin birliğinde eksik olan özdeşliktir. İlerleyen kısımlarda düşünen öznenin birliğini tam algı çerçevesinde ele aldığımız zaman, düşünen öznenin eleştirel düşünce bağlamında tanınmasını/ileriye dönük okumanın mümkünliğini göstermek için özdeşliğin önemine değineceğiz. Bu sebeple, ister Carl'ın ontolojik tam algı yorumunu isterse de Guyer'in zamansal "Ben" anlayışını merkeze aldığımız zaman, eksik olan en önemli kısım Kant'ın "Tam Algı"da özdeşlik tanımını henüz tespit etmemesine ilişkindir (Kitcher, 2011 : 75).

hususla karşılaşmaktayız. Az önce tam algının fonksiyonlarının özneyle tasarımlar arasında ilişkiler ağını belirlediğini ve böylece keyfi ilişkiler çerçevesinden sözedilemeyeceğini vurgulamış olduk. Ancak Carl'a göre ispat edilmesi/delillendirilmesi gereken husus sadece özneyle tasarımlar arasındaki ilişkiyle beraber, tasarımların kendi aralarında olan ilişkileridir. Başka bir deyişle, zihnin tasarımı potansiyel olarak nesnenin temsilcisi olarak ele alındığı zaman, bize nesneler arasındaki ilişkinin şeklini de göstermesi gerekmektedir (Carl, 1989b 94-95). Burada, devreye giren hususları yine epistemolojik aşamalar şeklinde açıklayabiliriz. Önce de vurgulandığı üzere, tasarımlar çokluklar olarak zihnin eşliği altında algılar düzeyine çıkmaktaydılar. Algılar düzeyine çıkan zihnin tasarımlarıyla özne arasında kesinlik derecesi/kavramsal belirenimi olan ilişkilerin olduğunu vurgulamış olduk. Ancak burada dikkat etmemiz gereken husus, özneyle zihnin tasarımları arasındaki ilişkinin aynı zamanda tasarımlar arasındaki ilişkilerin belirlenimi çerçevesinde devreye girişidir. Diğer bir deyişle, tam algının fonksiyonlarının kavramsal belirlenimden bahsedilmek istenen, nesneler arasında ilişkilerin temellendirilmesidir. Çünkü tam algıyla/bilinçli özneyle onun tasarımları arasındaki belirlenen ilişkilerle vurgulanmak istenen dış dünyadaki nesnelerin hangi kavramsal ilişkiler çerçevesinde belirlenmesi gerektiğinin temellendirilmesidir. Allison'un da söylediği gibi, öznenin öznel durumlarının dış dünyadaki nesnelerin ilişkilerinin kavramsal belirlenimi rolünde ortaya çıkışı, kendisiyle beraber *haklılaştırma/gerekçelendirme* problemini de getirmektedir (Allison, 2015: 124; Guyer, 1987: 53). Bu bağlamda Carl, dönüşümden söz ederek Kant'ın zihnin öznel durumlarının nesnel düzeyde belirlenimi için analogilere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda Carl, düşüncelerini temellendirmek için Kant 4675 numaralı refleksiyonuna örnek olarak vermektedir. Kant belirtilen refleksiyonda şöyle yazmaktadır:

Dolayısıyla zihinde olan üç ilişki zihnın öznel fonksiyonlarını nesnele dönüştürmek için ve böylece onları görünürlere gerçeklik kazandıran anlama yetisinin kavramları haline getirmek için üç görünüş analojisi gerektirir. (Kant, 1926: 648)

Diğer bir deyişle, kategorilerin dedüksiyonunun taslağıyla hedeflenen ispat, bize dönüşümün nasıl açıklanması gerektiğini göstermelidir (Carl, 1989b 94-95). Carl'a göre ispat edilmesi/kanıtlanması gereken husus tam algının fonksiyonlarının aynı zamanda anlama yetisinin kavramları bağlamında işleve sahip oluşudur. Diğer bir deyişle, kanıtlanması gereken şey tam algının fonksiyonlarının aslında anlama yetisinin kavramları olarak belli bir işleve sahip oluşuna ilişkindir; bu bağlamda biz, fonksiyonların aynı zamanda tasarımların formları olarak değerlendirebiliriz (Carl, 1989b:97) Çünkü fonksiyonlar formlar olarak bize, zihnın tasarımlarının aynı zamanda nesneyi temsil eden tasarımlar olarak tanıtacaktır. Böylece Kant'ın refleksiyonlarda vurguladığı zihnın öznel ilişkilerini, görünürlerin analojileri aracılığıyla nesnellik düzeyinde dönüştürmenin mümkünlüğüne açıklık getirilecektir.

Belirtildiği üzere kategorilerin dedüksiyonunun taslağı bağlamında ispatlanması gereken dönüşüm, anlama yetisinin kavramları aracılığıyla (nesnel belirlenimin koşulu olarak kavramlar/kategoriler) nesnelliğin mümkünliğini göstermelidir. Diğer bir deyişle, düşünen özneye ona ait olan tasarımlarla arasında olan belli (keyfi değil, belirlenimi olan) ilişkiler çerçevesinde şekillenen tasarımlar, aynı zamanda dış dünyada olan nesnelerin temsilcisi rolünde ortaya çıkmaları gerekmektedir. Carl'a göre Kant'ın refleksiyonlarda vurguladığı öznel ilişkiler çerçevesinin aynı zamanda belli bir dönüşüm sonucu, dış dünyayı temsil eden nesnelerin kavramsal belirlenimini de bize açıklaması gerekmektedir. Başka bir ifade ile, nesneleri temsil eden tasarımlardan bahsettiğimiz

takdirde, görünüşlerin nesnelleştirilmesinden veya görünüşlerin kurallar altına alınmasından bahsedebiliriz (Carl, 1989b: 96-97).

Bu doğrultuda Kant, refleksiyonlarında görünüşlerin kendilik algısının (Selbstwahrnehmung) başlıkları altında tasarımları tümelleştirdiğinden/nesnelleştirdiğinden ve aynı zamanda kavrayışın kökensele ilişkilerinin (ursprüngliche Verhältnisse) bir nevi algının gerçek ilişkilerine yön verdiğini söylemektedir. Bu doğrultuda Kant, 4677 numaralı refleksiyonda şöyle yazmaktadır:

Görünüş kendilik algısının başlığının (Titel der Selbstwahrnehmung) altına getirildiği/alındığı zaman nesnelleştirilmektedirler; kavrayışın kökensele/aslî ilişkileri (die ursprüngliche Verhältnisse) görünüşlerde olan algının real/gerçek ilişkilerinin koşullarıdır (Kant, 1926: 658).

Burada vurgulanmak istenen kavranılan olanın zihnin kökensele ilişkilerini dolayimsız bir şekilde sahip olmasıdır. Böylece iç duyuda kavranılan olan dolayimsız bir şekilde tam algının fonksiyonlarından aldığı kökensele ilişkiler düzeyinde şekillenmektedir. Haering'in bu hususta vurguladığı önemli nokta kavrayışın kökensele/arketipsel ilişkileri olarak adlandırılmasıdır. Çünkü kaynağını zihinden alan ilişkiler “Arketipsel/Kökensele” olduğu için, diğer ilişkiler çerçevesi de aslında kökensele dediğimiz ilişkiler ağından türetilmedir. Hatırlanacağı üzere, Kant kavranılan herşeyin zihnin fonksiyonları altında belirlendiğinden bahsettiğini vurgulamıştır. Yine Kant, 4676 numaralı refleksiyonda “Ben”, “Ben Düşünüyorum” ve “Düşünceler Bendedir” diye tanımladığı fonksiyonlardan söz etmektedir (Kant, 1926: 656). Haering'e göre zihinde kökensele olan ilişkiler yukarıda belirtilen fonksiyonlardır ve aslında algıya yön veren ilişkiler ağına hepsi kaynağını zihindeki kökensele ilişkilerden almaktadır; Haering'in deyiimiyle söylersek eğer, gerçek olan algısal tasarımlarımıza yön veren

tasarımlarımızın ilişkilerinin tümü yukarıda belirlenen kökensel ilişkilerden türetilmektedir (Haering, 1910: 33); bu sebeple, “Ben”, “Ben Düşünüyorum” ve “Düşünceler Bendedir” üç ilişkiler çerçevesi olarak “töz”, “nedensellik” ve “bütünlük” kategorileri için “prototip” rolünü oynamaktadır (Haering, 1910: 68). Daha açık bir deyişle açıklarsak, “Ben” aslında tasavvurlar çokluğunun töz ve ilinekler şeklinde temellendirilişine, “Ben Düşünüyorum”un ben’in tasavvurlar çokluğunun bir neden ve sonuç ilişkisi bağlamında belli çerçeveye oturtulmasına işaret etmektedir. Nihayet, son olarak düşüncelerin “Ben”de olması “Ben”in bir bütün olan tasarımlar çokluğuyla ilişkisinde kendisinin bir parçası olanla bağının kurulmasıdır (Zobrist, 2011:32; Carl, 1989b : 91). Bu tablodan da rahatlıkla anlaşılabileceği gibi, ifade edilen tam algı açıklaması ile Kant’ın *Duisburg Nachlass*’daki ilişki kategorisi hakkındaki düşünceleri arasında paralellik söz konusudur (Schulting, 2018:171; Carl, 1989b: 91; Brandt, 1991: 109). Haering’e bu bağlamda katılan Carl, aslında Kant’ın burada vurgulanan kökensel ilişkiler ağını dedüksiyon bağlamında ispatlamaya çalıştığına vurgu yapmaktadır. Başka bir ifadeyle, ispat edilmesi gereken olan zihnin kökensel (ursprünglich) ilişkilerinin bilincin eşlik ettiği algılarımızı/tasavvurlarımızı belirlemesidir (Carl, 1989b:95, dipnot 3); bu da bize saf kavramları ve anlama yetisinin fonksiyonlarını dolayimsız olarak tam algıdan elde etmenin mümkün olması gerektiği anlamına gelmektedir (Brandt, 1991: 109; Hinsch,Mohr, 1994: 70).

Carl yukarıda belirtilen hususları göz önünde bulundurarak, öznel düzeyden nesnel düzeyden geçişe açıklık getirilmesi için zihnin birliğine vurgu yapmaktadır (Carl, 1989b:95). Çünkü Kant refleksiyonlarda tasarımların nesnelliğini onların zihinde olan birliğiyle ilişkilendirmektedir. Başka bir ifadeyle, tasarımların nesnelliği onların zihinde olan birliğine bağlıdır, çünkü zihinde yer tutan birliğin sonucu olarak o nesnellik vasfı taşımaktadır ve Kant’ın epistemolojik bağlamda talep ettiği koşulların yerine yetirilmesidir. Carl tarafından epistemolojik dönüşümün gerçekleştirilmesi bağlamında

zihnin birliğine önem atf edilmesinin nedeni, Kant'ın refleksiyonlarda zihni tümel ve yeterli kaynak olarak görmesidir (Kant, 1926: 667).⁸⁹ Dahası, zihin kendisinde sentezi ihtiva eden ve belirtildiği üzere, tümel ve yeterli kaynak olarak tanımlanmaktadır. Böylece, sentezi kendisinde ihtiva eden zihin tasarımların sentetik birliğinin kaynağıdır. Kant tarafından arketip (Urbild) olarak tanımlanan zihini Carl, tasarımların birliği bağlamında hem temel (Grundlage) hem de neden (Ursache) olarak tanımlamaktadır (Carl, 1989b: 95; Kant, 1926: 647).⁹⁰

Bu doğrultuda, tasarımların zihinde olan birliğinin neden nesneyi temsil eden tasarımlar çerçevesinde ele alınmasına ilişkin olarak Carl Kant'ın nesnenin tanımına ilişkin a priori koşulların özne'de tanındığına işaret eder. Az önce vurgulandığı gibi, tasarımın zihindeki birliğinden bahsetmek aslında belirli koşulların yerine yetirilmesi anlamına gelmekteydi. Carl bu noktadan yola çıkarak nesneyi temsil eden tasarımların a priori koşullarının Kant'ı temel alarak özne'de tanındığına dikkat çekmektedir; çünkü Kant'a göre nesneyi temsil eden tasarımlar öznenin öznel tasarımları olmakla beraber, yine aynı özne tarafından nesnelliştirilmektedirler (Carl, 1989b: 96). Çünkü özne nesnenin arketipidir. Carl'a göre tasarımın birliği veya diğer bir deyişle görünüşlerin çokluğunun yasalar altına alınarak epistemolojik birliğe/bütünlüğe dönüşü özneyle ve özne aracılığıyla olmaktadır. Başka bir deyişle, özne bu süreçte sadece "Arketip/Köken" olmakla kalmayıp, aynı zamanda model/paradigmatik hal olarak ortaya çıkmaktadır (Carl, 1989b:97-98; Allison, 2015: 126; Laywine, 2005: 7-10). Çünkü nesne ilişkilerine uygun olarak tasarımılanmaktadır ve öznenin kendisinin öznel tasarımlarından başka bir şey değildir; ancak o (nesne) tümelleştirilmektedir, çünkü "Ben tüm nesnelerin Arketipidir" (Kant, 1926: 646).⁹¹

⁸⁹ Refleksiyon 4681

⁹⁰ Refleksiyon 4674

⁹¹ Refleksiyon 4674

Argümentatif temellendirmesini yukarıda belirtilen çerçevede ortaya koyan Carl, öznenin bir töz olarak ele alınmasının/kabul edilmesinin özne ile nesneler arasındaki (dış dünyadaki) ilişkinin temellendirilmesine ışık tutacağı kanaatindedir. Kant'ın öznenin töz (substratum) olarak yasayı realize ettiği pasajını örnek veren Carl, özne bir töz olduğu için görünüşler çokluğunu da töz ilinek ilişkisinde ele alınmasına vurgu yapmaktadır (Kant, 1926: 656);⁹² diğer bir deyişle, zihin görünüşler çokluğunu belli yasalara (tam algının fonksiyonlarına uygun olarak) uygun olarak sentezleyerek tasarımların sentetik birliğini – nesneyi oluşturmaktadırlar (Carl, 1989b: 98). Özne de, yukarıda belirtildiği üzere, köken/arketip olduğu için paradigmatic model olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, özne Carl'ın vurguladığı anlamda töz olduğu için görünüşler çokluğuyla kendi arasında töz ilinek ilişkisi kurmaktadır. Çünkü “ben; düşünüyorum; düşünceler bendedir” tam algının fonksiyonları olarak görünüşleri yasaların/kuralların çerçevesinde belirlemektedirler (Carl, 1989b: 98). Böylece görünüşler kuralların altına alınmakla zihnin birliğinin koşulları yerine yetirilmektedir.

Bu da, Carl'a göre artık *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında, “Herz Mektubu”nda a priori kavramlarla nesneler arasındaki ilişkinin kategorilerin nesnelerin koşulu olarak kabul edilmesinin açıklandığına işaret etmektedir. Algılar “Ben”in a priori koşulları bağlamında belirlenmesinin sonucu olarak, görünüşler çokluğu da zihnin apriori koşulları altında belirlenmektedirler. Çünkü a priori koşullar algılarla beraber hem de görünüşler çokluğunu da kendi kapsamı altına almaktadır. Böylece netice itibarı ile Carl'a göre, Kant için “Herz Mektubu”nda ortaya atılmış olan sorunun cevabı da netleşmiştir (Carl, 1989b: 98-99). De Vleeschauwer'in deyişiyle ifade edersek, *Duisburg Nachlass*'ın yardımıyla “Transandantal Dedüksiyon”un taslağının genel hatlarının inşa edildiğini görmüş olduk (De Vleeschauwer, 1962:77).

⁹² Refleksiyon 4676

Duisburg Nachlass refleksiyonlarını “Kategorilerin Dedüksiyonu”nun taslağı bağlamında değerlendiren ve bu sebeple ileriye dönük okumanın çerçevesinde değerlendirdiğimiz Carl, Haering ve Guyer`in yorumlarına mesafeli yaklaşmaktadır. Haering ve Guyer *Duisburg Nachlass`daki* refleksiyonlarla “Kategorilerin Dedüksiyonu” arasında bağ kurmanın mümkünlüğüne değinmektedir ve böylece yorumsal olarak ileriye dönük okuma cephesinde yer almaktadırlar. Haering ve Guyer`in *Duisburg Nachlass`daki* refleksiyonlarla “Kategorilerin Dedüksiyon”u arasında bağ kurmanın mümkünlüğü fikrini kabul eden Carl, bunun için belli bir ölçüte ihtiyacımız olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, Carl`a göre yalnız *Duisburg Nachlass`daki* refleksiyonlarla “Kategorilerin Dedüksiyonu” arasında bağ kurmanın mümkünlüğüne dair ölçüt belirlendiği halde, *Duisburg Nachlass`la* “Kategorilerin Dedüksiyonu” arasında doğru bağlantıyı kurabiliriz (Carl, 1989: 101-102).

Bu doğrultuda Haering, *Duisburg Nachlass`da* eleştiri dönemi “Kategorilerin Transandantal Dedüksiyonu” çerçevesinde değerlendirebileceğimiz düşüncelere rastladığımızı vurgulamaktadır. Haering kategorilerin dedüksiyonu çerçevesinde değerlendirebileceğimiz düşünceleri özetle şu şekilde ifade etmektedir: “saf kavramların tecrübeye olan ilişkisinin anlaşılabilirliği, belirtilen saf kavramların genel olarak tecrübenin koşullarının imkanını oluşturduğu halde ortaya çıkmaktadır”(Haering, 1910:152; De Vleeschauwer, 1934: 282; De Vleeschauwer, 1962: 74, 77)⁹³. Dahası, Haering`e göre Kant, *Profesörlük Takdim Tezi`nden* farklı olarak *Duisburg Nachlass`da* istisnasız bir şekilde ve ilkesel olarak *Saf Aklın Eleştirisi* çerçevesinde değerlendirebileceğimiz yenilik yapmıştır; bu dönemde eksik olan kısım sadece yapının bütünlüğüne ve biçimsel genişlendirilmesine/düzenlendirilmesine ilişkindir (Haering, 1910:152-153; Beiser, 1992:56). Ancak Haering`in böyle değerlendirmesine mesafeli bir şekilde yaklaşan

⁹³ Bu bağlamda Haering`le aynı görüşü paylaşan diğer yorumcu ise De Vleeschauwer`dir. De Vleeschauwer`e göre eleştiri çerçevesinde temel bölümlerin – “Transandantal Estetik ve Transandantal Analitik”- *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında olduğunu söyleyebiliriz (De Vleeschauwer, 1934: 282).

Carl, Haering'in *Duisburg Nachlass*'da dedüksiyona yönelik vurguladığı hususu Kant'ın 1775'ten önce nesnel dedüksiyon çerçevesinde ifade ettiğine değinmektedir; Carl, *Duisburg Nachlass*'da taslak halinde bile olsa rastladığımız problemin öznel dedüksiyonun hedeflediği kanıtlandırmayla/delille bağlantısının olduğuna işaret etmektedir (Carl, 1989b: 102). Fakat Haering'in kendisi ilkesel olarak *Saf Aklın Eleştirisi*'ne özgü yenilikten söz etmesine rağmen, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'inin yayınlanmasının neden 6 sene sürdüğü sorusunu sormaktadır. Haering *Saf Aklın Eleştirisi*'nin geç yayınlanmasının nedenleri olarak Kant'ın meslektaşları/resmi işlerle aşırı yoğunluğunu ve sağlık durumunu belirtmektedir (Haering, 1910:153; Beiser, 1992: 56). Belirtilen nedenlere rağmen Haering, Kant'ın eleştiri dönemine ait temel düşüncelerini taslaklaştırdığını ifade etmektedir (Haering, 1910:154). Carl, Haering'in bu soruya verdiği cevabı ikna edici bulmamakla beraber, sormadığı soruya cevap olarak yorumlamaktadır (Carl, 1989b: 102).

Yine aynı şekilde, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında izlenilen argümentatif yapının ve problemin muğlaklığına işaret eden ve bu sebeple Kant'ın refleksiyonlarda farklı argümentatif strateji izlediğini öne süren diğer yorumcu Guyer'dir. Bu sebeple Guyer'e göre *Duisburg Nachlass* refleksiyonlar eleştiri bağlamında ele alınan stratejilere ve problemlere benzerlikleri/farklılıkları bağlamında temel perspektif/kavrayış sunmaktadır (Guyer, 1987: 25-26). Diğer bir deyişle, Guyer'e göre refleksiyonlarda argümentatif stratejilerde gördüğümüz muğlaklık, kendisini eleştiri dönemi kategorilerin dedüksiyonunda da göstermektedir (Guyer, 1987: 53). Bu doğrultuda Carl, her iki yorumcuyla olan görüş farklılıklarını "Özne'nin/Ben"nin nasıl yorumlanması gerektiğine dair açıklamasında ortaya koymaktadır. Carl'ın hem Haering'e hem de Guyer'e bu bağlamda olan eleştirisinin temel mahiyeti, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarıyla *Saf Aklın Eleştirisi* arasında makul bağın kurulması için paralogizmler probleminin tespitine ilişkindir. Başka bir ifade ile, Kant paralogizmler

probleminin tespitine vardıktan sonra tam algı kavramının tanımına yönelik değerlendirmesini de değiştirmiştir (Carl, 1989b: 102). Carl'a göre, paralogizmler tespitine varıldıktan sonra Kant'ın *Duisburg Nachlass`daki* ele aldığı “ben” kavramıyla eleştiri bağlamında ele aldığı tam algı kavramı birbirinden sadece farklı olarak değerlendirilmemelidir; unk refleksiyonlardaki tam algı kavramı, eleştiri döneminde ele alınan tam algı kavramıyla hem de uyumsuzluk hali içindedir; Carl, bu hususun fark edilmediği halinde *Duisburg Nachlass`la* “Kategorilerin Transandantal Dedüksiyonu” arasında makul devamlılığın temellendirileceğinin mümkün olamayacağına dikkat çekmektedir (Carl, 1989b: 102).

4.2 “Tanrının Benzeri” Olarak Düşünen zne

Hatırlanacağı üzere, diğer bölümde Laywine'nın örneğinde ekspozisyon kavramının geriye dönük istikamette yorumlanmasına değindik. Başka bir ifade ile, klasik geometri bağlamında görünüşlerin ekspozisyonunu ele aldığımız zaman, düşünen

öznenin ilişkilerinin⁹⁴ bir nevi anlığın kategorileri aracılığıyla kanıtlanacak önerme çerçevesinde açıklanabileceğine işaret ettik. Ancak burada önemli olan diğer bir husus, Carl'ın ileriye yönelik okumasında gördüğümüz gibi düşünen öznenin *Duisburg Nachlass*'in problematiğinin belirlenmesindeki önemidir. Geriye dönük okumayı savunan Laywine -Carl'a muhalif olarak- düşünen öznenin mahiyetini refleksiyonlarda yer alan eleştiri öncesi metafizik öğelerin çerçevesinde açıklayabileceğimizi ifade etmektedir. Biz de bu doğrultuda, ele alınan bölümde düşünen öznenin mahiyetini geriye dönük okuma bağlamında açıklamaya çalışacağız.

Belirtildiği üzere Laywine, geometri bağlamında görünüşlerin ekspozisyonunu düşünen öznenin ilişkilerinin bir nevi anlığın kategorileri aracılığıyla kanıtlanacak önerme çerçevesinde açıklanabileceğine işaret etmiştir. Ancak burada önemli olan diğer bir husus, düşünen öznenin mahiyetinin nasıl açıklanacağına dair problemidir. Bu bağlamda Laywine, Guyer'in de (Guyer, 1987:50-51) kendi yorumsal açıklamasının odak noktası haline getirdiği (her şeyin zaman içinde verilmesi gerektiğine dair Kant tarafından düşüncelerini) belli başlı pasajlara değinmektedir.

Kant, tam algıyı 4676 numaralı refleksiyonda “tam algılayan özneyi zamanın bütününde verilene dair bilinci olarak” (Kant, 1926: 656) nitelendirmektedir. Diğer bir pasajda ise Kant “herşeyin zamanda verildiğine vurgu yaparak bu nedenden dolayı zamanın herşeyi içinde kapsadığına” (Kant, 1926: 656) değinmektedir. Laywine

⁹⁴ Kant'ın düşünen öznenin ilişkilerine uygun olarak 4676 numaralı refleksiyonu gösterebiliriz: “Ben, Ben Düşünüyorum, Düşünceler bendedir”. (Kant, 1926: 656) Ancak Kant değinilen şu ilişkilerin görünüşlere kurallar sağlamamasına rağmen, görünüşlerin kurallar altında olması için gerekli imkan sağlıyorlar. Bu bağlamda Kant, 4674 numaralı refleksiyonda tam algıda belirlenen/ortaya çıkan üç eksponentlerden bahsetmektedir. Bunlardan birincisi özneye olan ilişkidir; diğeri birbirini takip eden ardışıkların ilişkisi; en nihayet Bütünlük/Biraradalık ilişkisi (Kant, 1926: 647); Tahmini ve belirsiz olsa bile Laywine, bu bağlamda Kant'ın burada vurguladığı ilişkilerin aslında yukarıda değinilen ilişkilere denk geldiğini vurgulamaktadır. Ancak önemli olan kısım, düşünen öznenin aslında belirtilen ilişkiler çerçevesinin hem kendiliğinde hem de onlar hakkında bilinçli olarak farkında olmasıdır (Laywine, 2020: 42-43).

belirtilen pasajlardan yola çıkarak, ilk bakışta düşünen öznenin de zaman içinde kapsandığı sonucuna varabileceğimizi söylemektedir (Laywine, 2020:46).

Ancak Laywine göre, buna alternatif olarak zaman (biz duyusal ilke olarak zamanın tümü) içinde verilenin düşünen özne olarak değil, aksine düşünen öznenin tüm zaman içinde verilen herşey hakkında bilincinde olduğunu vurgulayabiliriz. Böyle bir değerlendirmenin mümkünlüğü de kabul eden Laywine, havai fişek örneğini vererek, düşünen öznenin belli zaman aralığında havai fişegi izleyebildiğini vurgulamaktadır (Laywine, 2020:46-47). Fakat Laywine, böyle bir değerlendirmeden “Ben”in zamanda ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmaması gerektiğine değinir ve aksine, düşünen öznenin dolayimsız akli kavrayışa sahip olduğuna vurgu yapar.

Laywine’a göre biz, *Duisburg Nachlass*’da *Saf Aklın Eleştirisi*’nin “Transandantal Dedüksiyon” “bölümünün 24. paragrafında (B155/B156)değindiği gibi “Ben”in zamanın çerçevesinde tezahür ettiğini ve böylece sadece bu çerçevede kendisi hakkında bilgiye vardığı eleştiri dönemi Kantçı sonucu göremiyoruz (Laywine, 2020:47; Kant, 1911(B): 121-122).⁹⁵ Bu sebeple Laywine, *Duisburg Nachlass*’daki düşünen özneyi tanımlarken onun *Saf Aklın Eleştirisi* çerçevesinde değerlendirilmesini doğru bulmamaktadır. Daha doğrusu, *Duisburg Nachlass*’da *Saf Aklın Eleştirisi*’nde olduğu gibi Kant, insan idrakının intuitif aklın dışında kaldığına ve bu sebepten dolayı dolayimsız bilgi olanağının olmadığını dair tespiti varmadığını söyleyebiliriz.

Laywine’a göre düşünen “Özne”yi/“Ben”i Kant’ın *Profesörlük Takdim Tezi*’nde duyusallıkla akli yeti arasındaki yaptığı keskin ayırım çerçevesinde değerlendirmek makul olacaktır (Kant, 1958:19). Buradaki önemli kısım, *Profesörlük Takdim Tezi*’nde

⁹⁵ Laywine’a göre 1770’lerin ortasında Kant henüz “Kategorilerin Dedüksiyonu”nun 24cü paragrafında değindiği iç duyuyula düşünme yetisi olarak tam algı arasında ayırım yapmamıştır. Bu ayırımın yapılması ve dolayısıyla “Ben”in kendisine yönelik bilgisinin duyusallığın çerçevesinde değerlendirilmesi tespitine varılması belli zaman almıştır (Laywine, 2020:47).

olduğu gibi düşünen öznenin ilişkileri çerçevesinde ve aynı zamanda kategoriler aracılığıyla zaman ve mekanda şekillenen görünüşleri belirlemesine ilişkindir. Diğer bir deyişle, düşünen özne sadece duyusallıkta/ görünüşlerde tezahür eden nesneler dünyasını kavramaktadır. Akli dünyayı ise kavrayamamaktadır, çünkü nesnenin monadik özelliklerine yer olmadığı için tözsel basitlik insan anlığının kavrama yetisinin dışındadır (Laywine, 2020: 49). Laywine, klasik geometrik yöntemi temel alarak “ekstheis” yoluyla ortaya koymanın (set out) görünüşlere uygulandığı takdirde, belli bir zamansal sürece/büyükölge tabi olduğumuzu vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, insan idraki, basit olanı kavrayamadığı için dolaylı bir şekilde (durchgehen) zamansal/mekansal süreç içerisinde nesneye kategorik tümellik sağlamaktadır (Kant, 1926:658; Haering, 1910:35).⁹⁶ Bu ise tüm nesnelerin kökeninde duran düşünen özneye ait ilişkiler aracılığıyla (analoji) kendisini realize etmektedir (Laywine, 2020:47-49).

Laywine’a göre klasik geometrik yöntem ile düşünen öznenin ilişkisinin nasıl belirleneceğine ilişkin sorun aynı zaman öznenin kendini nasıl kavradığı ile ilgili bir sorunu da gündeme getirmektedir. Laywine’a göre biz, düşünen öznenin ilişkilerinin açıklanması için bir varsayım olarak tekrar ekspozisyon uygulayabiliriz. Ancak bu durumda yine daha tümel/genel yasaların kaynağına doğru gitmemiz gerekmektedir. Çünkü Laywine, geometri bağlamda ortaya koyduğu kanıtlama biçiminde gösterdiği tümel önermeden (Enunciation) yola çıkarak, özel durumlara uygulama sürecini “Düşünen Ben” için de uygulamak ister (Laywine, 2020: 48- 49). Daha doğru bir ifade ile, Kant’ın bu şekilde yorumlanması gerektiğini ileri sürer.

Laywine’a göre klasik geometrik yöntem ile düşünen öznenin ilişkisinin nasıl belirleneceğine ilişkin sorun, aynı zaman öznenin kendini nasıl kavradığı ile ilgili bir sorunu da gündeme getirmektedir. Eğer düşünen öznenin ilişkilerine ait olan

⁹⁶ Refleksiyon 4677

ekspozisyonun tekrar temellendirilmesine ihtiyaç varsa onların da ortaya koydukları spesifik bir örnek bağlamında ele alınmaları gerektir -ki o zaman onların tümel yasa statüsünün değişmesi gerekmektedir.

Belirtilenlerden yola çıkarak Laywine, düşünen öznenin eleştiri öncesi iki değerlendirme miyarı çerçevesinde açıklanması gerektiğini düşünmektedir. Bunlardan biri düşünen öznenin bir töz olarak ele alışı, diğeri ise düşünen öznenin ilişkilerine ilişkin düşünen öznenin yeter neden ilkesi bağlamında ele alınmasıdır (Laywine, 2020:50). Bu sebeple düşünen özne, *Profesörlük Takdim Tezi`ndeki* akli dünyanın bir parçasıdır. Diğer bir deyişle, düşünen öznenin kendisi hakkında olan kavrayışı intuitiftir -sürecin eşlik etmediği dolaylımsız idraktır (McLear, 2020:7).⁹⁷

Bu, eleştiri öncesi Kant`ın “içsel belirlenimi monadik olan basit bir töz” anlayışına uygun gelmektedir. Dahası Laywine, düşünen öznenin kendilik bilgisinin sezgisel bağlamda değerlendirilişinin akli dünyaya – (kendinde şeye) ait olduğunu belirtmektedir. Buna karşın, düşünen öznenin ilişkilerini belirlediği (kavramsal belirlenim) nesnelerin ise görünüşler dünyasına ait olduğunu belirtmektedir. Buna ek olarak, Kant`ın latince yazdığı refleksiyonlar da Laywine`nın iddiasına zemin kazandıran diğer bir kaynaktır. Kant 4684 numaralı refleksiyonda insan ruhunun yüklemelerini ele alan bir disiplin olarak rasyonel psikolojiye değinerek birkaç önemli hususa değinmektedir. Bunlar: I) Töz olarak özne, II) İnsanın sayısal birliği, III) Ruhun basitliği ve gayri-maddi oluşudur (Kant, 1926: 672-673). Laywine`a göre klasik geometrik yöntem ile düşünen öznenin ilişkisinin nasıl belirleneceğine ilişkin sorun,

⁹⁷ Kant *Duisburg Nachlass`da* (R4677) entelektüel sezgiyi inkar ederek, insan anlığının kendinde şey olarak belirlenen entelektüel dünyaya kapalı olduğuna vurgu yapmaktadır (Kant, 1926: 658). Ancak, Laywine Kant`ın burada vurguladığı hususun düşünen öznenin kendisi hakkında olan bilgiye ait edilmediğini vurgulamaktadır. 4679” numaralı refleksiyonda Kant`ın değindiği ve dolayısıyla bu önermeler (töz, nedensellik ve bütünlük kategorilerine ilişkin önermelerin) deneyimin tüm nesneleri için geçerli olduğuna vurgu yapar ve aynı önermelerin zihnin kendi tasarımlarını üretmesi bakımından da geçerli olduğuna değinerek, onları oluşumun (genesis) anları diye tanımlar (Kant, 1926: 664). Laywine da bu tanımdan yola çıkarak zihinle deneyimin nesneleri arasında belli farkların olabileceğine değinir (Laywine, 2020: 48)

aynı zaman öznenin kendini nasıl kavradığı ile ilgili bir sorunu da gündeme getirmektedir (Laywine, 2020: 49-50) .

Şüphesiz, yukarıda değinilen hususlar, Laywine'nın da vurguladığı gibi rasyonel psikolojinin temel tezleri olarak *Saf Aklın Eleştirisi*'nde (B402-B408) tekrar ele alınıp yeniden tanımlanacaktır (Kant, 1911 (B) : 264-267). Laywine'a göre *Duisburg Nachlass*'dan yola çıkarak, düşünen öznenin kendisi hakkında akli sezgisi olan basit ve düşünen bir töz olduğu sonucu çıkarılmalıdır.

Böylece Laywine, Carl'ı hedef alarak düşünen özneyi Kant'ın eleştiri dönemi çerçevesinde – ileriye dönük okuma çerçevesinde açıklamayı eleştirmektedir (Carl, 1989b: 89-91; Laywine, 2020: 50). Laywine -Carl'ın aksine- Kant'ın düşünen özne hakkında *Duisburg Nachlass*'da yer alan düşüncelerinin Kant'ın eleştiri dönemindeki düşünceleri vasıtasıyla (ileriye dönük istikamette) yorumlanmasının yanlış olduğunu ileri sürer. Buradaki temel husus, aslında Kant'ın eleştiri öncesine ait yaklaşımlarıyla/kavrayışıyla ilişkili olarak yeni bir değerlendirmeye kalkışmış olmasıdır. Çünkü düşünen öznenin ontolojik referansı Kant için hala “dogmatik” bir tutum ile düşüncesinde saklıdır (Klemme, 1996: 129) Laywine'nın temel iddiası, Kant'ın eski metafizik/eleştiri öncesi düşüncelerini revize veya vazgeçmesi anlamına gelmemektedir; aksine eski felsefi anlayışından yola çıkarak yeni bir şeyi açıklamaya çalışmasıdır (Laywine, 2020: 50).

Örneğin, Laywine'nın da eleştirdiği Klemme, bu bağlamda *Duisburg Nachlass*'daki metafizik öğelerin bir nevi dikkate alınmaması gerektiği teklifinde bulunmuştur. Klemme'ye göre öznenin birliği *res cogitans* çerçevesindeki birlik bağlamında değerlendirildiği halde, öznenin birliğini “dogmatik” olarak açıklayabiliriz; ancak dikkat çektiğimiz mesele tecrübenin nesnelerinin birliği ise buradaki öznenin

birliği dogmatik değildir.⁹⁸ Çünkü burada belirtilen birlik öznenin kendiliğinden ortaya çıkan edimleri/faaliyetleri (die Handlungen des spontanen Subjekts) çerçevesinde değerlendirilmektedir (Klemme, 1996:128-129). Bu doğrultuda öznenin birliği spesifik edimlerinin (spezifische Leistung) sonuçları olarak, çokluğun sentetik bağlantılarını/iilişkilendirilmesini (kategorilere – kurallara uygun olarak) açıklayabiliriz (Klemme, 1996:131). Klemme'nin görüşlerine eleştirel çerçeve yaklaşan Laywine, Kant'ın bu meselede dogmatik olmadığı sonucuna (veya ruhla ilgili metafizik sonuçların devreye girmedığı sonucuna) nasıl varıldığı sorusunu sormaktadır (Laywine, 2020: 68, dipnot 65). Laywine, Klemme'nin “dogmatik çerçevedeki öznenin birliğinden zaman ve mekanda düzeyindeki tecrübe nesnelerinin birliğinin dogmatik olduğu sonucuna varılmadığı” görüşüne katılsa da farklı sonuca varmaktadır: Laywine'a göre “düşünen özne metafizik özelliklere sahip olduğu için tecrübenin/empirik düşünceyi ortaya çıkarabilmektedir; aksi halde görünüşlerin ekspozisyonu gerçekteşemezdi” (Laywine, 2020: 69). Diğer bir ifade ile, Laywine *Duisburg Nachlass*'da yer alan metafizik öğelerin herhangi bir “felsefi önemi” olmaksızın ele alınması düşüncesine itirazla yaklaşmaktadır; Laywine, Kant'ın eleştiri döneminin ilkeleriyle düşünmediğinden yola çıkarak, refleksiyonlarda yer alan metafizik öğeleri Kant'ın “kasıtsız ifadeleri” olarak kabul etmemektedir. Bu sebeple Laywine, öne sürdüğu itiraza ne Klemme'nin ne de Allison'nun cevabı olduğunu vurgulamaktadır (Laywine, 2020: 50, dipnot 48; Klemme 1996:128-129; Allison, 2015:124)⁹⁹

⁹⁸ *Duisburg Nachlass*'da öznenin bir töz olup olmasının refleksiyonların argumentatif temellendirilmesi açısından hiçbir rol oynamadığını Moledo da vurgulamaktadır (Moledo, 2022: 316-317)

⁹⁹ Ayrıca Laywine, Klemme'nin “Ben”in res cogitans çerçevesinde okumasına yönelik itirazlarını temellendirmek için, metin olarak esas aldığı “Pölitiz Metafizik Dersleri”nin yukarıda belirtilen res cogitans okumasına karşın herhangi bir kanıt göstermediğini vurgulamaktadır. (Laywine, 2020: 68-69, dipnot 65). Allison, Laywine'nin bu görüşüne bu bağlamda katılsa da, “Ben”in nesneler için model alınmasının kendisiyle beraber gerekçelendirme (bir nevi dedüksiyon bağlamında) problemi getirdiğini vurgulamaktadır. Allison'un epistemolojik çerçevede *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını yorumlama şekline bir sonraki bölümde daha detaylı bir şekilde değinilecektir. (Allison, 2015: 124 dipnot 77).

Belirtildiği üzere, Laywine'nın *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının okunmasına ilişkin yaklaşımı Kant'ın eleştiri öncesi düşüncesinin (geriye dönük) temel öğelerinin dikkate alınarak okunmasını içermektedir. Bu bağlamda Laywine, problemi sadece epistemolojik problem olarak ele almamaktadır. Diğer bir ifade ile, görünüşlerin ekspozisyonunun bizim nesne hakkındaki empirik bilgimizin ortaya çıkmasına katkıda bulunmakla beraber eleştiri öncesi Kant'ın belli çizgilerini de kendisinde taşımaktadır. Bu husus “Ben”in/”Düşünen Özne”nin nesnelerin kategorik bağlamda belirlenimine ilişkin fonksiyonunda kendisini göstermiştir. Laywine'nın düşünen özneyi Kant'ın “Profesörlük Takdim Tezi”ndeki akli/noumen alanının çerçevesinde değerlendirmesi, *Duisburg Nachlass*'ın hem görünüşler hem de noumen dünyasının gerçekliğini tekrar gündeme taşımıştır. Çünkü düşünen öznenin kendisine yönelik entelektüel sezgisi onu, monadik/tözsel mahiyete sahip bir düzleme yerleştirmiştir (Laywine, 2020: 48-49).

Bu bağlamda Laywine, Kant'ın *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının sadece epistemolojik olarak değil, aynı zamanda kozmolojik düzeyde değerlendirmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu çerçevede onun öne sürdüğü temel tez, Kant'ın 1750'lerden başlayarak gerçek etkileşimin bir ilke olarak “*birarada varolma ilkesi*” çerçevesinde gerçekliği açıklamaya ilişkin değer taşımasıdır. Her iki ilkenin değinildiği eser Kant'ın 1755'te kaleme aldığı *Nova Dilucidatio (Metafizik Bilginin İlk İlkelerinin Yeni Bir Açıklaması)* eseridir (Laywine, 2020: 51-53). Burada Kant, tözler arası gerçek etkileşimin olması gerektiğini savunarak bu etkileşimi birarada varolma ilkesine bağlamaktadır ki, bu ilkenin kaynağını da Tanrı olarak kabul etmektedir. Laywine, bu eserde öne sürülen metafizik ilkelerin *Duisburg Nachlass*'a kadar izinin sürülebileceğini vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, birarada varolma ilkesi, tözler arası gerçek etkileşimin nedenini tözlerin ortak zeminine bağlamaktadır; belirtilen ortak zemin ise tanrısal/ilahi idraktır (Kant, 1992: 40; Watkins, 2005: 140-141).

Laywine’a göre Kant’ın erken metafizik yazılarında yer alan kozmolojinin temel tezi, dünya nosyonunun doğru bir şekilde temellendirilmesidir (Laywine, 2020: 51). Bu doğrultuda *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarını Kant’ın eski metafiziğinde yer alan ilkelerin çerçevesinde açıklanmasına yönelik başlangıç noktasını, Laywine’nın düşüncelerini temel alarak kozmolojik bağlamda ele alınan “Bütün” veya “Bir Bütün olarak Dünya” kavramından yola çıkarak değerlendirebiliriz. Kant “Bütün’e ilişkin düşüncelerini *Duisburg Nachlass*’da 4675 numaralı refleksiyonda şöyle ifade etmektedir:

Karşılıklı/ortak ilişkiler (in wechselseitigen Verhältnissen) içerisinde eşzamanlı olan herşey bir bütüne aittir veya diğer bir pasajda: agregata (nesnel olarak) ait olan herşey birbiriyle karşılıklı/ortak belirlenimdedir (in wechselseitiger Bestimmung); çünkü aksi halde o (agregat) sadece öznel (ideal) bütündür (Ganze /Aggregat) (17.649)¹⁰⁰ (Kant, 1926: 648-650)

Ancak Laywine’nın dikkat çekmek istediği husus, Kant’ın *Duisburg Nachlass*’da bütün kavramını da (diğer bir ifade ile eski metafizik/kozmojik ilkelerini de) epistemolojik çerçevede tecrübeyi oluşturacak koşullara uygunlaştırmasıdır (Laywine, 2020:58). Laywine’nın değindiği hususa ışık tutacak ve kendisinin de refleksiyonlardan örnek olarak verdiği diğer pasajlar (4675 numaralı refleksiyon) şunlardır:

ideal veya real özne;ideal veya real seriler;ideal veya real agregat;
İlkinde (ideal) zihnin faaliyetleridir (Handlungen des Gemüts), diğeri
ise (real) düşünceyle ilişkisinde (özne farkı olmadan) nesnelerin
kendisinde olan bir şeydir; her ikisi (hem ideal hem de real) tümel

¹⁰⁰ Laywine’a göre buradaki ideal ve real bütün anlayışını *Profesörlük Takdim Tezi*’nde Kant’ın ele aldığı ideal ve real bütün anlayışları bağlamında değerlendirebiliriz (Laywine, 2020:56).

olandan (aus der Allgemeinheit) kaynaklanan ilişkilerin zorunluluğu aracılığıyla ortaya çıkmaktadır; özne her zaman zeminde yatmaktadır/durmaktadır; ardışıklığın öğeleri - ki onlardan her zaman belirlenimli şekilde bir şeyin izlenmesi; her biri diğerleri tarafından belirlenen ve onları belirleyen çokluk (Kant, 1926: 649 -650).¹⁰¹

Yukarıda alıntılanan pasajlardan görüldüğü üzere, agregat/bütünlük anlayışlarının yanı sıra Kant, özne ve seri kavramlarını da kullanmaktadır. Bu doğrultuda, yukarıdan alıntılanan pasajlardan görüldüğü üzere burada töz seri ve bütünlük Kant`ın yeni epistemolojik çizgisinin sonucu olarak ilişki kategorileriyle (töz, nedensellik ve bütünlük) paralel bir şekilde ele alınmaktadır (Haering, 1910:104-105). Bu da yukarıda değindiğimiz epistemolojik koşulların getirdiği sonuçlardır. Fakat Laywine`a göre, Kant`ın epistemolojik dönüş yapmasına rağmen halen Kant`ın bu refleksiyonlarında metafizik olarak değerlendirebileceğimiz “arabölümlere” (metaphysical interlude) rastlamaktayız. Diğer bir ifade ile, *Duisburg Nachlass`da* kastedilen bütünlük sadece epistemolojik ve zihnin ilişki kategorilerinin sonucu olarak ortaya çıkan bütünlükler değildir; burada vurgulanmak istenen husus hem de genel anlamda tecrübenin bütünlüğüne ilişkindir. Örneğin, ilişki kategorilerinin bize bütün olarak sundukları gerçeklik, birbirleriyle ilişkilendirilmiş (kategorilerin – tümel yasaların kazandırdığı bütünlük) etkileşim halinde olan tecrübenin bütünlüğüdür (Laywine, 2020:58-60).

Bu doğrultuda Laywine, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında bütünün açıklanmasını zihnin faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıktığına dikkat çeker; bu da, *Duisburg Nachlass`la* Kant`ın önceki metafizik ilkeleri arasında farklılık olarak zihnin merkeze alınması anlamına gelmektedir. İlk bölümden de hatırlanacağı üzere, Kant

¹⁰¹ Diğer bir refleksiyonda R 4681 nesnel olarak bütünden söz açmamız için (birarada bağlantının kurulması) çoklukların karşılıklı şekilde belirlenmesini vurgulamaktadır (Kant, 1926: 666).

dünyada “önceden varolan uyum ilkesini” Leibniz’e itiraz olarak zihnin ideal tasarımı olarak değerlendirmekteydi. Çünkü belirtilen ilke tözler arasındaki uyumdan ziyade, bize tözler arasındaki “anlaşmayı/konsensusu” göstermekteydi; uyum ise tözler’in birbirleriyle olan gerçek ve zorunluluğu temel alan etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkmaktaydı (Kant, 1992: 37; 44) Diğer bir ifadeyle, eksi metafizik sisteminde Kant insan zihninin ideal bir tasarım olarak önceden uyum ilkesini düşüne bileceğini vurgulamaktaydı; ancak, bu, bize gerçek bütünü (real etkileşimin sonucu) açıklamamaktaydı. *Duisburg Nachlass*’da ise artık zihnin faaliyetlerinin sonucu olarak bir bütünden bahsetmekteyiz. Laywine’nın burada dikkat ettiği husus, Kant’ın bütünü açıklanmasına ilişkin zihnin edimine ek olarak zorunluluk faktörünü eklemesidir; diğer bir ifadeyle, zihnin edimine zorunluluk eşlik etmediği takdirde zihnin faaliyeti sonucu ortaya çıkan bütün öznel (ideal) karakter taşımaktadır. Bunun aksine; zihnin edimine zorunluluk faktörü eşlik ettiği takdirde real olarak (aynı zamanda nesnel) bütün’ün oluşumundan söz edebilmekteyiz (Laywine, 2020:57-58). Laywine, Kant’ın refleksiyonlarında 4674 numaralı refleksiyonu örnekle vererek zihnin bütünü (maddi olan duysal malzeyi nesnel çerçevede sentezlenmesi) oluşturmasında onun (zihnin) içsel edimine dikkat çekmektedir; diğer bir ifade ile, zihnin bütünün ortaya çıkmasında faal rolüne (duyusalılığın formunda ortaya çıkan materyali birbiriyle ilişkilendirmek/bağlantı kurmak) işaret etmektedir (Laywine, 2020:58; Kant, 1926: 643).

Diğer bir bölümden hatırlanacağı üzere, eleştiri istikametinde – ileriye dönük okumada *Duisburg Nachlass*’ı temel alan yorumcular, zihin içsel edimini (duyusalılığın verdiği malzemenin kavramsal belirlenimi bağlamında) saf epistemolojik problem olarak ele almaktaydılar (Kitcher, 2011; Allison, 2015;) ve Kant’ın burada sergilediği epistemolojik problemin kategorilerin deduksiyonu çerçevesinde ele alınmasını öne sürmekteydiler (Carl, 1989b; Klemme 1996; Hinsch, Mohr: 1994; Adickes:1897). İleriye dönük okuma şeklinden farklı olarak Laywine, yukarıda da belirtildiği üzere

Kant'ın eski metafizik sistemi çerçevesinde (geriye dönük) ele alınmasını öne sürmektedir. Belirtildiği üzere, Laywine diğer yorumcular gibi epistemolojik çerçeveni kabul etsede, onlardan farklı olarak Kant'ın burada eski metafizik ilkelerini yeni epistemolojik koşullara uygunlaştırdığını ve belirtilen koşulların çerçevesinde ifade ettiğini söylemektedir. Bu doğrultuda Laywine, *Duisburg Nachlass*'ı eski metafizik ilkenin (biraradalık ilkesi) izinin bulunduğu *Profesörlük Takdim Tezi* bağlamında ele alınmasına dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda Laywine, problemin açıklık kazanmasına yardım edecek önemli hususun 4675 numaralı refleksiyonda yer aldığını vurgulamaktadır. Kant 4675 numaralı refleksiyonda şöyle yazmaktadır: Nesnel olarak düşünülen agregatın birliğinin ortak zemini/temeli (einen gemeinschaftlichen Grund) vardır; bunun sayesinde de çokluklar (Mannigfaltige) birbirilerine bağlıdırlar (Kant, 1926: 650). Alıntılanan refleksiyonlarda vurgulanan bütünün birliğini Kant, ortak zemin bağlamında açıklamaktadır. Laywine'a göre, Kant'ın burada vurguladığı husus *Duyulur ve Düşünüldür Dünyanın Form ve İlkeleri* eseri temel olarak açıklanabilir (Laywine, 2020: 61).

Bu çerçevede Laywine, Kant'ın *Duyulur ve Düşünüldür Dünyanın Form ve İlkeleri* eserinde öne sürdüğü tözler arası etkileşimin zemini olarak nihai ortak nedenselliği (nesnelliğin zemini olarak Tanrı) kendi yorumunun merkezine koymaktadır. Bu yoruma göre Kant, *Profesörlük Takdim Tezi*'nde dünyayı bir bütün olarak ele almaktadır. Diğer bir deyişle, dünyanın bir bütün olarak birliği aslında tözlerin birbirleriyle olan etkileşimini gerektirmektedir -ki bunun da sağlayıcısı birarada varolma ilkesidir (Laywine, 2020: 63-64). Bu doğrultuda Laywine, dikkati Kant'ın *Duyulur ve Anlaşıldır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserindeki şu pasaja yöneltmektedir. Kant değinilen pasajda şöyle yazmaktadır:

Dünyadaki tözlerin bağlantısındaki Birlik, hepsinin Bire bağlı olduğunun/ait olduğunun sonucudur. Bu nedenle, evrenin biçimi, maddenin nedeni için tanıklık eder ve yalnızca her şeyin tek nedeni Bütünün (Allheit) nedenidir; aynı zamanda yaratıcısı olmayan dünyanın mimarı da yoktur. (Kant, 1958: 67)

Bu sebeple Kant, diğer bir pasajda, tözlerin zemini bağlamında ortak ilkeyi öne sürmekle beraber, yine ortak nedene bağlı olarak tözlerin belli kurallara göre ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Kant, 1958: 69). Çünkü tözler arasındaki gerçek etkileşimin gerçekleşmesi için bu etkileşimi kesin olarak belirleyen kendine özgü bir zemin olmalıdır (Kant, 1958: 65). Alıntılanan pasajları temel alan Laywine, Tanrı'nın, nihai/ortak zemin olarak tözleri sadece yaratmakla kalmayıp belirli yasaların/ilkelerin kaynağı olarak tözler arasındaki etkileşimi sağladığını ve dünyanın bir bütün olarak birliğini teminat altına aldığını vurgulamaktadır Laywine, 2020:65).

Laywine'a göre bu bağlamda Tanrı, zorunlu ortak nihai neden ve bütün olarak dünyanın birliğini sağlayandır ve bu aynı zamanda Tanrı'nın sayısal bakımdan tekliğine de eleştiri öncesi Kantçı bir vurgudur.¹⁰² Dahası, dünyanın bütünlüğünü sağlayan ortak zeminin nihai nedeni olarak tanrı zorunlu olduğu için diğer kendisi gibi nihai/zorunlu nedenleri devre dışı bırakmaktadır. Diğer bir deyişle, Tanrı kendisine yettiği için (self-sufficient) diğer zorunlu varlıklara yer bırakmamaktadır (Laywine, 2020:65). Çünkü aksi halde çeşitli nihai nedenler, ortak zemin olarak dünyanın birliğini bir bütün olarak sağlayamazdı. Bu sebepten bütün olarak dünyanın birliği, ortak zemin olan nihai

¹⁰² Belirtilen pasajlara değinmemizin nedeni ise Laywine'nın vurguladığı gibi 1755'den başlayarak Kant'ın ele aldığı gerçek etkileşimin ve gerçek etkileşimin bir ilke olarak birarada varolmak ilkesinin *Profesörlük Takdim Tezi*'nde de ele alınması veya izinin sürülmesidir (Laywine, 2020: 64).

nedene-tanrıya muhtaçtır. Tanrı, bu bağlamda zorunlu varlık olarak hem birlik hem teklik bağlamında ortak zeminin nihai nedenidir.

Laywine Kant'ın “*Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri*” eserinde öne sürdüğü ortak zemini (nihai nedeni anlayışının) farklı bir formda *Duisburg Nachlass*'da da ileri sürdüğünü belirtir. Başka bir ifade ile, *Profesörlük Takdim Tezi*'yle *Duisburg Nachlass* arasında bu bağlamda paralellik Laywine açısından kurulabilir. Laywine, bu paralelliğin düşünen özne çerçevesinde de kurulması gerektiğini ileri sürer. Çünkü *Profesörlük Takdim Tezi*'nde ortak zemin olarak nihai neden olan “Tanrı” *Duisburg Nachlass*'da “Düşünen Özne” olarak karşımıza çıkmaktadır. (Laywine, 2020:66-69). Düşünen öznenin tanımına ilişkin Kant 4675 numaralı refleksiyonda şunu belirtmektedir:

Tam algı'nın (Apperzeption'un) koşulu düşünen öznenin birliğidir.

Bundan (Daraus) ise çokluğun kurala göre ve bütünde ilişkilendirilmesi/bağlantısı (Verknüpfung) ortaya çıkar.... (Kant, 1926: 651)

Carl'ın da kendi ileriye yönelik okuma bağlamında yorumunun merkezine yerleştirdiği bu pasaj, Kant tarafından öznenin birliğinin tam algının -öznenin kendi düşünsel durumunun bilincinde olması- koşulu olarak tanımlandığını göstermektedir (Carl, 1989b: 90; Werkmeister, 1979: 119). Ancak, düşünen öznenin birliğinin tam algının koşulu olarak tanımlanması diğer bölümde değinildiği üzere ontolojik ve epistemolojik okuma şekillerini iki okuma şekli olarak devreye sokmuştur. Şu nokta açıktır ki, eleştiri öncesi Kant, Carl'ın da söylediği gibi eleştirel çerçevedeki “Ben” anlayışının (transandantal tam algı) tespiti varmadığı için Kant, düşünen özneyi düşünen töz olarak (res cogitans) tanımlamaktadır (Carl, 1989a: 13-14; Carl, 1989b: 90-91; Mclear, 2020:7). Dahası, eleştiri döneminde edimlere eşlik eden bilincin özdeşliği

burada henüz kendisini göstermemektedir. Çünkü, Kant'ın “Kategorilerin Transandantal Deduksiyonu”nda (A108) belirttiği gibi “zihin, kendi tasavvurlar çokluğu içinde kendi özdeşliğini düşünme olanağı yoktur ve bunu a priori olarak düşünmesi için kendi ediminin özdeşliğini göz önünde bulundurması şarttır; çünkü, sadece bu şekilde empirik olan kavrayışın sentezini transandantal birliğin öznesi yapmakla beraber onların arasındaki bağlantıyı a priori yasalara/kurallara uygun şekilde gerçekleştirebilir (Kant, 1911(A): 82)”. Diğer bir deyişle, biz burada Kant'ın eleştiri döneminde (A116) vurguladığı bilgi için gerekli olan tam algının zorunlu özdeşliğine ilişkin bilincini görmemekteyiz (Kitcher, 2011:74)

Laywine da buradan yola çıkarak düşünen öznenin içsel birliğine vurguda bulunarak, düşünen özneyi tözsel basit oluşuyla beraber maddi olmayan çerçevede ele almaktadır -ki bu da Kant'ın daha sonra eleştirideki “Paralogizmler” (A350-354) kısmında eleştireceği temel hususlar olacaktır (Kant, 1911(A): 221-224); Laywine'nın yorumunu ontolojik ve epistemolojik okuma şekillerinde diğer yorumculardan farklı kılan temel husus, onun düşünen özneyi maddi olmayan basit töz olarak ele almasıdır (Laywine, 2020:67-68). Düşünen töz, bu mahiyetiyle, *Profesörlük Takdim Tezi*'ndeki ortak zemin olan nihai nedenin, “Tanrı'nın” yerini tutmaktadır. Bu, Laywine'nın *Duisburg Nachlass* refleksiyonları geriye dönük okumasında (eleştiri öncesi döneme yönelik istikamette) en önemli hususdur.

Ancak Laywine, bu paralellikte eksik olan bir hususun olduğuna da vurgu yapmaktadır ki, bu da şimdiye kadar belirtilmeyen ortak zemine değinilmemesidir. Laywine, 4678 numaralı refleksiyonu örnek vermekle orada belirtilen zihnin eğilimini (disposition) bu bağlamda ele almaktadır. Kant, belirtilen 4678 numaralı refleksiyonda şöyle yazmaktadır:

Ruhda duygulanım (afekt) olduğu kadar zihin eğiliminin¹⁰³ de (disposition) bir ilkesi vardır. Görünüşler ortak eğilim (disposition) ilkesiyle [gemeinschaftlichen principio der Disposition] uyum içinde olmaları dışında başka türlü herhangi bir düzene sahip olamaz ve başka türlü tasarım gücünün birliğine ait olamazlar. Çünkü tüm görünüşler, kendi devamlı belirlenimleriyle zihinde gerçekten de bir birliğe (Einheit im Gemüt) sahip olmalıdır ve böylece de tasarımların birliğini mümkün kılan koşullara tabi olmalıdır. Yalnızca tasarımların birliği için gerekli olan şey nesnel koşullara aittir. (Kant, 1926: 660)

Belirtilen pasajın önemi, bize düşünen öznenin “ortak zemin” bağlamında nasıl değerlendirilebileceğini göstermesinin yanı sıra tanrısallık bağlamında ortaya çıkan ilk neden kavramı ile düşünen tözü arasındaki farklılığı da gösterir. Bu bağlamda Laywine, ilk kısımda Kant'ın zihnin birliğinden veya düşünen öznenin bahsettiğinde aslında görünüşlerin düzeninin zemini olarak düşünen öznenin birliğinden söz ettiğini belirtir (Laywine, 2020: 70-71). Diğer husus ise Kant'ın burada latince olan *principium* – almanca karşılığı olarak zemine (Grund) denk geldiğini vurgulayarak, aslında görünüşlerin düzeninin ruhtaki dispozisyonun ortak zemini (common principium of disposition in the soul) olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer (Laywine, 2020: 71; Kitcher, 2011:72). Laywine'a göre buradaki dispozisyon belli bir edim (activity/edim) ile ilişkilendirilmektedir ve bunun kaynağı ruhtur. Bu bağlamda düşünen özne hem birlik (unity) bağlamında hem de ortak zemin olma bağlamında görünüşleri/izlenimleri kuralın yönettiği bir birliğe dönüştüren yeti konumundadır (Laywine, 2020: 71).

¹⁰³ Haering'e göre Kant'ın burada kullandığı “Seele” “Gemüt”e karşılık gelmektedir (Haering, 1911:43). Biz de Haering'in değerlendirmesini temel alarak yukarıda alıntılanan pasajda “Seele”i Zihin bağlamında ele aldık.

Bu bağlamda *Profesörlük Takdim Tezi*'nde olduğu gibi burada da düşünen özne, nihai neden olarak, ortak zemin bağlamında minimal ve temel koşul olarak değerlendirilmelidir. Böylece düşünen özne de hem birlik olarak hem de ortak zeminin sayısal (numerical) birliği olarak ve böylece, zihin veya tasarım yetisi (power of representation), bir bütün olan dünyanın (görünümlerin makro düzeyde birbirleriyle ilişkilendirilmesi) minimal ve temel koşuludur (Laywine, 2020: 71-72).¹⁰⁴

Laywine'nın dikkat ettiği diğer husus, burada tanrısal ilk nedenle düşünen özne arasındaki paralelliğin kendisiyle beraber şüphesiz belli farkları da getirmesine ilişkindir. Bunlardan en önemlisi, Tanrının zorunlu varlık olarak değerlendirildiği halde, düşünen öznenin kontingent/mümkün olarak ortaya çıkışıdır. Çünkü bütün olan dünyanın birliği ilk tanrısal nedene bağlı olan tözlerin çokluğuyla açıklanmaktadır. Buna karşın insan idrakı düzeyinde dayandığımız zemin, duyusallığın üzerine temellenen duyusal çokluklardır veya nesnelerin duyusallığına olan etkileridir (Laywine, 2020: 73-74).

Laywine'a göre dikkatimizi yöneltmemiz gereken diğer bir husus, Tanrı ve düşünen özne örneğinde Tanrı'nın zihninin hükmünde/düzeninde olan tözler çokluğuyla, insan zihninin hükmünde/idaresinde olan duyusal çokluklar arasındaki mahiyet farkıdır. Laywine'a göre temel fark, çoklukla (bütünü oluşturacak tözler timsalinde) Tanrı'nın zihni arasında zorunlu bağlılığın olmasıdır, çünkü inuitif idrak doğrudan kavrayış olduğu için dolayımıdır ve nesneleri kendisine tabidir. Buna karşın, insan idrakını/anlığını tanrısal idrakten ayıran önemli husus, duyusal olan

¹⁰⁴ Laywine'a göre "disposition" modern dillerde Latince "disponso" sözünden gelerek düzene sokma, ayarlama anlamlarında kullanılmaktadır (to distribute, to set in order, to arrange to appoint). Diğer bir deyişle, görünümleri düzenleyerek onların yerini belirlemektedir. Böylece R4678'le R4675 refleksiyonları arasında ortak zemin bağlamında bir zıtlık yoktur. "Disposition"un diğer anlamı (über etwas disponieren – to have, to have at one's command/disposal) zihnin kullanımında/emirinde olarak görünümlerin veya zihnin kullanımında (disposal) olan görünümlerin düzeni anlamı da kazanmaktadır. Laywine kendisi bu anlamı tercih ediyor; Laywine'a göre Kant'ın kendisi de (über etwas disponieren) 4677 numaralı refleksiyonda belirtilen kavramı bu anlamda kullanmaktadır (Laywine, 2020: 72-73; Kant, 1926: 659).

görünüşlerin zihnın içerikleri olarak zamanda tezahür etmesidir (Laywine, 2020: 73-74). Bu sebepten dolayı Kant, zihnın eşlik ettiği görünüşü algı veya algıladığımız herşeyin zamanda ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu hususlar çerçevesinde Laywine, düşünen öznenin akli sezgisine ilişkin 4677 numaralı refleksiyonda dikkatimizi şuna yöneltmektedir:

Eğer biz akli sezgiye sahip olsaydık, nesneyi tasavvur etmek için algının başlığına (Titel der Apprehension) ihtiyaç kalmazdı. Bu halde nesne tezahür etmezdi/görünüşe gelmezdi. Ancak, (böyle bir akli sezgiye sahip olmadığımız için) görünüş fonksiyona tabi olmalıdır -ki bu zihnın onu (görünüşleri) düzenlemesidir (disponieren)¹⁰⁵ ve (yine görünüşün tümel koşuluna), aksi halde orada (görünüşte) herhangi bir tümel bulunamazdı (Kant, 1926: 658).

Bu pasajlardan yola çıkarak entelektüel sezgiye sahip olmadığımızı ve bir nevi “*Saf Aklın Eleştirisi*”nde de Kant’ın altını çizerek vurguladığı bu hususu bize hatırlatmaktadır. Bu da kendiliğinde, Laywine’nın hatırlattığı üzere düşünen öznenin akli sezgiye sahip olduğu değerlendirmesinin nasıl temellendirileceği problemini gün yüzüne çıkarmaktadır. Ancak Laywine, burada vurgulanan akli sezginin iç duyuda – dolayısıyla zamanda şekillenen görünüşler ile ilintisinin olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü düşünen özne, sadece kendisine yönelik bilgiye ait olanı aklen sezebilmektedir. Ancak duyusal çokluk, zihnın içerikleri olarak iç duyuda - zamanda şekillendiği için insan zihni onları dolayumsuz (R4677) kavrayamamaktadır (Laywine, 2020: 74; Kant,

¹⁰⁵ Haering parantez içinde belirtilen “disponieren”in aslında bizden bağımsız olan görünüşün (duyusal) malzemesinin kurallara (Regeln)göre düzenlenmesi anlamına geldiğini ve bunun sonucu olarak düzenli bir şekilde bilincimizde belirtilen görünüş malzemelerine sahip olduğumuzu (Bewußtseinsbesitz) vurgulamaktadır (Haering, 1910: 35-36)

1926: 658; Haering, 1910:83-84). Bu sebeple insanın anlama yetisi görünüşü kavrayışın başlığı çerçevesinde değerlendirmektedir.¹⁰⁶

Laywine`a göre kavrayışın başlığının (title of apprehension) detaylı bir şekilde anlatımı fonksiyonun değerlendirilmesine bağlıdır. Allison`un değerlendirmesinde olduğu gibi Laywine, fonksiyonu bir edim olarak ele almaktadır. Allison fonksiyonu daha çok eleştirel düşünce çerçevesinde değerlendirerek, Kant`ın burada *Saf Aklın Eleştirisi`nde* gördüğümüz edimin birliği bağlamında ele aldığını ve anlama yetisinin fonksiyonlarını üç ilişki kategorisiyle özdeşleştirmektedir (Allison, 2015: 115). Ancak Allison`dan farklı olarak Laywine, fonksiyonun hukuki bağlamda kavrayışın başlığı altında değerlendirilmesi gereken çokluğun, bir nevi bu başlık altında değerlendirilmesi için öznenin edimde bulunmasını vurgulamaktadır (Laywine, 2020: 75-76). Çünkü fonksiyon aracılığıyla öznenin ilişkilerini nesneye bağlamaktadır. Diğer bir deyişle, klasik geometride belirtildiği üzere ortaya çıkarılan/ayarlanan özel örnek olarak görünüşler tümel yasanın aracılığıyla nesneyi belirlemektedirler. Bu bağlamda A ve B arasındaki zamansal ardışıklığın belirlenmesinde nesnellik tümel yasa/kural işlevi taşımaktadır. Bu bağlamda Laywine 4674 numaralı refleksiyondan örnek vererek tümelliğin zihnin içsel işlevine bağlı olduğunu belirtmekteydi -ki görünüşlerin ilişkisi de fonksiyonlara bağlıydı (Laywine, 2020: 76- 77; Kant, 1926: 643).

Laywine`a göre fonksiyonlar yapılması gerekenleri gerçekleştiren ve düşünen öznenin ilişkilerini tümel yasa olarak nesneye ilişkilendirendir. Daha sonra Laywine, R4674`ten fonksiyonla eksponentin de aslında eş anlamda işlendiğine vurgu yaparak, burada vurgulanan eksponentlerin düşünen öznenin ilişkilerine denk geldiğini böylece duyusal çokluğu nesnelleştirdiğini vurgulamaktadır. Böylece kavramsal kural

¹⁰⁶ Laywine kavrayışın başlığını bir nevi hukuki düzlemde ele almaktadır. Başka deyişle ifade edersek, düşünen öznenin bir şeye hakkı olması bağlamında sorunun değerlendirilmesidir. Bu halde görünüşlerin de bir nevi yasal olarak “Ben”in hükmünde olduğu için, kavrayışın başlığını da görünüşlerin çerçevesinde değerlendirilmesinin haklı bulunmasıdır (Laywine, 2020: 75).

(bağlamda kavrayışın/anlığın başlıkları) tecrübeyi gerçekleştirerek, nesneleri ilişkiler çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu bağlamda Laywine'nin görüşlerini temel alarak, Kant'ın aslında erken kozmolojisinin *Duisburg Nachlass*'da yansıması olarak görüşlerden dünyaya benzer birlikler (world like whole) olarak bahsettiğini söyleyebiliriz. Çünkü Tanrı'nın yerini tutan düşünen özneyi bir bütün olan dünyayı evrensel uyum çerçevesinde ele almamızın nihai nedeni olarak kabul edebiliriz; Laywine'nin söylediği gibi bir nevi vurguladığımız hususlar düşünen özneye Tanrı'nın öz yarattıklarını bir bütün halinde birleştirmek gücünün bir benzerini sağlamaktadır (Laywine, 2020: 77).

Toparlamak gerekirse ifade edilenlerden de anlaşılabilirceği gibi Laywine, ileriye dönük okumadan farklı olarak, yorumsal temellendirilmesini geriye dönük okuma üzerinden kurmaktadır. Diğer bir deyişle, Carl'da olduğu gibi burada dikkat edilmesi gereken husus eleştirel istikamet (dedüksiyonun taslağı örneğinde) değildir, aksine eleştiri öncesi metafizik öğeler, yorumsal açıklamaların belirleyicisi olarak ele alınmalıdır.

4.3 Eksik Olan Kısım: Analitik Birlik veya Bir'in Çoklukta olan Özdeşliği

Duisburg Nachlass özelinde tam algı kavramını ileriye yönelik okuma bağlamında ele alacağımız diğer yorumcu Allison'dur. Allison'un tam algının yorumlanmasında öne sürdüğü yorumsal yaklaşımın özgün yönü, refleksiyonlardaki tamalgı konusunu “iki Kant” arasında sınırların muğlak olduğu çerçevede yorumlamasına ilişkindir. Diğer bir ifade ile Allison, bir taraftan *Duisburg Nachlass*'daki tam algı tasarımının eleştirel düşüncenin miyarından farkını ortaya koyarken, diğer taraftan eleştirel düşünce çerçevesinde de okunması gerek hususların olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu sebeple, *Duisburg Nachlass*'da ele alınan “Tam

Algı/Ben” kavramını ontolojik okuma çerçevesinde değerlendiren Laywine`dan farklı olarak Allison`u epistemolojik yorum bağlamında ele alacağız. Başka bir ifadeyle Allison, tam algının epistemolojik yorumunu öne sürmesi, onu hem Laywine hem de Carl`dan uzaklaştırırsa da, Allison`un ileriye yönelik okuma şekli onu *Duisburg Nachlass`ı* eleştiriye yakın okuyan yorumculara (Carl, Haering, Kitcher ve.d) da yaklaştırmaktadır. Bu doğrultuda bu bölümde Allison`un *Duisburg Nachlass`ın* tam algı kavramına yönelik yorumunu, eleştiri istikametine yönelik okuma bağlamında ele alacağız. Bunun yanı sıra, eleştiri öncesi Kant`ın tamalgıya yönelik değerlendirmelerinin farklılığını belirtmek için ve dolayısıyla ileriye ve geriye okumanın tam algı bağlamında mümkünlüğünü daha açık hale getirmek için *Saf Aklın Eleştirisi`ndeki* ele alınan tam algı kavramına da genel hatlarıyla değineceğiz.

Yukarıda da belirtildiği üzere, tam algı kavramını eleştiri istikametine yönelik çerçevede açıklayan Allison, değindiğimiz diğer yorumcularda olduğu gibi *Duisburg Nachlass`da* tam algının nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin ipuçları taşıyan önemli bir pasajı kendi yorumunun merkezine koymaktadır:

Tam algı`nın (Apperzeption`un) koşulu düşünen öznenin birliğidir.

Bundan (Daraus) ise çokluğun kurala göre ve bütünde ilişkilendirilmesi/bağlantısı (Verknüpfung) ortaya çıkar.....

Hatırlanacağı üzere Carl, yukarıda belirtilen metnin bize iki okuma şeklini öne sürme imkanı tanıdığını vurgulamıştır. Epistemolojik okuma şekli diye nitelendirilen yaklaşıma göre kendi kendisiyle özdeş olan özne (Tam Algı`nın/Apperzeption`un) çokluğa kavramsal kural kazandırarak bütünleştirmekteydi. Buna karşın, ontolojik okumada ele alınan en önemli husus, düşünen öznenin birliğinin töz olarak çokluğun kavramsal kurala dayalı bütünlüğünün zemini olarak kabul edilmesi idi (Carl, 1989a, 13-14; 1989b, 90-1).

Bu doğrultuda Carl ile ileriye yönelik okuma bağlamında aynı cepheyi paylaşımlarına rağmen Allison, ontolojik okumaya ait kabul edilen tam algının (düşünen öznenin) birliğinden yola çıkarak, eleştiri dönemindeki sentetik birliği öngörebileceğimizi söylemektedir. Diğer bir deyişle, sentetik birliği çokluğun birlikte temellenmesi olarak ele aldığımız zaman, kastedilmek istenen sentetik edimle birliğe dönüşmüş çokluklardır (Allison, 2015: 122; Serck-Hanssen, 2001:66; Kitcher 2011: 98-99). Buna karşın, epistemolojik okumada dikkat edilen en önemli husus, kendi kendisiyle özdeş olan öznenin (düşünen öznenin) bilinçli olarak yukarıda belirtilen sentetik edimde aynılığıdır. Diğer bir deyişle, sentetik birliğin sonucu olarak birliğe dönüşmüş çoklukta “Ben”in sayısal (numerical) özdeşliği Kant’ın eleştirel düşünce çerçevesinde ele aldığı ve tam algının tanımı çerçevesinde merkeze koyduğu önemli hususlardan biridir (Allison, 2015: 122, Kitcher, 2011:74). Biraz sonra tam algıyı eleştirel düşünce çerçevesinde ele alacağımız zaman iki hususu (sentetik ve analitik birlik) ve onlar arasındaki farkı daha açık bir şekilde göreceğiz.

Bu doğrultuda Allison, *Duisburg Nachlass*’da tam algının özdeşliğine ilişkin yaklaşımının iki şekilde açıklanabileceğini öne sürmektedir. Bunlardan biri, Kant’ın *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında henüz analitik birlik diye tanımladığımız hususun tespitine varmadığını ve bu sebeple sadece sentetik birliğe atıfta bulunduğunu vurgulamaktadır; diğer alternatif değerlendirme ise Kant’ın tam algının tanımlanmasında bu iki önemli husus arasındaki farkın tespitine varmış olmasına rağmen bunu ifade edecek uygun bir terminolojiye henüz ulaşmamış olmasıyla ilgilidir (Allison, 2015: 122). Diğer yorumlardan da hatırlanacağı üzere, tam algının düşünen özne olarak töz çerçevesinde ele alınışı makul görünse bile, Allison, burada tam algıya yönelik açıklamanın muğlak olduğunu belirtmektedir. Başka bir ifade ile, düşünen öznenin birliği kavram olarak muğlak olduğu için aynı zamanda epistemolojik değerlendirmeye de kapı aralamaktadır (Allison, 2015: 122).

Allison Carl'ın ontolojik okuma bağlamında (eleştirel bağlamda) ele aldığı tam algının fonksiyonlarının öne çıkarılmasına 4674 numaralı refleksiyona tekrar vurgu yapar: genel olarak kendi düşünce durumumuzda karşılaşılan ve bu nedenle tüm görüşmelerin uyması gereken algılama fonksiyonları (Kant, 1926: 647). Hatırlanacağı üzere Carl, fonksiyonları aşağıda belirtilen düşünce durumlarıyla özdeşleştirmekle beraber, aşağıda değinilen eksponentlerin ilişki kategorileriyle örtüştüğünü öne sürmektedir (Carl, 1989a13-14; Carl, 1989b 91-93):

Tam algı (düşüncenin bilinci olarak) – zihne yerleştirildikleri şekliyle tasarımların bilincidir; burada üç eksponentler vardır: 1. Özneye olan ilişki. 2. Ardışıklığın birbiriyle olan/kendi arasında olan ilişkisi. 3. Bütünlük/Kompozisyon¹⁰⁷ (Kant, 1926: 647)

Buradaki en önemli kısım Kant'ın refleksiyonlarında vurguladığı şemasal A'nın aslında tam algının edimiyle belirlenim kazanmasıdır -ki bu edimin kaynağı düşünen öznedir (Kant, 1926: 647).

Allison'a göre yukarıda belirtilen fonksiyonlardan/eksponentlerden yola çıkılarak vurgulanmak istenenin, potansiyel nesne olacak tasarımlarla “zihin”/“ben” arasındaki bağlantının kurulmasıdır. Diğer bir deyişle, belirtilen fonksiyonlar aracılığıyla aslında “Ben” düşünen özne (töz) olarak değinilen tasarımlar çokluğu arasında bağ kurmaktadır. Bu doğrultuda Allison, yukarıda değinilen fonksiyonlar/eksponentler çerçevesinde sadece “özneye olan ilişki” eksponentinin ontolojik okumaya uygun olduğunu vurgulamaktadır; çünkü Allison'a göre Kant, refleksiyonlarda özneyi aynı zamanda nesne bağlamında x'e atıfta bulunarak kullanmaktadır (Allison, 2015: 123). Diğer bir deyişle özne, idrak eden özne yerine hakkında yargılanan özne bağlamında x anlamında nesneye atıfta bulunmak için kullanılır. Allison'a göre bunu destekleyen husus, Kant'ın Duisburg Nachlass

¹⁰⁷ Haering en son eksponentin açıklamasını “parçanın bütüne olan ilişkisi” (der Teil zum Ganzen) bağlamında değerlendirmektedir (Haering, 1910: 94)

refleksiyonlarında (örneğin, Refleksiyon 4676) kullandığı transandantal özne kavramıdır (Allison, 2015: 123; Kant, 1926: 655).¹⁰⁸ Böyle olduğu takdirde, tam algının fonksiyonları görünüşlerin birbirine olan ilişkilerini belirlemektedir. Allison'a göre bu doğrultuda itiraz edilecek diğer bir husus, genel olarak kendi düşünce durumumuzda karşılaşılan ve bu nedenle tüm görünüşlerin uyması gereken algılama fonksiyonlarının ontolojik okunma bağlamında ele alınışıdır (Allison, 2015: 123).

Allison'a göre, eğer ben düşünen özne olarak kendi zihninde karşılaştığı düşünce durumlarıyla karşılaşıyorsa buradan töz olarak ele alınan düşünen özne tespitine varmamızın herhangi bir dayanağı yoktur. Çünkü reflektif düşüncenin sonucu olarak zihnimizin (düşünen tözün) tasarımlarını belirleyecek fonksiyonlara/düşünce durumlarına varmamızın herhangi bir dayanağı yoktur (Allison, 2015: 123; Kitcher, 2011:122; Schulting, 2018:172). Aksine Allison, Carl'a itiraz ederek yukarıda belirtilen düşünce durumunu şöyle açıklamaktadır: kendisiyle ve aynı zamanda tasarım çokluklarına yönelik özdeş olan düşünen özneyi, ontolojik bağlamda töz olarak nitelendirmenin herhangi bir nedeni yoktur (Allison, 2015:123; Hinsch, Mohr 1994: 70). Böylece düşünen öznenin bilincinde olduğu tasarımı, (diğer tasarımlarla birge) töz olarak ele aldığımız özneye ait etmemiz gerekmemektedir; aksine bilen özne, kendi tasarımlarını düşünürken “özneye ait, ardışık ve bütün olarak” tasarımılamaktadır (Kitcher, 2011: 122). Kısacası kavramların nesnel geçerliliğini sayısal olarak özdeş olan öznenin bilinci (kendilik bilinci) üzerine temellendire biliriz; öznenin burada töz olup olmaması ise refleksiyonlardaki argümanın temellendirilmesi açısından önem taşımamaktadır (Moledo, 2022: 317).

¹⁰⁸ Haering transandantal özne kavramının eleştiri bağlamında değil, aksine, Baumgarten'in kullandığı çerçevede açıklanması gerektiğini öne sürmektedir. Düşüncelerini temellendirmek için Haering, Kant'ın refleksiyonlarından (Refl. 179-181) örnek vermektedir: bir şeyin transandantal olarak belirlenimi (Bestimmung eines Dinges) bir şeyin varlığına ilişkin olarak değerlendirilmektedir; şeylerin transandantal özellikleri (Transzendente Eigenschaften der Dinge) genel olarak şey kavramıyla bağlantılıdır. Bu pasajlardan yola çıkan Haering, burada x'in transandantal özellikleriyle vurgulanmak istenenin aslında a'da içerildiğini (- ki x a'nın altında düşünülmektedir ve a hem de duyusal veri olan x'in transandantal öznesidir) söylemektedir (Haering, 1910: 64).

Önceki bölümde değinildiği gibi Laywine, kendi yorumunun merkezine Kant'ın *Duisburg Nachlas*'da nesne tanımına ilişkin 4674 numaralı refleksiyonunu koymaktadır. Kant, burada nesnenin ilişkiler çerçevesinde tasarımlanacağına vurgu yapmaktadır. Dahası Kant, nesnenin öznenin öznel tasarımlarından başka bir şey olmadığını, ancak özne aracılığıyla tümelleştiğini ileri sürmektedir (Kant, 1926: 646).¹⁰⁹ Allison'a göre yoruma veya tartışmaya açık en önemli nokta, özne kavramının değerlendirilmesinin nasıl yapılacağı ile ilgilidir (Allison, 2015 : 126). Şüphesiz bağlam olarak buradaki en önemli kısım, zihnin tasavvurlarının/tasarımlarının nasıl nesneleştirileceği veya nesnel geçerlilik kazanacağı ile ilgilidir.

Carl ve Laywine, düşünen öznenin tasarımlarının/tasavvurlarının nesneler için model olduğunun ve bu sebeple de düşünen öznenin *res cogitans* olarak incelenmesini veya yorumlanmasını tercih etmektedirler (Laywine, 2020:41; Carl, 1989b: 97). Çünkü model olan düşünen özne için tasarımların nesneleri aslında düşünen öznenin kendi tasarımının projeksiyonudur (Allison, 2015:126). Hatta Laywine, Kant'ın ilişki kategorisini/fonksiyonunu zihnin kendi üzerine refleksiyonlarının sonucu olarak türetilmesi çabasının aslında bir nevi Leibniz ve Locke'un izlediği strateji doğrultusunda gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Allison'un bu bağlamda itirazına cevap olarak Laywine, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi'nin* sonucu olarak duyusallığı fenomenal/görünüşler dünyasının ölçütü olarak kabul ettiğine vurgu yapar; çünkü önceki bölümde de görüldüğü üzere, Kant görünüşler dünyasını monadik/tözsel çerçevede ele alamazdı (Laywine, 2020:45).

¹⁰⁹ Allison Laywine'a yönelik itirazlarını Laywine'nın 2005 senesine ait "Kant on the Self as Model of Experience" adlı makalesini temel alarak yapmaktadır. Ele aldığımız çalışmada Laywine'nin makaleleriyle beraber, 2020 senesinde yayımladığı *Kant'ın Transandantal Deduksiyonu – Tecrübenin Kozmolojisi* (*Kant's Transcendental Deduction- A Cosmology of Experience*) kitabı kaynak olarak ele alınmıştır. Düşüncelerini belli bağlamda revize etmesine rağmen, Laywine tam algının/düşünen öznenin ontolojik/metafizik bağlamda açıklanmasına ilişkin temel tezlerini değiştirmemiştir. Bu sebeple biz de, Allison'un Laywine'a yönelik itirazlarına belirtilen makale bağlamında değinmekteyiz.

Ancak, Allison'un bu bağlamda dikkat çekmek istediği nokta, yukarıda da belirtildiği üzere “Res Cogitans” olarak öznenin öznel olan tasarımı nesneye dönüştürmesinin, nesnelleştirilmesinin açıklanmasındaki eksikliklerdir. Diğer bir deyişle, model olan düşünen öznenin nesneyi nesnelleştirilmesi (özneye ait kavramsal ilişkilerin nesneyi fonksiyonlar aracılığıyla belirlemesi ve böylece ilişkilerin görünüşler dünyasına uygulanması) problemi açık kalmaktadır (Allison, 2015 : 129-130). Fakat Allison, Guyer'in yorumuna benzer bir şekilde iddia etmektedir ki, alternatif okuma olarak biz özneyi düşünen özne olarak değil aslında yargının mantıksal öznesi olarak ele alabiliriz (Guyer, 1987: 40). Böyle olduğu takdirde, ilişki kategorileri mantıkta yer alan öznenin yüklemeleri durumuna gelmektedir. Bu da aslında işaret edilmek istenenin Kant'ın şematik yargı açıklamasında yer alan x olduğu anlamına gelmektedir (Allison, 2015 : 126).

Allison özne'nin yorumuna açık problematik tarafına değindikten sonra kendi çözümünü daha çok “*Saf Aklın Eleştirisi*”nde Dedüksiyon bağlamında ve “*Prologomena*” bağlamında vermektedir. Şüphesiz temel olarak kendisini nesnellik diye nitelendirdiği *Duisburg Nachlass*'ın ilk argumentatif yapısına değinmektedir. Nesnellik olarak tasarımların nesnelleşmesi tam algının kuralına veya fonksiyonuna bağlı olarak tasarımların birliğe getirilmesi kastedilmektedir - ki bu bilen öznenin düşüncesinde zihinsel tasarımların nesnellik kazanması anlamına gelmektedir; fakat Allison'a göre burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, nesnelliğin bilen öznenin örnekliliğinde tüm diğer bilenler veya özneler için – herkes için geçerli olmasıdır (Allison, 2015 : 127)¹¹⁰. Aynı zamanda Allison, bu tespitini *Prologomenada* nesnel geçerlilik ve zorunlu nesnel geçerliliğin birbiri ile değiştirilebilir kavramlar olduğunu belirterek temellendirmektedir (Kant, 1911: 298). Allison'a göre, aslında bu

¹¹⁰ Allison *Saf Aklın Eleştirisi*'nin “B Dedüksiyonu”na gönderimde bulunarak çok önemli bir ayrıma dikkat etmektedir: diğer bir deyişle, “nesnel geçerlilik” hala doğruluk değeri taşıdığı anlamına gelmemektedir (Allison, 2015: 127, dipnot 82).

refleksiyonlarda Kant'ın vardığı tespitlerin *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki nesnellik görüşüne uygun geldiğini ve hatta eş değer olduğunu belirterek, bunu nesnelliğe eleştirel bakış ve onun öznel temelleri olarak incelemektedir (Allison, 2015 :127).

Allison'a göre tam algının “*Saf Aklın Eleştirisi*” çerçevesinde açıklanması şüphesiz ortaya atılan soruya kolay ve ikna edici bir cevabı kendisinde barındırmıyor.¹¹¹ Daha önce de belirtildiği üzere Kant, *Duisburg Nachlass*'da henüz mantıksal hükümler ve kategoriler tablosunu formüle etmediği için ilişki fonksiyonlarının ilişki kategorilerine denk gelip gelmediği ile ilgili bir sonuca erişmemiştir/erişememiştir. Allison'a göre konu şu şekilde bir çözüme kavuşturulabilir: eğer problemi bu şekilde ele alırsak o zaman anlığın neden iki farklı düzeyde kendini gösterdiğine dair soruna gerek kalmayacaktır; çünkü *Saf Aklın Eleştirisi*'nde olduğu gibi aslında aynı anlama yetisi iki farklı idrak düzeyinde kendini realize etmektedir -ki anlığın real kullanımı Allison'un “nesnellik” diye tanımladığı argümana denk gelmektedir. Buradaki temel sorun, anlığın real kullanımının tecrübenin belirlenmesinde kendini göstermesidir (Allison, 2015 : 130).¹¹² Allison kendi yorumunun diğer yorumlar gibi spekülatif bir özelliğe ve karar verici niteliğe sahip olmadığını belirtmektedir. Çünkü *Duisburg Nachlass* özünde farklı veya istenilen yorumlara açık olan bir metindir (Allison, 2015 : 130). Bunun da temel sebebi, bu refleksiyonlarda Kant'ın hem eleştiri öncesi düşüncesine hem de eleştirel çerçevede değerlendirilebilen düşüncelere yer vermesiyle ilgilidir.

Tüm bu zorluklara rağmen, Allison (Rasyonel Psikolojinin varlığına rağmen) kendi okumasının ontolojik okumaya göre daha makul bir alternatif olduğunu

¹¹¹ Allison, Laywine'ı eleştirirken onun empirik bilginin *Duisburg Nachlass*'daki refleksiyonların merkezinde olduğunu kabul ettiğini beyan eder. Fakat Allisona göre bu, dedüksiyona benzer bir şekilde haklılaştırılmalı veya gerekçelendirilmelidir (Allison, 2015 : 130). Allison görüşlerin birbirleri arasındaki ilişkilerini zihnin kendi tasarımlarıyla olan ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmesine itiraz eder ve böylece bu analogiyi haklılaştırma zemini (warrant) olarak gösteren noktayı görmediğini söyler. Allison'a göre “Paralogizmler”in tespit edilmemesi ve Kantın 1775 döneminde zihni maddi olmayan töz kabul etmesi, belirtilen problemi açıklamamaktadır (Allison, 2015 : 129-130, dipnot 91).

¹¹² Allison'un vurguladığı husus, Kant'ın *Duisburg Nachlass*'da (örneğin, 4675 ve 4676 numaralı refleksiyonlar) genel ve transandantal mantığın ne olduğuna dair ayrıma değindiğini ve bu, onun eleştirel düşüncenin çerçevesinde değerlendirilmesin imkan tanınmasına ilişkindir (Allison, 2015:130).

belirtmektedir (Allison, 2015: 130). Allison, ontolojik okumaya karşı çıkararak tam algının epistemolojik okumayı belirtse de, Carl'da olduğu gibi ileriye dönük okumanın çerçevesinde (eleştiri istikametinde) kendi yorumlarını değerlendirmektedir. Aynı şekilde, Carl'a düşünen öznenin töz olduğu düşüncesine katılan Laywine, geriye dönük okumanın (eleştiri öncesi döneme yönelik) çerçevesinde yer almaktadır. Burada değinmek istediğimiz husus, düşünen öznenin/tam algının epistemolojik veya ontolojik yorumlanışının ileriye veya geriye dönük okuma bağlamında ölçüt olarak ele alınmamasına ilişkindir. Yorumsal bağlamda dikkat edilen husus, düşünen öznenin tam algı bağlamında veya eleştiri öncesi çerçevesinde (Laywine'nın yorumu örneğinde, kozmolojik bağlamda Tanrı'ya benzer bir şekilde) ele alınmasının mümkünlüğüne ilişkindir.

Allison, *Duisburg Nachlass*'daki tam algı kavramının yorumunu ileriye dönük çerçevede değerlendirdiği zaman, (eleştirel düşünce istikametinde) o, tam algının özdeşliğine yönelik hususa dikkat çekmekteydi. Bu sebeple, biz eleştiri istikametinde (ileriye dönük) tam algıya yönelik değerlendirmelere açıklık getirmek için Kant'ın eleştiri dönemindeki "Transandantal Dedüksiyon"da (B) tanımladığı tam algı kavramını önceki bölümde değinilen ontolojik ve epistemolojik okuma bağlamını da göz önünde bulundurup inceleyeceğiz. Özellikle, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin "Transandantal Dedüksiyon"undaki tam algı kavramı *Duisburg Nachlass*'daki ileriye dönük okuma çerçevesinde neden yorumcular tarafından (ontolojik okuma şekline) öncelik tanındığına dair ipuçlar içermektedir. Kant "Transandantal Dedüksiyon"un 16. paragrafında (B132) şöyle yazmaktadır:

Ben düşünüyorum'un (Ich denke), benim tüm tasavvurlarıma eşlik edebilmesi gerekmektedir, çünkü aksi takdirde bende tasarılanmış ola bilen bir şey hiç düşünelemezdi. Bu da tasarımın ya imkansız, ya da en azından benim için bir bir hiç olacağı anlamına gelirdi. Tüm

Düşünceden önce verilebilen tasarım sezgi adlanmaktadır. Bu nedenle, sezginin tüm çokluğunun, bu çokluğun karşılaştığı aynı öznedeki bu “Ben Düşünüyorum” ile zorunlu ilişkisi vardır (Kant, 1911(B):108).¹¹³

Az önce de değinildiği üzere “Paralogizmler”deki temel tezin tespitine vardiktan sonra Kant, özneyi bir töz olmaktan ziyade faaliyette olan özne olarak merkeze koymuştur. Şüphesiz, bu bağlamda kast edilen özne duyguları, arzuları veya duysal yönelişleri veya empirik yönelimleri olan özne değil (bilinçli veya bilinçaltı), yukarıda belirtilen soyut kognitif öznedir (Allison, 2004: 164).

Allison’a göre Kant, aslında burada Descartes/Locke ile Leibniz’in görüşleri arasında belli bir orta yol bulmaya çalışmaktadır. Descartes ve Locke, zihnin kendi tasavvurlarının farkında olması gerektiğini vurgularken, Leibniz zihnin algılar çokluğuna (*petites perceptions*) sahip olduğunu ve bu sebeple her bir algının bilincinin zihinde mevcut olmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır (Allison, 2015: 336, Carl, 1998: 192). Bu bağlamda Kant, Locke’un aksine ve bir nevi Leibnizi onaylayarak öznenin farkında olmadan tasarımlara sahip olabildiğini vurgulamaktadır (Carl, 1998: 192).

Buna karşın yine Leibniz’e karşı çıkarak, “Ben Düşünüyorum”un en azından bilgi bağlamında zihnin tasavvurlarına eşlik edebilmesi gerektiğidir. Ancak Kant aynı zamanda Leibniz’e de bir eleştiri getirerek, “Ben düşünüyorum”un tasavvurlara “bilgi boyutu ile/kognitif açıdan” eşlik etmesinin zorunluluğuna vurgu yapar. Böylece, tam

¹¹³ Das: *Ich denke*, muß alle meine Vorstellungen begleiten können; denn sonst würde etwas in mir vorgestellt werden, was gar nicht gedacht werden könnte, welches eben so viel heißt, als die Vorstellung würde entweder unmöglich, oder wenigstens für mich nichts sein. Diejenige Vorstellung, die vor allem Denken gegeben sein kann, heißt *Anschauung*. Also hat alles Mannigfaltige der Anschauung eine notwendige Beziehung auf das: *Ich denke*, in demselben Subjekt, darin dieses Mannigfaltige angetroffen wird.

algılanmakla algılanabilirlik arasındaki farkı bu bağlamda söyleyebiliriz (Allison, 2015: 336). Çünkü Kant’a göre herhangi bir algıma edimi ile tamalgıyı birbirinden ayıran temel fark budur.

Kant’ın “Transandantal Deduksiyon”da (B) öne sürdüğü temel argüman, “Ben Düşünüyorum”un tüm düşüncelerime eşlik edebilmesi gerektiği ile ilgilidir. Başka bir deyişle, zihinsel tasavvurlarımızın/düşüncelerimizin herşeyden önce “Ben”e ait olması onların varlığına ilişkin ilk adımdır. “Ben”e ait olmayan/Ben’in eşlik etmediği herhangi bir zihinsel tasavvur/düşünce aslında düşünen özne için yokluk değeri taşımaktadır. Fakat Kant’ın burada değindiği en önemli nokta, “Ben Düşünüyorum”un zihnin tasavvurlarına eşlik etmesi gerekliliği değildir.

Burada Kant’ın asıl vurgusu, “Ben düşünüyorum”un her tasarıma “potansiyel” olarak eşlik edebilme gücüdür. Bu nedenle modalite bakımından “Ben düşünüyorum” tüm tasavvurlara “zorunlu” olarak değil “olanak” olarak eşlik eder (Schulting, 2018:154-155). Bu sayede her bir tasarımda Ben’in kendine gönderimde bulunması zorunlu değil iken tasarımların potansiyel olarak ona ait olması bir zorunluluktur. (Allison, 2004: 164).

Daha önce belirtildiği üzere, çalışma açısından değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli husus ise zihinsel tasavvurlarımızın/düşüncelerimiz bir bütün halinde “Ben”e ait olması, yine aynı tasavvurların varlık değeri kazanmasına ilişkin diğer adımdır. Başka bir deyişle, çeşitli zihinsel tasavvurların biraradalığı onların bütünlüğünü sağlayacaktır. Çünkü “Ben”e ait olan ve “Ben”in eşlik ettiği tasavvurların çeşitliliği tam algının Kant’ın yetkinlik çağında kendisinin ayırım yaptığı tam algının analitik ve tam algının sentetik birliği kısmına götürecektir (Carl, 1998: 194-195; Henrich, 1976: 86-88). *Duisburg Nachlass*’da her ne kadar epistemolojik okumaya yönelik (örneğin, Allison) yaklaşımlar olsa bile, şunun ifade edilmesi gerekir ki, bu iki ayırımın önemini Kant’ta

ancak 1770’lerde görebilmekteyiz ve Allison’un da yerinde vurgusu ile konu Kant için henüz açık ve seçik değildir (Allison, 2015:122).

Yukarıda da belirtildiği üzere düşüncenin bütünlüğü ona eşlik eden “Ben Düşünüyorum”’a ayrı ayrı halde değil de bütün/birleşik bir şekilde ait olmaktadır veya Ben, tasavvurlar çeşitliliğini bütün halinde kendisine gönderimle veya kendisine ait kabul etmektedir (Carl, 1998:194). Çünkü anlığın nesnesi olan düşünce, zihnimizde bir bütün halinde olduğu için bütünlüğün kavrayışı sadece tek/bir öznenin aracılığıyla mümkündür; bir bütün olan düşüncenin öğelerini birbirinden ayrı olarak tasavvur etmemize rağmen, öğelerin biraradalığının sonucu olarak ortaya çıkan bütünlüğün kavrayışı tek bir özne tarafından mümkün hale gelmektedir (Allison, 2004: 164). Diğer bir deyişle, tasarımların sentetik birliğini mümkün bilinç ilişkisinden oluştuğunu düşünerek onların bilinçteki mümkün bağlantısına atıfta bulunabiliriz (Thöle, 1991: 260).

Yukarıda belirtilen pasajın temel argumentatif yapısını anlamamız açısından söyleyebiliriz ki, değindiğimiz kompleks/birleşik bütüncül düşünce tek düşünen özneye ihtiyaç duymaktadır. Ancak zihinsel tasavvurları bir bütün halinde kendisine ait kabul eden ve böylece kendileştirerek o düşüncelere varlık kazandıran “Ben” aslında bu aşamada sentetik edimde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, sentetik halde birbirine bağlanan ve dönüşen tasarımlara eşlik eden özne özdeş kalmaktadır (Klemme, 1996: 192); sentetik edimde bulunan ben yine aynı zamanda çokluğun bütünlüğü olarak yine kendi özdeşliğinin farkına varmaktadır; benin kendi özdeşliğinin ortaya çıkması için yukarıda belirtildiği gibi, ben tasarımların birbiriyle ilişkilendirmesi ve bu bağlantı/ilişkilendirme aktının bilincinde olması gerekmektedir (Carl, 1998:195). Başka bir açıdan ifade edersek, Kant’ın da söylediği gibi analiz, aslında önceden sentezi (B130) varsaymaktadır (Kant, 1911 (B): 107). Çünkü kendilik (spontanetität) edimiyle “Ben” kendi özdeşliğine (analitik birlik) sadece kendisine ait kabul ettiği veya

kendisinin eşlik ettiği zihinsel tasavvurların birliği sayesinde (sentetik birlik) varmaktadır. Allison'un verdiği örnekten yola çıkarak ve problemin daha açıklık kazanması için şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: A, B ve C bir bütün olan düşüncenin öğeleriye ve zihin bu düşüncenin öğelerini bir bütün halinde düşünüyorsa, o halde “Düşünen Ben”in nesnesi olan A ile, yine Düşünen Ben`in nesnesi olan B`yi karşılaştırdığımız zaman düşünen öznenin özdeşliğinin olması şarttır (Allison, 2004: 165). Başka bir deyişle, düşünceler bütününe kendime tekrar gönderme yapmam için kendisiyle özdeş olan “Ben”, yine aynı edimde düşünceler çokluğunu sentetik birliğe getirmesi gerekmektedir; aksi halde, sentetik birliği olan düşüncelerden bir bütün olarak söz açmamız mümkün değildir (Allison, 2004: 165- 166). Kant`ın “Transandantal Deduksiyon”da (A108) belirttiği gibi “zihin tüm kavrayışın sentezini (Synthesis der Apprehension) transandantal birliğe tabi kılan ve onların bağlantısını (Zusammenhang) a priori kurallara göre mümkün kılan *kendi ediminin özdeşliğini göz önünde bulundurmasaydı* (die Identität seiner Handlung vor Augen hätte), zihin kendi tasarımlar çokluğu içinde kendi özdeşliğini a priori olarak düşünemezdi (Kant, 1911 (A): 82; Henrich, 1976: 87)”.

Yukarıda değindiğimiz hususlardan yola çıkarak belirtmemiz gerekmektedir ki, eleştiri döneminde yetkinleştiği şekli ile Kant`ın vardığı temel tespit tam algının analitik birliğiyle tam algının sentetik birliğidir (B133-134/ B135). En önemli kısım, analitik ve sentetik birlik ayırımına gelinmesi ve tam algının analitik birliğinin tam algının sentetik birliğinin varsayılması sayesinde mümkün olduğu tespittir (Kant, 1911 (B): 109-110). Şüphesiz, bu bağlamda öznenin bir töz olmaktan çıkarak onun a priori sentetik yargıların dışında kalması da diğer bir önemli sonuçtur. Çünkü özne, 1775 *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında olduğu gibi bir töz olarak ele alınmadığı için, ondan sadece faal/edimsel bir yeti çerçevesinde bahsetmekteyiz. Bu tanımla biz, sadece kendi kendisiyle özdeş olan öznenin birliği tanımına vararak, sentetik tasavvurların

birliğini/bütünlüğünü de yine aynı edimde gerçekleştirmiş olmaktadır. Değinilen husus ise Kant'ın *Duisbrug Nachlass* refleksiyonlarında yer almamaktadır. Herşeyden önce, öznenin bir töz olarak değerlendirilişi bunun karşısında en büyük engel olarak görünmektedir.

Ancak, vurgulamak gerektir ki, düşüncen öznenin *Duisburg Nachlass*'da töz olarak ele alınışı, düşünen öznenin ileriye dönük okunmasında (örneğin, Carl) engel değildir. Buna rağmen, düşüncenin töz olarak ele alınışı aynı zamanda Kant'ın *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında yer alan eleştiri öncesi metafizik öğelere yorumsal istikamete de kapı açmaktadır. Laywine'nın timsalinde görüldüğü üzere, düşünen öznenin tözsel mahiyeti, bakışımızı eleştiri öncesi Kant'a yöneltmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, “Düşünen Özne”nin ontolojik bağlamda (Carl ve Laywine'dan farklı olarak) değil, epistemolojik bağlamda ele alınması da (Allison'un timsalinde/örneğinde) tam algının ileriye dönük – eleştiri istikametinde okunmasına engel değildir.

SONUÇ

Kant'ın “Sessiz Yılları”na ait olan *Duisburg Nachlass*'ı eleştiri ve eleştiri öncesi döneme yönelik istikameti temel alarak, ileriye ve geriye dönük okuma ya da yorumlama biçimlerini çalışmamızda ele aldık; böylece Kant'ın zihnini o dönemde meşgul eden problem hakkındaki yorumsal farklılıkları serimlemeye çalıştık.

Bu doğrultuda çalışmada ileriye ve geriye dönük okumanın mümkünlüğüne açıklık getirmek için “Metafizikçi Kant” şeklinde adlandırdığımız ilk bölümde, Kant'ın eleştiri öncesi metafizik görüşlerini genel hatlarıyla incelemiş olduk. Çünkü bu bize, Kant'ın *Profesörlük Takdim Tezi*'nde duyusallıkla akli yeti arasında keskin ayrımı

yapmasının nedenlerini gösterdiği gibi, aynı zamanda Kant için “metafiziğe hazırlık bilimi”nin ne anlam ifade ettiğini de sergilemiş oldu.

Kant’ın ana hatları ile ilk dönem metafizik görüşlerine değindikten sonra, 1770 senesinde profesörlük takdim tezi için kaleme aldığı *Duyulur ve Anlaşılır Dünyanın Form ve İlkeleri* eserine geriye ve ileriye dönük okumanın ayrıştığı noktaları belirginleştirmek amacıyla değindik. Çünkü belirtilen eser, ileriye ve geriye dönük okumalar çerçevesinde “Herz Mektubu”nda ortaya konmuş olan soruya ya da soruna açıklık getirmesi bakımından dikkate değerdi.

Yukarıda vurgulandığı üzere, ikinci bölümde ele alınan “Herz Mektubu”ndaki (1772) sorunun ileriye ve/ya geriye dönük okuma çerçevesinde değerlendirmesine açıklık getirmek için Lambert’in (1770) mektubunu dikkate aldık. Çünkü Lambert’in Kant’ın *Profesörlük Takdim Tezi*’ndeki duyusallıkla akli yeti arasında yaptığı ayrıma ilişkin eleştirileri, Kant’ın düşüncelerini tekrar gözden geçirmeye itmiştir. Bu bağlamda “Herz Mektubu”nu geriye ve/ya ileriye dönük çerçevede okumanın mümkünliğini göstermek için Beck’in, Laywine’nın, Cicovacki’nin ve Carl’ın, Allison’un yorumlarına başvurduk.

Bunun dışında, Kant’ın “Herz Mektubu”nda karşılaştığı çıkmazı anlamamız için 1769-1771 senesine ait kabul edilen refleksiyonlarını hem *Profesörlük Takdim Tezi*’yle hem de 1772 senesinde Kant’ın Herz’e yazdığı mektupla paralel bir şekilde ele aldık. Çünkü Allison’un vurguladığı gibi, Kant’ın bu dönemde probleme ilişkin farklı düşünme eğilimleri, Herz mektubundaki problemin ileriye dönük olarak değerlendirilmesinin mümkünlüğüne de ışık tutmaktadır (Allison, 2015: 93).

Böylece belirtilen hususlar doğrultusunda Kant’ın “Herz Mektubu”nda karşılaştığı problemi/çıkmazı apriori kavramlarla nesneler arasında ilişkinin kurulma biçimine ilişkin çerçevede değerlendirdik. Diğer bir deyişle, nesnenin doğasının belirlenmesi yönündeki Kant’ın içinde bulunduğu “çıkmaz” ya da “fikri karışıklık”, bizi

Kant'ın ilgili çalışmasını ileriye ve geriye okumanın, yorumlamanın mümkünlüğünü içeren çeşitli yorumsal açıklamaları serimlemeye itti.

Bu doğrultuda biz de “Herz Mektubu”nu *Profesörlük Takdim Tezi*’ne yönelik okuma eğilimini Beck’in, Laywine’nın ve Cicovacki’nin örneğinde görmüş olduk. Beck’in vurguladığı geriye dönük okuma görüşüne farklı bir alternatif sunan Laywine ve Cicovacki, Kant’ın burada yeni bir problemle karşılaştığını ve böylece nesnenin doğasına ilişkin ontolojik bağlamda değerlendirmeyi seçtiğini vurguladıklarına da değinmiş olduk (Laywine, 2001: 22 -23; Allison, 2015: 99-100; Beck, 1989: 22-23).

Buna karşın, Kant’ın burada noumenal nesneleri devre dışı bıraktığını öne sürdüğümüz zaman, “Herz Mektubu”nun ileriye yönelik (eleştiri istikametinde) okunabilirliğine de şahit olduk. Çünkü kategorilerin tecrübenin koşulu olarak ele alınması, burada kavramlara aynı zamanda belli bir hudut çizerek noumen alanını da devredışı bırakmaktaydı. Bu doğrultuda “Herz Mektubu”nu daha çok ileriye dönük - eleştiriye yönelik okuyan Carl, Kant’ın burada “Metafiziğin Sırrının Açılması” derken aslında metafiziğin/ontolojinin kavramlarının tecrübenin koşulu olarak ele aldığını ileri sürmekteydi. Carl’a göre Kant, “Herz Mektubu”nda ifade ettiği soruyla aslında nesnenin doğasını “görünüşler” çerçevesinde ele almaktaydı (Carl 1989b: 48-50).

Değinilen yorumlardan yola çıkarak söylenebilir ki, aslında tüm yorumcuların kesiştiği ortak nokta, Kant’ın “Herz Mektubu”nda a priori kavramlarla nesneler arasındaki ilişkinin neliği hakkında ilk kez bu kadar net biçimde düşünmeye başladığıdır. Ayrıca, nesnenin noumen veya fenomen alanını kapsamasından bağımsız olarak Kant’ın burada böyle bir problemle/çıkma ile karşılaştığına şahit olduk. Biz de bu doğrultuda kendisini Carl ve Beck’in/Laywine’nın yorumsal yaklaşımının ortasında belirleyen Allison’un, Kant’ın “Herz mektubu”nun ileriye yönelik – eleştiri istikametinde okunması için belli dersler çıkarması görüşüne katılarak- mektubu radikal bir şekilde eleştiri istikametinde okumanın doğru olmadığı sonucuna vardık.

Daha sonra ise ileriye ve geriye dönük okumayı 4634 numaralı refleksiyonda ve *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının çerçevesinde ele aldık. Ancak *Duisburg Nachlass*'ı ele almadan önce “Herz Mektubu”yla *Duisburg Nachlass* arasında köprü rolü oynayan 4634 numaralı refleksiyonlara değinmiş olduk. Kant bu refleksiyonlarda Herz mektubundan farklı olarak kavramların duyusalıkla (verilir olanla) bağlantısını kurarak eleştiri istikametinde önemli bir adım atmış olduğu sonucuna vardık (Allison, 2015: 107). 4634 numaralı refleksiyonları değerlendirdiğimiz zaman yine şöyle bir sonuca varabiliriz ki, her ne kadar Kant, burada sentetik a priori bilginin oluşumu için iki apriori koşulun birbirleriyle olan etkileşimine değinse de, aslında bunu “bir ipucundan fazla olarak değerlendiremeyiz (Allison, 2015:110; Carl 1989a: 9).” Bu sebeple, Kant'ın 4634 numaralı refleksiyonda başlattığı sentetik a priori bilginin olanağı probleminin Kant'ın düşüncesindeki ilerleyişini göstermek amacı ile 1775 senesine ait olan *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarına başvurduk.

İleriye ve geriye dönük okumayı 4634 numaralı refleksiyonda ve *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının çerçevesinde ele almanın mümkünlüğünün belirlenmesi için iki önemli hususu göz önünde bulundurulması gerektiğine değinmiştik. Diğer bir deyişle, *Duisburg Nachlass*'da Kant, empirik düşüncenin imkanına yönelik koşullarla beraber eleştiri öncesi düşünce sisteminin öğelerine de yer vermiştir. Kant'ın empirik düşüncenin/tecrübenin temellendirilmesine yönelik çabalarına, vurgulanan eleştiri öncesi düşüncesinin (metafizik) öğelerinin yansıyıp yansımaması ve böylece *Duisburg Nachlass*'ı eleştirel düşünce çerçevesinde değerlendirmenin imkanına yorumsal düzeyde açıklama getirmenin zorluğuna dikkat çekmiştik.

Belirtildiği üzere Kant, görünüşlerin ekspozisyonu kısmında iç duyuda zamansal (öznel) belirlenimler kazanan görünüşlerin, kategorik (ilişki kategorilerinin aracılığıyla) müdahalenin sonucu olarak nesnel/kavramsal belirlenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır

(Kant, 1926: 643).¹¹⁴ Ancak burada kavramsal belirlenim bağlamında Kant'ın dikkat ettiği nokta, zihnin (Düşünen Ben'in) sentetik edimde bulunarak tüm nesnelerin “arketipi” konumuna geliyordu (Kant, 1926: 646).¹¹⁵ Carl, Kant'ın yukarıda genel olarak betimlenen görüşlerinden yola çıkarak, empirik bilginin nesnelerinin temellendirilmesi çerçevesinde onun (Kant'ın) “Ben”i/“Düşünen Özne”yi” paradigmatik model olarak ele aldığını ileri sürmekteydi. Çünkü Kant, *Duisburg Nachlass*'da zihnin belli durumlarına (“Ben”, “Düşünüyorum”, “Düşünceler Bendedir”) işaret ederek, zihinde düşünülen veya zihinde ortaya çıkan tüm zihinsel içeriklerin, zihnin bu durumları çerçevesinde düşünüldüğünü vurgulamaktaydı (Kant, 1926: 656).¹¹⁶ Carl da bu bağlamda, zihnin fonksiyonlarının/eksponentlerinin (“töz”, “nedensellik” ve “bütünlük”), zihnin ifade edilen durumlarıyla örtüştüğünü, onlara karşılık geldiğini öne sürerek fonksiyonlar aracılığıyla görüşlerin, anlığın kategorik belirlenimine maruz kaldıklarına dikkat çekmek istemişti (Carl, 1989a: 13-14). *Duisburg Nachlass*'da belirtilen fonksiyonların/eksponentlerin, anlığın ilişki kategorileriyle paralelik arz etmesi yorumun doğruluk ihtimalini daha çok artırmaktaydı (Carl, 1989b: 91-93).

Ancak Carl'ın bu yorumu, daha sonra Kant'ın eleştirel dönemine ait bir öğeyi *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarındaki problem çerçevesinde nasıl değerlendirmemiz gerektiği sorusunu da gündeme getirmekteydi. Çünkü burada zihnin/düşünen “Ben”in durumlarının (zihinsel durumlarının) nesnelere aktarılması ve böylece onların nesnelleştirilmesi probleminin temellendirilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Bu bağlamda Carl, *Duisburg Nachlass*'daki bu görüşler ile eleştirel düşünce arasında bağ kurmanın gerekliliğine işaret ederek, *Duisburg Nachlass*'ı ileriye yönelik okumanın en doğru yorum olacağını ileri sürmüştü. Diğer bir deyişle, Kant'ın yukarıda değinilen ve görüşlerin ekspozisyonunda ortaya atılan problemin ancak *Saf Aklın Eleştiri*'sindeki

¹¹⁴ Refleksiyon 4674

¹¹⁵ Refleksiyon 4674

¹¹⁶ Refleksiyon 4676

“nesnel dedüksiyonun” bir taslağı olarak okunması durumunda anlamlı hale geleceğini ileri sürmüştür. Fakat Carl’ın öne sürdüğü teklifte eksik olan husus, zihinde ortaya çıkan görüşlerin nesnelleştirilmesinin zemininin belirlenmesine ilişkindi. Diğer bir deyişle, öznel düzeyden nesnel düzeye geçişin ispatlandırılmasına gereken ihtiyaçtı. Bu sebepten dolayı Carl, tam algının/düşünen “Ben”in anlatıldığı kısımda Kant’ın “Nesnel Dedüksiyon”da olduğu gibi eksik kalan boşlukları telafi etmeye çalıştığını öne sürmekteydi. Diğer bir deyişle, görüşlerin ekspozisyonu “Nesnel Dedüksiyon”un taslağı olarak ele alındığı gibi, tam algının/düşünen “Ben”in anlatıldığı kısım da Carl’ın düşüncesine göre “Öznel Dedüksiyon”un taslağı olarak ele alınmalıydı (Carl, 1989a: 11-20; Carl, 1989b: 82; 94; 102).

Ancak biz “Ben”in bir model olarak ele alınması bağlamında epistemolojik sürecin öznel olandan nesnel olana geçişi çerçevesinde, *Duisburg Nachlass*’da yer alan eleştiri öncesi metafizik öğeleri göz önünde bulundurmamız gerektiğini de gördük. Çünkü bu, ileriye ve geriye dönük okumanın konu bağlamındaki en temel farklılığını ortaya koymaktadır. Bu sebeple, belirtilen eleştiri öncesi öğelerin refleksiyonlarda vurgulanan problemlere felsefi işlev çerçevesinde yansıyor yansımadağının yorumcular nezdinde tahliline giriştik. Çünkü eleştiri öncesi metafizik öğelerin devre dışı bırakılıp, sadece refleksiyonlardaki empirik bilginin koşullarına odaklanılmasının metni “zorlamak” olduğunu göstermek istedik. Diğer bir ifade ile, rasyonel psikolojinin ya da özel metafiziğin eski Kant için değerinin unutulması, refleksiyonların yalnızca transandantal özneye yönelik çabaların ilk nüveleri olarak okunmasının mümkün olmadığını ortaya koymaya çalıştık. Özellikle bu bağlamda Laywine’nın vurguladığı eleştiri öncesi döneme ait “tınların” refleksiyonlarda neden yer aldığı argümanına, geriye dönük okumanın savunusu bağlamında yer verdik ve bu doğrultuda Laywine’in geriye dönük okuması ile Carl’ın ileriye dönük okumasını karşılaştırdık.

Problemi bu bağlamda ele aldığımız zaman, Kitcher'den farklı olarak biz, *Duisburg Nachlass*'da tekrar ortaya çıkan sorunun Kant'ın "Herz Mektubu"nda teşhis ettiği epistemolojik problemin devamı olarak ele alınmadığını görmüş olmalıyız/olduk (Kitcher, 2001: 71). Çünkü Kitcher'in söylediği gibi, *Duisburg Nachlass*'da aslında anlığın ilkelerinin (anlama yetisinin real kullanımı) "duyusal dünyadaki nesnelere uygulanması" yolundaki boşluğu ortadan kaldırmaya yönelik epistemolojik çaba olarak ele alınmasına şahit olmamaktayız/olmadık. Örneğin, bu perspektifte Kant'ın vurgulamak istediği sadece insan anlığının eleştirel düşünce çerçevesinde olduğu gibi kategorilerin nesnelere yönelik, onların zamansal belirlenimlerini nesnelleştirerek tecrübeyi bize sunması değildi. Aynı zamanda insan, akledilir dünyaya ait (rasyonel psikolojinin bağlamında) "düşünen özne" olarak (aynı zamanda kendisinin bilgisine akli sezgiyle vararak) görüşler dünyasının "zemininde" töz olarak yer almaktaydı (Laywine,2020:49).

Laywine'nın da yukarıda belirtilen görüşlerinden yola çıkarak *Duisburg Nachlass*'da ele alınan problemin sadece epistemolojik bağlamda değerlendirilmemesi gerektiğini, aynı zamanda kozmolojik düzlemde de ele alınması gerektiğini öne sürdüğünü gördük. Geriye dönük okumayı destekleyen Laywine'a göre Kant, eski metafizik "doğrularından" yola çıkarak nesneyi dış ilişkiler ağına tözsel bir zeminde ele almaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, Laywine'a göre Kant'ta nesnenin dışsal (kavramsal) belirlenimlerinin temellendiği zemin "töz ve basit olan "Ben"dir/"Düşünen Öznedir" (Laywine, 2020: 50-51).

Belirtildiği üzere Kant, *Duisburg Nachlass*'da rasyonel psikolojinin temel tezlerinin doğruluğunu kabul ederek, tam algının koşulu olarak gördüğü düşünen özneyi bir töz olarak ele almaktaydı (Kant, 1926: 672-673).¹¹⁷ Düşünen öznenin bir töz olarak

¹¹⁷ Refleksiyon 4684.

ontolojik okumasında Carl'a katılan Laywine da, bu metinden yola çıkarak Kant'ta düşünen öznenin akli sezgisinin olduğu kanaatine varmaktaydı. Bu bağlamda ise Kant'ın eski metafizik değerlendirmelerinin örneği olarak *Profesörlük Takdim Tezi'nin* izlerini *Duisburg Nachlass*'da olduğunu görmüş olduk. Çünkü görünüşler/nesneler, dışsal (duyusal formlar ve kavramsal) bağlantılar ağında ele alınarak duyusallığın görünüşler alanında yerini tutmaktaydı. Buna karşın düşünen özne (akli sezgisi olan), dışsal bağlantılarda sadece zamanın ve mekanın formlarında ortaya çıkan görünüşlerin tözsel zemini bağlamında kendinden şey – noumena alanında ele alınmaktaydı. Şüphesiz Kant, *Duisburg Nachlass*'da insanın anlama yetisinin akli sezgiyle olan bağlantısını ve dolayısıyla insan anlığının sezgisel bilgiyle bağlantısını kapatmasına ilişkin iddialarda bulunduğuna şahit olmuşuk. Bu sebeple, düşünen öznenin akli sezgiye sahip olduğu yorumu kendiliğinde belli problemler taşımaktadır. Fakat Laywine göre Kant'ın burada kastettiği, insan anlığının bilişsel kapasitesi çerçevesinde görünüşlerin “dışsal belirlenimlerine” ilişkindir. Düşünen öznenin kendisi hakkında ve böylece düşünen öznenin görünüşlere yönelik kavramsal belirlenimleriyle (zihnin durumları/fonksiyonları/eksponentleri) ilgili bilgisi, entelektüel sezgi aracılığıyla gerçekleştiği için dolayimli değil dolayısızdır (Laywine, 2020: 48-49). Bu sebepten dolayı Laywine'nın örneğinde kendisi hakkında akli sezgisi olan düşünen öznenin, Kant'ın eleştirisi öncesi metafiziği bağlamında değerlendirilmesinin/değerlendirilebilmesinin mümkün olduğunu görmüş olduk. Diğer bir deyişle, eski metafiziğinde olduğu gibi Kant için “tözlerin birbirleriyle etkileşiminin sonucu olarak bir bütünlüğü sahip olan dünyanın birliğinin zemini” artık “Tanrı (nihai nedensellik)” değil, fani/sınırlı düşünen tözdür (Laywine, 2020: 77).

Görüldüğü üzere Laywine'a göre, *Duisburg Nachlass*'da 1770'lerin ortasında kozmolojik görüşlerinde yer alan Tanrı'nın yerini -epistemolojik değişim yaparak- “Düşünen Özne” tutmuştur. Böylece daha önce vurgulanan ve Carl'ın iddia ettiği gibi

Duisburg Nachlass'ın görünümlerin ekspozisyonu ve düşünen özne örneğinde (tam algının örneğinde) nesnel dedüksiyonun ve öznel dedüksiyonun taslağı olarak ele almamanın da imkan dahilinde olduğunu görmüş olduk. Böylece *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında empirik bilginin koşullarının temellendirilmesine yönelik hususun, aynı zamanda geriye dönük (eleştiri öncesi çerçevede) değerlendirmenin mümkünlüğüne de (epistemolojik okumanın yanı sıra kozmolojik çerçeve de) değinmiş olduk.

Ancak buna rağmen, yukarıda değinilen problemin ortak noktası olarak düşünen özneyi ele aldığımız zaman haklı olarak sormamız gereken soru, Kant'ın *Duisburg Nachlass*'da öne sürdüğü “Ben”in (tam algının koşulu olarak düşünen öznenin birliği) fonksiyonlarının/kavramsal belirlenimlerinin hangi gerekçeyle dış dünyada yer tutan ve iç duyunun formu olan zamanda ortaya çıkan görünümlere uygulanabileceği sorusuydu. Bu bağlamda, her ne kadar Carl ve Laywine iki farklı çizgide yer alsalar da, her ikisi de Kant'ta “Ben”in fonksiyonlarının/kategorik belirlenimlerinin -epistemolojik düzlemde-, öznellikten nesnelliğe geçiş noktası olarak “paradigmatik model” olarak ele alınması konusunda uzlaştıklarını gördük. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, öznellikten nesnelliğe geçiş bağlamında “Ben”in bu işlevine yönelik gerekçenin gösterilmesinin zorunluluğudur. Bu sebeple biz, Allison'nun hem Carl'a hem de Laywine'a yönelttiği düşünen öznenin (paradigmatik model olarak) nesnelliğinin kanıtlanması yönünde gerekçelendirmelerin, refleksiyonlar bağlamında yetersiz olduğu şeklindeki itirazlarını paylaştık (Laywine, 2020:41, Allison, 2015:126, Carl, 1989b: 97). “Ben”e ait olan ve “Ben”in zihinsel durumları arasında “Ben”in bir töz olduğunu kabul edebiliriz. Fakat zihinsel içerik olarak “Ben”in kendi düşünsel durumları arasındaki töz-ilinek veya sebep-sonuç ilişkisinin görünümlere uygulanışını haklılaştıran zemin/dayanak olmadığı kanaatindeyiz. Bunun dışında, Allison'un haklı olarak Laywine'na yönelttiği şu itirazı doğru kabul etmekteyiz: “Düşünen Özne”nin analogiler

aracılığıyla görüşlere uygulanması sonucunda görüşlerin kategorik olarak kavramsal ilişkiler ağı çerçevesinde (ilişki kategorileri) belirlenmesinin problematik sonuçları vardır (Allison, 2015: 129-130).

Laywine Kant'ın, ilişki kategorilerini (fonksiyonlarını) zihnin kendi üzerine refleksiyonlarının sonucu olarak türetilmesi çabasının, aslında yeni olmadığını ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle, Kant'ın bir nevi Leibniz ve Locke'un izlediği strateji doğrultusunda bunu gerçekleştirdiğini ileri sürmektedir. Laywine'a göre Kant, düşüncesinin bu evresinde görüşleri duyusallığın ilkeleri (zaman ve mekanın) çerçevesinde ele aldığı için görüşleri düşünen özne (ontolojik referansı ile) örneğinde olduğu gibi tözsel mahiyette ele alamazdı (Laywine, 2020:44-45). Kanaatimizce Laywine'nın bu açıklaması da zihnin bir model/paradigma olarak kendi durumları arasındaki ilişkileri, analogiler veya fonksiyonlar aracılığıyla görüşler dünyasına uygulanmasını haklılaştıracak dayanağın olması problemini açıklamamaktadır.

Diğer taraftan Allison'un hem Carl'ın hem Laywine'nın düşünen özneye yönelik ontolojik okumanın karşısına koyduğu epistemolojik okuma yorumsal çetinliği daha da derinleştirmektedir. Bu sebeple Allison, *Duisburg Nachlass*'daki Kant'ın muğlak tavrı ve düşüncelerinin eş deyişle önemli hususları açıkça ifade etmemesinin bu zorluklara neden olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple Allison, burada düşünen öznenin birliğinin (ontolojik bağlamda) muğlak anlam taşıdığı için epistemolojik bağlamda ele alınacağına ilişkin yoruma da kapı araladığını düşünmektedir. Dahası Allison, düşünen öznenin zihinsel durumlarının da eşlik ettiği kendi üzerine olan refleksiyonlarında töz olarak ele alınmasını ve böylece geriye dönük okumayı da sorgulamaktadır (Allison, 2015: 122-123). Çünkü düşünen öznenin düşünsel durumları çerçevesinde bizi kendi kendisiyle özdeş olan öznenin tespitine götürebilme imkanı da söz konusudur. Başka bir deyişle, vurgulamak istediğimiz husus, Allison'un yorumunun doğruluğundan ziyade *Duisburg*

Nachlass'ı yorumladığımız zaman refleksiyonlarda olan muğlaklığın ciddi ölçüde dikkate alınmasının gerekliliğidir.

Böylece *Duisburg Nachlass*'ın argümentatif yapısını daha iyi anlamak için ve aynı zamanda ileriye ve geriye dönük okumanın mümkünlüğü bağlamında ekspozisyon ve tam algı kavramlarını merkeze koymuş olduk. Yukarıda da belirtildiği üzere *Duisburg Nachlass*'ın argümentatif yapısını anlamamıza yardım edecek olan görünüşlerin ekspozisyonunun incelenmesi sonucu, Kant'ın refleksiyonlarında belirtmek istediği temel tezi şu şekilde betimleyebiliriz: İç duyuda kavranılan ve zamansal çerçevede şekillenen zihinsel tasarımların, kavramsal belirlenim sonucu tümellik ve nesnel geçerlilik kazanmaktadır (Kant, 1926: 669).¹¹⁸ Başka bir deyişle burada, iç duyuda zamansal çerçevede ve aynı zamanda öznel düzlemde ortaya çıkan zihinsel tasarımların “ilişki/bağlantı kategorilerinin” aracılığıyla kavramsal belirlenimi, doğal olarak eleştirideki “Tecrübenin Analogileri” bölümünün öncülü gibi gözükmektedir. Çünkü eleştiride, tecrübenin analogilerinde olduğu gibi burada da bir nevi zamanın transandantal belirlenimlerinin aracılığıyla kategoriler tecrübenin koşulları olmakla beraber duyusal malzemeyi kavramsal olarak belirlemektedirler. Bu sebeple bu kısmı, tecrübenin analogilerinin ilk modeli olarak düşünmenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

Guyer diğer yorumculardan farklı olarak bu bağlamda önemli bir hususa değinmektedir. Guyer'e göre Kant, bir nevi *Duisburg Nachlass*'da *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki “İlkelerin Analitiği” kısmını başlangıç noktası olarak ele almıştır. Eleştirinin diliyle betimlersek, şemalarsız kategorilerden değil, aksine şemalaştırılmış – zamanın transandantal belirlenimlerini başlangıç noktası almıştır. Halbuki, *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki kategorilerin dedüksiyonu kısmında Kant, önce kategorilerin kendilerini şemalarsız – zamanın transandantal belirlenimi olmadan- olası tecrübenin koşulları olarak

¹¹⁸ Refleksiyon 4682

ele almıştır (Guyer, 1987:63). Bu husus da aslında Kant'ın her ne kadar eleştiri istikametinde eğilimi olsa da, bu dönemde genel olarak ortaya attığı çizginin sistematik bütünlükten yoksun olduğunu göstermektedir.

Ekspozisyonun görünüşlerini tecrübenin analogileri bağlamında ele almamıza rağmen onu bu bölümle özdeşleştirmememizin en temel nedenlerinden biri, az önce de değinildiği üzere sistematik bütünlükten yoksun olmasıdır. Örneğin, *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki “İlkelerin Analitiği” kısımda yer alan “Sezginin Aksiyomları”nı, “Algının Öngörülerini”ni “Tecrübenin Analogileri”ni ve “Empirik Düşüncenin Postulatları”nı bütünlüklü bir şekilde ele alırsak, *Duisburg Nachlass*'da bu ilkelerin bütünüyle ele alınmadığını görmekteyiz.

Kant'ın bu dönemdeki görüşlerini eleştiri dönemindeki “Tecrübenin Analogileri”nden uzaklaştıran en önemli husus, tahayyülün bu noktada henüz kognitif bir işlev üstlenmemesidir. Çünkü Kant, felsefi sistemine psikolojik boyutu 1775'ten sonra dahil ederek, tahayyüle kognitif fonksiyon atfetmiştir. Bu sebeple eleştirideki analoginin en önemli ögesi olan tahayyüle ve transandantal imgelemin ürünü olan şemaya bu refleksiyonlarda rastlamamaktayız. Her ne kadar Allison¹¹⁹, x-a-b formülünde x'in işlevinin şemayla bağlantısını kursa da şüphesiz Kant, şematizm problemine direkt olarak burada değinmemiştir.

Buradan yola çıkarak ekspozisyonu, “Tecrübenin Analogileri” kısmıyla özdeşleştiremeyiz. Çünkü herşeyden önce Kant'ın eleştiride vardığı sistematik ve argümentatif bütünlüğü buradaki refleksiyonlarda görmemekteyiz. Örneğin, burada sadece ilişki kategorilerinin merkezde olması Kant'ın bu dönemde eleştirideki “Kategoriler Tablosu” tespitine başka bir deyişle yargı tablosundan kategorilerin türetilmesi problemine (Leitfaden) varmadığını göstermektedir. *Duisburg Nachlass*'da

¹¹⁹ Allison, 2015: 116-119.

Kant`ın belli kısımlarında Haering olanaklılık kategorisine değindiğine yorumsal sonuç çıkarsa da, bu tespit sadece yorumsal düzeyde kalmaktadır (Haering, 1910: 92). Kant *Duisburg Nachlass`da*, “transandantal ve genel mantık” arasındaki ayrıma yer verse de ve sentetik a priori bilginin sentetik a priori yargılarla paralellik taşıdığını belirtse de, eleştirel felsefi çerçeve olduğu gibi sistematik bütünlükten ve temellendirmeden söz edemeyiz. Her ne kadar Carl ve Allison, bu bağlamda sentetik a priori bilgiyle sentetik a priori yargılar arasında paralellik kurmaya çalışsa da, Haering`in haklı olarak vurguladığı gibi burada sistematik paralelliği haklılaştıracak belli bir zemin bulamayız (Haering, 1910:66-67).

Duisburg Nachlass`ın ikinci en önemli kavramı olan tam algıyı (Apperzeption`u) epistemolojik ve ontolojik okuma çerçevesinde değerlendirdik. Tam algıyı ontolojik birlik olarak ele aldığımız zaman, zihinsel durumların sentetik birliğinin temeline de aynı zamanda “Ben”in birliğinin zeminini yerleştirmekteyiz. Ancak az önce de vurgulandığı üzere, Allison`un da söylediği gibi eleştirinin çerçevesinde problemi değerlendirirsek, buradan Kant`ın sadece sentetik birliği ön plana çıkardığını söyleyebiliriz (Kant, 2015: 122). Kendi kendisiyle özdeş olan her edime yine aynı ben`in eşlik etmesi ise Kant`ın eleştiride geleceği sonuçlardır.

Hem epistemolojik hem de ontolojik okumadan yola çıkarak bu bölümle ilgili şu sonuca varabiliriz; bilginin belirlenmesi bağlamında tam algının merkeze yerleştirilmesiyle aslında bir nevi Kant`ın eleştiri istikametine dönük ciddi bir adım atmış olabileceği kanaati oluşsa da, aynı zamanda onun paralogizm probleminin tespitine varmaması bizi şu sonuca varmaya da itmektedir: tam algının epistemolojik okumasına ilişkin doğruluğunun düşük ihtimali (Allison örneğinde), aynı zamanda Kant`ı eleştirinin çerçevesinden uzaklaştırmaktadır.

Kant, *Duisburg Nachlass*'da sentetik a priori bilginin mümkünlüğünü kabul ederek, iç duyuda şekillenen zamansal (algısal) gerçekliğin kategorilerin müdahalesiyle kavramsal olarak tanındığını ve böylece tümellik ve nesnel geçerlilik kazandığını belirtmektedir. Diğer bir önemli husus ise yukarıda belirttiğimiz epistemolojik süreci tam algının zeminine oturtulmasıdır. Çünkü Kant belirtilen refleksiyonlarda “Ben”i/ “Düşünen Özne”yi nesnelerin *arketipi/kökeni* olarak ele almaktadır (Kant, 1926: 646);¹²⁰ diğer bir deyişle, nesnelerin arketipi olarak “Ben”in (Düşünen Öznenin) birliği tam algının koşulu olarak, nesneyi potansiyel olarak temsil edecek zihnin tasarımlarını kavramsal olarak nesnelleştirmektedir (Kant, 1926: 651).¹²¹ Ancak yukarıda değinildiği üzere Kant’ın henüz paralogizmler tespitine varmaması, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında “Ben”in bir model olarak töz çerçevesinde ele alınmasına ilişkin yorumsal değerlendirmelerin mümkünlüğüne kapı aralamaktadır ve böylece ilişki kategorilerinin de düşünen özne olan “Ben”den/ “Tam Algı”dan (töz olarak) türetilmesine ilişkin yorumlara imkan tanımaktadır.

Bu sebeple *Duisburg Nachlass*'da tam algının merkezi yerini de *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki tam algının ilk modeli olarak değerlendirebiliriz. Ancak yukarıda belirttiğimiz olumlu hususlar aslında eleştirinin analitik kısmının ilk modeli olarak değerlendirmenin dışına çıkmamaktadır.

Yukarıda ele alınan yorumcuların örneğinde *Duisburg Nachlass*'ın merkezi problemi olan iç duyunun formu olan zaman ortaya çıkan kategorilerin belirlenmesine ve bu belirlenimin zemini olarak “Ben”e/“Düşünen Özne”ye ilişkin çeşitli değerlendirmelerini gözden geçirdik. Bunun yanı sıra, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin ilk nüveleri diye tanımlayacağımız problemlere değindiğimiz zaman *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarıyla eleştirel düşünce/*Saf aklın Eleştirisi* arasındaki farklılıkların olduğunu görmüş olduk.

¹²⁰ Refleksiyon 4674.

¹²¹ Refleksiyon 4675.

Saf aklın Eleştirisi'nin ilk nüvelerine bu refleksiyonlarda rastlamış olmamıza rağmen, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin gerek konu bağlamı gerekse argümantatif yapısının refleksiyonlardakilerden farklı olması nedeniyle Kant'ın iki dönemi arasında net “doğrudanlık” ya da “süreklilik” ilişkisi kuramıyoruz. Kuşkusuz refleksiyonların bilhassa *Duisburg Nachlass*'ın birbirinden kopuk refleksiyonlar olmasının da bu tespitimizde payı söz konusudur. Ancak refleksiyonlar belirli bir düzende olmuş olsaydı bile, yine de Kant'ın düşüncesindeki gelişim seyri gözönüne alındığında iki dönem arasında net bir bağlantı kurmanın “içeriksel” bakımdan mümkün olmadığı kannatindeyiz. Burada aynı şekilde eski metafizikçi Kant'ı da refleksiyonlarda tam olarak bulamıyoruz, çünkü ifade edilenlerden de rahatlıkla anlaşılabileceği gibi Kant birçok konuda metafizik sisteminin ölçütlerini bir tarafa bırakarak pür epistemolojik problemlerle boğuşmaya başlamıştır; örneğin, *Profesörlük Takdim Tezi*'nde Kant'ın duyusallıkla akli yeti arasında yaptığı ayrımın sonucu olarak, artık nesnenin mahiyeti olarak tanımlanan (tözsel) içsel belirlenimler ortadan kalkmıştır. Bu ayrımın sonucu olarak daha sonra eleştirel dönemde (“Transandantal Analitik” kısmının çerçevesinde) daha yetkin haliyle sunacağı, empirik bilginin koşulları (iki farklı yeti olan duyusallıkla anlığın ortak etkileşiminin sonucu olarak) problemini bu refleksiyonlarda sergilemeye başlamıştır.

Bu doğrultuda *Duisburg Nachlass*'ı ileriye ve geriye dönük bağlamda değerlendirmemizin sonucunda geldiğimiz sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz. Bunlar;

- I) Kant'ın henüz eleştiri döneminin kognitif öğelerinin (örneğin, imgelem, tam algının analitik birliği) bütünlüğüne varmamış olması,
- II) Kant'ın bu dönemde *Saf Aklın Eleştirisi*'nde değindiği zihnin öznel koşullarının nesneleri/tecrübeyi belirlediği düşüncesine henüz net bir biçimde ulaşmamış olması ve bunun başlıca sebebinin Kant'ın refleksiyonlarda halen eski metafizik öğeleri çağrıştıracak ifadeler

(*Biraradalık İlkesi* – ögelerin karşılıklı etkileşim/ilişkinin sonucu olarak *Bütünlük*) ve argümanlar ileri sürmesi -nitekim bu sebeple çalışmamada da gösterdiğimiz gibi bir çok yorumcu Kant'ın hala eski metafizik problemleri çözmek için çeşitli öneriler getirdiği inancındadır, düşünen tözsel özne bunun en güzel örneklerinden biridir. Laywine'nın eleştiri öncesi ögelerin neden hala yer almasına ilişkin haklı itirazını kabul ediyoruz ve aynı zamanda hem Allison'un hem de Klemme'nin bu bağlamda verilebilecek cevaplarının olmaması kısmında Laywine'a katılmaktayız. Ancak buna rağmen, cevap olarak Laywine'nın örneğinde *Duisburg Nachlass*'taki epistemolojik problemin eleştiri öncesi metafizik değerlendirmelerinin çerçevesinde açıklanma biçimi olmadığı düşüncesindeyiz.

- III) Yine benzer bir bağlamda *Duisburg Nachlass*'da belirtilen yorumsal farklılıkların Kant'ın bu dönem düşüncesinin öznel koşullarının (tecrübenin nesnel koşulları olarak kategoriler) nesnel geçerliliğini temellendirmesi gerektiğinin farkına varıp varmadığı konusunda şüpheler doğurması -ki *Saf Aklın Eleştirisi*'nin temel tezlerinden biridir (A 89/ B122).
- IV) Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nin “Kategorilerin Dedüksiyon”u kısmında ifade ettiği düşüncesinin öznel koşulları olan kategorilerin nesnel geçerliliğinin (tecrübenin nesnel koşulları bağlamında) ispat etmesi/kanıtlaması gerektiği tespitine refleksiyonlarda henüz varmamış olması,

Nihayetinde, eleştiri öncesi ögelerin *Saf Aklın Eleştirisi*'nin ilk nüveleri diye betimlediğimiz problemlerin çerçevesinde ele alınışı (empirik bilginin koşulları çerçevesinde) radikal metafizik yorumlamaya engeldir. Fakat bununla beraber, Carl'ın

örneğinde eleştirel düşünce çerçevesinde *Duisburg Nachlass*'ın nesnel ve öznel dedüksiyon bağlamında ele alınacağı düşüncesine de katılmamaktayız. Çünkü “Ben”in bir model olarak nesnelerin belirlenimindeki kavramsal rolü, yukarıda belirttiğimiz düşüncenin öznel koşulları olan kategorilerin nesnel geçerliliğini *gerekçelendirmenin/ispatlamanın* zorunluluğunu ve önemini açıklamamaktadır. Bunun yanı sıra her ne kadar Allison'nun eleştirel okumasına yakın olan epistemolojik yorumsal açıklamasına katılmasak da, onun düşündüğü gibi *Duisburg Nachlass*'ın muğlak doğasından dolayı çeşitli yorumsal imkanlara kapı açtığını düşünmekteyiz. Aynı zamanda Haering'in söylediği, eleştiri için gerekli olan hususların burada yer aldığı düşüncesini kabul etmiyoruz (Haering, 1910: 153). Çünkü yukarıda ifade edilen sorunun – Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nin “Kategorilerin Dedüksiyon”u kısmında ifade ettiği düşüncenin öznel koşulları olan kategorilerin tecrübenin nesnel koşulları bağlamında ispat etmesi/kanıtlaması gerektiği tespitine varmadığı düşüncesindeyiz. Çünkü belirtilen düşünsel/öznel koşullar (kategoriler) ispatlanmadığı sürece, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde vurguladığı gibi onların (kategorilerin) sadece fanteziden (ein bloßes Hirngespinnst) (B124) başka bir şey olmadığı kanaatine/sonucuna her zaman varabiliriz. Laywine'nın ifadesiyle söylersek eğer, metafiziğin Robespierre'i olan Kant (Laywine, 2020: 26)¹²² yalnız rasyonel psikolojinin eleştiri çerçevesinde farkına vardıktan sonra sadece tam algının sadece sentetik birliğini değil, aynı zamanda edimin özdeşliğini de (analitik birlik) göz önünde bulundurarak mantıksal fonksiyonları (real-algısal düzlemde) kategorilerle paralel bir şekilde ele alıp, zihnın tasarımlarının kategorik sentetik birliğini tam algının çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu halde, artık *Duisburg Nachlass*'da vurguladığımız gibi “Ben”in bir düşünen töz olarak nesnenin potansiyel tasarımlarının nesnelleştirilmesi için paradigmatik model olmasına gerek olmamaktadır. Çünkü zemin artık analitik ve sentetik birliği kendisinde taşıyan

¹²² Laywine, Heinrich Heine'nin *Religion und Philosophie in Deutschland* eserinde Kant'ı metafiziğin Robespierre'i olarak tasvirine gönderimde bulunmaktadır (Laywine, 2020: 15)

transandantal tam algıdır (Apperzeption`du); diğerk bir ifade ile Kant`ın Dedüksiyon`da (B137) vurguladığı gibi “Bilincin Birliği” (Tam Algı ) tasarımların nesneyle bağlantısını (ve onların nesnel geçerliliğini) oluşturmaktadır. Bu ise Allison`nun yukarıda vurguladığı ikinci dersin tespitine varması için Kant`ın belli bir zamana ihtiyacı olacağı anlamına gelmektedir. Yukarıda belirtilen tüm hususları göz önünde bulundurarak, *Duisburg Nachlass* refleksiyonları *Saf Aklın Eleştirisi`ne* ait olan olan analitik kısmın sadece ilk modeli olarak ele alınmakla beraber, tam anlamıyla/doğrudan geriye yönelik okuma çerçevesinde incelenmesinin mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır.

Bunun dışında ele alınan araştırmada *Saf Aklın Eleştirisi`nin* yayınlanmasına kadar ki sessiz yıllar süresinde Kant`ın zihnini meşgul eden sorunların refleksiyonlarda ele alınışı, bize Kant`ın hem eleştiri öncesinden eleştiri dönemine giden yolu bir zihinsel süreç olarak kavramamızı, hem de *Saf Aklın Eleştirisi`ni* (özellikle, “Transandantal Analitik” kısmını) daha iyi anlamamıza büyük katkı sağlayacağına umut ederek Kant`ın “Sessiz Yılları”na ait araştırmaların artmasını diliyoruz.

Adickes, Erich, **Kants Systematik als systembildender Faktor**, Berlin 1887.

Adickes, Erich., “Lose Blätter aus Kants Nachlass”, **Kant-Studien**, 1, 1897, s. 232-263

Allison, Henry E, **Kant’s Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense**, New Haven, CT: Yale University Press, 1983.

Allison, Henry E, **Kant’s Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense**, New Haven, CT: Yale University Press, 2004.

Allison, Henry E. **Custom and Reason in Hume: A Kantian Reading of the First Book of the Treatise**, Oxford: Clarendon Press, 2008.

Allison, Henry E. **Kant’s Transcendental Deduction. An Analytical-Historical Commentary**, Oxford: Oxford University Press, 2015.

Ameriks, Karl, **Kant’s Theory of Mind (An Analysis of the Paralogism of Pure Reason)**, New Edition, Oxford University Press, 2000.

Baum, Manfred, **Deduction und Beweis in Kant’s Transzendental-Philosophie**, Königstein: Athenäum Verlag 1986.

Baumgarten, Alexander Gottlieb, **Metaphysics, A Critical Translation with Kant’s Elucidations, Selected Notes, and Related Materials**, translated and edited with an introduction by Courtney D. Fugate and John Hymers, London: Bloomsbury 2013.

Beck, Lewis White, **Studies in The Philosophy of Kant**, The Bobbs-Merrill Company, Inc. 1965.

Beck, Lewis White, **Early German Philosophy: Kant and His Predecessors**, Cambridge, MA: Belknap Press 1969.

Beck, Lewis White, **Essays on Kant and Hume**, New Haven, CT: Yale University Press 1978.

Beck, Lewis White, **Kant's Latin Writings, Translations, Commentaries and Notes**, in collaboration with Mary G. Gregor, Ralf Meerbote, and John A. Reuscher, New York: Peter Lang 1986.

Beck, Lewis White., "Two Ways of Reading Kant's Letter to Herz: Comments on Carl", **Kant's Transcendental Deductions, The Three Critiques" and the Opus postumum**, (edited by Eckart Förster), Stanford, CA: Stanford University Press, 1989, s. 21–6.

Beiser, C. Frederick, **The Fate of Reason, German Philosophy from Kant to Fichte**, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987.

Beiser, C. Frederick., "Kant's Intellectual Development: 1746–1781," **The Cambridge Companion to Kant**, (edited by Paul Guyer), Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 26–61.

Brandt, Reinhard, **Die Urteilstafel: Kritik der reinen Vernunft A67–76; B92–101**, Felix Meiner Verlag Hamburg, 1991.

Bennett, Jonathan, **Kant's Analytic**, Cambridge: Cambridge University Press (1966).

Bird, Graham, **Kant's Theory of Knowledge**, London: Routledge and Kegan Paul, 1962.

Carl, Wolfgang., "Kant's First Drafts of the Deduction of the Categories," **Kant's Transcendental Deductions, The Three Critiques and the Opus postumum**, (edited by Eckart Förster), Stanford, CA: Stanford University Press 1989a, s. 3–20.

Carl, Wolfgang, **Der schweigende Kant, Die Entwürfe zu einer Deduktion der Kategorien vor 1781**, Göttingen: Vanderghoeck and Ruprecht in Göttingen, 1989b.

Carl, Wolfgang, **Die Transzendente Deduktion der Kategorien in der ersten Auflage der Kritik der reinen Vernunft, Ein Kommentar**, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1992.

Carl, Wolfgang., “Apperception and Spontaneity,” **International Journal of Philosophical Studies** 5, 1997, s. 147–63.

Carl, Wolfgang., “Die B-Deduktion,” in **Immanuel Kant: Kritik der reinen Vernunft**, (edited by Georg Mohr and Marcus Willaschek), Berlin: Akademie-Verlag, 1998, s. 189–216.

Cassirer, Ernst. **Kant’s Life and Thought**, translated by James Haden, New Haven, CT: Yale University Press, 1981.

Cicovacki, Predrag., “An Aporia of a priori Knowledge, On Carl’s and Beck’s Interpretation of Kant’s Letter to Markus Herz,” **Kant-Studien**, 82, 1991, s. 349–60.

Chenet, François-Xavier, **Manuscrit Duisbourg (1774-1775)**, Paris: Vrin, 1988

De Vleeschauwer, Herman Jan, **La D’education Transcendantale dans L’Oeuvre de Kant**, Paris, 1934.

De Vleeschauwer, Herman Jan, **The Development of Kantian Thought**, London: Thomas Nelson and Sons, 1962.

Dursun, Yücel, **Felsefe ve Matematikte Analitik/Sentetik Ayrımı**, İmge Kitabevi, 2015.

Erdmann, Benno (editor), **Reflexion Kants zur Kritik der reinen Vernunft**, Leipzig: Fues's Verlag (R.Reisland), 1882.

Euclid, **The Thirteen Books of Euclid's Elements translated from the text of Heiberg with introduction and commentary by Thomas Heath**, Volume I, Introduction and Books I, II, Cambridge: at the University Press, 1908.

Paulsen, Friedrich, **Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Kantischen Erkenntnistheorie**, Leipzig: Fues's Verlag (R. Reisland), 1875.

Friedman, Michael, **Kant and the Exact Sciences**, Harvard University Press, 1998.

Gardner, Sebastian, **Kant and the Critique of Pure Reason**, London: Routledge 1999.

Gotz, Gerhard., "Kants 'grosses Licht' des Jahres 69", **Kant und die Berliner Aufklärung, Akten des IX. Internationalen Kant-Kongresses**, (edited by Volker Gerhardt, Rolf-Peter Horstmann, and Ralph Schumacher), Berlin, Volume 2, 2001, s. 19–26.

Guyer, Paul., "Kant on Apperception and a priori Synthesis," **American Philosophical Quartely** 17, 1980, s. 205-12.

Guyer, Paul., "Kant's Tactics in the Transcendental Deduction," in **Essays on Kant's Critique of Pure Reason**, (edited by J. N. Mohanty and Robert W. Shahan, Norman), OK: University of Oklahoma Press ,1982, s. 157–99.

Guyer, Paul, **Kant and the Claims of Knowledge**, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Guyer, Paul., "The Transcendental Deduction of the Categories," in **The Cambridge Companion to Kant**, (edited by Paul Guyer), Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 123–60.

Guyer, Paul, **Kant**, Abingdon: Routledge, 2006.

Guyer, Paul, Wood, Allen, **Introducing Kant's Critique of Pure Reason**, Cambridge University Press, 2021.

Haering, Theodor, **Der Duisburg'sche Nachlass und Kants Kritizismus um 1775**, Tübingen: Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1910.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, **Jenaer Kritische Schriften (I), Differenz des Fichteschen und Schellingschen Systems der Philosophie. Rezensionen aus der Erlanger Literatur – Zeitung. Maximen des Journals der Deutschen Literatur**, neu herausgegeben von Hans Brockard und Hartmut Buchner, Felix Meiner Verlag Hamburg, 1979.

Henrich, Dieter., "Die Beweisstruktur von Kants transzendentaler Deduktion", in **Kant, Zur Deutung seiner Theorie von Erkennen und Handeln**, (Hrsg. von Gerold Prauss), Köln o.J., 1973, s. 90-104

Herz, Markus, **Betrachtungen aus der spekulativen Weltweisheit**, edited by Elfriede Conrad, Heinrich P. Delfosse, and Birgit Nehren, Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1990.

Henrich, Dieter, **Identität und Objektivität. Eine Untersuchung über Kants transzendente Deduktion**, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1976.

Henrich, Dieter., "Kant's Notion of a Deduction and the Methodological Background of the First Critique," **Kant's Transcendental Deductions: The Three Critiques and the Opus postumum**, (edited by Eckart Förster), Stanford, CA: Stanford University Press ,1989, s. 29–46.

Hume, David, **An Enquiry Concerning Human Understanding**, edited by Tom L. Beauchamp, Oxford: Oxford University Press, 1999.

Hume, David, **A Treatise of Human Nature**, Volume 1, edited by David Fate Norton and Mary J. Norton, Oxford: Clarendon Press, 2007.

Hinsch, Wilfried, Mohr, Georg, "Leitfäden durch die Analytik der Begriffe Neuere Arbeiten zu Kants Urteils- und Kategorienlehre", **In: Allgemeine Zeitschrift Für Philosophie**, 19.1, 1994, s. 59-80.

Hoppe, Hansgeorg, **Synthesis bei Kant**, Berlin: de Gruyter, 1983.

Insole, Christopher, "Intellectualism, Relational Properties and the Divine Mind in Kant's Pre-Critical Philosophy", **Kantian Review**, 16(3), 2011, s. 399-427.

Jolley, Nicholas, **Leibniz and Locke: A Study of the New Essays on Human Understanding**, Oxford: Clarendon Press, 1984

Kant's gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe), **Kritik der reinen Vernunft (1.Aufl.). Prolegomena. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft**. Bd. 4, (I/4) Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1911.

Kant's gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe) **Kritik der reinen Vernunft. Zweite Auflage 1787**, Bd. 3, (I/3) Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1911.

Kant's gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe) **Kritik der praktischen Vernunft. Kritik der Urteilskraft**. Bd. 5, (I/5) Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1913.

Kant`s gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe) **Kant's Briefwechsel**, Bd. 10, (II/1) 1: 1747-1788 Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter, 1922.

Kant`s gesammelte Schriften, (Akademie - Ausgabe) **Handschriftlicher Nachlass**, Bd. 17, (III/4) Metaphysik, Teil 1, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter, 1926.

Kant, Immanuel, **Über die Form und die Prinzipien der Sinnen- und Geisteswelt**, auf Grund des lateinischen Textes der Berliner Akademie-Ausgabe neu übersetzt und mit Einleitung und Registern herausgegeben von Klaus Reich, Verlag von Felix Meiner Hamburg, 1958.

Kant, Immanuel, **Theoretical Philosophy 1755-1770 (The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant)**, translated and edited by David Walford in collaboration with Ralf Meerbote, Cambridge University Press, 1992.

Kant, Immanuel, **Notes and Fragments: The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant**, edited by Paul Guyer, translated by Curtis Bowman, Paul Guyer, Frederick Rauscher, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Kant, Immanuel, **Kant: Natural Science (The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant)**, edited by Eric Watkins, Cambridge University Press, 2012.

Kästner, Abraham Gotthelf, **Anfangsgründe der Arithmetik, Geometrie, ebenen und sphärischen Trigonometrie und Perspectiv**, Göttingen, 1758.

Kemp Smith, Norman. **Translation of Critique of Pure Reason**, New York: St Martin's Press, 1958.

Kitcher, Patricia, **Kant's Transcendental Psychology**, New York: Oxford University Press 1990.

Kitcher, Patricia, **Kant's Thinker**, Oxford University Press, 2011.

Klemme, Heiner F, **Kant's Philosophie des Subjekts**, Hamburg: Felix Meiner Verlag 1996.

Kuehn, Manfred, **Kant: A Biography**, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Lambert, Johann Heinrich, **Neues Organon, oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung vom Irrtum und Schein**, Band 1, Akademie – Verlag Berlin, 1990.

Lambert, Johann Heinrich, **Anlage zur Architectonic, oder Theorie des Einfachen und des Ersten in der philosophischen und mathematischen Erkenntniß**, Erster Band, Hartknoch, 1771.

Langton, Rae, **Kantian Humility: Our Ignorance of Things in Themselves**, Oxford: Oxford University Press, 2004.

Laywine, Alison, **Kant's Early Metaphysics and the Origins of the Critical Philosophy**, Volume 3, Atascadero, California: Ridgeview Publishing Company, 1993.

Laywine, Alison., "Kant's Reply to Lambert on the Ancestry of Metaphysical Concepts," **Kantian Review** 5, 2001, s. 1–48.

Laywine, Alison., "Kant on Sensibility and the Understanding in the 1770s," **Canadian Journal of Philosophy** 33, 2003, s. 443-82.

Laywine, Alison., “Kant on the Self as Model of Experience,” **Kantian Review** 9, 2005, s. 1–29.

Laywine, Alison., “Kant’s Metaphysical Reflections in the Duisburg Nachlass,” **Kant-Studien** 97, 2006, s. 79–113.

Laywine Alison., “Kant’s Laboratory of Ideas in the 1770s”, in **A Companion to Kant**, (edited by Graham Bird), Blackwell Publishing, 2006, s. 63-78.

Laywine, Alison, **Kant’s Transcendental Deduction (A Cosmology of Experience)**, Oxford University Press, 2020.

Laywine, Alison., “Leibniz and the Transcendental Deduction”, in **Leibniz and Kant**, (edited by Brandon C. Look), Oxford University Press, 2021, s. 112-141.

Leibniz, G. W, **New Essays on Human Understanding**, translated and edited by Peter Remnant and Jonathan Bennett, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Locke, John, **An Essay Concerning Human Understanding**, edited by Peter H. Nidditch, Oxford: Clarendon Press, 1975.

Longuenesse, Be´atrice, **Kant and the Capacity to Judge**, translated by Charles T.Wolfe, Princeton University Press, 1998.

Meier, Georg Friedrich., “Auszug aus der Vernunftlehre”, in **Kant’s gesammelte Schriften**, (herausgegeben von der Preussischen Akademie der Wissenschaften), Berlin: Walter de Gruyter, Volume 16, 1924, s. 3–872.

Mclear, Colin., “I Am The Original of All Objects”: **Apperception and the Substantial Subject**, Volume, 20, No: 26, September, 2020, s. 1-38.

Monzel, Alois., “Kants Lehre vom inneren Sinn und der Zeitbegriff in Duisburg’schen Nachlass”, **Kant-Studien**, Band XXV. Heft 1, Berlin: Verlag von Reuther & Reichard, 1920, s. 427-435.

Moledo, Fernando., “The Transcendental Deduction of the Categories in the Reflections of the Duisburg Nachlass (ca.1775)”, in **Kant’s Transcendental Deduction and the Theory of Apperception. New Interpretations**, (edited by Giuseppa Motta, Dennis Schulting, and Udo Thiel), De Gruyter, 2022, s. 307-318.

Paton, Herbert James, **Kant’s Metaphysic of Experience**, New York: Macmillan, 2 Volumes, 1936a, ve 1936b.

Riehl, Alois, **Der Philosophische Kritizismus: Geschichte des Philosophischen Kritizismus (Erster Band)**, Dritte Auflage, Alfred Kröner Verlag in Leipzig, 1924.

Reich, Klaus, **The Completeness of Kant’s Table of Judgments**, translated by Jane Kneller and Michael Losonsky, Stanford, CA: Stanford University Press, 1992.

Reicke, Rudolf, **Lose Blätter aus Kants Nachlass**, Erstes Heft, Königsberg in Pr. Verlag von Ferd. Beyer’s Buchhandlung. (C. Oppermann. C. Thomas), 1889

Serck-Hanssen, Camilla., “Apperception und Deduction in Duisburgischer Nachlass”, in **Kant und die Berliner Aufklärung: Akten des IX des Internationalen Kant-Kongresses**, Bd. 2, (Hrsg. Volker Gerhardt; Rolf-Peter Horstmann; Ralph Schumacher), Berlin: Walter de Gruyter, 2001, s. 59-68.

Schulthess, Peter, **Relation und Funktion: eine systematische und entwicklungsgeschichtliche Untersuchung zur theoretischen Philosophie Kants**, Walter de Gruyter Berlin New York, 1981.

Schulking, Dennis, **Kant's Deduction and Apperception: An Essay on the Transcendental Categories**, Second Revised Edition, De Gruyter, 2018.

Schönfeld, Martin, **The Philosophy of the Young Kant (The Precritical Project)**, Oxford University Press, 2000.

Strawson, Peter Frederick, **The Bounds of Sense: An Essay on Kant's Critique of Pure Reason**, London: Methuen, 1966.

Stuhlmann-Laeisz, Rainer, **Kants Logik**, Berlin: de Gruyter, 1976.

Tetens, Johann Nicholas, **Philosophische Versuche über die menschliche Natur and ihre Entwicklung**, Bd.1, Leipzig: Weidmann, 1777.

Thiel, Udo, **The Early Modern Subject: Self-Consciousness and Personal Identity from Descartes to Hume**, Oxford: Oxford University Press, 2011.

Thöle, Bernard, **Kand und das Problem der Gesetzmässigkeit der Natur**, Berlin: Walter de Gruyter, 1991.

Vaihinger, Hans, **Commentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft**, Stuttgart: W. Spemann, 1881

Vaihinger, Hans. Die transcendente Deduktion der Kategorien, (**Münchener Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek**) Halle a. S.1902, s. 1-76.

Walsh, William Henry, **Kant's Criticism of Metaphysics**, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1975.

Watkins, Eric (editor and translator), **Kant's Critique of Pure Reason Background Source Materials**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Watkins, Eric, **Kant and The Metaphysics of Causality**, Cambridge University Press, 2005.

Werkmeister, William Henry, **Kant's Silent Decade. A Decade of Philosophical Development**, Tallahassee: University Press of Florida, 1979.

Wolff, Christian, **Erste Philosophie oder Ontologie**, Felix Meiner Verlag Hamburg, 2008

Wolff, Michael, **Die Vollständigkeit der kantischen Urteilstafel**, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1995.

Zobrist, Marc, **Subjekt und Subjektivität in Kants theoretischer Philosophie**, Walter de Gruyter, 2011.

ÖZET

Kant'ın düşünsel gelişiminin *Saf Aklın Eleştirisi'nin* yayınlanmasından önceki evresi, onun entelektüel biyografisinde on bir yıllık süreci kapsayan bir dönem olan “Sessiz Yıllar” olarak nitelendirilmiştir. Kant'ın düşünsel gelişiminin izini sürmemiz açısından onun bu dönemde çeşitli konular üzerine yazdığı “Refleksiyonlar” (“Reflexionen”) şeklinde adlandırılan yazılarına bakmak büyük önem taşır. Belirtilen notların en önemli hususlarından biri, Kant'ın bu refleksiyonları eleştiri öncesi dönemde kaleme alışı ve böylece eleştiri öncesi döneme ait metafizik öğelerin refleksiyonlarda içerilmesidir. Diğer taraftan, Kant'ın *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında empirik bilginin temellendirilmesine yönelik çabaları ve bu doğrultuda ortaya koyduğu felsefi tavır, ister – istemez onu belli bir bağlamda eleştirel düşünce dediğimiz çerçeveye yaklaştırmaktadır. Bu doğrultuda sessiz yıllar döneminde ortaya çıkan “Refleksiyonlar”ı *Saf Aklın Eleştirisi* bağlamında mı yoksa Kant'ın eski metafizik çalışmalarında yarım bıraktığı problemlere, (yine eski metafizik sisteminin temel ilkelerini yeni felsefi çerçevede tekrar ele alıp) bir çözüm olarak mı sunduğu tezin tartışma konusudur. Refleksiyonların bu *çifte yönlü* yorumu, Kant'ın “Sessiz Yıllar” döneminde yazdığı *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarıyla Kant'ın hem eleştiri öncesi hem de eleştiri dönemini içeren felsefesi arasındaki bağın nasıl kurulacağına/kurulması

gerektiğine dair sorunları gündeme getirmektedir. Bu sebepten dolayı tezin merkezi problemi ve amacı, *Duisburg Nachlass*'ın, Kant'ın felsefesi çerçevesinde geriye (eleştiri öncesi istikameti temel alarak) ve ileriye dönük (eleştirel düşünceye yönelik istikameti temel alarak) incelenmesinin mümkünlüğü üzerinedir.

Duisburg Nachlass refleksiyonlarını eleştiri istikametinde (ileriye dönük) okuyan yorumcuların temel iddiası, Kant'ın bu refleksiyonlarda kategorilerin (transandantal) dedüksiyonunun ilk taslağını ortaya koymasındır; çünkü refleksiyonları eleştiri istikametinde değerlendiren yorumculara göre Kant, burada anlama yetisinin kavramlarını imgelem yetisinin aracılığı olmadan tam algıdan türetmektedir (Adickes, 1897; Haering, 1910; Carl, 1989b; Brandt, 1991; Klemme, 1996; Hinsch, Mohr, 1994;)

Duisburg Nachlass'ı eleştiri öncesi – geriye dönük okumayı tercih eden yorumsal yaklaşımın esas temsilcisi olan Laywine ise, refleksiyonlarda yer alan eleştiri öncesi öğelerin felsefi işlevine dikkat çekerek eleştiri istikametinde okuma şeklinin refleksiyonlar için en uygun yorum olmadığını iddia etmektedir. Laywine göre bizim, refleksiyonları empirik bilginin koşullarının belirlenimi çerçevesinde değerlendirmemizle beraber, Kant'ın eleştiri öncesine ait felsefi dünya görüşünü göz önünde bulundurmamız şarttır; bu sebeple o, *Duisburg Nachlass*'ı Kant'ın 1750'lerin ortasına kadar giden metafizik düşüncelerinin çerçevesinde ele almaktadır (Laywine, 2020:).

Sonuç olarak ele alınan çalışmada, Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde “Kategorilerin Dedüksiyon”u kısmına ilişkin “*gerekçelendirme/haklılaştırma*” problemi temel ölçüt olarak ele alınarak, *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının her iki iddianın (kategorilerin dedüksiyonu ve eleştiri öncesi metafizik sistemin çerçevesinde değerlendirmelere yönelik) yorumsal çerçevede kabul edilirliliğinin mümkünlüğü tartışılmıştır. *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarının, *Saf Aklın Eleştirisi*'ne ait olan olan

“Transandantal Analitik” kısmının sadece ilk modeli olarak ele alınmakla beraber, tam anlamıyla/doğrudan geriye yönelik okuma çerçevesinde incelenmesinin mümkün olmadığı sonucuna varılmıştır. Fakat bununla beraber, Carl’ın örneğinde eleştirel düşünce çerçevesinde *Duisburg Nachlass*’ın nesnel ve öznel dedüksiyonun taslağı bağlamında ele alınacağı düşüncesi kabul edilmemiştir. Çünkü “Ben”in bir model olarak nesnelerin belirlenimindeki kavramsal rolü, kategorilerin nesnel geçerliliğini gerekçelendirmenin/ispatlamanın zorunluluğunu ve önemini açıklamadığı kanaatine varılmıştır. Böylece *Duisburg Nachlass* refleksiyonlarında Kant’ın, *Saf Aklın Eleştirisi*’nin “Kategorilerin Dedüksiyon”u kısmında ifade ettiği düşüncenin öznel koşulları olan kategorilerin nesnel geçerliliğinin (tecrübenin nesnel koşulları bağlamında, A 89/B122) ispat edilmesi gerektiği tespitine varmadığı düşüncesi ortaya konulmuştur. Belirtilenlerden yola çıkılarak, kategorilerin nesnel geçerliliği ispatlanmadığı/gerekçelenmediği sürece Kant’ın *Saf Aklın Eleştirisi*’nde vurguladığı gibi onların sadece fanteziden (ein bloßes Hirngespinnst) (B124) başka bir şey olmadığı sonucuna her zaman varabilmenin mümkünlüğü kanaatine gelinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekspozisyon, tam algı, düşünen özne, Tanrı, nesne.

ABSTRACT

The phase of Kant's intellectual development before the *Critique of Pure Reason* is characterised in his intellectual biography as the "Silent Years", a period of eleven years. In order to trace Kant's intellectual development, the "Reflections" ("Reflexionen") he wrote on various themes are of great importance for understanding and interpreting Kant's philosophical development. One of the most significant aspects of these reflections is that Kant wrote these reflections in the pre-critical period and consequently, the metaphysical factors of the pre-critical period are included in the reflections. On the other hand, Kant's endeavor to explicate the conditions of possibility of the empirical knowledge in the *Duisburg Nachlass* and thus, his philosophical approach in this direction inevitably brings him closer to the framework of what we can define as the "critical thought" in a certain context. In this respect, emerges the object of this study as follows: Does Kant, with these Reflections, present the first model of the main ideas of the "Transcendental Analytic" within the framework of the *Critique of Pure Reason*, or does he rather suggest a solution to philosophical problems left uncompleted by Kant in his earlier metaphysical works (again by reassessing the main principles of the earlier metaphysical system through a new philosophical perspective).

This *two-sided* interpretation of the reflections raises the problem of how the relation between the reflections of the *Duisburg Nachlass*, written in the “Silent Years”, and Kant’s philosophy, which includes both the characteristics of the pre-critical and the critical periods, can/should be established. The problem and aim of the dissertation is therefore the possibility of analyzing *the Duisburg Nachlass* a backward – looking way (on the basis of the pre-critical direction) and a forward – looking way (on the basis of the direction towards critical system) within the framework of Kant’s philosophy.

The main claim of the interpreters, who read *the Duisburg Nachlass* in the light of Kant’s critical philosophy (a forward – looking way), is that in these reflections Kant presents the draft of the (transcendental) deduction of the categories. For, according to commentators who read the reflections in the course of the Critique, Kant here derives the concepts of the understanding from the apperception without the mediation of the faculty of imagination (Adickes, 1897; Haering, 1910; Carl, 1989b; Brandt, 1991; Klemme, 1996; Hinsch, Mohr, 1994).

Laywine, who is the main representative of the interpretative approach that advocates a pre-critical – (a backward – looking way) reading of the *Duisburg Nachlass*, draws attention the philosophical role of the pre-critical metaphysical commitments in the reflections and claims that a reading in the context of the critical philosophy of Kant is not the most appropriate interpretation for these reflections. According to Laywine, it is crucial to consider pre-critical metaphysical commitments in conjunction with our assessment of the reflections within the framework of the determination of the conditions of empirical knowledge; for this reason, Laywine analyzes the *Duisburg Nachlass* in the frame of Kant’s early metaphysical system (early cosmology) going back to the mid – 1750s (Laywine, 2020).

As a conclusion, in this study, taking the problem of “justification” regarding the “Deduction of the Categories” section of Kant’s *Critique of Pure Reason* as the main

criterion, the possibility of both claims to evaluate the *Duisburg Nachlass* reflections within the interpretive framework of the deduction of the categories and the pre-critical metaphysical perspective has been discussed. It is concluded that the *Duisburg Nachlass* reflections are only the first model of the section of the “Transcendental Analytic” of the *Critique of Pure Reason* and cannot be analyzed in the frame of direct a backward - looking way. At the same time, however, Carl’s interpretative approach, the idea that the *Duisburg Nachlass* should be analysed as the draft of the objective and subjective deductions of the categories, is not accepted. Because the conceptual role of the “I” as a model in the determination of objects does not explain the necessity and importance of justification of the objective validity of the categories. Hence, in the reflections of the *Duisburg Nachlass*, the essential criterion that is formulated by Kant in the “Deduction of the Categories” section of the *Critique of Pure Reason* (that the objective validity of the categories, which are the subjective conditions of thought must be proved A89/B122) has not been yet determined. Based on the aforementioned, it is argued that as long as the objective validity of the categories is not proved/justified, it is always probable to arrive at the conclusion that categories are nothing more than a mere fantasy/phantom of the brain (ein bloßes Hirngespinnst) (B124) as Kant emphasizes in the *Critique of Pure Reason*.

Keywords: Exposition, apperception, thinking subject, god, object.